Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo-osakond
Eesti ajaloo õppetool

Urmas Klaas

Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848-1917. Halduskorraldus ja preesterkond

Magistritöö

Juhendaja professor *emeritus* Dr. Sulev Vahtre

Tartu 1998

Sisukord

Probleemiseade. Allikad ja kirjandus 6

1. Õigeusu kiriku algus Eestis 18

1.1. Õigeusk Eestis kuni 1845.-1848. aastate usuvahetusliikumiseni 18

1.2. Usuvahetusliikumise põhjused ja ulatus 27

2. Õigeusu kiriku haldusstruktuuri kujunemine Lõuna-Eestis 33

2.1. Õigeusu kiriku institutsioonidest üldiselt 33

2.2. Piiskopkonnad ja nende juhtorganid Balti kubermangudes 40

2.2.1. Riia ja Tallinna vikaarpiiskopkonnad 40

2.2.2. Iseseisva Riia piiskopkonna loomine 41

2.2.3. Liivimaa vaimulik valitsus ja Riia vaimulik konsistoorium 46

2.3. Praostkondade ja kogudus-kirikliku organisatsiooni loomine Lõuna-Eestis 48

2.4. Maa eraldamine kogudustele 56

2.5. Kirikuhoonete ehitamine 63

2.6. Kirikuametite loomine ja ülalpidamine 75

3. Rekonversioon 81

3.1. Rekonversiooni mõiste ja põhjused 81

3.2. Legaalne rekonversiooniliikumine 87

3.3. Venestusaeg ja 17. aprilli 1905 manifest 95

4. Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkondades 1848-1917 teeninud preesterkond 101

4.1. Vaimulikkond vene õigeusu kirikus 101

4.2. Vaimulikele esitatavad nõudmised 104

4.3. Preesterkond Lõuna-Eesti praostkondades 106
4.3.1. Keeleprobleemid 106
4.3.2. Haridustase 108
4.3.3. Rahvuslik päritolu 114
4.3.4. Sotsiaalne päritolu 116
4.3.5. Preesterkond 1850., 1880. ja 1917. aastatel 117

Kokkuvõte 122

Lisad
1. Lõuna-Eesti praostkondade kaart 128
2. Praostkondade ülevaade 130
2.1. Tartu praostkond 130
2.2. Pärnu praostkond 155
2.3. Viljandi praostkond 176
2.4. Võru praostkond 192
3. Lõuna-Eesti praostkondades 1848-1917 teeninud preestrite leksikon 206

Orthodoxe Kirche in Süd-Estland 1848-1917.
Verfassung und Priesterschaft (Zusammenfassung) 239

Kasutatud allikad ja kirjandus 246

Probleemiseade. Allikad ja kirjandus

"Õigeusul pole Baltikumis mitte ainult kiriklikku tähendust, vaid tal on ka riiklik tähendus. See on side, mis seob muurahvusliku ääremaa emakese Venemaaga. Õigeusu koguduste olukord ja elu-olu on siin hoopis teistsugune kui sise-Venemaal, mistõttu on vajalikud ka erilised abinõud ja vahendid, et elu siinsetes õigeusu kogudustes õitseks," kirjutas 1916. aasta detsembris Tartu Aleksandri koguduse preester Anton Laar.[1] Riia õigeusu vikaarpiiskopkonna loomisest oli selleks ajaks, kui preester Laar oma mõtted paberile pani, möödunud 80 aastat, suure osa eestlaste ja lätlaste siirdumisest õigeusku ning Riia iseseisva piiskopkonna loomisest ligi 70 aastat.

Juba 1843. aasta aprillis avaldas Vene keiser Nikolai I lootust, et "...võibolla juhib äramõistetamatu Looja oma nägematu käega selle (luteri) kiriku hävimisele ja siis ei peata ükski jõud rahva tungi õigeusku. On tarvis ainult kõik nii ette valmistada, et meie kirik oleks valmis vastu võtma uusi lapsi".[2] Eesti venestamise üks keskseimaid kujusid, Eestimaa kuberner vürst Sergei Šahhovskoi kirjutas 1886. aasta augustis Pühima Valitseva Sinodi ülemprokurörile Konstantin Pobedonostsevile: "Eestlased ja lätlased võivad läheneda venelastele, tõeliselt ühineda suure vene perekonnaga kõige paremini siis, kui nad õigeusklikeks saavad.

---

[1] EAA. 1978-1- 78. L 1.

[2] Russkij arhiv, 1890/9. S 83.-84. Vt ka H. Kruus. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu, 1930. Lk 175.

Sellepärast peab ühendamispoliitika aluseks algusest peale ja avalikult õigeusustamine seatama. Protestantismi langemisega kaob ka nn Balti küsimus."[3]

Kuid vaatamata nii keisri kui ka Vene bürokraatia kohaliku tippametniku lootustele ei olnud elu siinsetes õigeusu kogudustes Riia piiskopkonna preestrite ühe väljapaistvama esindaja Anton Laari arvates 20. sajandi alguseks õitsema löönud.

Käesoleva magistritöö laiemaks ülesandeks on vaadelda, kuidas vene õigeusu kirik pärast eestlaste ja lätlaste 1845.-1848. aasta usuvahetus- ehk konversiooniliikumist Liivimaa kubermangus suutis rajada oma kirikliku halduskorralduse ja milliste probleemidega ta seejuures kokku puutus.

Töö võtab lähema vaatluse alla Lõuna-Eesti, tolleaegse Liivimaa kubermangu Eesti mandriosa ehk kirikliku haldusjaotuse järgi öeldult Riia piiskopkonna Tartu, Pärnu, Viljandi ning Võru praostkonna.[4] Õigeusu kiriku struktuuri rajamist on vaadeldud nendes piirides seetõttu, et 1845.-48. aasta usuvahetusliikumise järel kulges see siin kõige ühtlasemalt ja võrdlemisi sarnaste probleemide saatel, samas kui samuti Liivimaa kubermangu kuuluval Saaremaal puutus õigeusu kirik kokku mõnevõrra erinevate küsimustega, mis tulenesid eelkõige sealse usuvahetusliikumise suuremast intensiivsusest ja demograafilistest eripäradest. Lugemiseks pakutavas töös on vaatluse all kokku 71 kogudust.

Kindlasti võiks ka küsida, miks ei ole autor käsitlusse võtnud Eestimaa kubermangus asuvaid õigeusu kogudusi ja piirdunud just Liivimaa kubermangu põhjaosa õigeusu kogudustega? Vastus sellele küsimusele peitub juba eelpoolöeldus, kuid kõige olulisem on: Eestimaa kubermang moodustab oma 1880. aastate usuvahetusliikumisega ja pikaajalise kuulumisega Peterburi metropoliidi alluvusse Liivimaa kubermanguga võrreldes erineva probleemistiku. Õigeusu kirikliku organisatsiooni laiaulatuslik rajamine Liivimaal sai

---

[3] Iz arhiva knjazja S. V. Šahhovskogo. T III, Sankt-Peterburg, 1910. S 5.-7.
[4] Vt kaart lisa 1.

alguse pärast 1840. aastate usuvahetusliikumist, Eestimaa kubermangus aga 1880. aastatel ja seda juba venestusaja tingimustes.

Töö käsitleb perioodi alates 1848. aastast, kui algas õigeusu kirikliku organisatsiooni rajamine ning õigeusu kirik tuli üha enam tugevneda püüdva jõuna seni hegemooni seisus olnud luteri kiriku kõrvale, kuni aastani 1917, mil Vene impeeriumi riigikiriku seisuses olnud õigeusu kirik kaotas senised positsioonid Venemaad tabanud revolutsiooniliste sündmuste tõttu ning Eesti ala õigeusu kogudused ühendati Tallinna piiskopi alluvusse ja võeti suund iseseisva Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku loomisele.

Sellise perioodi valik tundub olevat põhjendatud, sest 1840. aastate usuvahetusliikumisega algas vene õigeusu kirikule Balti kubermangudes täiesti uus etapp. Et konversiooni ennast on põhjalikult käsitlenud juba Hans Kruus oma monograafias[5], siis oli loogiliseks jätkuks vaadelda ajavahemikku pärast seda. Vähe tähtis pole ka asjaolu, et iseseisva Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku tekkimise ning tegevuse (kuidas kohanes senine riigikirik uue olukorraga ja kujunes rahvakirikuks) uurimiseks on vaja teadmisi varem olnust.

Töö kirjutamisel ei ole autor saanud täiesti mööda minna õigeusu kirikust Eestis enne 1840. aastate usuvahetusliikumist, alates juba sellest, kuidas ja millal õigeusu kirik Eesti alale üldse jõudis ja millisesse seisu see oli siin jõudnud konversiooni ajaks. Seda teemat on, küll hästi kokkusurutult, puudutatud töö esimeses, sisuliselt sissejuhatavas peatükis, milles on kokku võetud ka usuvahetusliikumise põhjused ja peamised tulemused, mis on lähtealuseks käesoleva töö probleemistikule.

Keskseteks küsimusteks pärast 1840. aastate usuvahetusliikumist olid uute koguduste rajamine, neile kirikuhoonete ehitamine, samuti uute koguduste varustamine maaga. Ühtaegu toimus ka praostkondliku struktuuri rajamine ja iseseisva Riia piiskopkonna loomine. Ükski neist küsimustest ei lahenenud iseenesest ja selles osas üleskerkinud

---

[5] Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 4o-ndail aastail. Tartu, 1930.

probleemidele heidab valgust töö teine peatükk, mille algusosas on antud ka üldisem ülevaade õigeusu kiriku valitsemisest ja kiriku institutsioonidest Venemaal.

Eelnevaga seostub küsimus, kuivõrd tõsiste õigeusklikega oli õigeusu kirikul eestlastest konvertiidide, eilsete luterlaste ja tänaste õigeusuliste neofüütide, näol tegemist. Ehk teisisõnu: kui tihedalt tundsid äsjased luterlased end õigeusu kirikuga seotud olevat. Needsamad "uued lapsed", kui veelkord meenutada Nikolai I sõnu. Sama küsimusega haakub õigeusu kiriku ja kogu Vene riigi poliitika õigeusklikeks saanud endiste "teiseusuliste" suhtes. Pärast usuvahetusliikumist tekkis paljudel äsjastel luterlastel soov naasta luteri kirikusse, sest usuvahetust motiveerinud soovid ei olnud täitunud. Sellist liikumist on kirikuajaloolased hakanud nimetama rekonversiooniliikumiseks ning see probleem, tema mõiste, põhjused ja olemus, on kokku võetud töö kolmandas peatükis.

Ajavahemikul 1848-1917 teenis Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas 275 preestrit. Mida kujutas endast õigeusu kirikus üldse preestriks olemine ja vaimulikku seisusse kuulumine, milliseid nõudmisi esitas õigeusu kirik preestriks kandideerijatele, milline pidi olema nende haridus, nö moraalne pale, isikuomadused jne? Sellele probleemile, esmapilgul küll kaudsele, kuid ometi meie poolt vaadeldava preesterkonna mõistmiseks vajalikule, heidavad valgust neljanda peatüki esimene ja teine alapeatükk. Sama peatüki põhiosa vaatleb meie poolt käsitletavate praostkondade preesterkonda juba üksikasjalikumalt. Nii palju kui on võimaldanud allikaline baas, otsib töö vastust küsimustele: kuidas käis vastloodud kogudustesse preestrite leidmine, kas preestrid olid oma ülesannete kõrgusel, milline oli nende haridus, kus nad olid õppinud, kui palju oli kesk- ja kui palju kõrgema haridusega preestreid, milline oli nende sotsiaalne ja rahvuslik päritolu? Territoriaalse päritolu analüüsist on puuduliku allikalise baasi tõttu loobutud.

Et töö põhiosa pretendeerib üldistavale ja kokkuvõtvale käsitlusele, on osutunud tarvilikuks pikemad lisad, mis laiendavad vaatepiiri ja võimaldavad töös käsitletavaid teemasid jälgida üksikasajalikumalt nii üksikute koguduste kui ka preestrite lõikes.

Esimese lisana on välja pakutud kaart, mis annab üldpildi koguduste asupaigast. Keskse osa lisades võtab enda alla praostkondade tutvustus (lisa 2). See on esitatud koguduste kaupa ning annab edasi koguduse loomise käigu, andmed kirikuhoone ehitamisest ning maaga varustamisest, samuti on esitatud koguduseliikmete arv. Kõnealuse lisa koostamisel on peamiseks allikaks olnud iga koguduse kohta esitatud aruanded - *klirovõje vedomosti*, abiks on olnud preester Vladimir von Berensi koostatud Eestimaa piiskopkonna ülevaade[6], mis küll kahjuks sisaldab ebatäpsusi. Samas aga on Berensi ülevaade esimene süstemaatiline katse koguda kokku publitseeritud informatsioon Eestimaa õigeusu koguduste kohta ning väärib selliselt kiitust.

Teise suurema lisa (lisa 3) moodustab Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnnas 1848-1917 teeninud preestrite alfabeetiline leksikon. Preestrite eluloolisi andmeid on autor hankinud juba eespool mainitud koguduste aruannetest, samuti biograafilistest leksikonidest. Viimast muidugi juhul, kui preester on olnud laiemalt tuntud ning silmapaistev. Suureks abiks kindlaks määramisel, mis ajal mingis koguduses konkreetne preester on teeninud, oli preester Aleksander Kaljukose koostatud Eestimaa kogudustes teeninud preestrite nimekiri[7], milles on koguduste kaupa ära toodud neis teeninud preestrid ning samuti ka aeg, millal preester koguduses teenimist alustas ja millal lõpetas. Preester Kaljukose koostatud preestrite nimekiri on väga täpne (autor leidis vaid ühe vea) ja selliselt hästi kasutatav ka edaspidi, sest selle nimekirja kasutamise võimalused ei ole veel kaugeltki ammendunud.

Õigeusu kiriku ajaloo uurimist raskendab allikate lünklikkus. Ühelt poolt on see tingitud vaimulike (ja ka koguduse juhatuste) soovimatusest ja kohati ka kartusest nende kasutuses olevaid dokumente arhiividele üle anda. Samuti on tõsiseks probleemiks kohtadel veel säilinud materjalide seisukord: autor on viibinud mitme õigeusu pühakoja pööningul ja näinud segipillatud, suurtes hunnikutes potentsiaalseid arhivaale, mida lubatakse vaid

---

[6] Berens, V von. Istoriko-statističeskoe opisanie cerkvej i prihodov Severo-Zapadnyh eparhij. Čast II. Estonskaja eparhija. Tallinn, 1974.
[7] Kaljukosk, A. Eesti õigeusu kogudustes teeninud vaimulikkude nimekiri. Tallinn, 1975.

kaugelt vaadata. Siiski on pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist täienenud Eesti Ajalooarhiivis ka õigeusu koguduste fondid. Seda just tänu aktiivsetele muinsuskaitsjatele.

Käsitletava teema allikalist baasi on mõjutanud kahtlemata ka subjektiivsed tegurid. Iseloomulik on Riia vaimuliku konsistooriumi ukaas 18. augustist 1855, milles pahandatakse Pärnu praosti Tšitskevitšiga, kes ei esitanud konsistooriumile korralikult andmeid, kui palju on tema praostkonnas kirikuid, kes on kus preestriks, millised on preestrite eluloolised andmed jne.[8] See ei olnud üksikjuhtum ja selliste asjaolude taustal pole vaja imestada, et arhiiv on lünklik. Kui liita siia ka objektiivsed põhjused, miks arhivaalid kaovad või hävivad, pole üldpilt enam kuigi rõõmustav.

Andes ülevaadet käesoleva töö kirjutamiseks kasutatud olulisematest allikatest, peab ütlema, et publitseeritud allikaid on vähe. Mõistagi ei vaja tutvustamist kõige üldisemate küsimuste puhul kasutamist leidnud Vene impeeriumi seaduste täielik kogu[9] või M. Haruzini koostatud Balti kubermangude kohta käivate seaduste süstemaatiline kogu[10]. Küll aga tuleb tähelepanu juhtida spetsiifilistele seadustekogudele, millest õigeusu kogudused oma igapäevases tegevuses pidid lähtuma. Peamisteks on siinjuures Nikolai Aleksandrovi koostatud kirikuseaduste kogu[11] ja vaimulike konsistooriumide põhikiri.[12] Esimesest saab ülevaate vaimulikkonna elu reguleerivatest seadustest, samuti sellest, kuidas uusi kogudusi luuakse, neid maa ning kirikuhoonetega varustatakse jne. Vaimulike konsistooriumide põhikiri reguleerib neidsamu probleeme, kuid konsistooriumi prisma läbi. Kahe peale kokku annavad nad päris hea ülevaate õigeusu kiriku tegevuse seaduslikest alustest möödunud sajandil.

---

[8] EAA. 5256-1- 3 (säiliku lehed numereerimata).
[9] Polnoe sobranie zakonov Rossiskoj imperij.
[10] Haruzin, M. Ukazatel' hronologičeskij i sistematičeskij zakonov dlja Pribaltijskih gubernii s 1704 goda po 1888 godu. Revel, 1888.
[11] Sbornik cerkovno-graždanskih postanovlenij v Rossii. Sostavlen N. Aleksandrovõm. Sankt-Peterburg, 1860.
[12] Ustav duhovnyh konsistorij. Sankt-Peterburg, 1883.

Käsitletavate allikatega ühte konteksti asetub ka P. Netšajevi koostatud praktiline juhend vaimulikele[13], mida võib samuti teatud reservatsioonidega vaadelda kui allikat, sest tegemist on preestrite ja koguduste kohta käivate seaduste kommenteeritud väljaandega. Raamat on üles ehitatud probleemide alusel (nt segaabielupaaride laulatamine, preestriks pühitsemine), kusjuures ta annab ka ülevaate, kuidas aja jooksul on neid probleeme reguleerivad seadused muutunud.

Publitseeritud allikaks on ka Riia ja Miitavi piiskopi Arseni 1891. ja 1892. aastal korraldatud visitatsioonide ülevaade.[14] Nimetatud aastatel visiteeris piiskop oma kogudusi, külastades ka meie poolt vaadeldavaid praostkondi. Visitatsiooni ülevaates on ära toodud koguduste suurus, preestri nimi ja üldjuhul ka tema lühibiograafia. Lisaks sellele leiab kajastamist kogudusehoonete olemasolu ja nende seisukord, samuti koguduse juurde kuuluvate koolide ülevaade. Visitatsiooni ülevaates on fikseeritud ka rekonversiooni kaudu õigeusust taganenud inimeste arv. Eriti tähelepanuväärne on see sellepärast, et üldjuhul püüdis õigeusu kirik selliste arvude avalikustamisest hoiduda.

Arhiiviallikatest on käesoleva töö kirjutamisel olulisimad olnud Eesti Ajalooarhiivis Tartus asuvad õigeusu koguduste fondid. Lisaks neile ka fond 1655, kuhu on koondatud Riia vaimuliku konsistooriumi (1845-1918), Eesti piiskopkonna ajutise nõukogu (1804-1945), Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Sinodi (1920-1944), Eestimaa vaimuliku valitsuse (1804-1845) ja ajutise Eesti piiskopkonna nõukogu (1918-1920) materjalid.

Väga olulised antud töö seisukohalt on fondid 5256 ja 5271, vastavalt õigeusu Pärnu ja Võru praostkond. Kahjuks on need kaks fondi ainukesed õigeusu praostkondade fondid Eesti Ajalooarhiivis. Mõlemad fondid on suhteliselt mahukad, vastavalt 1179 ja 660 säilikut, koondades endas praostite kirjavahetuse ja, mis väga tähtis, kogudustest lähtunud aruanded praostitele.

---

[13] Nečaev, P. Praktičeskoe rukavodstvo dlja svjaščennoslužitelej ili sistematičeskoe izloženie polnogo kruga ih objazannostej i prav. Sankt-Peterburg, 1912.
[14] Obozrenie cerkvej, škol i prihiodov preosvjaščennym Arseniem, episkopom Rižskim i Mitavskim v 1891. godu. Riga, 1892.

Käesoleva töö seisukohalt ühest kõige olulisemast allikaliigist - vaimulikkonna aruannetest (*klirovõje vedomosti*), oli põgusalt juttu juba eespool. Koguduse preester pidi igal aastal saatma praostile aruande (praost saatis selle edasi vaimulikule konsistooriumile), milles tuli ära näidata koguduse asutamise aeg, kirikuhoone ja kogudusemajade olemasolu ning nende ehitamise aeg, koguduse käsutuses oleva maavalduse suurus ja selle kasutamise moodus (kas kogudus kasutas seda ise või oli maa rendile antud, viimasel juhul tuli märkida ka laekuv tulu). Esitada tuli koguduseliikmete arv ja seda külade kaupa. Oluline koht aruandes oli andmetel vaimulike ja kirikuteenijate kohta. Esitada tuli nende lühibiograafia ja ülevaade perekonnast.

Üldjuhul on kirjeldatud aruanded säilinud päris hästi, kuid paljud neist on ka puudulikud ja lohakalt koostatud. On ka mitmeid kogudusi, mille aruandest on meieni säilinud vaid fragmendid (nt Kastolatsi, Laatre, Lähte-Kärkna, Prangli-Maaritsa, Rõngu).

Koguduste fondidest on autor püüdnud kasutada kõiki, et täita nö esmatasandi materjali tühikutest tekkinud lünki koguduste ülevaadetes ja preestrite leksikonis. Keskseteks on siinjuures olnud needsamad, mitmel korral juba viidatud aruanded ja nende koostamiseks preestri poolt kasutatud materjalid (peamiselt kirjavahetus). Väga vajalikud on olnud maa eraldamise alane ning kiriku ja kogudusehoonete ehitamise kohta peetud kirjavahetus, samuti koguduse liikmete nimekiri. Mõningatel juhtudel on arhiivi jõudnud ka koguduste kroonikad (nt Tartu Aleksandri koguduse kroonika).

Paraku on arhiivis ka koguduste fonde, mis koosnevad vaid mõne üksiku kassadokumendi fragmendist. Näiteks fond 1941 (Laatre kogudus), fond 1950 (Prangli-Maaritsa kogudus), fond 1970 (Rõngu kogudus), fond 1928 (Karula kogudus). Selliseid peaaegu tühje kogudusefonde oli tervelt 14.

Eesti Ajalooarhiivi töötajate kiituseks tuleb öelda seda, et nad on viimastel aastatel arhiivi jõudnud õigeusu koguduste materjalid suutnud kiiresti korda seada, loonud uusi fonde, täiendanud juba varem looduid ning teinud materjali uurijatele selliselt kättesaadavaks.

Minnes töös kasutatud kirjanduse juurde, tuleb kahjuks konstateerida tõsiasja, et ka õigeusu kiriku ajaloost kirjutajad põrkavad kokku teistelegi eesti kirikuloolastele valusa probleemiga: puudub põhjalik süstemaatiline käsitlus ristiusu kiriku ajaloost Eestis.

Siiski on vene õigeusu kiriku Riia piiskopkond püüdnud enda ajalugu jäädvustada ning selles seoses tuleb esile tõsta Riia ja Miitavi piiskoppi Arsenit (1887-1897), kelle eestvõtmisel sai suurema hoo sisse vaimuliku kirjanduse avaldamine ning selle kõrval ka piiskopkonna ajalooga tegelemine. Nii rajas piiskop oma valitsemisaja alguses ajaloo-statistika komitee, mis andis välja piiskopkonna koguduste ajaloolis-statistilise kirjelduse[15].

Vaatamata tagasihoidlikule nimetusele "kirjeldus" on meil tegemist soliidse kogumikuga, mis vaatleb Riia piiskopkonna loomist, pöörab tähelepanu igale piiskopkonda valitsenud piiskopile (piiskoppide valitsemisaja alusel ongi kogumik üles ehitatud) ning nende valitsusaja olulistele sündmustele. Fookuses on muidugi mõista kogumiku idee algataja, piiskop Arseni elu ja tegevus, millele on pühendatud tervenisti üks soliidne raamat[16], mis moodustab kogumiku teise väljaande teise osa.

Kõnealune kogumik on õigupoolest Riia piiskopkonna ametlik ajalugu ja kirjapandu esindab õigeusu kiriku seisukohti. Kogumik ei pretendeerigi teaduslikkusele ja on osaliselt mõeldud kui sündmusi fikseeriv teos (palju tähelepanu pööratakse kaasajale). Siinse töö autorile on kogumik olnud heaks abimeheks faktiliste andmete osas: kirikute ehituseks eraldatud summade ja preestrite palga suurus, piiskopkonna kirikute ja vaimulike arv, vaimulike haridustase jne.

---

[15] Istoriko-staističeskoe opisanie cerkvej i prihodov Rižskoi eparhij (= Opisanije). Riga, 1893.
[16] Arhimandrit Ioakim i Vladimir Pliss. Vysokopreosvjaščennyi Arsenij, arhiepiskop Rižskij i Mitavskij i desjatiletnee upravlenie ego Rižskoj eparhiej. Riga, 1897.

Piiskopkonna kogumikuga ühte ritta asetuvad ka kahe maailmasõja vahel mõningate koguduste endi poolt väljaantud koguduste lühiajalood ja praostkondade albumid, nagu praost Jüri Välbe koostatud ja väljaantud Pärnumaa praostkonna album[17], kus on koguduste kaupa antud ülevaade nende loomisest ja tänasest päevast. Kahjuks tuleb nentida, et selles on ka palju faktivigu.

Üksikute koguduste ajaloo ülevaadetest tuleb esile tõsta preester Nigol Hindo kirjutatud Räpina koguduse ajalugu[18], mis on võrdlemisi tasakaalukas ja kahe sõja vahelisel ajal väljaantud koguduste ajalugudest üks paremaid. Raamat on kaunis tavapärase ülesehitusega. Ülevaade algab õigeusu koguduse rajamisega Räpinasse, vaadeldakse koguduseliikmete arvu muutumist aja jooksul, kirikuhoone ja kogudusehoonete ehitamist, kirikukoolide rajamist ja nende arengut, usuvahetusliikumist Räpina kihelkonnas, koguduse koori ja seltside tegevust.

Omaette liigi moodustavad preestrite koostatud õigeusu kiriku ajalood. Käesoleva töö seisukohalt väärivad esiletõstmist preestrite Ilja Belajevi[19] ja Nikolai Leismanni[20] üldistavad käsitlused õigeusu kiriku ajaloost Baltikumis. Mõlemale autorile on omane võitlev hoiak, mis väljendub selles, et õigeusu kiriku struktuuri rajamist Baltikumis vaadeldakse kui pidevat ja halastamatut võitlust luteri kiriku ning baltisaksa parunitega, kusjuures kriitikata ei jää ka tsaarivalitsus, kes ei eraldanud piisavalt raha õigeusu kiriku ülalpidamiseks. Selliselt on mainitud tööd tugevalt erapoolikud. Samas aga on nad ajaloolastele hädavajalikud mõistmaks vene kirikuringkondade seisukohti.

Enam tähelepanu väärib praeguse Moskva ja kogu Venemaa pühima patriarhi Aleksius II (töö kirjutamise ajal metropoliit) doktoritöö, mis on pühendatud õigeusu kiriku ajaloole

---

[17] Pärnumaa apostliku õigeusu album. Pärnu, 1935.
[18] Hindo, N. Ap. õigeusu Räpina kogudus 1752-1937. Tartu, 1937.
[19] Belaev, I. Sudby pravoslavija v Pribaltijskom krae. Sankt-Peterburg, 1901.
[20] Leismann, N. Õigeusu ajalugu Baltimaal uuemal ajal. Riia, 1907.

Eestis.[21] Aleksiuse doktoritöö baseerub peamiselt kirjandusel, võttes kokku õigeusu kiriku ajaloo alal varem kirjutatu. Autor ei kasuta oma töös arhiiviallikaid ning selliselt jääb tema töö ajaloolaste mõõdupuuga mõõtes pealiskaudseks. Tuleb aga meeles pidada, et tegemist on teoloogi tööga, kelle lähenemisviis sündmustele on ajaloolaste omast erinev. Nii või teisiti on see esimene katse kirjutada Eestis tegutseva õigeusu kiriku ajalugu. Töö piirdaatumiteks on eestlaste esimesed kokkupuuted õigeusuga muinasajal ning 1917. aasta, mil pühitseti ametisse Tallinna, ja selliselt esimene eestlasest õigeusupiiskop, piiskop Platon ning võeti suund Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku rajamisele. Viimast Aleksius enam ei käsitle.

Töö kirjutamisel on omal kohal olnud ka luteri kiriku ja balti aadli õpetlastest esindajate poolt kirjutatu ja seda just rekonversiooniga seoses. Siin tuleb esile tõsta Johan Kõppu ja tema kirjutatud "Usutunnistuslised liikumised Liivi- ja Eestimaal 19. aastasajal"[22]. Kõpp annab ülevaate õigeusu tulekust Liivimaale ja keskendub seejärel probleemidele, mis kerkisid seoses hiljutiste usuvahetajate õigeusust taganemisega ja luteri kirikusse naasmisega. Samas kontekstis on kasutamist leidnud ka A. Tobieni[23] ja H. Kruusi[24] kirjutatu.

Õigeusu kiriku ajaloo temaatika on varem käsitlemist leidnud ka Tartu Ülikooli ajaloo-osakonna diplomitöödes. Käesoleva töö seisukohalt tuleb mainida Urmas Esna tööd[25], mis oli pühendatud küll Pärnumaa õigeusu koguduste fondidele Eesti Ajalooarhiivis, kuid on sellisena heaks abimeheks kõigile, kes soovivad saada ülevaadet õigeusu kiriku allikatest laiemalt. Muidugi peab praegu tegema väikese möönduse ja kordama juba eelpoolöeldut: vahepeal on arhiiv täienenud. Kädi Riisma diplomitöö[26] vaatles tsarismi kirikupoliitikat

---

[21] Mitropolit Aleksij (Ridiger). Očerki po istorij pravoslavija v Estonii. Moskva, 1984.
[22] Kõpp, J. Usutunnistuslised liikumised Liivi- ja Eestimaal 19. aastasajal. Tartu, 1905.
[23] Tobien, Alexander, von. Die livländische Ritterschaft. In ihrem verhältnis zum Zarismus und Russischen Nationalismus. Band I, Riga, 1925.
[24] Kruus, H. Liivimaa maamarssal vürst P. Lieven Peterburis aastail 1863-65. // Eesti ajaloost 19. sajandi teisel poolel. Tallinn, 1957.
[25] Esna, U. Pärnumaa apostliku-õigeusu koguduste arhiivifondid Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis. Diplomitöö. Tartu, 1988. Hoitakse Tartu Ülikooli ajaloo-osakonna raamatukogus.
[26] Riismaa, K. Tsaarivalitsuse reaktsiooniline kiirkupoliitika Eestis 1880-ndail aastail. Diplomitöö. Tartu, 1974. Hoitakse Tartu Ülikooli ajaloo-osakonna raamatukogus.

Eestis 1880. aastatel ja nii on tema tööl ning käesoleval tööl teatud kokkupuutekohti, seda just rekonversiooniliikumise käsitlemisel. Riismaa diplomitöö raskuskese kaldub aga rohkem Eestimaa kubermangu ja selle kurikuulsa kuberneri vürst Sergei Šahhovskoi tegevuse käsitlemisele.

1. Õigeusu kiriku algus Eestis

1.1. Õigeusk Eestis kuni 1845.-1848. aasta usuvahetusliikumiseni

Allikaid, mis võimaldaks kirjeldada eestlaste esimesi kokkupuuteid õigeusuga, on napilt. Need on liialt lünklikud, et väita midagi kindlamat Vene vürstiriikidest lähtunud religioossete mõjutuste kohta eestlastele enne maa kristianiseerimist 13. sajandi alguses. Vaatamata eestlaste kaubanduslikele ja poliitilistele sidemetele Vene vürstiriikidega, jääb vaieldavaks nende sidemetega kaasnenud või neist hoopis sõltumata toimunud õigeusu kui konfessiooni tutvustamine, selle ulatuvus ning muu hulgas ka küsimus, kui palju eestlasi ristiti õigeusku ja kas praeguse Eesti alale rajati õigeusu kirikuid.

Esimene tõsisem võimalus arutleda esimeste õigeusu kirikute üle Eesti alal seondub Novgorodist lähtunud venelaste sõjakäiguga (milles osalesid ilmselt ka Novgorodis teeninud skandinaavlased) Lõuna-Eestisse 1030. aastal, mis tõi kaasa ka 5. sajandil rajatud Tartu linnuse vallutamise.[1] Tartu jäi venelaste kätte 30 aastaks ja on tõenäoline, et selle aja jooksul tihenesid ka linnas elavate õigeusuliste venelaste (nende hulgas oli usutavasti ka vaimulikke) kontaktid ümbruskondsete elanikega. Saksa ajaloolane Wilhelm Kahle väidab, et Tartu vallutamine venelaste poolt oli seotud kirikliku poliitikaga, kuid jäi tänu eestlaste ülestõusule 1061. aastal ja venelaste võimule lõputegemisega vaid episoodiks pidevalt muutuvates poliitilistes vahekordades.[2]

---

[1] Vahtre, S. Kiovan Venäja ja Viro 1030-1061. // Oulun Yliopisto, Historian Laitos, Erikoispainossarja N:o 331. Oulu, 1993. S 622.-623.

[2] Kahle, W. Die Orthodoxie im baltischen Raum. // Kirche im Osten, Bd 21/22 (Jahrgang 1978/79) . S 80.

Venelaste sõjaretked Eesti alale aktiviseerusid 12.-13. sajandil, üldjuhul jäid need edutuks. Wilhelm Kahle arvab, et veel kaua pärast Venemaa ametlikku kristianiseerimist ei olnud Venemaal kiriklikku organisatsiooni, mis oleks võimeline olnud misjonitööks naabrite juures. Puudus oli preestritest ja kirikutest. [3] Michael Klimenko lisab siia juurde, et see, mida Novgorodi, Pihkva või Polotski vürstid tegid kristluse levitamiseks, oli nende isiklik teene ja mitte kunagi vene kiriku kui terviku saavutus.[4]

Mainitud vürstide tegevusele Eesti alal enne eestlaste alistamist sakslaste ja taanlaste poolt heidab mõningal määral valgust Henriku Liivimaa kroonika. Nii kirjutab Henrik, et venelaste esimese sõjakäigu ajal 1210. aastal Otepääle lubasid Novgorodi vürst Mstislav ja Pihkva vürst Vladimir saata alistatud ja ristitud eestlastele preestreid, kuid polnud võimelised lubadust täitma. "Ja nad andsid neile rahu ja ristisid mõningad neist oma ristimisega ja said neilt nelisada marka nogaatasid ja lahkusid nende juurest ja pöördusid tagasi oma maale, üteldes, et nad saadavad neile oma preestrid püha taassünni kümbluse lõpuleviimiseks, mis nad hiljem jätsid siiski tegemata."[5]

13. sajandil Venemaalt ette võetud sõjakäigud asetab Läti Henrik ühte ritta Lääne-Euroopast algatatud kristianiseerimispüüdlustega ja võrdleb Liivimaad tütrega, keda paljud emad on endale ihaldanud. "... kellest üks on Vene ema, alati sigimatu ja viljatu, kes püüab alistada endale maid mitte Jeesuse Kristuse usus taassünni lootuses, vaid maksude ja saagi lootuses." [6]

Eestlaste muistse vabadusvõitluse reaalsuseks oli, et see, kes alistas maa, sai ka õiguse misjonitööks ja Vene vürstiriigid ning idakristlus osutusid siin lihtsalt nõrgemaks kui Lääne tsivilisatsioon.

---

[3] Kahle, S 81.
[4] Klimenko, M. Ausbreitung des Christentums in Russland seit Vladimir dem Heiligen bis zum 17. Jahrhundert. Berlin-Hamburg, 1969. S 130. Vt ka Kahle, S 81.
[5] Henriku Liivimaa kroonika, XIV, 2.
[6] Samas, XXVIII, 4.

Vaatamata õigeusu kiriku organisatsiooni nõrkusele ja selgusetusele õigeusu leviku osas eestlaste seas enne roomakatoliku kiriku organisatsiooni rajamist, on ilmne, et paari sajandi vältel enne langemist Lääne mõjusfääri on eestlased tutvunud venelaste tähtsamate usuesemete ja nende nimetustega.[7] Pole aga tõestatav, et paljud neist võtsid õigeusu vabatahtlikult vastu, nagu on väitnud Jüri Truusmann ja temale tuginev patriarh Aleksius. Truusmann teeb küll erandina Aleksiusele allpool väikese märkuse, öeldes, et selle tõestamiseks ei ole otseseid ajaloolisi andmeid.[8]

Läänemeresoome keelte ja läti keele varasem kristlik terminoloogia on laenatud vene keelest enne 13. sajandit. Sellisteks sõnadeks on *rist, papp, pagan* ja *raamat* läänemeresoome keeltes. Soome sõnadest kuulub selliste vene laenude hulka veel *räähkä* (*patt, grehh*). Läti sõnu on suuremgi valik: *baznica* (*kirik, bošnitsa*), *karogs* (*lipp, horugv*), *gavenis* (*paast, govenje*), *krusts* (*rist, krest*), *svetki* (*pühad, svjatki*). Enn Tarveli arvates näitab nende laenude varasust üldine kiriklik-poliitiline olukord: pärast Saksa-Taani või Rootsi vallutust ja alade lülitamist roomakatoliku kiriku mõjupiirkonda polnud kiriklike vene laenude ülevõtmine liivi, eesti, soome või läti keelde enam mõeldav.[9]

Tarveli sõnul näitab lingvistiliste mõjutuste mastaabi disbalanss vene poliitiliste mõjutustega võrreldes seda, et õigeusu kirikul oli enne 13. sajandi algust läänemeresoomlaste ja läti hõimudega ideoloogilisi kontakte, kusjuures misjon ei olnud ilmselt seotud vallutusega.[10] Andmeid vene vaimulike misjonitöö geograafilise ulatuse kohta meil aga kahjuks ei ole.

Eesti kuulumine Lääne tsivilisatsiooni ja kirikusse pärast muistse vabadusvõitluse lõppu ei tähendanud lõppu õigeusu kirikule Eesti alal. Õigeusu kiriku edasine eksisteerimine on otseselt seotud Eesti ala linnade kuulumisega Hansa Liitu ning selliselt kaubandusega.

---

[7] Sild, O. Eesti kirikulugu. Tartu, 1938. Lk 17.
[8] Truusmann, G. Vvedenije hristianstva v Lifljandij. Sankt-Peterburg, 1881. S 171. Aleksij, S 37.
[9] Tarvel, E. Henrik ja tema aeg. // Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Artiklite kogumik III. Tallinn, 1987. Lk 18.-19.

Nii nagu Hansa Liitu kuuluvatel Lääne-Euroopa katoliiklastest kaupmeestel oli õigus oma jumalateenistusteks ja kirikuteks Venemaal, nii said ka Vene kaupmehed õiguse õigeusu jumalateenistusteks Liivimaa linnades. Esimesena anti selline luba Taanile kuulunud Tallinnas, kuid peagi ka Riias, Tartus ja Pärnus. [11]

Esialgu kasutati jumalateenistusteks nn suvekirikuid, mis kujutasid endast suvekuudeks (mil kaupmehi rohkem kohal oli) kirikuteks kohandatud ruume, kuhu rajati altarid, mis aga talveks demonteeriti. [12] Aastatel 1410-1422 rajati Tallinna praeguse Vene tänava piirkonda juba puust Nikolai kirik, mis 1433. aastal küll maha põles, kuid neli aastat hiljem taas üles ehitati. Tallinna ehitati Väikeste Rannaväravate juurde ka teine õigeusukirik.[13]

15. sajandist pärineb kirjalik teade ka kahe õigeusu kiriku olemasolu kohta Tartus. Tegemist on Püha Nikolai ja Püha Georgi kirikuga. Meie käsutuses on reisikirjeldus metropoliit Isidorose juhatatava Vene kirikudelegatsiooni teekonnast Firenze kirikukogule. Isidorose arvukas saatjaskond läbis ka Tartut ja siin nähtu on talletatud kirjatöösse pealkirjaga "Reis Firenze kirikukogule", mille autor on tuntud tundmatu suzdallase nime all.

1438. aasta talvel jõudis metropoliit Isidoros koos oma saatjaskonnaga Tartusse ja sel puhul kirjutab tundmatu suzdallane: "Ristiusu kirikuid oli neil kaks: Püha Nikolai ja Püha Georgi, kristlasi aga vähe."[14]

Tundmatu suzdallase poolt kirjapandust tuleb lisaks kahe kiriku mainimisele tähele panna ka märkust "... kristlasi aga on vähe". Autor mõtleb kristlaste all ainult õigeusulisi, keda oli Tartus juba seepärast suhteliselt vähe, et nad olid valdavalt kaupmehed ja elasid oma linnaosas ning, mis samuti on oluline, talveks olid paljud neist ära reisinud.

---

[10] Tarvel, lk 19.
[11] Aleksij, s 83.
[12] Samas, lk 83.
[13] Samas, lk 106.
[14] Vahtre, S. Tartu 15. sajandi reisikirjeldustes. // Tartu ja ülikool. Tallinn, 1983. Lk 23.

15. sajandi poliitilised võitlused Eesti ja Vene linnade vahel Hansa Liidu raames ning ka Tartu piiskopkonna kui kirikliku ja ka ilmaliku võimu sagedased konfliktid naabritega mõjutasid õigeusu kirikute ja õigeusuliste eluolu. Reformatsiooni ajast on teada, et linlased ründasid pildirüüste käigus ka õigeusu Nikolai kirikut. [15]

16. sajandi keskpaigaks on Tartu õigeusu kirikute seisukord olnud kahetsusväärselt vilets. Nii ilmneb Liivi sõja eelõhtul, 1555. aasta 17. aprillil peetud Tartu rae koosoleku protokollist, et teiste küsimuste seas arutati ka vene kiriku tagastamist venelastele. Selgub, et raad lasi remontida Nikolai kirikut, preestri puumajake lubati taas üles ehitada. Seevastu novgorodlaste Püha Jüri nimelise kiriku kohta mainitakse, et see on rääma jäetud ning kokku varisenud. [16]

Kardinaalseid muutusi Eesti ajalukku toonud suurte sõdade ajajärk 16. sajandi keskel ja 17. sajandi algupoolel mõjutas kahtlemata ka kirikuolusid. Venemaa poolt vallutatud alade tarvis (Tartu kuulus Venemaale 1558-1582) rajati õigeusu piiskopkond eesotsas piiskopiga, kelle ametinimetuseks oli Jurjevi ja Viljandi piiskop. Piiskopi residentsiks sai senine katoliku piiskopi residents Toomemäel.[17] Kõnealusel juhul on meil tegemist esimese Eesti ala tarvis moodustatud õigeusu piiskopkonnaga ja ametisse määratud piiskopiga.

Patriarh Aleksius märgib, tuginedes Novgorodi II letopisile, et esimeseks Jurjevi ja Viljandi piiskopiks sai Kornelius. Piiskopkonna loomise daatumina märgib Aleksius metropoliit Makarile tuginedes 1570. aastat.[18] Seevastu Norbert Angermann on seisukohal, et õigeusu piiskopkond loodi 1560. aasta lõpus, ja annab esimese piiskopi nimeks Flavi, kellele järgnes 1570. aastal piiskopi kohal Kornelius. Angermanni käsitluses jääbki Kornelius Jurjevi ja Viljandi viimaseks piiskopiks, sest tema ametisoleku aja lõpuks pakub ta 1582. aastat, kui Tartu läks Poola võimu alla. [19]

---

[15] Tartu ajalugu. Koostaja R. Pullat. Tallinn, 1980. Lk 54.
[16] Samas, lk 54.
[17] Aleksius viitab siin Novgorodi II letopisile ja Paavsti legaadile Antonio Possevinole. Aleksij, s 133.
[18] Aleksij, s 133.
[19] Angermann, N. Zum Geschichte des orthodoxen Bistums Dorpat. // Jahrbuch für Geschichte Osteuropas (1966). S 235.

Aleksius loeb Liivi sõja ajajärku Eestis vene õigeusu kiriku seisukohalt soodsaks ja märgib, et kahjuks see ajajärk lõppes liialt kiiresti.[20] Ilmselt võib sellega teatud reservatsioonidega nõustuda. Mis puutub aga õigeusu piiskopkonna mõjusse kohalikele elanikele, siis selle kohta usaldusväärsed andmed puuduvad.

17. sajandi teisel poolel on Tallinna raes tülid õigeusu kiriku remondi küsimustes. 1684. aastal on raad siiani arusaamatutel põhjustel ära võtnud Nikolai kiriku võtmed.[21] Arusaamatuks jääb, kas see on olnud seotud kartusega, et kirik kokku variseb. Igal juhul alles 1686. aastal alustati kirikus ümberehitustöödega. Iseloomulik on sealjuures rae hoiatus linlastele, et need provokatsioone ei korraldaks, kui 1. mail 1686 kiriku sisseõnnistamispidustused toimuvad. [22]

Põhjasõjale läks Eesti vastu olukorras, kus õigeusu kirik oli kaotanud needki positsioonid, mis tal õnnestus võita Liivi sõja ajal ja sellele eelnenud perioodil. Eesti rahvale oli õigeusu kiriku mõju praktiliselt olematu.

Põhjasõja tagajärjel muutus Eesti administratiiv-poliitiliselt Venemaa osaks. Uutes võimuvahekordades fikseeriti endiselt luteri kiriku senine positsioon, kuid ka õigeusu kirik sai täieliku vabaduse ning õiguse oma tegevuse läbiviimiseks.[23]

1710. aastal, kui venelased vallutasid veel viimased rootslaste käes olnud linnad (Riia, Pärnu, Kuressaare, Tallinn), on patriarh Aleksiuse andmetel Eesti alal olnud vaid üks õigeusu kirik - Püha Nikolai kirik Tallinnas, milles jumalateenistusi ei viidud läbi regulaarselt.[24] Tšistovitš märgib, et Nikolai kirik oli äärmiselt viletsas seisukorras ning sarnanes rohkem eramaja kui õigeusu kirikuga. Kirikul ei olnud ei kuplit ega risti, seinad

---

[20] Samas, lk 135.
[21] Aleksij, s 149.
[22] Kahle, S 83.
[23] Kahle, S 84.
[24] Aleksij, s 168.

olla olnud läbipaistvad, kirikus oli väljakannatamatult niiske, seal oli pime, altaris ei olnud ühtegi akent.[25]

Kohe pärast lahingute lõppu asusid Vene sõjaväevõimud organiseerima kirikuid Eestis asuvatele venelastest õigeusklikele, kellest enamiku moodustasid sõjaväelased, kuid kelle hulgas oli ka mitmesuguseid tsiviliste, nagu varustajad, kaupmehed ja ametnikud.[26]

Ülempreester Belajev märgib, et Põhjasõja ajal ja vahetult pärast seda kirikuid rajades ei pidanud valitsus silmas misjonitööd kohalike elanike seas, vaid hoolitses ainult valdavalt linnades elavate vene päritolu õigeusklike usuliste vajaduste rahuldamise eest. [27]

Pärast Põhjasõda kerkis päevakorrale ka küsimus vallutatud Balti provintside õigeusu kirikute juhtimisest. Peeter I allutas kõik Liivimaa ja Eestimaa kubermangu õigeusu kirikud vene õigeusu kiriku patriarhi kohusetäitjale, hilisemale Pühima Valitseva Sinodi presidendile Rjazani metropoliidile Stefanile (Javorzki), kes pika vahemaa tõttu usaldas vahetu ülemhingekarjase töö Riia Peetri-Pauli katedraalkiriku ülempreestrile Timofei Korešeile. Sinodi presidendi otsealluvuses oldi kuni 1725. aastani.[28] [29]

12. märtsist 1725 allutati kõik Liivimaa ja Eestimaa kubermangu õigeusu kirikud Pihkva piiskopkonnale, mille eesotsas seisis tollal vene õigeusu kiriku ajaloos kurikuulus Pihkva ja Narva piiskop (hilisem Novgorodi peapiiskop) Feofan (Prokopovitš).[30] Sellest ajast kuni

---

[25] Čistovič, s 149.
[26] Kahle, S 84.
[27] Belaev, I. Sudby pravoslavija v Pribaltijskom krae. Sankt-Peterburg, 1901. S 71.
[28] Opisanie I, s 193.
[29] Rjazani metropoliit Stefan (Javorzki, ukraina päritolu) oli Peeter I poolt välja valitud õigeusu kiriku kollegiaalse juhtimisorgani Pühima Valitseva Sinodi presidendiks, sellele ametikohale asus ta Sinodi loomisega 14. veebruaril 1721. Oktoobrist 1700, mil suri senine patriarh Adrianus, kuni Sinodi presidendiks määramiseni täitis metropoliit Stefan patriarhi kohusetäitja ehk eksarhi kohuseid (Russkaja pravoslavnaja cerkov. Očerki istorii. Moskva, 1988. Tom I, s 74.-75.).
[30] Piiskop Feofan oli tsaar Peeter I korraldusel valmistanud ette patriarhi institutsiooni kaotamist ja Pühima Valitseva Sinodi loomist, mistõttu vene õigeusu kiriku ametlikus ajaloos ei nimetata teda hea sõnaga (Russkaja pravoslavanaja cerkov. Tom I, s 75.)

1836. aastal Riias vikaarpiiskopkonna loomiseni kuulusid tänase Eesti ala õigeusu kogudused Pihkva piiskoppide alluvusse. [31] [32]

Kirikute vahetuks juhtimiseks kohapeal loodi 1727. aastal Riiga Liivimaa vaimulike asjade kontor, mis 1750. aastal Venemaa haldusreformi käigus reorganiseeriti Liivimaa vaimulikuks valitsuseks ja 1. juulist 1850, kui loodi Riia iseseisev piiskopkond, Riia vaimulikuks konsistooriumiks.[33]

Uute kirikuvõimude esmaseks ülesandeks sai Balti provintsides uute kirikute rajamine ning kogudustele vaimulike tagamine. Kirikute ehitamiseks eraldas valitsus patriarh Aleksiuse kirjeldusel "tõhusad vahendid".[34]

Omaette küsimuseks on 18. sajandil loodud õigeusu kirikute ning nende vaimulike mõju eestlastele ja kahe kiriku - luteriusu ning õigeusu - omavahelised suhted. Vene õigeusu kiriku teatavat eelisseisu näitab esimese märgina 1747. aastast kehtestatud kord, mille järgi luteri pastoritel ei olnud õigust luterlase ja õigeuskliku segaabielust võrsunud lapse ristimiseks.[35]

Tõsiseks probleemiks vene õigeusu kiriku juhtkonnale oli Balti provintsi haritud ja eeskujuliku käitumisega ning kohalikke keeli valdavate preestrite leidmine. Juba 1715. aastal kirjutas Peeter I kuberner Golitsõnile, et Riia papid on halvad ja see teeb häbi kohalike elanike ees. Peetri korralduse järgi pidi kuberner otsima Smolenskist "lahkeid ja

---

[31] Opisanie I, s 193.

[32] Esimeseks piiskopiks oli Feofan (Prokopovitš) aastatel 1718-1725, talle järgnesid piiskop Rafael (Zabarovski) 1725-1731, piiskop Varlaami (1731-1739), piiskop Stefan (1739-1745), peapiiskop Simeon(1745-1758), piiskop Venjamin (1758-1761), piiskop Gedeon (1761-1763), peapiiskop Innokenti (1763- 1788, 1764. aastast kandis nime Pihkva ja Riia peapiiskop) , peapiiskop Irinei (1788-1814) (kandis nimetust Pihkva, Liivimaa ja Kuramaa peapiiskop), piiskop Mefodius (1814-1815), piiskop Jevgeni (1815-1822, seejärel nimetati Kiievi metropoliidiks), 1822-1825 oli piiskopiks senine Kurski piiskop Jevgeni, kellele järgnes 1825. aastast kuni vikaarpiiskopkonna loomiseni piiskop Mefodius. (Opisanie, I s 193.-194.).

[33] Opsanie II, s 4.

[34] Aleksij, s 208.

[35] Tobien , A. Die livländische Ritterschaft. In ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus. Band I, Riga, 1925. S 196.

vilunud pappe ning köstreid nii palju, kui on vaja", ja saatma nad Riiga, neid aga, kes pole Riias vajalikud, minna laskma.[36]

1808. aasta andmete järgi oli Liivimaa vaimuliku valitsuse alluvuses 12 kirikut, milles teenis 3 ülempreestrit, 15 preestrit, 9 diakonit ja 25 köstrit. Kahetsustundega märgib vaimulik valitsus, et neist olid seminariharidusega mõistagi kõik 3 ülempreestrit, kuid ainult 9 preestrit, köstritest ootuspäraselt mitte keegi.[37]

19. sajandi alguses kerkis Pühimas Valitsevas Sinodis päevakorrale küsimus Balti provintsides õigeusu kiriku juhtimise ümberkorraldamisest. Peamiseks probleemiks oli sealjuures vene vanausuliste arvu pidev kasv ja mõju suurenemine kubermangulinnas Riias. Kiriku juhtimise ümberkorraldamise initsiatiiv lähtus otse keiser Nikolai I-lt, kelle valitsemisajale oli iseloomulik rangus usuküsimustes, eriti vanausuliste osas. Nii on keiser teinud Sinodile Novgorodi ja Sankt-Peterburgi meropoliit Serafimi vahendusel ettepaneku, "kas poleks kasulik rajada Riias kui ühes impeeriumi olulisimas linnas uus piiskopkond; pole vaja unustada, et aja jooksul on paljud aadliperekonnad abiellumisega muutunud venelasteks ja õigeusklikeks; sealjuures on Riias venelaste läbivool kaunis suur ja kõrgema vaimuliku puudumine võib mõjuda vanausuliste arvu kasvule virgutavalt. Kui Sinod võtab minu mõtte vastu, tuleb välja otsida tark inimene, kindel ja eeskujulike iseloomuomadustega, et vestlusega eksinuid õigele teele juhtida".[38]

Pühim Sinod võttis Nikolai I ettepaneku vastu ja kinnitas ka omalt poolt, et kõrgem hingekarjane (silmas peetakse piiskoppi) oleks vajalik nii Riias tugevneva lõhe (raskol) nõrgestamiseks, kui ka õigeusklike hoidmiseks tihedamas kontaktis kirikuga.[39]

Samas aga oli Balti provintsis probleemiks õigeusklike arvu ning kirikute vähesus. Iseloomulikuks sealjuures oli, et real aastatel õigeusklike arv vähenes.

---

[36] Opisanie I, s 194.
[37] Opisanie I, s 200.
[38] Opisanie III-I, s 4.
[39] Samas, lk 4.

1830. aastatel hakkas õigeusklike ja kirikute arv kasvama: 1836. aastaks oli 13 317 õigeusklikku, kirikuid oli 16 ja vaimulikke ning kirikuteenreid 76. Ometi oli seda liialt vähe, et asutada iseseisev piiskopkonna valitsus, mille koosseisus pidid olema konsistoorium ja vaimulik seminar. [40]

Nikolai I ukaasiga 14. septembrist 1836 rajati seepärast Riiga vikaarpiiskopkond. Riia vikaarpiiskopkond allus Pihkva piiskopile ega olnud iseseisev, moodustades ühe osa Pihkva piiskopkonnast. Riia vikaarpiiskopid olid Pihkva piiskopi otsealluvuses, vikaarpiiskopi kõrval jätkas tegutsemist Liivimaa vaimulik valitsus, mis täitis endiselt kiriklik-administratiivse organi ülesandeid ja kontrollis kirikuid ning vaimulikke. Pihkva piiskopkonnaga liideti nüüd ka 1833. aastal sellest lahutatud Kuramaa kubermang, mis samuti Liivimaa kubermangu kõrval anti Riia piiskopi vaimuliku juhtimise alla.[41] [42]

1844. aastal, enne kui algas eestlaste ja lätlaste massiline usuvahetus, loendati Riia vikaarpiiskopkonnas 20 õigeusu kogudust, koos kalmistu- ja polgukirikutega 25 kirikut ning 20 686 õigeusklikku. [43]

1.2. Usuvahetusliikumise põhjused ja ulatus

1845.-1848. aasta usuvahetusliikumine tõi kaasa põhimõttelisi muudatusi. Usuvahetusliikumist Liivimaa kubermangu Eesti osas on põhjalikult vaadelnud Hans

---

[40] Opisanie III-I, s 5.-6. Opisanie I, s 190.
[41] PSZ, sob II, t XI, nr 9516, s 19.-20.
[42] Riia vikaarpiiskoppideks olid Irinarh (1836-1841), Filaret I (1841-1848) ja Platon (1848-1850), kes 1850. aastast jätkas juba iseseisva Riia ja Miitavi piiskopina. (Opisanie III-I, s 1.)
[43] Opisanie I, s 191.

Kruus ning sarnaseid probleeme Läti alal A. Gavrilin[44], mistõttu selle teema üksikasjalik käsitlemine ei ole siinkohal enam tarvilik. Küll peame peatuma üldisematel momentidel, mis aitavad paremini mõista antud töö järgnevates peatükkides käsitlemisele tulevaid teemasid.

Üks põhiprobleeme on usuvahetusliikumise põhjused, millega seondub otseselt ka rekonversiooniliikumine. Hans Kruusi arvates arenes usuvahetusliikumine sotsiaalse liikumisena, mille peateguriks oli rahvahulkade lootus parandada oma majanduslikku ja õiguslikku olukorda. Liikumise pealoosungiks oli Kruusi järgi saada maad ja vabaneda mõisaorjusest. Sotsiaalset kriisi oli tema käsitluse järgi ette valmistanud kogu eelneva ajastu ühiskondlik-majanduslik areng 1819. aasta talurahvaseaduse raamistikus. [45]

Talurahvas oli küll isiklikult vabaks saanud, kuid jäänud mõisast majanduslikku sõltuvusse, mis väljendus mõisnikult maa rentimises. Et rendi tingimused (teotöö) olid talurahvale üldjuhul väga rasked, tekkisid talupoegadel probleemid talude äramajandamisega. 1840. aastate viljaikaldused tõstsid rahva häda haripunkti. Tollane Võrumaa praost ja Räpina pastor Johan Friedrich Heller on talurahva olukorda iseloomustanud sõnadega "häda murrab rauda".[46] Selline sotsiaalne olustik viis rahva ka raskesse psühholoogilisse situatsiooni, milles väikseimgi lootus olukorda paranda võis tekitada suuri liikumisi. [47]

Nii Hans Kruus kui ka Gavrilin pööravad tähelepanu talurahva nn välispoliitilisele orientatsioonile, mis väljendus talurahva eitavas suhtumises sakslastesse ja selliselt ka luteri kiriku pastoritesse ning usalduses Vene riigivõimu vastu. Mõlema ajaloolase käsitluses oli usuvahetusliikumiseks vaja tõuget, mis ühendaks ja paneks liikuma eelpool

---

[44] Gavrilin, A. Politika carskogo samoderžavija v Pribaltijskom krae i klassovaja borba latyšskogo i estonskogo krestjanstva v 1845-1848 gg. // Latvijas PSR Zinatnu Akademijas Vestis. 1987, No 4. S 60.-72. Gavrilin, A. Rol' pravoslavnogo duhovenstva v perehode latyšskih i estonskih krestjan v pravoslavie v 1845-1848 godah. // Latvijas PSR Zinatnu Akademijas Vestis. 1988, No 11. S 40-51.

[45] Kruus, lk 175.

[46] Kruus, lk. 48.

[47] Gavrilin, A. Rol' pravoslavnogo duhovenstva v perehode latyšskih i estonskih krestjan v pravoslavie v 1845-1848 godah. // Latvijas PSR Zinatnu Akademijas Vestis. 1988, No 11. S 43..

toodud asjaolud. Selliseks tõukeks said kuulujutud, et õigeusku minejatele jagatakse hingemaad.

Samas resümeerivad Kruus ja Gavrilin, et 1845.-1848. aasta talurahvaliikumine ei olnud vaatamata selle nimetamisele usuvahetusliikumiseks usulist laadi, sest käärimisest haaratud rahvamassides ei leidunud usulise rahuldamatuse avaldusi ja usulisi otsinguid. Selliselt lükkavad nad ümber valdavalt kõigi õigeusuajaloolaste seisukoha, et eestlastest ja lätlastest neofüüdid vahetasid usku usulise rahuldamatuse najal.[48] Usuvahetusliikumisega kaasnenud võimaliku usulise otsingu motiivi lükkab ümber ka hilisem sündmuste areng, sest õige pea pärast usuvahetust, kui selgus, et maa saamise lootused osutusid illusioonideks, avaldasid paljud õigeusku läinud soovi naasta luteri kirikusse. See aga polnud Vene impeeriumis kehtivate seaduste järgi võimalik

Vähe osutab Hans Kruus tähelepanu Vene poliitilistest ringkondadest lähtunud lootustele, mis seostusid eestlaste ja lätlaste seas tärkava sooviga minna õigeusku. Nii võeti just Nikolai I ajal ametliku usupoliitika üheks jooneks levitada ja toetada õigeusku eriti riigi ääremaadel ja nn teiseusuliste seas. Keskseks ideoloogiaks oli siinjuures slavofiilide õpetus, mis kuulutas, et ainuüksi õigeusk on õndsakstegev, tõeline kristlus. [49]

Seevastu Gavrilin pühendab sellele probleemile enam tähelepanu ja on seisukohal, et keskvalitsus toetas usuvahetusliikumist, lootes õigeusukiriku positsiooni tugevdamisega piirata Balti aadli separatismipüüdeid ja liita Balti kubermange tihedamalt ülejäänud impeeriumiga.[50]

Valitsuse poliitika märgiks oli kindlasti ka senise Liivimaa kindralkuberneri parun Pahleni vabastamine oma ametist 1845. aasta kevadel ja jalaväekindral Jevgeni Golovini määramine sellesse ametisse. Kindralkuberneri vahetus on igati mõistetav, sest parun

---

[48] Kruus, lk 175. Gavrilin, s 43. Vt võrdlevalt Aleksij, s 279.
[49] Russkaja pravoslavnaja cerkov, s 107.
[50] Gavrilin, A. Ob obrazovanii samostojatel'noj Rižskoi eparhii (K 140-letnej godovščine). // Latvijas PSR Zinatnu Vestis. 1990, No 3. S 27.

Pahlen paistis silma luteriusu põhimõttelise kaitsjana, kindral Golovinil aga olid kogemused ja teened poola uniaatide vägivaldsel surumisel õigeusku.[51]

August Traat leiab eessõnas dokumentide kogumikule "Talurahva liikumine Eestis aastail 1845-1848", et kõnekateks faktideks, mis iseloomustavad vene õigeusu kiriku vaimulike aktiivseid püüdlusi pööramaks eestlasi ja lätlasi õigeusku, on näide sellest, et 1842/43. õppeaastal hakati Pihkva vaimulikus seminaris õpetama esmakordselt tulevastele preestritele eesti ja läti keelt. Samaaegselt alustati õigeusku tutvustava kirjanduse väljaandmist rahvakeeles.[52] Ilmselt ei tohiks kaht viimast fakti absolutiseerida ja näha neis otsest püüdu eestlaste ja lätlaste õigeususta miseks, sest esiteks õpetati eesti ja läti keelt Pihkva vaimulikus seminaris fakultatiivsete ainetena (millise fakti jätab Traat kahe silma vahele) ja teiseks oli usuvahetusliikumise järgsel Liivimaal veel kaua puudus kohalikke keeli valdavatest vaimulikest. Eestikeelse õigeusu literatuuri puudumine aga oli kogudustele suureks probleemiks veel ka 1860. aastatel, näiteks 1865. aastal väljastas Riia vaimulik konsistoorium ukaasi, milles tauniti luteriusu palve- ja lauluraamatute kasutamist õigeusu jumalateenistustel.[53]

Samas aga ei saa eitada usuvahetusliikumise aegse Riia vikaarpiiskopi Filareti energilist tegevust selles suunas, et ära kasutada talurahva käärimist suurendamaks vene õigeusu kiriku liikmete arvu ja kiriku mõju Balti provintsis. Sellist tagamõtet tunnistas piiskop täiesti avameelselt ka ühes oma kirjas [54] ja sellistest taotlustest ei tee kummalisel moel saladust ka õigeusu kiriku ajaloolased.[55]

Põhjalikumalt on õigeusu vaimulike rolli eestlaste ja lätlaste usuvahetusliikumises vaadelnud A. Gavrilin, kes samuti leiab, et õigeusu vaimulike osa selles on olnud tähelepanuväärne. Gavrilin avab soliidse arhiiviainese taustal piiskop Filareti

---

[51] Gavrilin, A. Rol' pravoslavnogo duhovenstva. S 43.

[52] Talurahvaliikumine Eestis aastail 1845-1848. Dokumentide kogumik. Tallinn, 1991. I köide, lk 7.
[53] EAA. 5271-1- 3. L 24.-24p.
[54] Kruus, lk 80.
[55] Opisanie I, s 191.

kaadripoliitika, mis soosis preestreid, kes olid aktiivsed eestlaste ja lätlaste õigeusku salvimisel ja represseeris neid, kes selles passiivsed olid või, mis veelgi hullem, deklareerisid, et ei lähe kaasa massipsühhoosiga, kus pole kohta usulistel veendumustel. [56]

Tähele tuleb panna nii Kruusi kui ka Gavrilini seisukohti, mis tuginedes arhiiviallikate analüüsile väidavad, et õigeusu vaimulikud ei teinud usuvahetuse hoogustamiseks ilmselt otsest agitatsiooni. Kruusi järgi oli see võimatu juba ainuüksi seetõttu, et Lõuna-Eesti mandriosas 1845. aastal ametis olnud kuuest preestrist said eesti keeles suhtlemisega hakkama vaid kaks, samas kui ülejäänud olid umbvenelased. Gavrilin põhjendab agiteerimise võimatust valitsuse range keeluga, kuid märgib, et preestrite vastuolulised esinemised mõjusid usuvahetusliikumisele virgutavalt.[57] Võttes kokku Vene keskvalitsuse ja õigeusu vaimulikkonna rolli usuvahetusliikumises, märgib Gavrilin, et see andis neile suurepärase võimaluse realiseerida talurahvaliikumise kaudu oma poliitilisi ja konfessionaalseid huve Balti kubermangudes.[58]

Usuvahetusliikumise tulemuseks Lõuna-Eesti mandriosas oli, et kolme aasta vältel vahetas Võru, Tartu, Viljandi ja Pärnu maakonnas usku 49 971 inimest, mis teeb 1850. aasta rahvaarvust (328 450) 15,2%. Kõige pingelisem oli usuvahetusliikumine Pärnu maakonnas, kus õigeusku läks 27,7% inimestest (18 127), talle järgnes liikumise pingelisuse poolest Viljandimaa 12,6%-ga (10 404). Tartumaal oli uskuvahetanute osa 12,4% rahvaarvust (14 204) ja Võrumaal 11% (7236).[59]

Hans Kruusi järgi on uskuvahetanute arvus väga raske leida reeglipärasusi. Siiski märgib ta, et usuvahetusliikumise maakondliku pingelisuse osas moodustavad Võru-, Tartu- ja Viljandimaa ühise rühma, kus maakondlikud suhtarvud on üksteisele lähemal kui Pärnumaal (rääkimata Saaremaast (29,8%)). Kruusi järgi pole suhtarvu tõus lääne suunas seletatav Lõuna-Eesti mandriosa rahva erineva majandusliku olukorraga. Nii ei saa väita,

---

[56] Gavrilin, A. Rol' pravoslavnogo duhovenstvo. S 46.-51.
[57] Kruus, lk 220.-223. Gavrilin, A. Rol' pravoslavnogo duhavenstvo. S 47.
[58] Gavrilin, A. Samas, lk 51.
[59] Kruus, lk 342.-344.

et Võrumaal oleks talurahva olukord parem olnud kui näiteks Pärnumaal, sest esimeses on usuvahetusliikumise pingelisus madalam. Pigem on see viletsam olnud. Kruus märgib ka, et idapoolsetes maakondades on talurahva kontakt õigeusu vaimulikega tihedam olnud, mis samuti võinuks usuvahetusele pigem virgutavalt mõjuda. Ometi see pole nii. Kruus näeb sellele selgitust hoopis selles, et Võru-, Tartu- ja Viljandimaa talurahva kontakt Vene ala ning venelastega on tihedam olnud kui Pärnu- ja Saaremaa inimestel ning selliselt on nad ka Venemaa oludest paremini informeeritud olnud ja hellitasid seetõttu vähem lootusi, et õigeusku minekuga nende materiaalne seisukord oluliselt paraneb. [60]

1848. aasta kevadel, kui liigne agarus läks Filaretile maksma Riia piiskopi tooli ja ta viidi üle Harkovi piiskopiks ning usuvahetusliikumise hoog oli raugenud, oli Riia piiskopkonnas 98 õigeusu kirikut 138 416 koguduseliikmega. Õigeusu kirik oli selliselt saanud endale nelja aastaga Liivimaa ja Kuramaa kubermangus 117 730 uut koguduse liiget.[61] Toodud arvud on küll mõnevõrra erinevad Hans Kruusi antust (Kruus annab usuvahetuse tulemuseks 65 683 õigeusku läinud eestlast ja 40 397 lätlast[62]), kuid näitavad ometi kardinaalset muutust õigeusu kiriku positsioonides Balti provintsis.

---

[60] Samas, lk 344.-347.
[61] Opisanie I, s 191.-192.
[62] Kruus, lk 400.

2. Õigeusu kiriku haldusstruktuuri kujunemine Lõuna-Eestis

2.1. Õigeusu kiriku institutsioonidest üldiselt

Meie poolt vaadeldav ajajärk on vene õigeusu kiriku ajaloos tuntud kui sinodaalne. Venemaal vahetusid ajalooliselt kolm kiriku valitsemise vormi. Kuni 1589. aastani oli see metropoolne, kus kõrgemaks vaimulikuks oli metropoliit. Riigi tugevnemise ja välispoliitiliste ambitsioonide realiseerimise taustal juhtis kirikut 1589. aastast patriarh ja see institutsioon püsis kuni Peeter I reformideni. 1700. aastal, kui suri Peetri-vastase opositsiooni üks mõjukaimaid juhte patriarh Adrian, uut patriarhi enam ei valitud ning patriarhi kohuseid täitis Peeter I soosik, Rjazani metropoliit Stefan (Javorski).[1] 25. jaanuaril 1721 loodi Vaimuliku reglemendiga kiriku juhtimiseks kolleegiaalne riigiasutus - Vaimulik kolleegium (*Kollegia duhhovnõh del*)[2], mis 14. veebruaril 1721 nimetati ümber Pühimaks Valitsevaks Sinodiks (*Svjateiši Pravitelstvujuši Sinod*)[3]. Nikolai Nikolski hinnangul muutus Sinod "kõigest üheks kodaraks absolutistliku riigi rattas.[4]

Kõik Vene impeeriumi õigeusu kogudused olid allutatud vaimulike konsistooriumide ja piiskoppide kaudu Sinodile. Oma esialgses variandis kuulus Sinodisse 11 liiget: president (Rjazani metropoliit Stefan Javorski), kaks asepresidenti, neli nõunikku ja neli assessorit, kes valiti piiskoppide, arhimandriitide, iguumenite ja suuremate linnakirikute ülempreestrite hulgast. Pärast metropoliit Stefani surma 1722. aastal ei määratud enam uut

---

[1] Russkaja pravoslavnaja cerkov, tom I, s 74.-75.
[2] PSZ, sob I, t VI, No 3718, s 314.-346.
[3] PSZ, sob I, t VI, No 3734, s 355.-356.
[4] Nikolski, N. Vene kiriku ajalugu. Tallinn, 1988. Lk 150. Istorija Russkoi pravoslavnoi cerkvi, tom I, s 74.-75.

presidenti ja 26. septembrist 1726 hakkasid kõik Sinodisse kuuluvad vaimulikud kandma nimetust "Sinodi liige", kusjuures liikmete vaheline hierarhia oli määratud nende piiskopkonna või kloostri kohaga ülevenemaalises kiriklikus hierarhias. 1. oktoobrist 1763 kuulusid sinodisse kolm piiskoppi, kaks arhimandriiti ja üks ülempreester.[5]

9. juulist 1819 oli Sinod seitsmeliikmeline, kusjuures selle koosseisu kuulusid vaid Sinodi tegevliikmed, kes kandsid seda ametinimetust ka siis, kui nad ei viibinud Sinodi istungitel. Sinodi istungiteks kutsuti piiskopkondadest kohale ka kõrgemaid vaimulikke, keda aga sinodi liikmeks ei tituleeritud.[6]

Endiselt pidi Sinodi koosseisu kuuluma piiskoppe, arhimandriite ja valge vaimulikkonna esindajaid. Üks piiskoppidest kandis tiitlit "esimene liige", kelleks tavaliselt oli Novgorodi metropoliit. Valge vaimulikkonna esindajatest kuulusid 19. sajandil Sinodisse liikmetena keisri ihuvaimulik ja armee ning laevastiku peavaimulik.[7]

Kohe pärast Sinodi asutamist loodi 11. mail 1722 Sinodi juurde ka ülemprokuröri institutsioon. Esialgu oli ta vaid vaatleja staatuses, kuid 19. sajandil ministeeriumide loomisega Venemaal ei läinud ta ühegi ministeeriumi alluvusse. 1824. aastal anti talle ministri õigused õigeusu asjades, 1835. aastast osales ülemprokurör Riiginõukogu istungitel ning hiljem kuulus Ministrite nõukogu koosseisu. 1904. aastast oli ta nii Riiginõukogu, Ministrite nõukogu kui ka Ministrite komitee liige teiste ministritega võrdsetel alustel. Sisuliselt oli tegemist õigeusuasjade ministri kui riigiametnikuga.[8]

Pühima Sinodi positsioon oli võrreldav teiste õigeusu kirikute patriarhide omaga, kuid nende kirikute sinodid olid patriarhide juures vaid abistava iseloomuga. Pühim Sinod oli

---

[5] Nečaev, s 47.-48
[6] Samas, lk 47.-48.
[7] Sbornik cerkovno-graždanskih postanovlenij v Rossii. S 25.
[8] Nečaev, s 51.-52.

kõrgeim kirikliku võimu kandja Venemaal ja kõrgeim võimuinstants kiriklikes asjades nii, nagu Valitsev Senat oli seda ilmalikes asjades. [9]

Sinodi kompetentsi kuulusid järgmised küsimused:

- õigeusu kiriku dogmaatika;
- kiriku organisatsiooni juhtimine (piiskopkondade asutamine, koguduste asutamine, kirikute ehitamine, tähtsamate vaimulike kohtade täitmine, vaimulikkonna käitumise jälgimine jms);
- vaimulike õppeasutuste õppe-metoodiline ja majanduslik juhtimine;
- kohtuasjad, mis kuulusid vaimuliku võimu kompetentsi, nagu ebaseaduslikud abielud ja kaheldavad abielud.

Sinodi struktuuri kuulusid kantselei, sinodaalsed kontorid Moskvas ja Tbilisis, majandusvalitsus (kiriku vara majandamiseks ja majandustegevuse kontrollimiseks), vaimulik õppevalitsus (vaimulike õppeasutuste õppe- ja majandustegevuse juhtimine).[10]

Piiskopkond kujutas endast vaimulikku haldusringkonda, mille piires teostas kõrgemat vaimulikku võimu piiskop. Lähtuvalt piiskopkonna suurusest ja tema tähtsusest tituleeriti piiskoppi kas metropoliidiks, peapiiskopiks või lihtsalt piiskopiks.[11]

Piiskopkonda juhtisid piiskopi kõrval vikaarpiiskopid, vaimulik konsistoorium, vaimulikud valitsused, vaimulikud kuratooriumid[12] ja praostid. Kokku moodustasid nad piiskopkonna valitsuse, mida iseseisva institutsioonina ei eksisteerinud.[13]

---

[9] Sbornik, s 25.
[10] Sbornik, s 25.-26.
[11] Nečaev, s 62.
[12] Vaimulikke kuratooriume loodi keisri ukaasi alusel 12. augustist 1823 ja need pidid olemas olema iga piiskopi juures. Nende ülesandeks oli vaimuliku seisuse vaeste ja koosseisuväliste liikmete eest hoolitsemine, selleks vahendite leidmine ja nende käsutamine. Kuratooriumi liikmed nimetas ametisse piiskop.

[13] Nečaev, s 62.

Piiskopkonnad ühtisid vene õigeusu kirikus 19. sajandil reeglina kubermangude või oblastite piiridega. Erandi moodustasid siin Balti kubermangud, Soome ja Leedu. Piiskopkonna piirid määras kindlaks Pühim Valitsev Sinod. [14]

19. sajandi teisel poolel oli vene õigeusu kirikus 66 piiskopkonda, 64 neist oli impeeriumi sees ja kaks väljaspool seda: Aleuudi ja Jaapani piiskopkond. [15]

Vene õigeusu kirikus oli piiskop talle usaldatud vaimuliku haldusala - piiskopkonna - ülempreester, kelle võim ei ulatanud kaugemale talle usaldatud piiskopkonnast. Piiskopid valis välja Pühim Sinod, ametisse kinnitati nad keiserliku ukaasiga. Piiskopile olid allutatud kõik piiskopkonna kirikute liikmed, vaimulikud õppeasutused, kloostrid ja vennaskonnad. Piiskop määras ja pühitses ametisse diakonid ja preestrid, pühitses kirikud.[16]

Vikaarpiiskoppe kui piiskoppide abilisi tunti juba kristluse algusaegadest. Vanas vene kirikus sarnanesid praeguste vikaarpiiskoppidega piiskoplikud valitsejad. Vikaarpiiskopi nimetus tuli Venemaal kasutusele Peeter I ajal, mil määrati Novgorodi metropoliidile 1708. aastal abiks Karjala ja Laadoga vikaarpiiskop. Vikaarpiiskoppide institutsiooni kinnitas keisrinna Katariina II 26. veebruaril 1764. aastal. 1865. aastast oli lubatud vikaarpiiskoppide institutsiooni loomine kõigis suuremates piiskopkondades.

Vikaarpiiskopid olid vene õigeusu kirikus piiskoppide otsealluvuses ja täitsid kõiki piiskoppide korraldusi. Piiskoppidel oli õigus lasta vikaarpiiskoppe puhkusele kuni 29 päevaks, pikemaks ajaks pidi olema Sinodi luba. Kõigil vikaarpiiskoppidel pidi olema oma kantselei. Reeglina määrati vikaarpiiskopkonna vaimuliku võimu alla ühe linna ja selle naabruses olevad kogudused. [17]

---

[14] Enciklopedičeskij slovar. Izdateli F. A. Brockhaus i I. A. Efron. Sankt-Peterburg, 1891. T 22, s 65.
[15] Očerki po istorii Russkoj kul'tury XIX veka. // Iz istorii Russkoj kul'tury. Moskva, 1996. Tom V, s 107.
[16] Enciklopedičeskij slovar, tom 22, s 665.
[17] Nečaev, s 63.

Nimetus praost tuli vene õigeusu kirikus kasutusele 17. sajandi lõpus, kui patriarh Adrian koostas praostide instruktsiooni. 1860. aastatel Aleksander II liberaalsete reformide ajal praosteid valiti, kuid valimise pidi kinnitama piiskop.[18] [19] Vaimulike konsistooriumide 1883. aasta põhikirja järgi määras praostid ametisse piiskop konsistooriumi ettepanekul.[20] 1905. aastast said koguduste kirikuametite liikmed õiguse valida praosteid oma koosolekutel. Ametisse kinnitas neid endiselt piiskop, kel oli aga õigus määrata praosteid ka oma äranägemisel, kui valitud kandidaat ei paistnud olevat ametisse kohane: praosti kandidaat pidi olema preestri parimate omadustega.[21]

Praosti kohustused olid kindlaks määratud erilise instruktsiooniga. Ta pidi

- teostama kontrolli kirikute ja vaimulikkonna üle (jälgima kirikute korrashoidu, kiriku majapidamiste õiget majandamist, kirikudokumentide õiget täitmist, vaimulike kõlbelisust, jälgima vaimulike õppeasutuste õpilaste käitumist ajal, kui nad olid puhkusel vanematekodus. Tal oli õigus trahvida vaimulikke ja kirikuteenreid. Talle usaldatud kogudusi pidi ta külastama kaks korda aastas. Erilist hoolt pidi ta kandma kirikukoolide üle.);

- viima ellu piiskopkonna valitsuse otsuseid;

- andma vajadusel loa lahkuda vaimulikel kaugemale kui 25 versta kirikust;

- olema arbiitriks vaidlustes ja kaebustes vaimulike ning koguduste liikmete vahelistes vaidlustes, kui need ei nõudnud asja kohtulikku arutamist.[22]

---

[18] Očerki po istorii Russkoj kul'tury XIX veka. // Iz istorii Russkoj kul'tury. Moskva, 1996. Tom V, s 107.-108.

[19] 1874. aastal tekitas Riia piiskopkonnas suurt ärevust piiskop Serafim, kes ei kinnitanud valitud praosteid. Piiskop põhjendas seda asjaoluga, et oma vähese ametisolemise aja tõttu ei tunne ta lihtsalt valitud kandidaate. Opisanie II- I, s 191.

[20] Ustav duhovnyh konsistorij, § 63.

[21] Metropoliit Aleksander. Ap.-õigeusk Eestis Vene ajal. // Apostlik õigeusk 100 aastat Eestis. Vetlanda, 1951. Lk 23.

[22] Sbornik, s 30.

19. sajandi teisel poolel kasvas seoses laialdase kirikute ehitamise ja koolide rajamise ning nende tööle rakendamisega tunduvalt praostite töökoormus Riia piiskopkonnas, mistõttu 1866. aastast moodustati praostite juurde nõukogud, mis olid vaimuliku konsistooriumi abiorganiks. 1905. aastast muudeti need praostkonna nõukogudeks praostiga eesotsas. Reeglina anti praosti järelevalve alla 10 kuni 30 kogudust koos nende kirikuametitega. Kui praostil oli üle 15 kiriku ja need olid üksteisest küllaltki kaugel, võidi talle anda abiline. Praosti alluvuses olevad kogudused moodustasid praostkonna.[23]

Vene õigeusu kirikus tuleb koguduse (*prihod*) all mõista esmast kiriklikku haldusüksust, mille moodustasid ühe kiriku ümber koondunud usklikud. Kogudusel oli oma kirikuamet (*pritšt*), mis viis läbi kiriklikke kombetalitusi oma koguduse liikmete juures.

Koguduse moodustas Valitsev Sinod piiskopkonna valitsuse ettepanekul, koguduse likvideerimine otsustati samuti Sinodis. [24]

Kommunistide-eelsel Venemaal ei olnud juriidiliselt üheselt formuleeritud koguduse definitsiooni. Pühima Sinodi 1873. aasta 7. aprilli määruses, millega reguleeriti preestrite määramist koguduse peale, nimetatakse kogudust kiriklik-administratiivseks üksuseks *(tserkovna-administrativnaja edinitsa)*. Sinodi 1884. aasta määruses nr 1574, millega muudeti linna- ja maakoguduste korraldust, nimetab Sinod kogudust kiriklik-kogukondlikuks üksuseks (*tserkovna-obšestvonnaja edinitsa)*. Sinodi 1890. aasta 20. aprilli ukaasis, millega nõuti pealinnades ja kubermangulinnades koguduste piiride täpset määramist, tituleeritakse kogudusi kiriklik-koguduslikeks institutsioonideks (*tserkovna-prihodskaja utšreždenija*).[25]

Preestri määras kogudusele piiskop, kes tegi seda sõltumata kogudusest. Kogudus võis küll piiskopile teatada oma eelistustest, kuid need ei olnud piiskopile siduvad. Koguduse

---

[23] Sbornik, s 30.
[24] Ustav duhovnyh konsistorij, § 92, s 37.
[25] Nečaev, s 96.

elu korraldas sinodi poolt kinnitatud kirikuamet ja koguduse täiskogu, mis koosnes kõigist koguduse täiskasvanud liikmetest. Koguduse täiskogu valis kirikuvanema (valiti kolmeks aastaks ja valimise kinnitas piiskop), kes aitas kirikuametit majandusalal. Koguduse täiskogu valis ka koolinõukogu, mille juhatajaks oli preester. Koguduse vaeste abistamist korraldas koguduse hoolekogu, mida samuti juhtis preester.[26] 19. sajandi lõpus oli Venemaal 38 000 kirikukogudust.[27]

Kirikuameti moodustasid kiriku juures teenivad vaimulikud (preestrid, diakonid) ja kirikuteenrid (salmilugejad, köstrid). Kirikuameti suurus sõltus kiriku juurde kinnitatud vaimulike ja kirikuteenrite koosseisust, millele riik palka maksis. Koosseis loodi konsistooriumi ja piiskopi poolt koguduse palvel ja arvestades küllaldaste vahendite olemasolu kirikuameti liikmete ülalpidamiseks. Kirikuameti loomiseks ja juba olemasolevates muudatuste tegemiseks pidi piiskop küsima luba Pühimast Sinodist.[28]

Maapiirkonna kirikuameti sissetuleku moodustasid reeglina kombetalituste täitmisest ja kirikumaast saadav tulu ning riigilt saadav palk. Eesti ala kirikuametite suuruseks oli üldjuhul üks preester ja kaks köstrit-salmilugejat.

Peale kirikuteenistuste pidamise ja koguduse asjaajamise olid kirikuameti liikmed kohustatud täitma kohalikus kihelkonnakoolis õpetajate ülesandeid: preester andis usuõpetust, köstrid-kooliõpetajad õpetasid muid õppeaineid.[29]

---

[26] Metropoliit Aleksander, lk 23.-24.
[27] Očerki po istorii Russkoj kul'tury XIX veka. // Iz istorii Russkoj kul'tury. Moskva, 1996. Tom V, s 107.-108
[28] Enciklopedičeskij slovar, tom 49, s 289.-290.
[29] Metropoliit Aleksander, lk 24.

2.2. Piiskopkonnad ja nende juhtorganid Balti kubermangudes

2.2.1. Riia ja Tallinna vikaarpiiskopkonnad

Riia vikaarpiiskopi institutsioon loodi 1836. aastal ja ta allus Pihkva peapiiskopile. Perioodil 1836-1850 teenisid Riia vikaarpiiskopina

Irinarh (Popov) 1836-1841,

Filaret I (Gumilevski) 1841- 1848,

Platon (Gorodetskij) 1848-1850.

Tallinna vikaarpiiskopi institutsioon loodi 1817. aastal Pühima Sinodi ukaasiga abiks Peterburi metropoliidile, kelle vaimuliku võimu alla Eestimaa kubermang kuulus. 1865. aastal liideti Eestimaa kubermang Riia piiskopkonnaga ja piiskop Platon palus määrata talle sama aasta septembrist vikaarpiiskop, kes kannaks nimetust kas Tallinna (Reveli) vikaarpiiskop või siis Tartu (Jurjevi) piiskop. Peapiiskop Platoni ettepanekul oleks tulnud määratava vikaarpiiskopi käsutusse anda riigile kuuluv Maarjamõis Tartus. Pühima Sinodi

ukaasiga 9. aprillist 1866 nr 661 loodi Tallinna vikaarpiiskopi institutsioon, mille residentsiks sai aga Riia. [30]

1917. aasta revolutsiooniliste sündmuste ajal tegid Riia piiskopkonna eesti ja läti kogudused ettepaneku määrata koguduste etteotsa vastavalt eestlasest ja lätlasest vikaarpiiskop. Riia piiskop Venjamin nõustus sellega ja eesti koguduste ülemhingekarjaseks valiti ülempreester Paul Kulbush, piiskopinimega mungastunult Platon. Platoni valimise vikaarpiiskopiks kinnitas ka Moskva ja kogu Venemaa pühim patriarh Tihhon. 31. detsembril pühitseti vikaarpiiskop Platon ametisse. Tallinna vikaarpiiskopi institutsioon kadus koos Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku loomisega.[31]

Tallinna vikaarpiiskoppidena teenisid

Venjamin (Karelin) 29. mai 1866 - 2. märts 1870,

Nikolai (Kassatkin) 30. märts 1880- 24. märts 1906,

Platon (Kulbush) 31. detsember 1917 - 14. jaanuar 1919.

2.2.2. Iseseisva Riia piiskopkonna loomine

Tuletame meelde, et 1848. aasta kevadeks, mil usuvahetuse suurem hoog oli raugenud, oli Riia vikaarpiiskopkonnas 98 õigeusu kirikut 1844. aasta 25 asemel ning 138 416 õigeusklikku 20 686 asemel.[32] Järgneva kahe aasta jooksul korrastas Pihkva vaimulik konsistoorium kirikustruktuuri Riia vikaarpiiskopkonnas nii, et 1850. aastaks oli seal 108

---

[30] Aleksij, s 407.
[31] Aleksij, s 408.

õigeusu kogudust ja 117 õigeusu kirikut (üks katedraalkirik Riias, 108 kogudusekirikut[33], neli eelmiste abikirikut, kaks kloostrikirikut ja kaks kodukirikut). Vikaarpiiskopkonnas teenis 115 vaimulikku (nende seas neli ülempreestrit ja 21 diakonit) ning 226 köstrit-salmilugejat. 1850. aastaks oli piiskopkonnas õigeusklike arv kasvanud 146 183-ni, samal aastal jagati vikaarpiiskopkond 10 praostkonnaks.[34]

Võrreldes 1836. aastaga, mil Riia vikaarpiiskopkond loodi, oli 1850. aastaks, seega 14 aasta jooksul, kirikute arv kasvanud kuus korda ja õigeusuliste arv 11 korda. Pühimas Valitsevas Sinodis ja Riia vikaarpiiskopkonnas päevakorrale tõusnud küsimus Riia iseseisva piiskopkonna loomisest aga ei olnud otseselt seotud selliste kvantitatiivsete muutustega.

Juba 1847. Aastal oli Riia vikaarpiiskop Filaret I (Gumilevski) pöördunud Pühima Sinodi liikme Hersoni peapiiskopi Innokenti poole ettepanekuga rajada iseseisev Riia piiskopkond. Piiskop Filaret kirjutas oma ametivennale: "Kui minult küsitaks, mida oleks kõige enam vaja õigeusu kasuks Liivimaal, siis ma vastaks: esimene vajadus on rajada iseseisev piiskopkond. See vajadus on nii suur, et kuni seda pole tehtud, ei ole pandud isegi algust asjade vabaks kulgemiseks … Ma räägin hingest ja veendumusest, mis põhineb olukorra, mõtete ja inimeste täpsel tundmisel. Piiskopkonna loomine toob endaga kaasa kõige paremad tagajärjed kohalikule õigeusu kirikule. Lõpevad intriigid, samuti väljamõeldised vikaarpiiskopkonna likvideerimisest… Nendesamade mõisnike suhtumine õigeusku paraneb oluliselt." Ja piiskop Filaret palub peapiiskop Innokentit, et see teeks kõik, mis tema võimuses, Riiga iseseisva piiskopkonna loomiseks.[35]

Seega kerkis, et iseseisva piiskopkonna loomise idee juba usuvahetusliikumise ajal ning Filaret I kirjelduste järgi oli seda vaja siiani nõrga õigeusu kiriku organisatsiooni

---

[32] Opisanie I, s 191.
[33] Kirikut tuleb siin võtta kui üldmõistet, sest kaugelt mitte kõigil vastrajatud kogudustel ei olnud spetsiaalset kirikuhoonet. Kirikuks oli kohandatud erinevaid ruume, mida kas üüriti või saadi riigilt tasuta kasutada.
[34] Opisanie I, s 192.
[35] Rižskie Eparhialnye Vedomosti. 1894/9, s 327.

kindlustamiseks. Piiskop vihjab ju otse juttudele isegi vikaarpiiskopkonna likvideerimisest ning mõisnike negatiivsele suhtumisele õigeusu kirikusse, mis on ka mõistetav, sest siiani valdavalt lääne luterlikku kultuuriruumi tungis sisse kultuuriliselt võõras idakiriklik organisatsioon, mis pealegi oli Vene riigivõimu üks osa ja ähvardas selliselt rüütelkondade mõjuvõimu.

Patriarh Aleksius rõhutab, et normaalsetes oludes ei oleks olnud Liivimaa õigeusklike arv piisav iseseisva piiskopkonna loomiseks[36] ja nii piiskop Filaret I kui ka tema järglane piiskopi toolil piiskop Platon veensid vaimulikke võime ja valitsust selles, et piiskopkonna loomine on vajalik õigeusu kaitsmiseks. [37]

Arhimandriit Joakim märgib, et Riia vikaarpiiskopkonna kogudus oli väike ja vaenlaste (silmas peetakse mõistagi luterlasi) hulka laiali pillatud, uskuvahetanute endiste luterlaste usulised veendumused olid nõrgad ning vene rahvusest õigeusklikke oli vähe. Õigeusklikud olid vaesed ja neil oli raske võidelda rikaste ja tugevate saksa rüütlitega, luteri kiriku vaimulike ja ülejäänud protestantliku elanikkonnaga.[38]

Üha süvenev mõte iseseisva piiskopkonna loomisest oli kantud kartusest kaotada neidki õigeusu kiriku positsioone, mis oli usuvahetuse ajal ja sellele järgnenud esimestel aastatel õnnestunud rajada. Läti ajaloolane A. Gavrilin asetab Riia iseseisva piiskopkonna loomise laiemasse üldajaloolisse tausta ja märgib, et kui 1848. aastal oli tsaarivalitsus sunnitud Lääne-Euroopa revolutsiooniliste sündmuste mõjul katkestama õigeusu kiriku jõulise toetamise Balti provintsis kartuses, et vastasel korral süvenevad Balti aadlis separatismi

---

[36] Võrdluseks olgu toodud kirikute ja õigeusklike arv Riia piiskopkonnas ja selle naaberpiiskopkondades 1902. aastal. Nii oli Riia piiskopkonnas sel ajal 252 kirikut, Pihkva piiskopkonnas 541, Novgorodi piiskopkonnas 902 ja Leedu piiskopkonnas 392. Õigeusklikke oli Riia piiskopkonnas 277 950, Pihkva piiskopkonnas 1 086 633, Novgorodi piiskopkonnas 1 351 454 ja Leedu piiskopkonnas 465 354 . (Vysokopodddannejšij otčet ober-prokurora svjatejšego Sinoda po vedomstvu pravoslavnogo ispovedanija za 1902 god. Sankt-Peterburg, 1905. S 7-15.

[37] Aleksij, s 349.-350.

[38] Opisanie II-I, s 105.-106.

ilmingud, siis 1850. aastal lootis keskvalitsus iseisva piiskopkonna loomisega piirata kohaliku aadli mõjuvõimu.[39]

Niisuguses olukorras leidis Pühim Sinod "äärmiselt kasulikuks ja õigeaegseks reorganiseerida Riia vikariaat Riia iseseisvaks piiskopkonnaks". 11. märtsil 1850 kinnitas keiser Nikolai I Pühima Sinodi ettekande, milles oli muu hulgas sätestatud:

- Pihkva piiskopkonna Riia vikariaadist moodustada eraldi iseseisev piiskopkond, mis tuleb avada 1. juuliks 1850;
- piiskopi kateeder tuleb rajada Riiga ja piiskoppi tuleb tituleerida Riia ja Miitavi piiskopiks; Pihkva piiskoppi tituleerida edaspidi Pihkva ja Porhovi piiskopiks;
- piiskopkonnale anda teine järk ja piiskopkondade hierarhias asetada ta pärast Varssavi piiskopkonda;
- senisel Riia vikaarpiiskopil Platonil olla äsjaavatud piiskopkonna peaks (misjärel piiskop Platon pühitseti 21. aprillil 1850 peapiiskopiks).[40]

21. märtsil 1850 andis Pühim Sinod ukaasi, mille alusel 1. juulil Riia ja Miitavi peapiiskop Platon avas pidulikult Riia iseseisva piiskopkonna. Samal päeval suleti ka Liivimaa vaimulik valitsus ja tema asemele loodi vaimulik konsistoorium, 1. oktoobrist 1851 avati Riias, nagu piiskopkonna keskusele kohane, vaimulik seminar, mis alustas tegevust piiskop Filaret I poolt 1846. aastal loodud eesti-läti vaimuliku kooli asemel.[41]

Riia iseseisva piiskopkonna koosseisu läksid endisse vikaarpiiskopkonda kuulunud Liivimaa ja Kuramaa kubermang, 1865. aastal aga ka seni Peterburi metropooliasse kuulunud Eestimaa kubermang, sest kubermangu kirikute ja õigeusklike juhtimine ei olnud kauge vahemaa tagant kuigi tõhus. Nii kuulusid 1865. Aastast Riia piiskopkonna

---

[39] Gavrilin, A. Ob obrazovanii samostojatel'noj Rižskoj eparhii. S 29.
[40] PSZ, sob II, t XXV, nr 23 974, s 161.-162.
[41] Opisanie II-I, s 106.

piiridesse kõik Vene impeeriumi Balti provintsid: Liivimaa, Eestimaa ja Kuramaa kubermang.[42]

Wilhelm Kahle resümeerib, et vastukaaluks üldisele riigikiriku praktikale Venemaal, kus otsustamisi alati edasi lükati ja uute piiskopkondade moodustamine väga kaua aega võttis, läksid organisatoorsed muudatused kirikuorganisatsioonis Läänemere provintsis väga kiiresti. Siinse piirkonna tähtsust Vene riigile ja kirikule näitab muuhulgas ka asjaolu, et piiskop Platon pühitseti koheselt peapiiskopiks.[43]

1865. aastal kehtestatud piirides püsis Riia piiskopkond kuni Balti riikide iseseisvumiseni, mil päevakorrale tõusis rahvusriikide oma, rahvakiriku printsiibil eksiteerivate kirikustruktuuride loomine.

Riia ja Miitavi piiskopi institutsioon loodi 1850. aastal, 1917. aastani teenisid sel kohal kaheksa vaimulikku:

Platon (Gorodetski) 6. november 1848 - 9. märts 1867,

Venjamin (Karelin) 2. märts 1870 - 21. august 1874,

Serafim (Protopopov) 2. oktoober 1874 - 8. detsember 1877,

Filaret II (Filaretov) 8. detsember 1877 - 23. veebruar 1882,

Donat (Babinski) 6. märts 1882 - 28. märts 1887,

Arseni (Brjantsev) 28.märts 1887 - 4. oktoober 1897;

---

[42] Samas, lk 106.
[43] Kahle, S 86.

Agafangel (Preobraženski) 4. oktoober 1897 - 13. august 1910,

Joann (Smirnov) 13. august 1910 - 20. november 1917.

2.2.3. Liivimaa vaimulik valitsus ja Riia vaimulik konsistoorium

Vaimulik valitsus kujutas endast vaimuliku konsistooriumi abiorganit. Neid loodi 18. sajandi lõpust alates ja nad eksisteerisid iga piiskopkonna mõningates maakonnalinnades, täites piiskopi ja vaimuliku konsistooriumi korraldusi. Muuseas olid nad kohustatud andma enda alluvuses olevatele kirikuametitele vajalikke dokumentide blankette ja võtma vastu aruandeid. 1840. aastast peeti vaimulikke valitsusi üleliigseks ja neid hakati laiali saatma. 19. sajandi lõpus eksisteerisid veel vaid üksikud vaimulikud valitsused.[44]

Liivimaa vaimulik valitsus eksisteeris 1750-1850 ja loodi Riia vaimulike asjade kontori baasil. 1850. aastal reorganiseeriti Liivimaa vaimulik valitsus Riia vaimulikuks konsistooriumiks.

Vaimulik konsistoorium oli piiskopkonna kõrgeim kollektiivne vaimulik institutsioon, mis oli piiskopkonna arhierei (piiskopi) otsealluvuses. Konsistooriumi ülesanneteks olid piiskopkonna juhtimine ja vaimuliku kohtu funktsioonide täitmine piiskopkonnas. Nii nagu piiskopi vaimulik võim ei ulatunud kaugemale temale usaldatud piiskopkonnast, nii piirdus ka konsistooriumi halduspiirkond piiskopkonna piiridega. Konsistoorium koos piiskopiga oli Sinodi alluvuses, kus konsistoorium võttis vastu ukaase ja kellelgi peale Sinodi ja piiskopi ei olnud õigust tema asjaajamisse sekkuda. Konsistoorium täitis oma ülesandeid vaimulike valitsuste, praostite ja kloostriülemate vahendusel.[45]

Konsistooriumi suuruseks oli 5-7 liiget sõltuvalt vaimulike ja koguduseliikmete arvust piiskopkonnas. Konsistooriumi liikmed valiti arhimandriitide, iguumenite, munk- ja ülempreestrite ning preestrite hulgast. Neile esitatatud nõudeks oli eriline usaldatavus hariduse, kogemuslikkuse, eeskujuliku käitumise ja õiglustunde osas. Konsistooriumi liikmed kinnitas sinod piiskopi ettepanekul. Vabastamine ametist käis sama loogika järgi. Lisaks ülalesitatud liikmetele oli konsistooriumi liige automaatselt ka vaimuliku akadeemia või seminari rektor, kusjuures tema ei pidanud osalema kõigil konsistooriumi koosolekutel: osales võimalusel ja siis, kui piiskop pidas tema kohalolekut vajalikuks. [46]

Riia vaimulik konsistoorium loodi iseseisva vaimuliku halduasutusena 1850. aastal seoses iseseisva Riia piiskopkonna moodustamisega. Riia konsistooriumisse kuulusid Riia ja Miitavi piiskop konsistooriumi juhatajana, viis konsistooriumi liiget (üks neist konsistooriumi kantselei juhataja) ja Riia vaimuliku seminari rektor.

---

[44] Nečaev, s 65.
[45] Ustav duhovnyh konsistorij, § 1.-5. Sbornik, s 26.-27.
[46] Sbornik, s 27.-28.

2.3. Praostkondade ja kogudus-kirikliku organisatsiooni loomine Lõuna-Eestis

Esimesed praostkonnad Lõuna-Eestis loodi usuvahetusliikumise ajal ja vahetult pärast seda. Pärnu,Võru ja Tartu praostkonnad loodi 26. augustil 1846, Viljandi praostkond 1851. aastal. [47] [48]

Enne 1845. aastal puhkenud usuvahetusliikumist olid õigeusu kogudused Liivimaa kubermangu põhjaosas vaid kuues kohas: Tartus (Uspenski), Pärnus (Katariina), Räpinas, Võrus, Nina külas ja Mustvees. Nimetatud koguduste loomine ei olnud seotud eestlastest õigeusulistega, vaid tulenes nende piirkondade vene asustusest.

1845. aastal vallandunud eestlaste ja lätlaste õigeusku pöördumine pani vene õigeusu kiriku ja isevalitsuse vajaduse ette hakata rajama neofüütidele iseseisvaid kogudusi. Usuvahetuse esimesel aastal tehti meie poolt vaadeldavas piirkonnas koguduste loomisega algust Tartus ja Valgas, kus uskuvahetanute tarvis rajati vastavalt Jüri ja Nikolai kogudus. Kaugemale esialgu ei jõutud.

Vene õigeusu kiriku uute koguduste loomise kord nägi ette, et koguduse moodustamise õigus oli piiskopkonna valitsusel, kes ometi pidi selleks ka luba küsima Pühimalt Sinodilt, esitades Sinodile oma ettepaneku avatava koguduse kirikuameti koosseisu kohta.[49] Uue koguduse loomise initsiatiiviga tuli Venemaal reeglina välja loodava koguduse potentsiaalne liikmeskond, kes pidi aga piiskopile ära näitama ka vahendid, millega hakatakse uut kogudust ülal pidama (maa, hooned).[50]

---

[47] EAA. 5256-1-3. L 1.-2.
[48] Praostkondade ülevaated koguduste kaupa on antud lisas nr 2.
[49] Sbornik, § 92, s 37.
[50] Enciklopedičeskij slovar, tom 49, s 274.-274.

Balti provintsid moodustasid ülalesitatu taustal Vene impeeriumis erandliku nähtuse. Võrdlemisi lühikese aja jooksul oli tekkinud õigeusu kogudus, millel puudus vähimgi arusaam õigeusu kiriku korraldusest ja selliselt ka oskus oma kogudusliku elu korraldamiseks, millele lisandus veel materiaalne kindlustamatus (tuletagem meelde, millises lootuses usku vahetati). Sellises olukorras on arusaadav, et uute koguduste loomist asus korraldama kohalik kõrgem vaimulik (tollal veel Riia vikaarpiiskop), kes vajaliku raha saamiseks pöördus riigi (*resp.* siseministeeriumi poole). Piiskop Filareti kartuseks oli, et uute koguduste loomisega viivitamisel kaotab õigeusu kirik Liivimaal sellegi hapra jalgelause, mis äsjase usuvahetuse ajal oli tekkinud. 1846. aastal õnnestus piiskopil saada kokkulepe siseministri abiga Riia vikaarpiiskopkonda 33 uue õigeusu koguduse rajamiseks. Iseloomulik oli, et kohad koguduste loomiseks määras piiskop koos oma lähimate abilistega.[51]

Uute koguduste loomise, võiks öelda, strateegiline tähendus saab selgeks arhimandriit Joakimi sõnadest, kes märgib, et uute koguduste rajamine Riia piiskopkonda oli riiklik vajadus. Kõrge vaimuliku sõnul olid Vene riik ja kirik lahutamatud ning ainult kirikutes luuakse tema arvates rahva tõeline solidaarsus riigiga, mis saab erilise tähenduse Balti provintsides, kus rahva enamiku moodustasid võõrad.[52]

1846. aastaga võime tähistada õigeusu koguduste loomise esimese etapi algust Põhja-Liivimaal, kus nimetatud aastal loodi 11 uut õigeusu kogudust, mis teeb vaadeldava perioodi lõpuni loodud kogudustest (kokku 65) 17,5%. Nii loodi Pühima Sinodi ukaasidega Pärnumaal Jaagupi-Uduvere ja Kilingi kogudused, Tartumaal Kastolatsi, Kavilda, Lähte-Kärkna ja Priipalu kogudused, Viljandimaal Põltsamaa ja Viljandi kogudused ning Võrumaal Haanja-Plaani, Karula ja Kähri kogudused. Kõik need kogudused loodi originaalsel teel, st esmakordselt sellesse piirkonda ja mitte varemeksisteerinud kogudustest mingi osa lahutamise teel.

---

[51] Opisanie II-I, s 137.
[52] Arhimandrit Joakim, s 166.

1847. aastal koguduste loomine jätkus. Loodud 11 kogudust jagunesid maakondade vahel järgmiselt. Tartu maakonnas loodi vaid üks kogudus - Prangli-Maaritsa, Pärnumaal seevastu aga kolm: Uruste, Tõstamaa-Seli ja Vändra kogudus. Viljandimaal tekkis juba neli kogudust: Olustvere, Arusaare, Karksi ja Kolga-Jaani. Võrumaa sai rikkamaks kolme koguduse võrra: lisandusid Antsla, Laanemetsa ja Hargla-Mõniste kogudus.

Vaatamata usuvahetuse kõrgajale paistab koguduste loomine 1847. aastal silma juba selle poolest, et kolm kogudust rajati varem loodud kogudustest teatud osa koguduseliikmete lahutamise teel. Sellisteks kogudusteks olid Arusaare kogudus (lahutati Olustvere ja Põltsamaa kogudustest), Laanemetsa (lahutati Karula ja Hargla-Mõniste kogudustest) ja Antsla kogudus, mis lahutati Sangaste kogudusest. Koguduste võrgu sellisel korrastamisel lähtus vikaarpiiskop Filaret Pühima Sinodi 1847. aasta 9. veebruari ukaasist, mis konstateeris, et Riia vikaarpiiskopkonnas on palju kogudusi, kus on 1000-2000 liiget ning sellises olukorras pole preestril võimalik täita korralikult oma hingekarjase ülesandeid. Pühim Sinod heitis ette, et kirikud asuvad üksteisest väga kaugel, mistõttu käskis korrastada kirikute võrku.[53]

Koguduste võrgu korrastamise olemust selgitavad Sangaste preestri Poletajevi kirjad piiskop Filaretile, kus preester palub luba asutada Antslasse õigeusu kogudus, sest selles piirkonnas on õigeusuliste arv tunduvalt suurenenud (Sangaste kihelkonnas vahetas usku ligi 5000 inimest, mis teeb 1850. aasta rahvaarvust 48,6%[54]) ning sellega ümbruskonna õigeusu kirikute koormus kasvanud.[55]

Piiskop Filaret pöördus omakorda palvega Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindralkuberneri kantselei poole, seal aga ei peetud otstarbekaks Sangaste koguduse jagamist kaheks (st Sangaste koguduse arvel Antsla koguduse moodustamist), sest raske olevat uuele kogudusele kiriku ehitamine ja eelnevalt ehituseks maa leidmine. Kantselei soovitas Antsla lähedale ehitada hoopis Sangaste abikiriku, sest see olnuks majanduslikult kergem. Sellele

---

[53] EAA. 5256-1-113. L 1.-1p.
[54] Kruus, lk 343.
[55] EAA. 1655-2-111. L 1.-2.

aga vaidles tormiliselt vastu preester Poletajev, kes väitis, et ta ei ole füüsiliselt võimeline tegema hingekarjase tööd 5000 (just nii suureks oli kasvanud Sangaste kogudus) koguduseliikme juures. Asjade käigu kiirendamiseks teatas preester Poletajev, et tal on isegi kirikuhooneks sobiv maja Antsla mõisas valmis vaadatud. Kuid tarvis läks veel mitut preester Poletajevi ja piiskop Filareti kirja, et uue koguduse moodustamisega oleks nõus ka kindralkuberneri kantselei. Kokkuleppe saavutamise järel teatas piiskop sellest ka Pühimale Sinodile, mis oma 1847. aasta 21. juuni ukaasiga jagas Sangaste koguduse kaheks: Sangaste ja Antsla koguduseks.[56]

1848. aastal aga Sangaste kogudus üldse likvideeriti ning tema baasil loodi Ilmjärve ja Laatre kogudused Tartu praostkonnas. Samal aastal asutati Tartu praostkonnas ka Rõngu ja Mustvee ühisusuliste kogudus[57]. Kaks viimast juba originaalsel teel. Pärnu praostkonnas loodi 1848. aastal Kihnu, Kalli ja Pootsi-Kõpu kogudus. Neist ainult Kihnu kogudus loodi originaalsel teel (Kihnus vahetasid usku kõik peale 84 aastase kurdi erusõduri), Kalli kogudus loodi piirkonna lahutamisega Uruste kogudusest ja Pootsi-Kõpu kogudus lahutati Tõstamaa kogudusest. Võru - ja Viljandimaal 1848. aastal uusi kogudusi ei moodustatud. Seega loodi meie poolt vaadeldaval alal 1848. aastal kokku seitse kogudust. Ususvahetusliikumise kõrgajal moodustati selliselt Põhja-Liivimaa mandri osas 28 kogudust, mis teeb vaadeldava perioodi lõpuni loodud 65 kogudusest 44,4%. 1848. aastaga võime lugeda koguduste loomise esimese, intensiivse etapi lõppenuks, sest järgmistel aastatel luuakse uusi kogudusi juba hoopis aeglasemas tempos.

Jälgides Hans Kruusi poolt antud õigeusku läinute suhtarvu kihelkonniti ja uute õigeusu koguduste loomist kas usuvahetuse ajal või vahetult pärast seda, näeme, et siin valitseb teatud seos: kõige intensiivsemates usuvahetuskeskustes õnnestus rajada ka uued kogudused. Nii näiteks vahetas Sangaste kihelkonnas usku 48,6% rahvast ja õigeusu kogudus rajati seal juba 1846. aastal. Kolga-Jaani kihelkonnas läks õigeusku kõige rohkem inimesi Viljandimaal - 25,5%- ja ka kogudus rajati seal, nagu nägime eespool, 1847. aastal.

---

[56] EAA. 1655- 2-111. L 4.-23.

[57] Ühisusuliste kogudusi loodi vanausust õigeusku ületulnutele. Koguduse loomiseks oli vajalik Pühima Sinodi luba. Nečaev, s 388.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Sama kehtib ka Pärnumaa kohta, kus kõige rohkem uskuvahetanuid oli Tõstamaa kihelkonnas (77,1%) ja kogudus rajati seal samuti juba 1847. aastal.

1849. aastast on iseloomulik, et uusi kogudusi luuakse varem loodud koguduste baasil. Uute koguduste loomise määravateks põhjusteks on sealjuures baaskoguduste liikmete liialt suur arv või siis õigeusulistega asustatud piirkondade liialt suur kaugus seni rajatud kirikutest. 1849. aastast alanud uue etapi eripära tulebki näha selles, et eesmärgiks oli koguduste võrgu korrastamine, kusjuures arvestada tuli riigi rahaliste võimalustega. Praostide ja preestrite vahelisest kirjavahetusest 1840. aastate lõpust 1850. aastate lõpuni selgub, et pärast usuvahetusliikumist käis pidev mõõtmine, kui kaugele mingi koguduse keskus teisest jääb ja kui suur on üks või teine kogudus. Kirjavahetuse läbivaks jooneks on nõudmine, et preester jõuaks täita oma ametiülesandeid, mis suurte vahemaade ja koguduseliikmete rohkuse korral võivad hätta sattuda.[58]

Edaspidi on uute koguduste loomist mõttekas vaadata juba viisaastakuti, sest koguduste moodustamine jääb lihtsalt harvemaks. 1849. aastal loodi Liivimaa põhjaosas vaid kolm kogudust: Laiuse ja Saduküla kogudus Tartu praostkonnas ja Häädemeeste kogudus Pärnu praostkonnas. Neist Laiuse kogudus loodi Mustvee Nikolai koguduse baasil. Võru praostkonnas ja Viljandimaal uusi kogudusi ei loodud. 1850. aastal loodi vaid kaks uut kogudust Viljandimaal: Kiigevere (loodi Põltsamaa ja Arusaare koguduse baasil, kuna Kiigevere piirkond jäi teistest kirikutest liialt kaugele). Tartu, Pärnu ja Võru praostkonnas 1850. aastal uusi kogudusi ei moodustatud.

1855. aastaks oli Põhja-Liivimaa praostkondades moodustatud kümme uut kogudust: Tartu praostkonnas Võnnu-Kärsa (piirkonna lahutamisega Räpina kogudusest) 1851. aastal, Nõo 1852. aastal, Varnja 1853. aastal (eraldamisega Nina kogudusest) ja 1854. aastal Piirissaare kogudus. Kahe viimase koguduse moodustamisel mängis oma rolli ka

[58] EAA. 5256-1-113. L 1.

Riia piiskopkonna soov uute õigeusu koguduste rajamisega nõrgendada Peipsi-äärses piirkonnas vanausuliste mõju.[59]

Pärnu praostkonnas loodi 1851. aastal Lelle kogudus (piirkonna lahutamisega Vändra kogudusest, mis oli 1850. aastaks kasvanud 1730 liikmeni), 1852. aastal loodi Kärgu ja Tori kogudus (esimene Vändra koguduse arvel ja teise moodustasid siiani Pärnu Katariina kogudusse kuulunud Tori kandi õigeusklikud).

Viljandi praostkond sai juurde kaks uut kogudust. 1851. aastal lahutati Karksi kogudusest, kus sel ajal oli üle 3000 õigeuskliku, Halliste-Penuja kogudus, mistõttu suudeti ligi 1000-liikmelise uue koguduse moodustamisega vähendada Karksi preestri töökoormust. 1853. aastal eraldati Suislepa kogudus Tuhalaane kogudusest. Võru praostkonda uusi kogudusi ei loodud.

1855. aastast 1860. aastani rajati Tartu praostkonda vaid üks kogudus - 1858. aastal Uhmardu-Saare. Samal aastal loodi ka Tahkuranna kogudus Pärnu praostkonnas Häädemeeste kogudusest lahutamise teel, misjärel Häädemeeste koguduse senisest ligi 2200 liikmest lahkus 521. Viljandi ja Võru praostkondadesse uusi kogudusi ei rajatud.

Järgmised uued kogudused rajati Põhja-Liivimaal alles 1862. aastal Jõõpresse Pärnu praostkonnas (Jõõpre lahutati Uruste kogudusest) ja 1866. aastal Lohusuusse Tartu praostkonnas (Lohusuu lahutati Mustvee Nikolai kogudusest).

Vahepeale jääb koguduste loomisel pikk paus, sest järgmine uus kogudus rajatakse alles 1875. aastal, ja seda Pärnu praostkonda, kus Tõhela-Murru kogudus lahutatakse Tõstamaa-Seli kogudusest. Tõhela-Murru koguduse loomisele järgneb taas viieaastane paus ja järgmine uus kogudus luuakse 1880. aastal Viljandi praostkonnas Tõrvasse Helme-Tõrva koguduse nime all, sest üle 1000 Tõrva kandi õigeusklikul oli liialt kauge käia ümbruskonna kirikutes jumalateenistustel.

---

[59] EAA. 1655-2-40. L 25.

Märkimisväärne on Helme-Tõrva koguduse loomisele järgnenud vaikus - 12 aastat. Uus kogudus luuakse alles 1892. aastal Tartu praostkonnas, kui Laiuse kogudusest viiakse välja Kaarepere ligi pooletuhandeline kogudus. Järgmisel, 1893. aastal viiakse Rannu kogudus välja Rõngu ja Kavilda kogudustest (1895. aastal oli Rannu koguduses 1282 liiget, Rõngus enne Rannu õigeusklike väljaviimist ligi 3000 ja sajandivahetusel juba poole vähem). 1894. aastal iseseisvus Tänassilma kogudus Viljandi praostkonnas, kui Tänassilma õigeusklikud lahutati Viljandi kogudusest. 1895. ja 1896. aastal muutus Põhja-Liivimaa rikkamaks kuue uue koguduse võrra.

1895. aastal loodi Pärnu praostkonnas Surju (kogudus lahutati Tahkuranna kogudusest) ja Sindi (moodustati Helme-Tõrva koguduse baasil). 1896. aastal loodi Pärnu praostkonnas Laiksaare ja Kastna kogudus, esimene neist Pärnu Katariina ja Häädemeeste koguduse baasil ning teine Kastna piirkonna lahutamisega Tõstamaa kogudusest. Samal aastal sai kaks uut kogudust juurde ka Võru praostkond, sest loodi Kaika (lahutati Karula kogudusest, kus enne Kaika koguduse moodustamist oli ligi 3500 liiget ja pärast 1000 ringis vähem) ja Valga Isidori kogudus (Valga Nikolai koguduse baasil).

Uue sajandiga toimub koguduste loomisel kvalitatiivne muutus, sest päevakorrale tuleb rahvuslik tunnus. Nii leiavad Tartu ja Pärnu eestlastest õigeusklikud, et nad peaksid kuuluma oma, eesti kogudustesse. Piisava arvu potentsiaalsete koguduseliikmete olemasolu korral lubaski Pühim Sinod 1904. aastal luua Pärnu Issandamuutmise koguduse (1905. aastal 2893 liiget) ja 1915. aastal Tartu Aleksandri koguduse (ligi 2000 koguduse liiget).

1902. aastal Timo koguduse loomine Võru praostkonnas ja 1904. aastal Kaansoo koguduse loomine Viljandi praostkonnas on seletatavad koguduste võrgu korrastamise püüdega, sest Timo kogudus (1911. aastal 707 koguduseliiget) loodi selle piirkonna liigse kauguse tõttu Võru, Kähri, Haanja ja Räpina kirikust ning Kaansoo kogudus (1905. aastal

vaid 435 koguduseliiget) loodi Olustvere kogudusest lahutamise teel (kogudus vähenes 1900. aasta 2392 liikmelt 1905. aasta 1909 liikmele).

Uute koguduste loomise juures on oluline meelde tuletada peatüki alguses märgitut, et tuli mõelda ka kirikuameti ülalpidamisele, hoonete ja kiriku ehitamisele ning selleks vajaliku maa leidmisele. Selliselt oli uue koguduse loomine tihedalt seotud nende asjaolude positiivse lahendamisega: kui need küsimused olid lahendatud, sai luua ka uue koguduse.

Seetõttu on uute koguduste rajamine seotud ka parasjagu piiskopkonda valitseva piiskopiga, kes suudab või ei suuda leida piisavalt rahalisi vahendeid, et uusi kogudusi asutada. Koguduste paisumine liialt suureks ei olnud argumendiks juhul, kui koguduste võrgu korrastamiseks puudus vajalik raha. (1880. aastatel seiskunud koguduste võrgu korrastamise ühe põhjusena võibki näha raha suunamist uute koguduste avamiseks Eestimaa kubermangus sealse usuvahetusliikumise tõttu). Eespool täheldatud uute koguduste loomise aktiviseerumine 1890. aastatel (loodi üheksa uut kogudust, mis teeb 14,3% kõigist alates usuvahetusliikumisest loodud 63 kogudusest) on seletatav ka energilise Riia ja Miitavi peapiiskopi Arseniga, kes võttis oma prioriteediks uute koguduste rajamise ja neile kirikuhoonete ehitamise ning sai riigilt selleks vajalikku raha.[60]

Jätkuvat korrastamist nõudis ka praostkondlik struktuur. Alguses oli praostkondades kogudusi suhteliselt vähe, kuid koguduste arvu kasvades tekkisid raskused praostkondade juhtimisel. Probleemiks olid just kaks suuremat praostkonda: Tartu ja Pärnu. 1880. aastatel oli nii esimeses kui teises üle 20 koguduse. Riia vaimuliku konsistooriumi ukaasiga jagati nii Tartu kui ka Pärnu praostkond ringkondadesse. Loodi Tartu esimene ja Tartu teine praostiringkond. 1885. aastal rajati Pärnu praostkonna ühest osast eraldi Kärgu praostkond (Kärgu, Lelle, Jaagupi-Uduvere, Vändra ja Velise kogudus).[61]

---

[60] Arhimandrit Joakim, s 165.
[61] EAA. 5256-1-130. L 1.-4.

1900. aasta jaanuaris Kärgu praostkond likvideeriti ja Pärnu praostkond jagati esimeseks Pärnu praostkonnaks ja teiseks Pärnu praostkonnaks. Esimesse kuulusid Pärnu, Jaagupi-Uduvere, Kärgu, Velise, Vändra, Tori, Sindi, Kilingi, Surju, Laiksaare, Häädemeeste ja Tahkuranna kogudus, teise praostkonda arvati Uruste, Jõõpre, Kalli, Pootsi-Kõpu, Tõhela-Murru, Seli-Tõstamaa, Paadremaa, Kihnu ja Kastna kogudus.[62]

Heites pilku kaardile[63] näeme, et koguduste loomise intensiivsemate perioodide (esimesed kümme aastat pärast usuvahetusliikumist ja venestusajal) ning selles osas passiivsemate aegade kaudu kujunes Lõuna-Eesti mandriosas kogudustevõrk, mis oli praostkonniti suhteliselt sarnase tihedusega. Mõnevõrra suuremad vahemaad koguduste vahel olid vaid Viljandi praostkonna lääneosas.

2. 4. Maa eraldamine kogudustele

Enne kui minna üksikasjalikumalt kiriku ja kirikuameti hoonete ehitamise juurde, tuleb selgust saada küsimuses, kuidas käis nende ehitamiseks vajaliku maa eraldamine. Sise-Venemaal kehtis uue koguduse loomisel kord, mille järgi kirikuhoone ja kirikuameti

[62] EAA. 5256-1-926. L 15p.
[63] Lisa 1.

majade ehitamiseks ning kalmistuks vajaliku maa eraldamine pandi kohustuseks kas kogukonnale või siis inimestele, kes algatasid uue koguduse asutamise.[64]

Arvestades usuvahetusliikumise ajal ja vahetult pärast seda moodustatud koguduste kontingenti Liivimaa kubermangus on selge, et Sise-Venemaa reegleid ei saanud siin rakendada. Uskuvahetanud talupoegadel puudus maaomand. Sellest lähtudes käskis kindralkuberner Golovin sillakohtuid, et need eraldaksid maad või ajutisi hooneid uute koguduste tarvis, kusjuures kindralkuberner ei kehtestanud maa eraldamisel vahetegemist: maad tuli anda nii era- kui ka riigimõisatest. Tasustamise eest pidi hoolt kandma riik.[65]

Balti aadli reaktsioon kindral Golovini "säravale plaanile" ei lasknud end kaua oodata. Kohalikke olusid vähe tundvat meest süüdistati pühale eraomandile kallalekippumises. Kohaliku aadli sellelaadsed seisukohad võeti kokku 3. aktoobril 1845. aastal siseministrile saadetud protestikirjas. Kirja arutati siseministeeriumis ning Balti aadlile positiivne otsus saabus keiser Nikolai I ukaasiga juba 24. oktoobrist 1845. Riia vikaarpiiskopile anti teada, et eramõisad on vabastatud kohustusest eraldada maad ja hooneid õigeusu kogudustele. Maa kiriku ehitamiseks tuli otsida ja määrata kindralkuberneril koos piiskopiga ning kõne alla võisid tulla nüüd vaid riigimõisad. [66] Erandjuhtudel oli lubatud välja otsida siiski ka linna või mõisnike eravalduses olevaid maid, mille eest aga tuli tasuda kõrget hinda, ja seepärast oli see äärmiselt ebasoovitav.[67]

Kiriku ehitamiseks aga ei sobinud iga koht. Riia ja Miitavi peapiiskopi Platoni arvates pidi kiriku ehitamiseks mõeldav maa asuma koguduse liikmete seisukohalt sobivalt, see tähendab, et kirik saaks ehitatud tsentraalselt ja koguduseliikmetel ei oleks selleni põhjendamatult pikk maa. Jälgida tuli, et kirik ja kirikuameti hooned asuksid kõlbeliselt heas keskkonnas, mitte kõrtside ja lõbustusasutuste vahetus läheduses.[68]

---

[64] Enciklopedičeskij slovar, tom 49, s 273.-274.
[65] Ostzeiskij vopros i pravoslavie, s 42.
[66] Samas, lk 43.
[67] Zapiski svjaščennika Andreja Petroviča Poljakova ob Ejhenangerskom prihode Volmarskogo blagočinija. // Sbornik materialov i statei po itsorij Pribaltijskogo kraja. Tom III, Riga, 1880. S 513.
[68] Opisanie II-1, s 135.

Lisaks sellele oli ka vaimulike konsistooriumide põhimäärusega sätestatud, et kiriku ehitamiseks valitav maa pidi olema lage, kirikut ei tohtinud ehitada elumajade vahetusse lähedusse, mis oleks takistanud kirikuhoone mõjule pääsu võrreldes tema ümbruskonnaga.[69]

Optimaalseks maaeralduse suuruseks pidas Riia piiskopkond nelja kuni viit tiinu millele pidi saama ehitada kiriku, kirikuameti majad, koolid, rajada kalmistu ja vaimulike ning kirikuteenrite aiamaa. [70]

Võrdlemisi raskeks küsimuseks kujunes nüüd, kuidas esitatud nõudeid kohapealsete võimalustega kooskõlla viia. Maa harimisest kogudustele maalivad valdavalt kõik Eesti õigeusu kiriku ajalooga tegelenud õigeusu vaimulikest ajaloolased kurva pildi.[71]

Arhimandriit Joakim kirjutab, et Riia piiskopkonna valitsus pidi lähtuma tõsiasjast, et temal maad ei ole. Joakimi sõnul oli hea, kui kirik oli võimalik ehitada riigimõisa alale, sest riik reeglina eraldas kirikuehitamiseks maad enam-vähem kõlbuliku hinna eest. Päris hull aga olnud olukord, kui ehituseks tuli asuda maad taotlema luterlastest mõisnike käest, sest need olla suhtunud väga vaenulikult õigeusu kirikute ehitamisse Balti provintsides ja püüdnud iga hinna eest mitte anda sobivat kohta kiriku ehitamiseks. Mõisnikud loopisid igati kaikaid kodaratesse ja seda vaatamata ka sellele, et ehitusplats tuli välja valida koos kindralkuberneriga. Joakimi andmetel keeldusid luterlased maad müümast ka kõige kallima hinna eest ja sellisel juhul venis maa eraldamine teinekord kümnetesse aastatesse.

Joakim esitab endale retoorilise küsimuse: oli siis Riia piiskopkonna valitsusel piisavalt raha, et osta vajaminevaid maatükke. Arhimandriit vastab, et selleks otstarbeks eraldatud raha ei olnud ega saanudki olla, sest piiskopkond oli alles uus ja venelasi selles oli vähe

---

[69] Ustav duhovnyh konsistorij, § 43, l 19.
[70] O merah k obezpečeniju pravoslavnyh cerkvej, pričtov i škol. Sankt-Peterburg, 1885. S 17.
[71] Vt näit Leismann, lk 65. Belaev, s 124.-127. Arhimandrit Joakim, s 165.

ning uskuvahetanud eestlaste ja lätlaste peale loota ei võinud, kuna need olid äärmiselt vaesed.[72]

Uued tuuled kirikute ehitamiseks vajaliku maa eraldamisel hakkasid puhuma alles 1880. aastatel ja on seotud eestlaste õigeusku siirdumisega Eestimaa kubermangus ning Eestimaa kuberneri vürsti Sergei Šahhovskoiga.

Tõsiusklikust kuberner pidas ennekuulmatuks, et preestrid peavad Eestimaa kubermangu neofüütidele jumalateenistusi läbi viima kuurides, sepikodades või siis lageda taeva all, sest mõisnikud kas ei eralda kiriku ehitamiseks vajalikku maad, küsivad selle eest hingehinda või siis ei luba rentnikest talupoegadel anda oma ruume õigeusu jumalateenistuseks.[73]

22. oktoobril 1885 pöördus Šahhovskoi siseministri poole kirjaga, valgustades raskusi, mis esinevad ruumide leidmisel õigeusu jumalateenistuste korraldamiseks. [74]

Vajalikke samme siseministeerium aga ei astunud ja 1885. aastal pöördus kuberner taas ministeeriumi poole, nüüd juba ettepanekuga, et valitsus annaks korralduse õigeusu kirikute ehitamiseks vajaliku maa mõisnikelt võõrandamiseks. [75]

Asja arutamine võttis aega ühe aasta ja 10. veebruaril 1886 kinnitas Riiginõukogu siseministeeriumi ettepanekul "Määrused kinnisvara võõrandamise ja eraldamise kohta Balti kubermangudes õigeusu kirikute, palvemajade, surnuaedade, kirikuametite ja koolide tarbeks".[76]

Kinnitatud määrusega sai Riia piiskopkonna valitsus laiad volitused õigeusu kiriku huvide kaitseks. Määruse järgi pidi piiskopkonna valitsus väljavalitud maa eest esialgu pakkuma mõisnikule mõõdukat tasu. Kui kokkuleppele ei saadud, võis piiskopkonna valitsus asuda

---

[72] Opisanije I, s 135.-136.
[73] Iz arhiva knjazja S. V. Šahovskogo. Tom I, s XIV.
[74] Samas, III, lk 147.-160.
[75] Samas, I, lk XV.

maad võõrandama. Võõrandamisprotsess käis nii, et selleks loodi eriline komisjon, kuhu kuulusid kubermanguvalitsuse ametnikud ja piiskopkonna valitsuse esindajad. Komisjon vaatas valitud koha üle, hindas selle ära ja andis maa määratud hinna eest vaimuliku valitsuse kätte. Määratud raha sai maa omanik riigilt. [77]

Usuvahetusliikumise ajal ja pärast seda rajatud 65 kogudusest eraldati maa kirikuhoone ehituseks 62 kogudusele. Puudulike arhiiviandmete tõttu teame me aga maa eraldamise asjaolusid vaid 29 koguduse puhul. Siiski kristalliseerub olemasolevaid andmeid analüüsides pilt, mis põhimõtteliselt kinnitab ülalesitatud probleemide akuutsust.

Juhindudes kõrgemalt poolt antud ukaasidest ja konkreetsest olustikust, asusid pärast usuvahetuse raugemist preestrid ja piiskopkonna valitsus kiriku ehitusteks vajalikku maad otsima riigimõisatest. Nii kirjutas Riia ja Miitavi peapiiskop Platoni kantselei praostidele ette, et nemad ja preestrid vajaliku maa tungivalt riigimõisast leiaksid ja seda kasvõi koguduste piiride muutmise hinnaga.[78]

Nii näiteks sai Pärnu praost Valdemanovskij 3. detsembril 1851 piiskopi kantseleilt korralduse seoses Tõstamaa, Pootsi-Kõpu, Audru ja Kalli kogudusele kirikuhoonete ehitamisega. Praostilt nõuti, et ta otsiks nimetatud kogudustele maa riigimõisate aladelt. Mõne aja pärast praost vastaski, et Tõstamaa ja Audru kiriku saaks rajada Võlla kroonumõisa alale (Tõstamaa kogudus loodi hiljem küll Seli kroonumõisa alale), Pootsi-Kõpu koguduse kiriku Seli kroonumõisa alale, Kalli koguduse kiriku soovitas praost ehitada Kalli riigimõisa alale.[79]

Üldse rajati Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas teadaolevalt riigimõisatest saadud maadele kirikuhooned 19 koguduses (Kavilda, Laiuse, Nõo, Lohusuu, Rõngu,

---

[76] PSZ, sob III, t III, nr 18, s 177.
[77] Arhimandrit Joakim, s 180.

[78] EAA 5256-1-113. L 8.
[79] Samas, l 11.

Audru, Jaagupi-Uduvere, Kilingi, Tori, Kalli, Tõstamaa, Pootsi-Kõpu, Arusaare, Halliste-Penuja, Olustvere, Tänassilma, Tuhalaane, Haanja-Plaani, Kähri).

Eravaldusest osteti maa kiriku ehituse tarvis ilmselt neljal juhul. Nii oli kirikuehituseks vajaliku maaga teravaid probleeme Kiigevere kogudusel Viljandi praostkonnas. 1850. aastal rajatud kogudusel polnud oma kirikuhoonet, sest puudus ehituseks vajalik maa. Alles 1891. aastal leidis piiskopkonna valitsus võimaliku olevat Kiigevere kogudusele maa ostmise, mida tehti 16. augustil, kui talupoeg Hendrik Aal müüs kogudusele 5,5 tiinu maad.[80] Rannu kogudusele Tartu praostkonnas kirikuhoone ehitamiseks vajalik maa osteti Rannu mõisast ja talupoegadelt viie tiinu ulatuses ilmselt 1890. aastate lõpus.[81] Võnnu-Kärsa kogudus sai maad Ahja mõisast 1870. aastatel.[82] Priipalu kogudus sai oma teise, nüüd juba kivikiriku ehituseks vajaliku maa parun Nolckenilt.[83]

Meie poolt vaadeldaval ajal on neljale kogudusele kiriku ehitamiseks maa kas annetatud või kingitud. Nii kerkis Prangli-Maaritsa koguduses 1870. aastatel päevakorrale uue kivikiriku ehitamine. Maa uue kirikuhoone ja kalmistu tarvis annetas Reola mõisnik Valerian Kankrin.[84] Sindi kiriku ehituseks vajalik maa saadi osaliselt Sindi vabriku endiselt omanikult Ivan Fermanilt, kuid osaliselt tuli maad ilmselt ka osta von Staelilt.[85] Antsla kogudusele annetasid kirikuhoone ehituseks vajaliku maa Vana-Antsla mõisnik Georg von Ungern-Sternberg 1,9 tiinu ulatuses ja 0,35 tiinu ulatuses köster Ivan Lauk.[86]

Kiriku ehituseks vajaliku maa kinkimist tuleb näha ilmselt erandina, kuigi see on seotud kirikuhoone ehitamisega Pärnu Issandamuutmise kogudusele, mis oli eesti kogudus, ja see seletab nii mõndagi. Nimelt kinkis Pärnu linnavolikogu linnapea Oskar Brackmanni

---

[80] EAA. 1655-2-91 (lehed numereerimata).
[81] EAA. 1967-1-10. L 1.-1p.
[82] EAA. 1655-2-70 (lehed numereerimata).
[83] EAA. 1655-2-99. L 34.

[84] EAA. 1655-2-70 (lehed numereerimata).
[85] EAA. 5256-1-961. L 30.-31.
[86] EAA- 5271-1-501. L 7.

ettepanekul 27. jaanuaril 1898 ühehäälselt linna eestlastest õigeusulistele kiriku ehitamiseks krundi Kuninga tänava ääres.[87]

Piirisaare, Mustvee ühisusuliste ja Kihnu koguduse kirikuhoonete rajamine moodustab üldises maade eraldamise problemaatikas samuti erandi, sest nimetatud koguduste kirikud rajati juba varem olemasolevate kirikuhoonete ümberehitamise teel ja selliselt kirikuhoonete ehitamiseks vajaliku maa leidmine ei olnud neile probleemiks. Mustvee ühisusuliste uue kirikuhoone ehitamiseks vajaliku maa eraldamise kohta 1870. aastate lõpul andmeid kahjuks ei ole. Näib tõenäolisena, et uus kirik rajati vana kiriku vahetusse lähedusse.

1886. aastal seadustatud kirikute tarvis maade võõrandamise praktika kohta on meil tuua kaks näidet. 1895. aastal loodud Surju kogudusele Pärnu praostkonnas kirikuhoonet ei ehitatud, küll aga võõrandati kindralkuberner V. Surovtsevi initsiatiivil viis tiinu maad kalmistuks Ilvese talust.[88] Klassikalisem maa võõrandamise näide pärineb aga Viljandi praostkonnast Põltsamaalt. Arhimandriit Joakimi arvates näitab maa leidmine Põltsamaale õigeusu kirikuhoone ehitamiseks kõige puhtamalt kohalike luterlaste vaenulikku suhtumist vene õigeusu kirikusse. [89]

Nii on Põltsamaa koguduse esimene (1851. aastal puust ehitatud) kirik ehitatud ühe versta kaugusele asulast, sest nagu ütleb koguduse kroonika: keegi ei tahtnud Põltsamaa asula sees anda kiriku ehituseks vajalikku maad. Nii Põltsamaa kogudus kui ka Riia piiskopkonna valitsus tajus vajadust tuua koguduse keskus uue kirikuhoone rajamisega Põltsamaale. 1872. aastast asus piiskopkonna valitsus otsima kirikule vajalikku krunti, uue kiriku ehitamist kiirustas muu hulgas tagant ka asjaolu, et vana kirikuhoone oli kaunis viletsas seisus. Asja ajamine venis üle 20 aasta, samal ajal aga ei remonditud enam ka vana kirikuhoonet, mistõttu koguduse kroonika maalib värvikaid pilte küünlaid kustutavast

---

[87] Pärnumaa ap. õigeusu praostkonna album, lk 5.
[88] EAA. 1975-1-6. L 1.-1p.
[89] Arhimandrit Joakim, s 210.

põhjatuulest, mis tungis kirikusse seintes olevatest pragudest, ja talvisel ajal jumalateenistustel külma tõttu jalalt-jalale tammuvatest usklikest.

Vaimuliku konsistooriumi 10. aprilli 1872 ukaasiga kohustati Viljandi praosti kontrollima, kas Vana-Põltsamaa mõisa omanik ei ole nõus maa vahetamisega nii, et ta saaks vastu mõne maatüki, mis asub vaimuliku võimu valduses. Asjaajamine aga venis, sest Vana-Põltsamaa mõisavalitseja tegi lepinguprojektidesse mitmeid parandusi ja lõpuks üldse keeldus vahetusest.

12. mail 1891. aastal visiteeris Põltsamaa kogudust Riia ja Miitavi piiskop Arseni, kes leidis, et koguduse olukord on häbiks tervele õigeusu kirikule ja algatas kirikuehituseks vajaliku maa võõrandamise. Kuid seegi ei läinud kergelt, sest võõrandamisprotsessis nimetas Vana-Põltsamaa valitseja võõrandatava maa juurviljamaaks, mida 10. veebruari 1886. aasta määruse järgi ei tohtinud võõrandada. Asi venis taas niikaua, kuni suudeti tõestada, et vajalik maa ei ole aiamaa. 26. augustil 1891 viidi kiriku ehitamiseks vajaliku maa võõrandamise protsess lõpule ja riigil tuli vürst N. Gagarinile maksta 2,49 võõrandatud tiinu eest 2388 rubla ja 50 kopikat.[90]

2.5. Kirikuhoonete ehitamine

Nii usuvahetusliikumise ajal kui ka pärast seda pidi Riia piiskopkonna valitsus uusi kogudusi rajades mõtlema sellele, kuidas vastrajatud kogudustele tagada

jumalateenistusteks vajalike ruumide olmasolu. Ideaalvariandis tähendas see kogudusele oma ja spetsiaalse kirikuhoone ehitamist, millele lisandus kirikuameti ja koolide hoonete ehitamise vajadus.

Vastupidiselt Sise-Venemaa praktikale, kus kogudust rajades üldjuhul eeldati, et uue koguduse potentsiaalne liikmeskond hoolitseb ise ka kiriku ehitamise eest[91], oli Liivimaa neofüütidest õigeusklikele talupoegadele selles osas lootmine mõttetu nende vaesuse tõttu. Olulised on siinjuures Pühima Sinodi ukaasid nr 2478 ja nr 3214 vastavalt 28. märtsist 1846 ja 18. aprillist 1848, millega ei keelatud mitte üksnes kirikuhoonete ehitamise panemist talupoegade õlgadele, vaid keelati ka nende kohustamine ehitusmaterjale kohale vedada.[92]

Riia piiskopkonnas olid kirikute ehitamise initsiaatoriteks piiskopid, kes pidid oma sellekohases tegevuses järgima kirikute ehitamise reegleid, mis olid fikseeritud erinevate seadusandlike aktidega. Et kirik kui Jumalale pühitsetud kohta oli ka ühiskondlik hoone, pidi kirikuehitamine lisaks piiskopile olema kooskõlastatud tsiviilvõimuga. Kõnealuses küsimuses esindas tsiviilvõimu kuberner, kes pidi teatama, kas tsiviilvõimul ei ole mingeid pretensioone kavandatava kirikuhoone ehitamise osas, ja saatma ehitusplatsile kubermangu arhitekti, kes koos vaimuliku konsistooriumi esindajaga (tavaliselt praost) pidi kindlaks tegema, millised on kõige soodsamad moodused ehitusmaterjali saamiseks ja ehitustööde korraldamiseks.[93]

Vaimulike konsistooriumide põhikiri sätestas, et loa uue kiriku ehitamiseks võis anda piiskop. Erandi moodustasid siin aga kirikud, mille ehitamiseks paluti raha riigilt, ja selliselt pidi ka ehitusluba tulema Pühimalt Sinodilt.[94] Allpool näeme, et Riia piiskopkonnas moodustasid sellised erandid reegli.

---

[90] Arhimandrit Joakim, s 210.-212.
[91] Enciklopedičeskij slovar, tom 49, s 274.
[92] Opisanie II-I, s 136.
[93] Nečaev, s 376. Ustav duhovnyh konsistorij, § 46, s 20.

Kirikute ehitamisel tuli jälgida, et ehitatav kirik saaks arhitektuuriliselt väärikas ja vanabütsantsi stiilis. Valitses kord, mille järgi kiriku ehitusprojekt ja fassaadi joonis pidid olema kinnitatud kubermangu ehitus- ja teedekomisjonis, mis pidi jälgima ka, et kiriku ehitamisel peetaks kinni projektist. Kiriku ehitamisel riigi raha eest, ja see tähelepanek on oluline Riia piiskopkonna seisukohalt, korraldas ehituskomisjon ka kiriku ehitamist, kusjuures ehitusprojekt ja fassaadi joonis tuli kinnitada ühiskondlike hoonete ja transpordi peavalitsuses.[95]

Üldiseks reegliks oli, et ehitatavad kirikud peavad olema kivist. Erandina lubati ehitusmaterjalina puidu kasutamist, kuid seda vaid juhul, kui ei olnud kivikiriku ehituseks vajalikke materjale või siis ei olnud koguduse liikmetel piisavalt raha kivikiriku ehitamiseks. Kindlasti aga tuli puukirikute ehitamisel järgida reeglit, et need oleks ehitatud kivivundamendile. [96] Edaspidi näeme, et Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas muutub reegel rahanappuse tõttu hoopis erandiks. Huvitav sealjuures on, et Pühima Sinodi arhitektide poolt Riia piiskopkonda rajatavate uute 300 inimest mahutavate kirikute näidisprojekt oli mõeldud puidust kiriku ehitamiseks ja kaugel kivivundamendi nõudest, kuivõrd kirik tuli ehitada maasse taotud palkidele.[97]

Riia piiskopkonda kuuluvatele uskuvahetanud eestlastele ja lätlastele kirikute ehitamist pidasid siinsed vaimulikud äärmiselt tähtsaks. Arhimandriit Joakim märgib, et iga õigeusu kirik Balti provintsides kujutas endast vaimset kindlust, mis oli vajalik "õigeusu-vene asja ajamiseks selles piirkonnas".[98]

Vaimsete kindluste ehitamine aga ei läinud kuigi sujuvalt. 1846. aastal, kui piiskop Platon sai Pühimalt Sinodilt loa Riia vikaarpiiskopkonda 33 koguduse asutamiseks, lubati ehitada piiskopkonda 26 kirikut koos hoonetega kirikuametile ja koolidele. Sama aasta 17. märtsil

---

[94] Ustav, § 47, s 21.
[95] Sbornik, s 129.-130.
[96] Samas, lk 130.
[97] EAA-1655-2-2989. L 1.
[98] Arhimandrit Joakim, s 244.

eraldas Pühim Sinod kirikute ehitamiseks 225 196 rubla, mis tegi ühe kiriku ehitamiseks 8600 rubla. [99]

Kavandatud kirikute ehitamine edenes visalt ja arhimandriit Joakimi sõnul olid süüdlaseks luterlased, kes ei andnud ehituseks maad ja tagatipuks on hõivanud ka kubermangu ehituskomisjoni, mis kirikute ehitamist korraldas. Siiski kritiseerib arhimandriit kaudselt ka valitsust, sest kirikuehituseks eraldatud raha ei olnud piisav. Positiivse asjaoluna näeb Joakim fakti, et 1858. aastal sai piiskop Platon loa võtta konsistooriumi koosseisu arhitekti, kes asus nüüd ise korraldama kirikute ehitamist varasema ehituskomisjoni asemel.[100]

Jälgigem kirikute ehitamise kulgu Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas. 1846. aastal rajatud 11 kogudusest (Kastolatsi, Kavilda, Lähte-Kärkna, Priipalu, Jaagupi-Uduvere, Kilingi, Põltsamaa, Viljandi, Haanja, Karula, Kähri) said kõige kiiremini, nimelt ühe aastaga, omale riigi raha eest kirikuhoone Viljandi, Karula ja Haanja kogudus. 1848. aastal valmis nimetatud praostkondades vaid kaks kirikut, mis tähendab, et oma kirikuhoone oli vaid 16,1% kogudustel. 1849. aastal valmis samuti kaks kirikuhoonet (20,5% kogudustel on oma kirikuhoone), 1850. aastal jällegi kaks kirikuhoonet (25% kogudustel on oma kirikuhoone). Järgneval kümnel aastal on juhte, kus ei lisandu ühtegi uut kirikuhoonet aastas (1851, 1853, 1857, 1859), ja on aasta 1855, mil praostkonnad said rikkamaks kolme kirikuhoone võrra. 1860. aastaks oli oma kirikuhoone vaid 36,2 % kogudustel.

Murrang kirikuhoonete ehitamisel tekkis 1860. aastate teisel poolel. 1866. aastal on valminud kolm uut kirikuhoonet ja 1868. aastal kuus. Kümnendi lõpuks oli spetsiaalne kirikuhoone juba 65,3% kogudustel. Väärib märkimist, et mainitud üheksast kirikust ehitati seitse puhtalt riigi raha eest, üks osaliselt riigi raha eest (Jaagupi-Uduvere, 1866) ja üks täielikult annetuse eest (Lohusuu, 1866). Absoluutne tipp uute kirikuhoonete

---

[99] Opisanie II-I, s 137.
[100] Samas, lk 137.

ehitamisel saavutati 1873. aastal, kui valmis 10 uut kirikut, kusjuures neist neljal juhul oli tegemist juba ühele ja samale kogudusele teise, uuema kiriku ehitamisega (Ilmjärve, Kastolatsi, Uruste, Haanja) ja need ehitati riigi raha eest nagu ka kuus ülejäänut (Kavilda, Nõo, Pootsi-Kõpu, Tuhalaane, Arusaare, Kolga-Jaani). 1873. aastal oli oma kirikuhoone 83,6 % kogudusel.

Esmakordselt saavutas kirikuhoonete ja koguduste suhtarv 90% piiri 1879. aastal, kui ühel aastal valmis viis kirikuhoonet (Uhmardu, Võnnu-Kärsa, Jõõpre, Priipalu ja Mustvee ühisusuliste, kahel viimasel juhul on tegemist juba teise, uuema kirikuhoone ehitamisega).

Võib arvata, et ka Põhja-Liivimaal on kirikute ehitamise intensiivistumine seotud piiskop Platoni energilise tegevusega (oli Riia ja Miitavi peapiiskopiks 1850-1867), kes nägi järjest kasvava rekonversiooniliikumise ühe põhjusena korralike kirikuhoonete puudumist. Nii õnnestus tal aastateks 1859-1870 riigilt saada 300 000 rubla, mille eest Riia piiskopkonnas ehitati 31 kirikut (26 kivist ja 5 puidust), 13 palve-koolimaja, seitsmes kirikus ja kolmes kirikuameti majas tehti kapitaalremont.[101]

Riia piiskoppide selgitustöö Peterburis on näivat vilja kandnud, sest ka energilise Platoni järglasel piiskopitoolil piiskop Venjaminil (1870-1874) õnnestus välja kaubelda täiendavate summade määramine kirikuehituseks Liivimaal. Nii käskis tsaar Aleksander II, keda ka muu hulgas usuküsimustes tuntakse liberaalsena, 2. veebruaril 1869 eraldada riigikassast siseministeeriumile 800 000 rubla 35 kiriku, kooli- ja kirikuameti hoone ehitamiseks Liivimaal. 17. aprillil 1874 järgnes uus korraldus: anda siseministeeriumi käsutusse kuue aasta vältel 900 000 rubla uute kirikute ehitamiseks ja vanade remondiks Riia piiskopkonnas. [102] Nii võime väita, et loetletud summadel on vahetu seos kirikuehituse intensiivistumisega meie poolt vaadeldaval alal.

---

[101] Arhimandrit Joakim, s 167.
[102] Opisanie II-I, s 180.

Pärast selliste summade eraldamist saabus Riia piiskopkonda kirikuehituslikus mõttes mõneks ajaks vaikus. 1880. aastast kuni 1890. aastani ehitati meie poolt vaadeldavates praostkondades vaid üks uus kirik (Helme-Tõrva ja seegi on Soontaga koguduse vana puukiriku ümberehitus). Et aga ei moodustatud ka uusi kogudusi, siis püsis kirikuhoonete ja koguduste suhtarv kaunis suur - keskmiselt 90% ringis. Terves piiskopkonnas valmis nimetatud 10 aasta jooksul vaid kolm kirikut.[103]

1880. aastate lõpust võime taas täheldada kirikute ehitamise hoogustumist, mis seekord aga ei leia aset mitte niivõrd Liivimaa kubermangus, kui Eestimaa kubermangus, kus sealsetele uskuvahetanud eestlastele tuli samuti kirikuhooneid rajada.[104] Meie poolt vaadeldavates praostkondades valmib mitmeid uusi kirikuid 1890. aastate lõpus (1895. aastal kaks, 1898. aastal neli), mis tähendab, et ehitustööd algasid keskmiselt 3-4 aastat varem.

Uut hoogu kirikute ehitamisel seletab arhimandriit Joakim piiskop Arseni energilise tegevusega, kelle valitsemisaega Riia ja Miitavi piiskopina (1887-1897) nimetab piiskopi biograaf kirikuehituslikuks perioodiks piiskopkonna ajaloos. Nii on kümne aasta jooksul piiskopkonnas ehitatud 75 uut kirikut ja rajatud 26 uut kogudust. Piiskop Arseni initsiatiivil eraldas valitsus perioodil 1887-1895 720 000 rubla kirikute, koolide ja kirikuameti majade rajamiseks Riia piiskopkonnas. Tänu oma tutvustele ja energilisele tegevusele Peterburi salongides suutis piiskop tõmmata Riia piiskopkonda ka annetusi. Nii on annetatud rahast ehitatud piiskop Arseni valitsemise ajal 18 uut kirikut. Suuremad annetused tulid Peterburist (30 000 rubla) ja Tuulast (16 000 rubla), keegi tundmatuks soovida jäänud isik Riiast oli piiskopkonna valitsusele annetanud 100 000 rubla, et selle hoiustamisel tekkiva intressi eest uusi kirikuid ehitada.[105]

1895. aastal, kui varem määratud raha otsa sai, asus piiskop Arseni valitsuselt uut summat välja kauplema. Värvikad on piiskopi kirjad Pühimale Sinodile, millelt ta rahaeraldusi

---

[103] Arhimandrit Joakim, s 245.
[104] Arhimandrit Joakim, s 168.-169.
[105] Arhimandrit Joakim, s 177.

palus. Arseni kirjutab: "Ajutisest kirikute ehitamise katkemisest võib oodata kurbi tagajärgi õigeusu saatusele ja olukorrale Baltikumis, kus muu-usulised rahvad ja luterluse tegelased alati tähelepanelikult jälgivad õigeusu edusamme, jätmata kasutamata sobivat võimalust ja ettekäänet, et sellist edu nõrgestada ja pöörata olukord oma kasuks." 1896. aasta 1. jaanuaril eraldas Riiginõukogu riigikassast Riia piiskopkonnas kirikute ehitamise finantseerimiseks 10 aasta vältel igal aastal krediidina 50 000 rubla, mis kokku teeb seega 500 000 rubla.[106]

Siiski tuleb piiskop Arseni energilist tegevust näha Venemaa ajaloo laiemas kontekstis ja kirikuehituslikult edukat perioodi ei saa pidada ainuüksi piiskopi teeneks. 1880. ja 1890. aastatel pööras keskvalitsus lähtuvalt selle aja juhtivast slavofiilide õpetusest senisest enam tähelepanu kirikule ja tema vajadustele, sest kuulus ju kirikule selles ideoloogias tähelepanuväärne roll. Õigeusu kiriku mõju riigis tugevnes ka tänu Aleksander III aja mõjukale Sinodi ülemprokurörile Konstantn Pobedanostsevile (1880-1905), kes oma administratiivsete meetmetega sellele kaasa aitas. Keskvalitsuse heldel finatseerimisel suurenes õigeusu vaimulike arv aastatel 1881-1894 20%, kloostrivaimulikkond aga koguni 64% (senise 27 000 asemel 45 000). 1880. aastatel avati Vene impeeriumis 250 uut kirikut ja 10 kloostrit.[107]

Viimased uued kirikuhooned valmisid Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas järgmiselt: 1900. aastal kaks (Kaika ja Kähri kogudusele, kusjuures Kähri kogudusele oli valminud kivikirik järjekorras teiseks kirikuhooneks, mis ehitati riigi poolt varasema puukiriku asemele); 1901. aastal üks (Rannu kivikirik); 1904. aastal kolm (Pärnu Issandamuutmise eesti, Helme-Tõrva ja Kastna kogudusele), kusjuures üks neist ehitati annetatud raha eest (Pärnu) ja kaks kirikut olid kogudustele juba teiseks kirikuks, kuna vanad kirikuhooned olid ära lagunenud; 1907. aastal üks kirik (Olustvere), mis samuti on kogudusele teiseks kirikuhooneks; 1911. aastal taas üks (Laiksaare) ning seda koguduse

---

[106] Samas, lk 173.

[107] Polunov, Aleksandr. Cerkov'', vlast' i obščestvo v Rossii (1880.-e - pervaja polovina 1890.-h godov). Voprosy Istorii 11/1997. S 127.-128.

omavahenditest. Viimane kirik valmis 1918. aastal Tartus (Aleksandri), kus ehituseks eraldas raha nii riik kui ka annetajad.

1918. aastaks oli usuvahetusliikumise ajal või pärast seda Põhja-Liivimaa mandriosas rajatud 65 kogudusest oma spetsiaalne kirikuhoone 61 kogudusel (93,8%). Oma kirikuhoonet ei saanud Timo kogudus Võru praostkonnas (1902. aastal loodud kogudus oli liialt väikesearvuline, 700 liikme ringis, ja jumalateenistusi peeti koolimajas), Kaansoo ja Kabala kogudus Viljandi praostkonnas (esimeses 1904. aastal loodud koguduses oli 400 liikme ringis ja teises 1901. aastal asutatud koguduses oli üle 1000 liikme, kuid kogudus suleti juba 1918. aastal) ning Surju kogudus Pärnu praostkonnas (1895. aastal loodud koguduses oli üle 1000 liikme, kirikuhoone puudumise põhjuseks oli ilmselt ehituseks vajaliku maa puudumine). Torkab silma, et kõik mainitud kogudused on loodud sajandivahetuse ringis või siis pärast seda, kui kirikute ehitamise soodusaeg oli läbi ja Tsaari-Venemaad vaevasid hoopis tõsisemad probleemid kui kirikuhoonete puudus Riia piiskopkonnas.

Nagu nägime, oli kogudustel tõsiseid probleeme spetsiaalsete kirikuhoonete saamisega. Reeglina tuli oodata, sest enamalt jaolt puudus piiskopkonna valitsusel raha ehituseks vajaliku maa ostmiseks ja kiriku ehitamiseks, koguduste loomise tempo oli alati kiirem, kui kirikute ehitamine sellele järele jõudis. Seepärast on huvitav jälgida, kui kaua ootasid kogudused kirikuhoone ehitamist ja milliseid ruume enne selle valmimist jumalateenistusteks kasutasid.

Andmete pealiskaudsel vaatlemisel võiks esimesel pilgul tõdeda, et tervelt neli kogudust on saanud omale kirikuhoone koguduse asutamisega samal aastal (Kastna, Pärnu Issandamuutmise, Ilmjärve ja Lohusuu). Kuid just siin tuleb olla ettevaatlik: Pärnu Issandamuutmise kogudus loodi Pühima Sinodi poolt ametlikult alles siis, kui kirikuhoone juba valmis oli (kiriku ehitusega alustati 1902. aastal, kirik õnnistati sisse 27. oktoobril 1904 ja koguduse loomine vormistati 18. detsembril 1904)[108]; Lohusuu koguduse loomine

[108] EAA. 5256-1-965. L 4.

vormistati samuti alles siis, kui kohaliku kaupmehe Hrisanf Trelini raha eest ehitatud kirik oli valmis saanud (alustas ehitamist 1864. aastal ja kirik valmis 1866, siis vormistati ka koguduse loomine)[109]; Kastna ja Ilmjärve kiriku puhul on tõesti tegemist operatiivse ehitustööga (Kastna kogudus loodi 1896. aastal ja kohe ehitati ka laudadest lihtne kirikuhoone, mis aga 20. sajandi alguseks oli halvas seisus, ja juba 1904. aastal valmis valdavalt annetuste eest ehitatud kivikirik)[110]; 1848. aastal loodud Ilmjärve kogudus sai samuti pärast asutamist puukiriku, mis lammutati 1884, kuna oli lagunenud, uut kivikirikut kasutas kogudus juba 1873. aastast.[111]

20 kogudust on saanud omale kirikuhoone kuni viie aastaga, nende seas on ka neli kogudust (Mustvee ühisusuliste, Viljandi, Haanja, Karula), mis said kiriku kätte ühe aastaga. Tähele tuleb panna, et Viljandi, Haanja ja Karula koguduse näol on meil tegemist 1846. aastal loodud kogudustega, mis olid usuvahetusliikumise ajal oma lähikonnas esimesed õigeusu kogudused. Ehitatud kirikud olid puust, Haanja ja Karula kogudusele ehitati riigi kulul uued kivikirikud vastavalt 1873. ja 1878. aastal[112], mis näitab muu hulgas ka seda, et kiiruga üleslöödud puukirikud ei pidanud kauem vastu kui 20-30 aastat. 1848. aastal loodud Mustvee ühisusuliste kogudus moodustab siin aga erandi, sest kogudus võttis Pühima Sinodi korraldusel kasutada senise vanausuliste palvemaja, mis kohendati ühe aasta jooksul kirikuks. Loomulikult ei rahuldanud selline olukord kogudust, sest 30 aasta pärast on ümberehitis jumalateenistusteks kõlbmatu ja 1879. valmis riigi raha eest ehitatud kivikirik.[113]

Seitse kogudust ootasid kirikuhoone valmimist kuni 10 aastat, viis kogudust kuni 15 aastat, 10 kogudust kuni 20 aastat, 10 kogudust kuni 25 aastat. Kurioosumi aga moodustavad Suislepa, Kiigevere ja Antsla kogudus. Nimetatud kogudused ootasid kirikuhoone ehitamist vastavalt 38, 42 ja 48 aastat.

---

[109] EAA. 1655-2-107. L 345.
[110] EAA. 1929-1-1. L 1.-1p.
[111] EAA. 1919-1-31. L 1.-1p.
[112] EAA. 5271-1-80. L 23.

Suislepa kogudusele naeratas õnn alles 1890. aastal, kui ligi pooleteisttuhandelisele kogudusele annetas kivikiriku ehitamiseks 16 000 rubla Tuulas elav erukindral Aleksandr Garnovskij. Annetuse saamine on seotud piiskop Arseni isikuga.[114] Ka Kiigevere kogudusele kiriku ehitamine on seotud annetusega. 1850. aastal rajatud kogudus sai kiriku alles 1892. aastal, kui Peterburi kaupmees Ivan Bogdanov saatis piiskop Arseni nimele 5000 rubla palvega, et piiskop kasutaks raha oma äranägemisel mõne kiriku ehitamiseks. Arseni otsuseks oli parandada juba 42 aastat oma kirikut ootava Kiigevere koguduse tingimusi.[115]

Absoluutse rekordi kirikuhoone ootamisel püstitasid Antsla koguduse liikmed. 48 aasta jooksul oli kogudus sunnitud jumalateenistuteks kasutama väga erinevaid hooneid. Koguduse loomisest 1855. aastani korraldati jumalateenistusi majas, mille teises otsas oli kõrts, ning preester Solovski oli sunnitud piiskopile kirjutama: "... samas majas juuakse viina ja selle tagajärjel tehakse müra ning kisa, mis võib eriti eksitav olla jumalateenistuste ajal"[116]. 1855. aastast asus kogudus heinaküünis, mille katus aga ei olevat vett pidanud. 1866. aastal ehitas piiskopkonna valitsus Antsla kogudusele maja, kus asusid nii kirikuruumid kui ka preestri ja kirikuteenrite eluruumid. Alles 1891. aastal määras piiskop Arseni siseministeeriumilt saadud rahast 9000 rubla Antslasse kivikiriku ehitamiseks, mis valmis 1895. aastal. [117]

Antsla näidet ei maksa siiski ületähtsustada. Üldiselt oli reegliks, et paljud kogudused alustasid oma tegevust mitmesugustes üürimajades, kusjuures üüri maksis omanikule riik. Väga soovitavaks pidas piiskopkonna valitsus, et olemasolu korral kasutaksid kogudused jumalateenistusteks sõjaväe korterimajasid.[118]

---

[113] EAA. 1655-2-78. L. 85.
[114] Arhimandrit Joakim, s 211.
[115] Arhimandrit Joakim, s 215.
[116] EAA. 1655-2-111. L 35.
[117] Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Eesti ...II. Tartu, 1926. Lk 392.
[118] Täpsemalt iga koguduse ruumiprobleemidest vt lisa 2.

Analüüsides andmeid, millisest materjalist kirikud ehitati, tuletame meelde, et endiselt on vaatluse all usuvahetuse ajal või pärast seda ehitatud kirikud. Kokku on selliseid kirikuid 75, kusjuures 14 neist on ehitatud ühele ja samale kogudusele teiseks kirikuks pärast esimese kiriku muutumist kõlbmatuks. 61 esmakirikust olid 26 puidust, mis teeb nende osakaaluks 42,6 %. Puukirikute osakaal väheneb 34,6 %-le siis, kui 14 kogudusele asuti ehitama juba teist kirikut, mis kõik olid kivist. Kokku ehitati kivist 49 kirikut, mis kõigi ehitatud kirikute koguarvust teeb 65,3 %, esmakirikute arvust aga 57,3%, suhtarvu tõstavad niisiis 14 19. sajandi lõpu poole ehitatud kivikirikut. Kiriku ehitamise aastaid jälgides on näha, et valitseb tendents, kus valdav enamik puukirikuid on ehitatud 19. sajandi 40., 50. ja mõningatel juhtudel ka 60. aastatel, mil vastrajatud kogudustele oli kiiresti kirikuhooneid tarvis.

Puust kirikute osas moodustavad erandi mõned üksikud 1880. ja 1890. aastatel ning isegi 20. sajandi alguses ehitatud kirikuhooned. Nii näiteks ehitati eespool juba käsitletud Kiigevere koguduse kirik (valmis 1892. aastal) puust sellepärast, et annetatud rahast ei jätkunud kivikiriku ehitamiseks. 1911. aastal valminud Laiksaare kirikuhoone oli samuti puidust, kuid siin on erandiks asjaolu, et see oli ehitatud koguduse enda ning preestri raha eest. Riigilt 1896. aastal loodud kogudus raha ei saanud. Õnnetuseks põles Laiksaare kahekorruseline kirikuhoone 1918. aastal maha.[119]

75-st usuvahetuse ajal või pärast seda ehitatud kirikust on 59 kirikut ehitatud riigilt saadud raha eest, mis teeb kõigist ehitatud kirikutest 78,6 %. Siinkohal arvestagem, et nende 59 kiriku hulka on autor arvanud ka Kihnu, Piirissaare ja Mustvee ühisusuliste koguduse tarvis juba varem eksisteerinud hoonete ümberehitused riigi raha eest. Nii anti 1848. aastal rajatud Kihnu koguduse kasutada senine luteri usu kirik, mis kohandati 1862. aastaks ümber õigeusu kirikuks.[120] Mustvee ühisusuliste ja Piirissaare kogudusele saadi kirikuhooned nii, et ehitati ümber vanausuliste palvemajad.

---

[119] Pärnumaa ap. õigeusu praostkonna album, lk 21.
[120] Leesment, L. Jooni Kihnu kiriku ajaloost. // Ajalooline ajakiri 1929/4. Lk 4.-5.

Üheksa kirikut ehk 12 % kirikutest ehitati annetuste eest, üks kirikuhoone aga koguduse omavahenditest (eespool käsitletud Laiksaare). Kuue kiriku (8 %) ehitamist on finantseeritud kombineeritult, mis tähendab, et ehitamiseks on raha andnud nii riik kui ka annetajad. Selliselt said omale kirikud Valga Isidori, Priipalu, Tartu Aleksandri, Kilingi, Jaagupi-Uduvere ja Tahkuranna kogudused. Huvipakkuv on Tahkuranna kiriku ehitamine. Nimelt oli Tahkuranna koguduse juurde moodustatud Õigeusu Uspenski Tahkuranna Vennaskond, mis kogus ka raha Tahkuranna kogudusele kiriku ehitamiseks. Paraku on täpselt teadmata nii vennaskonna loomise kui ka tegevuse vahepealse katkemise aasta. Küll aga on vennaskond 1900. aastal taastatud ja nägi oma ülesannetena hoida kirikut korralikus seisukorras ja hoida ära õigeusuliste kaldumist teistesse uskudesse. Vennaskonnas oli 1900. aastal 18 liiget, vennaskond hoidis ülal kihelkonnakooli, tal oli kolm maja ja 8024 rubla eest väärtpabereid.[121]

Ilmselt on Tahkuranna õigeusu vennaskonna loomise näol meil tegemist kohaliku analoogiga Riias 1867. aastal loodud Peetri-Pauli õigeusu vennaskonnale (mis loodi esialgu peamiselt vastukaaluks vanausulistele) ja 1882. aastal Peterburis loodud Baltimaade õigeusu vennaskonnale, mille ülesannetena nägid vennaskondade liikmed ka uute kirikute ehitamisele kaasaaitamist, olemasolevate kirikute remontimist ja õigeusukoolide toetamist. Pole täpselt teada, kui palju aitasid nimetatud vennaskonnad kaasa annetuste saamisele kirikute ehitamiseks Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas, kuna enamiku annetuste saamise on piiskop Arseni biograafid pannud tema arvele.[122]

---

[121] EAA. 1997-1-25. L 1.-1p.
[122] Arhimandrit Joakim, s 177.

2.6. Kirikuametite loomine ja ülalpidamine

Siinkohal vaatleme kirikuametite funktsioneerimist ning selle tagamiseks vajaliku materiaalse baasi loomist, mida kiriku organisatsiooni loomise seisukohalt tuleb lugeda eriti tähtsaks.

Usuvahetusliikumise ajal, kui vaimulike võimude ette kerkis küsimus Riia vikaarpiiskopkonnas uute koguduste loomisest, pöördus Pühim Sinod Pihkva peapiiskopi kaudu Riia vikaarpiiskopi poole küsimusega, kui suured peaksid olema uute koguduste tarvis moodustatavate kirikuametite koosseisud, sest koosseisu suurusest sõltus finantseerimiseks eraldatava raha hulk. Kahjuks ei ole autori käsutuses materjale, mis valgustaksid vikaarpiiskopi ja Pühima Sinodi vahelist kirjavahetust selles küsimuses ning selliselt ka kirikuametite koosseisude kinnitamise üksikasju. Loogiline on aga, et kirikuametite koosseis pidi olema kooskõlas koguduste suuruse ja riigi rahaliste võimalustega. 17. märtsil 1846 andis Pühim Sinod ukaasi, millega kinnitas Riia vikaarpiiskopkonna maakoguduste kirikuametite koosseisuks ühe preestri ja kaks köstrit-salmilugejat. Suuremates maakogudustes oli lubatud kirikuametite koosseisu võtta ka üks diakon.[123]

Linnakoguduste kirikuametite koosseis oli suurem. Nii oli Tartu Uspenski kogudusele ette nähtud kaks preestrit (üks neist oli ülempreester ja kirikuülem), üks diakon, kaks köstrit-salmilugejat ja üks kirikuleibade küpsetaja (*prosfornja*).[124] Seevastu Tartu Jüri koguduse

---

[123] EAA. 5256-1- 969. L 2.
[124] EAA. 1655-2-II-301. L 1.

kirikuamet koosnes ühest preestrist ja ja kahest köstrist-salmilugejast. [125] Ühesugused koosseisud olid Võru ja Pärnu Katariina koguduste kirikuametitel: kaks preestrit (üks neist oli samuti ülempreester ja kirikuülem), üks diakon, üks nooremdiakon, üks kellamees ja üks kirikuleibade küpsetaja.[126]

Kirikuameti liikmete sissetuleku pidi moodustama tasu kiriklike kombetalituste eest, riigilt saadav palk ning kirikuameti maa kasutamisest saadav tulu. Et kombetalituste läbiviimise eest saadava tasuga vastrajatud kogudustes esialgu arvestada ei juletud, muutusid esmatähtsateks kaks viimast sissetulekuallikat.

Enne Riia iseseisva piiskopkonna moodustamist said vene koguduste kirikuametite liikmed palka aastas järgmise skeemi alusel: preester 300 rubla, diakon 150 rubla, nooremdiakon 70 rubla ja kellamees 60 rubla. Eesti-läti koguduste kirikuametites sai preester palgaks 400 rubla ning sellele lisaks 300 rubla sõiduraha ja köstrid 120 rubla. Peapiiskop Platon, saades iseseisva piiskopkonna etteotsa likvideeris vene kogudustes köstrite teenistuskohad, jättes need küll alles eesti-läti kogudustes. Lisaks jagas piiskop pooleks ka eesti-läti koguduste preestritele määratud sõiduraha ning selliste kantimiste järel hakkasid eesti-läti koguduste preestrid saama 1851. aasta 18. märtsist palka 650 rubla (sõiduraha eraldi enam ei arvestatud) ja vene koguduste preestrid 550 rubla.[127]

Vene õigeusu kiriku ajaloolased peavad määratud palka tagasihoidlikuks ja kahetsusväärseks selle taustal, et kirikuametitel ei olnud 1850. aastatel veel maad ning peaaegu puudus tasu kombetalituste täitmise eest. Samas aga oli elu Liivimaa kubermangus kallim kui Sise-Venemaal. Riia piiskopkonna ajaloolased märgivad, et selline olukord oli eriliselt taunitav, kuna käis kogu õigeusu kiriku prestiiži pihta, rääkimata

---

[125] Samas, l 1.

[126] EAA 1655, 2-II, 301, L. 5.
[127] Opisanie II-I, s 186.

preestrite omast, sest preestrite elujärg oli vilets ning erilise kontrastina oli mõjunud see luteri usu pastorite eluolu kõrval, kes olla olnud "peaaegu rikkad mõisnikud".[128]

Riia piiskopkonna annaalidesse on preestrite elujärje parandajana läinud piiskop Venjamin (1870-1874), kes endise kogudusevaimulikuna (kodanikunimega Vassili Karelin oli Kuressaare Püha Nikolai koguduse preestriks aastatel 1849-1852) mõistis vaimulike ja kirikuteenrite kehva olukorda ning saavutas keiser Aleksander II-lt loa tõsta nende palka (mis tähendas valitsuselt täiendavate summade määramist palkade maksmiseks). Nii hakkas (siiani pole õnnestunud kindlaks teha, mis aastast täpselt, kuid kindlasti piiskop Venjamini ajal) preester koos sõidurahga saama aastas palka 1300 rubla, diakon 550 rubla, vanemköster-salmilugeja 300 rubla ja nooremköster-salmilugeja 250 rubla.[129]

Jälgides 1873. aastast pärinevat Riia piiskopkonna koguduste kirikuametite liikmetele määratud palka, on siin eelpool öelduga võrreldes väikesed erinevused, mis suuremate kogudustega võrreldes näevad välja järgmised.

Valga Nikolai koguduses sai preester tõepoolest 1300 rubla ja diakon 550 rubla, vanemköster aga 350 rubla ja nooremköster 300 rubla. Kirikuleibade küpsetaja palgaks oli 40 rubla. Võru koguduses said mõlemad preestrid (nii ülem- kui lihtpreester) kumbki 1300 rubla, diakon 550 rubla, nooremdiakon sai 350 rubla, kellamees 300 rubla ning leivaküpsetaja 40 rubla. Sama skeem kehtis ka Pärnu koguduses. Maakogudustes said preestrid palka samuti 1300 rubla, vanemköster 300 ja tema noorem ametivend 250 rubla.[130] Seega on võimalikud olnud väikesed kõikumised.

20. juuli 1842 määrus, mis reguleeris kirikumaade kasutamise korda, kehtestas, et iga kiriku juures peab olema maa (Balti kubermangudes vähemalt 33 tiinu), mis eraldatakse koguduse liikmete maa arvelt. Maa eraldamisest olid vabastatud need koguduseliikmed,

---

[128] Opisanie II-I, s 124.
[129] Samas, lk 187.
[130] EAA. 1655-2-II-301. L 2.

kelle peres tuli revisjonihinge kohta vähem kui neli tiinu maad.[131] Arvestades seda ning ajalooliselt kujunenud maavalduslikke suhteid, oli selge, et Sise-Venemaa reeglit ei saanud siin rakendada, mistõttu kohustati riigivarade ministeeriumi, et see eraldaks kogudustele maad riigimõisatest. Riigimõisatest maa saamisel aga võis kujuneda takistuseks asjaolu, et riigimõisa rentnik ei olnud enne rendilepingu lõppemist kohustatud maad eraldama või siis ei olnud kiriku läheduses lihtsalt riigimõisaid.[132]

Maad pidi kogudus saama selliselt, et olemas oleks aiamaa, mis tuli eraldada ühes tükis ja soovitatavalt kiriku läheduses, põllumaa ning heinamaa. Ka viimasel juhul oli soovitatav, et see ei asuks kaugel vaimulike ja kirikuteenrite elukohast ega oleks mitmeks tükiks hakitud.

Kirikule eraldatud maa kujutas endast kiriklikku omandit, mida haldas vaimulik konsistoorium ja kasutas kirikuamet, mis vastutas selle puutumatuse ja korrasoleku eest. Keegi kirikuameti liikmetest ei võinud kiriku maad loovutada või vahetada. Kirikumaa jagati kirikuameti liikmete vahel ära nii, et kohustuslikust määrast pidi preester saama vähemalt 10 tiinu. Kirikuametil oli lubatud anda kirikumaa ka rendile, kui see oli majanduslikult kasulik.[133]

Nelja praostkonna peale kokku on meil aastatel 1848-1917 tegemist 71 kogudusega, neist oli haritavat maad vaid 46 kogudusel, mis tähendab, et maaga oli varustatud 64,7% kogudustest. Kõige paremad olid maaga varustatuse osas lood Pärnu praostkonnas, kus maad oli 76,1% kogudustel (16 kogudusel 21-st), Viljandi praostkonnas oli haritavat kirikumaad 64,2% kogudustel (9 kogudusel 14-st), Tartu ja Võru praostkonnas oli maaga varustatus ühesugune - 58,3% kogudustel oli haritavat maad (Tartu praostkonnas oli maad 14 kogudusel 24-st ja Võru praostkonnas seitsmel kogudusel 12-st).

---

[131] Sbornik cerkovno-graždanskih postanovlenij v Rosii, s 60.
[132] Leesment, lk 7.
[133] Sbornik, s 62.-66.

Vaadates kui suured keskmiselt olid need 46 maavaldust[134], võime näha, et kõige suurem maavaldus oli Pärnu praostkonnas, kus 16 koguduse keskmiseks maavalduseks tuleb 110,2 tiinu, järgneb Tartu praostkond 83,74 tiinu, Viljandi praostkonna keskmiseks kirikumaa valduseks on 67,9 tiinu ja Võru praostkonnas on see 66,2 tiinu. Praostkondade pingeritta seadmisel tuleb arvestada, et keskmiste arvutamisel ei ole arvesse võetud 10 maata kogudust Tartu ja 15 maata kogudust Pärnu, Viljandi ning Võru praostkonnas (viimases kolmes igaühes ei olnud viiel kogudusel haritavat maad).

46 maavaldusest poolte (23) kohta me teame kindlalt, kust maa on eraldatud, sest seda on arhiiviallikates mitmel korral mainitud. Ülejäänute osas on asi siiani paraku segane, mistõttu on vaja selles küsimuses veel lisatööd teha. 23 kogudusest on 21-l korral maa eraldatud riigimõisast, tõenäoliselt on ka ülejäänud 45 maaeraldust tehtud riigimõisatest, kahel korral on siiani teadaolevalt maa kogudusele annetatud. Nii annetas 1892. aastal Antsla kogudusele Tartu maakohtunik R. Jakobson 100,81 tiinu maad, mis asus küll kogudusest 30 versta kaugusel [135], ja 19. sajandi alguses eraldas parun Löwenvolde Räpina kogudusele 4,6 tiinu maad.[136]

Huvipakkuv on vaadata ka, millised olid suuremad maavaldused. Suurim maavaldus kuulus Kilingi kogudusele Pärnu praostkonnas, kus kirikuameti kasutada oli kokku 275,8 tiinu maad, mille kogudus sai Surju ja Kilingi riigimõisast vastavalt 1854. ja 1870. aastal.[137] Tähelepandavalt suur on ka Võru koguduse maavaldus - 225 tiinu, mis saadi 26. juulil 1870 Võru riigimõisast. Oluline on lisada, et maaeraldamisega kaasnes kalastamisõigus Tamula ja Vagula järves, samuti Võhandu jões.[138]

---

[134] Maavalduste suuruse arvutamise lihtsustamiseks ja lähteandmete ühtlustamiseks on autor kahe koguduse haritava maa suuruse tuletanud. Nii oli Kavilda ja Nõo koguduse maavalduse suurus antud arhiiviallikates koos maaga, mis oli kalmistute, kiriku ja kirikuameti majade all. Lähtudes praktikast, et ideaalvariandis sooviti selliste hoonete ja kalmistu alla maksimaalselt viit tiinu maad , on siinkohal lahutatud mainitud viis tiinu nende koguduste maavalduse suurusest ja saadud Kavilda koguduse puhul haritava maavalduse suuruseks 110-5=105 tiinu ning Nõo kogudusele 40,55-5= *ca* 35 tiinu.
[135] EAA. 5271-1-88. L 2.
[136] Samas, l 7.
[137] EAA. 1934-1-22. L 1.-1p.
[138] EAA. 5271-1-88. L 73.

Üle 100 tiinu oli maavaldusi 20 kogudusel 46-st (43,4%), vahemikus 75 kuni 99 tiinu oli kolme koguduse maavaldus (6,5%), 50 kuni 74 tiinu vahemikus seitsme koguduse haritav maa (15,2%), 33 kuni 49 tiinu vahele jäi kuue koguduse maavaldus (13%) ja alla nõutava 33 tiinu oli kaheksa koguduse maavaldus (17,3%). Siinjuures kordame aga üle, et 25 kogudusel ei olnud üldse haritavat maad.

3. Rekonversioon

3.1. Rekonversiooni mõiste ja põhjused

1851. aastal pöördus Võru praostkonda kuuluva Laanemetsa koguduse preester Pjotr Rozanov oma piiskopi poole mureliku kirjaga. Preester Rozanov kurtis, et paljud äsja usku vahetanud eesti talupojad käivad endiselt luteri usu kirikus ja ei täida õigeusu kiriku kombeid. Riia ja Miitavi peapiiskopile Platonile oli Laanemetsa preestri sellises kirjas ilmselt vähe midagi uut, sest ülemhingekarjane pani praostidele samal aastal saadetud ringkirjas südamele, et praostid ütleksid preestritele edasi: kogudusele tuleb mõistlikult ning igal sobival ajal sisendada, et nende kirik on õigeusu oma ning jumalateenistustel tuleb selles kirikus käia ning mitte luteri kirikus. Piiskopi sooviks oli, et preestrid igati püüaksid uusi õigeusklikke tihedamalt kogudusega liita.[1]

Kuid ometi tekitasid uued koguduseliikmed preestritele probleeme. Et neid paremini oma ülesandeid täitma panna, pöördus peapiiskop Platon abi saamiseks riigivõimu poole. Nii kirjutas Liivimaa kubermanguvalitsus juba 10. mail 1848 kogukonnakohtutele ette, et need peavad preestreid rahva kirikusse toomisel abistama. 1851. aastal seda korraldust uuendati ning nende suhtes, kes ei täitnud kiriklikke kombetalitusi, võis rakendada trahvimist ühe rubla ja 50 kopika ulatuses.[2]

Tõsiseks küsimuseks preestritele oli eestlastest neofüütide saamine pihile ja pärast seda armulauale. Johan Kõpp kirjutab, et eestlaste seas levis kummaline arusaam: need, kes

---

[1] EAA. 5271-1-3. L 24.-24p.

pole veel õigeusu kirikus armulaual käinud, võivad luteri kirikusse tagasi pöörduda.[3] Et armulaual käimine uutele koguduseliikmetele nende suhetes õigeusu kirikuga teatud murdepunktiks oli, näitab kubermanguvalitsuse poolt piiskopi soovil välja antud määrus, mille järgi õigeusklikke talupoegi kolm päeva enne ja kolm päeva pärast armulaual käimist füüsiliselt karistada ei tohtinud, luteriusuliste kohta sellist määrust ei olnud.[4]

Raske on üheselt ja ammendavalt vastata küsimusele, millal tekkisid esimesed usutõrkumise nähud. Ülalesitatud administratiivmeetmete varajasus lubab viidata juba esimestele aastatele pärast usuvahetusliikumist. Allpool esitatav materjal võimaldab aga uute eestlastest vastsalvitud õigeusulistega seoses rääkida juba rekonversiooniliikumisest ehk püüdest naasta õigeusu kirikust luteri kirikusse.

Nii õigeusu kiriku kui ka ilmalikud ajaloolased on üksmeelel selles, et selline liikumine eksisteeris. Eriarvamused valitsevad aga selle põhjustes. Hans Kruusi käsitluse järgi järgnes usuvahetusliikumisele karm reaalsus: lootused, mida kuulujuttude mõjul oli hellitatud, ei täitunud. Eesti talupojad, kes võtsid vastu keisriusu, ei saanud igatsetud hingemaad, nende makse ei vähendatud ja nad ei vabanenud mõisniku võimu alt, mistõttu korraga olid kadunud ka kõik võimalused parandada oma perekonna elujärge. Mida suuremad olid olnud lootused, seda suurem oli nüüd pettumus ja seda enam levis püüd saada tagasi endisesse usku.[5] Vene ajaloolane Jegorov esindab Hans Kruusiga analoogilisi seisukohti ning võrdleb uskuvahetanud eestlasi kaladega võrgus, kes õigeusu kiriku rüpest enam välja ei saanud.[6]

Vene õigeusu kiriku ajaloolased seevastu näevad rekonversiooniliikumise põhjusi hoopis milleski muus. Klassikalise argumentatsiooniga tuleb välja arhimandriit Joakim, kes teeb

---

[2] Kõpp, J. Usutunnistuslised liikumised, lk 108.-109.
[3] Samas, lk 108.
[4] Samas, lk 109.
[5] Kruus H. Liivimaa maamarssal vürst P. Lieven Peterburis aastail 1863-65. // Eesti ajaloost 19. sajandi teisel poolel. Tallinn, 1957. Lk 92.
[6] Egorov, B. Očerki po istorii Russkoj kul'tury XIX veka. S 157. // Iz istorii Russkoj kul'tury. Moskva, 1996.

rekonversioniliikumise põhisüüdlasteks mõisnikud ja luteri kiriku pastorid ning neist lähtunud propaganda. [7]

Joakim kirjutab ka, et õigeusklikku eestlast ja lätlast oli seda kergem kallutada tagasi luterlusse, mida viletsamas olukorras olid õigeusu kirikud. Lugedes arhimandriidi kaebesõnu jumalateenistuste läbiviimiseks kohandatud kuuridest ja puuduvatest kirikuriistadest ning meenutades eelmises peatükis käsitletud kirikuhoonete ehitamise probleeme, tuleb meil kõrge vaimulikuga nõustuda. Kuid iseküsimuseks on, kuivõrd see olukord mõjutas rekonversiooni.

Vene impeeriumis kehtivate seaduste järgi ei olnud õigeusku salvitud inimestel võimalik oma usku vahetada. See, kes oli õigeusku ristitud või selles kirikus laulatatud, pidi sinna ka jääma. Vaid erandkorras tuli usuvahetus kõne alla ning siis tegeles iga üksikjuhtumiga eraldi Pühim Valitsev Sinod.[8] Vene ajaloolane Jegorov võrdleb vene õigeusu kirikut selles kontekstis pooljuhtmega, kus on võimalik vaid ühesuunaline liikumine - õigeusku ja mitte sellest tagasi.[9]

1840. aastate usuvahetusliikumise järgseks reaalsuseks Liivimaal (ja mitte üksnes siin) oli see, et tihti tuli ette olukordi, kus üks abiellu astuda sooviv pool oli õigeusku ja teine luterlane. Vene impeeriumi seaduste kohaselt nimetati sellist sõlmitavat abielu sega-abieluks ning see oli *de jure* kehtiv vaid siis, kui laulatus oli toimunud õigeusu kirikus. Oluline on tähele panna, et laulatusel nõuti mitteõigeusuliselt poolelt tõotust (reversaali), et ta kasvatab abielust võrsunud lapsi õigeusu vaimus ja et kõik kombetalitused tehakse õigeusu kirikus. [10] Kuid just viimane klausel oli vastumeelt vanematele, kes usuvahetust kahetsesid ega soovinud oma lapsi õigeusu kiriku liikmeteks jätta.

---

[7] Opisanie II, s 134.
[8] Opisanie II, s 133.
[9] Egorov, s 157.
[10] Nečaev, s 289.-191.

Sügavalt ootuspärane on eestlastest neofüütide reaktsioon sellisele korrale. Nimelt hakkas nüüd levima nn metsik, kristliku laulatuseta abielu, mille põhjus oli lihtne: et mitte anda laulatusel nõutavat tõotust laste õigeusu vaimus kasvatamise kohta, elati koos ilma laulatamiseta.[11]

Juba 1857. aastal pöördus Balti kindralkuberner vürst Aleksandr Suvorov keiser Aleksander II poole ettepanekuga, milles soovitas segaabielust võrsunud laste ristimine vabaks jätta ja lubada usku vahetanuil soovi korral luteri usku tagasi minna. Ettepanek jäi aga tagajärjeta.[12] Kaks aastat pärast troonile saamist ei olnud muidu liberaalseks peetud keiser veel valmis sellekohast otsust vastu võtma.

Liivimaal läks asi aga aasta-aastalt üha segasemaks. Riia vaimulik konsistoorium saatis 27. novembril 1864 välja ringkirja, milles konstateeriti rekonversiooni taotlusi (see väljenduvat õigeusu kommete täitmisest kõrvale hoidmises) ja nõuti vaimulikelt koguduse liikmete suhtes maksimaalset sõbralikkust ning jutlustes mõjukust, et kaitsta rahvast usust äralangemise eest.[13]

Eestlastest ja lätlastest nn kirikuvaraste [14] nõudmised keskendusid ikka ja jälle kahele aspektile: 1) lubada naasta luteri usku ja 2) laste kasvatamisel segaabielupaarides olgu vabadus, millise usu tõekspidamiste järgi lapsi kavatada. Et tsaarivalitsus seda ei lubanud, siis võib õigustatult püstitada küsimuse sunniviisilisest õigeususstamisest ja südametunnistuse vabaduse puudumisest, millise poliitika tööriistaks oli vene õigeusu kirik.

Olukord Balti provintsides leidis vastukaja ka Saksamaal ning Šveitsis. Ulatuslikult kajastas situatsiooni sealne press, peeti avalikke loenguid eestlaste ja lätlaste

---

[11] Kõpp, lk 112.
[12] Kõpp, lk 112.
[13] EAA. 5271-3-1. L 71.-71p.
[14] Kirikuvarasteks (*tserkovnõi vor*) hakati kutsuma neid 1840. aastail uskuvahetanuid, kes 1850.-1860. aastail soovisid naasta luteri kirikusse. Et seda teha ei saanud, hakkasid nad kõrvale hoidma õigeusu jumalateenistustest ja salaja luteri kirikus käima.

sunniviisilisest kinnihoidmisest õigeusus, asutati koguni eestlaste ja lätlaste sõprade ühing.[15] Eestlaste ja lätlaste sunniviisilise õigeusus kinnihoidmise küsimus ähvardas arutelule tulla ka Preisi riigipäeval, mispeale Vene välisministeerium avaldas ägedat protesti. Olukorra tõsidust märkis ka raudne kantsler Otto von Bismarck, kes vesteldes segaabielupaaride küsimuses Vene saadiku Paul Oubriliga konstateeris, et ta ei saa niisugust arutelu takistada. [16]

Segapaaride küsimuse lahendamisel oli oluline roll täita Liivimaa rüütelkonnal eesotsas tollase maamarssali vürst Paul Lieveniga, kelle valimist 1862. aastal maamarssaliks ja peapiiskop Platoni lahkumist 1867. aastal peetakse õigeusu kiriku ringkondades raskete aegade alguseks õigeusu kirikule Liivimaal.[17]

Hans Kruusi käsitluse järgi oli rüütelkond ja luteri usu kirik huvitatud segapaaride ja rekonvertiitide küsimuse lahendamisest eestlastele ja lätlastele usuvabaduse saavutamisega, et nii tugevdada oma mõjuvõimu provintsis, mida vene elemendi tugevnemine ohustas. Maamarssal Lieveni päevikut uurinud Hans Kruusi andmetel oli maamarssali Peterburi-käikudel ja audientsidel keisri juures aastatel 1863-1865 rekonvertiitide küsimus keskse tähendusega.[18]

Tekkinud survet ei olnud tsaarikojas võimalik enam eirata. 1864. aastal saatis Aleksander II olukorra selgitamiseks kohapeale oma tiibadjutandi krahv Vladimir Bobrinski, kes külastas Viljandi-, Pärnu- ja Tartumaad. Bobrinski järeldustes oli vene õigeusu kirikule vähe lohutavat: siinsest 140 000 õigeusklikust võis ehk vaid 1/10 pidada tõeliselt õigeusklikeks. Kunagised usuvahetajad ei täitnud kirikukombeid, koguduste sisemine elu oli neile võõras, ei peetud paastu ega käidud kirikus, kodus aga palvetati luteri usu raamatute järgi ja käidi koguni agaralt luteri kirikus. Bobrinski edastas preestrite arvamuse, mille kohaselt usuvabaduse korral jääks õigeusule truuks väga väike osa

---

[15] Ostzejskij vopros, s 62.
[16] Tobien, S 181.
[17] Leismann, lk 75.
[18] Kruus, H. Liivimaa maamarssal P. Lieven Peterburis. Lk 92.

usuvahetajatest. Parimaks lahenduseks kujunenud olukorras oli Bobrinski arvates usuvabaduse väljakuulutamine Balti provintsides.[19]

Pärast Bobrinski inspektsioonireisi keisriga kohtunud vürst Lieven märkis, et Aleksander II on rekonvertiitide küsimuses hästi informeeritud, ja lubas neile ka vastu tulla, kuid pidas üldise usuvabaduse väljakuulutamist ebasoovitavaks, sest see tähendanuks vabadust ka roomakatoliku kirikule. Seda aga peeti ebasoovitavaks hiljutise Poola ülestõusu tõttu, milles vaimulikel oli olnud täita tähelepanuväärne roll. Siiski moodustas keiser salajase komisjoni, mille ülesandeks oli teda Liivimaa rekonvertiitide küsimuses nõustada.[20]

Usuvabaduse idee tundus ennekuulmatuna ka õigeusu kiriku ringkondadele. Nikolai Leismanni arvates tähendasid juba ainuüksi hilisemad Aleksander II suhteliselt liberaalsed otsused ränka hoopi õigeusu kiriku niigi nõrgale positsioonile Balti provintsides.[21]

Peapiiskop Platoni arvates ei olnud asjad õigeusuliste eestlaste ja lätlastega siiski nii halvad, kui neid näitas krahv Bobrinski. Seepärast otsustas ta keisri juures loodud salajase komisjoni heakskiidul korraldada visitatsiooni Liivimaa kogudustesse, et tõestada vastupidist. Siiski oli peapiiskop valmis teatud mööndusteks. Vürst Lieveni päevikust selgub, et tema õhutusel oli Platoniga kohtunud Võõraste usutunnistuste departemangu direktor krahv Sievers, kes maalis piiskopi silme ette äreva pildi: kui rekonvertiitide küsimust ei lahendata, langevad ühel ööl kõik õigeusu kirikud Liivimaal kurja käe läbi tuleroaks. Lieveni andmetel olnud peapiiskop Platon seejärel möönnud, et segapaarid võiksid oma lapsi kasvatada luteri usus. Muuseas oli krahv Sievers peapiiskoppi meelitanud ka metropoliidiks saamise väljavaadetega.[22]

Riia ja Miitavi peapiiskop Platon visiteeris 1864. aastal 78 oma piiskopkonna kogudust. Ka tema oli sunnitud rekonversioonitaotlusi konstateerima, eriarvamusele jäi ta aga selle

---

[19] Russkij arhiv, 1898/3, s 586.
[20] Kruus, H. Liivimaa maamarssal vürst P. Lieven Peterburis. Lk. 103.
[21] Leismann, lk 94.
[22] Kruus, H. Liivimaa maamarssal vürst P. Lieven Peterburis. Lk 101.-102.

võimaliku ulatuse osas. Peapiiskop kirjutas visitatsiooni ülevaates: "Siiski on õigeusku eestlaste ja lätlaste keskel ka niisuguseid, kes luteriusku tagasi soovivad minna, kuid nende arv ei pea mitte suur olema, mida näitab see, et paljudes kihelkondades ei ilmunud niisuguseid mitte ühtegi minu juurde, mõnes aga ilmus paar inimest, ainult Pärnu ja Viljandi maakonna kogudustes (kus krahv Bobrinski käis) ilmus neid ligi 30 isikut."[23]

Puudulik allikaline baas ei võimalda meil üksikasjalikult jälgida piiskopi visitatsiooni, kuid napid katked Laiuse luteri koguduse kroonikast näitavad, et rahval ei olnud kuigi kerge saada piiskopi jutule ja kellel see õnnestus, neile oli piiskopi sõnum järgmine: "kui nad ennast ka pea peale püsti ajavad, ei saa nad ometi vene õigeusu kirikust lahti."[24] Johan Kõpp tsiteerib sündmuste kaasaegset pastor Spraengerit, kes kirjutas, et paljud leppisid selle kui paratamatusega.[25]

3.2. Legaalne rekonversiooniliikumine

Vaatamata õigeusu kiriku jõupingutustele ei õnnestunud kirikujuhtidel saavutada oma tahtmist. Ilmselt nii sisemise kui ka välise surve kaasabil andis keiser Aleksander II 19. märtsil 1865 välja ukaasi, mille järgi vabastati segaabielupaarid kohustusest anda tõotus, et nad kasvatavad oma lapsi õigeusu vaimus. Ukaasiga said segapaarid õiguse ristida oma lapsi luteri kirikus.[26]

Tähelepanuväärne on, et nimetatud ukaasi ei kuulutatud välja ametlikult ja avalikult, mistõttu me ei leia seda ka Vene impeeriumi seaduste täielikust kogust. Ukaasist anti

---

[23] Leismann, lk 79.-80.
[24] Kõpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Tartu, 1937. Lk. 497.
[25] Samas, lk 497.
[26] Tobien, S 182.

teada vaid kohalikele konsistooriumidele ja ka õigeusu preestritele, kes seda aga ignoreerisid, kuna see polnud ametlikult teatavaks tehtud, ja tõstsid kaebust pastorite suhtes, kes sellest kinni pidasid. [27] Vene preestrite arvates tähendanuks nimetatud ukaasi järgimine õigeusu kirikule Balti provintsides "täielikku hauda".[28]

1865. aasta ukaas leevendas mõnevõrra tekkinud pingeid, kuid tekitas kohe ka uusi probleeme, sest ka õigeusulised vanemad hakkasid nüüd pastoritelt nõudma oma laste ristimist ja kasvas ka salaja luteri kirikus armulaual käivate õigeusklike arv. Laiuse pastor kirjutab koguduse kroonikas, et levis arvamine, nagu saadaks armulaual käimise järel taas luteriusuliseks, ning seepärast ei varja nad oma tegu ka õpetaja ees ja "tulevad seejärel üsna rõõmsalt teatama, mis nad teinud on".[29]

Pastoritele andis mõnevõrra julgust oma endistele koguduseliikmetele nende rekonversioonitaotlustes vastu tulla ja selliselt nende juures kombetalitusi täita Balti kindralkubernerile saadetud salajane siseministri määrus 2. aprillist 1865, mis tänu saksasõbralikule kubernerile krahv Šuvalovile ei jäänud salajaseks ja milles sätestati, et kui talupojad tahavad taganeda luteri kirikusse, siis tuleb sellised palved tagasi lükata, kui aga talupojad on juba luteri kirikusse taganenud ja see on ka teatavaks saanud, siis tuleb talupoeg karistamata jätta. Määrus sätestas, et sellises olukorras olgu "järeleandmine seaduseks ja rangus erandiks". Samas aga kehtestati, et kui pastorid viivad usust taganejate juures avalikult läbi kombetalitusi, siis sellises olukorras peab rangus olema reegliks ja järeleandmine erandiks. Määruses jäeti kindralkubernerile kaunis vabad käed selle rakendamiseks.[30]

Nikolai Leismann kahetseb, et peagi hakkasid pastorid õigeusust ärapööranuid üsna avalikult leeritama, armulauale võtma, nende lapsi ristima ja neid eneseid matma.

---

[27] Tobien, S 182.
[28] Opisanie II-II, s 71.
[29] Kõpp, J. Laiuse, lk 496.
[30] Iz arhiva knjazja S. V. Šahhovskogo t III, s 74.

Aegamööda olla see saanud igapäevaseks nähtuseks, mille vastu preestrid protesteerisid, nähes selles lauspealetungi õigeusu kirikule.[31] [32]

Pastorite selline teguviis oli otseselt vastuolus Vene seadustega, mis ei lubanud neil teiseusuliste juures kiriklike kombetalituste täitmist,[33] mistõttu anti pastoreid ka kohtu alla. Villem Reiman märgib, et 1871. aastal polnud 105-st Liivimaa luteri usu õpetajast vaid 12 õigeusklikke oma kogudusse tagasi võtnud, sest nende kihelkondades selliseid inimesi polnudki.[34]

5. veebruaril 1874 pöördus Liivimaa luteri kiriku konsistoorium ülemkonsistooriumi poole palvega korraldada asjad nii, et lõpetataks õigeusu kirikust taganenute juures kiriklikke talitusi toimetanud pastorite süüasjad. Palves märgiti, et 28 pastori suhtes on käimas uurimine selles küsimuses ning lisaks neile on analoogilised süüdistused esitatud veel 93 pastori vastu.[35]

Valitsuse otsusega 22. juulist 1874 lõpetati kõik pastorite protsessid ja luteri kirikusse tagasitulnuid peeti jälle luteri koguduse liikmeteks.[36] Johan Kõpp resümeerib sellega seoses, et nüüd hakkas usuasjades maksma valikuvabadus. [37] Sisuliselt sama arvab ka Alexander von Tobien, kes märgib, et tegelikkuses saavutati nüüd usuvabadus. Tähele aga tuleb panna Tobieni märkust, et usuvabadust õiguslikult ei fundamenteeritud.[38] See on ka õige, sest vaatamata sellele, et 1865. aasta ukaasiga oli lastekasvatamine vaba ning 1874. aasta korraldus lõpetas pastorite jälitamise, ei olnud 1865. aasta ukaas antud tavapärasel kombel ja 1874. aasta korraldus oli vormistatud valitsuse otsusena, ühekordse õigusaktina konkreetses küsimuses. Seega puudus üldine dokument, mis oleks otseselt sätestanud usulise valikuvabaduse printsiibi.

---

[31] Leismann, lk 83.-85.
[32] Belaev, s 129.-130.
[33] Svod zakonov graždanskih, s 11.-12.
[34] Reimann, V. Kolm ajalooallikat venestamise päevilt. // Eesti kirjandus 1911/VI. Lk 105.-106.
[35] Kõpp, J. Usutunnistuslised, lk. 149.-150.
[36] Reimann, lk. 109.
[37] Kõpp, J. Usutunnistuslised, lk 150.
[38] Tobien, S 189.

Järgnevalt on keskseks küsimuseks, kui paljud kasutasid 1885. aastani Liivimaale saabunud usuküsimuses suhteliselt liberaalset aega, et naasta luteri kirikusse. Tobien, kes toetub luteri kiriku ja rüütelkonna andmetele, annab perioodil 1865-1885 (ta nimetab seda aega tolerantsiperioodiks) õigeusust ärapööranud inimeste arvuks *ca* 40 000. Sealjuures on tema andmetel 6770 segapaaridest võrsunud last ristitud luteri usku ning 5391 õigeusu kiriku meetrikaraamatutesse kantud noort leeritatud luteri kirikus.[39] Saksa ajaloolane Helmut Risch pakub luteri kirikusse naasnute arvuks üle 35 000 inimese, mis on Tobieni pakutavaga sisuliselt samas suurusjärgus.[40] Liivimaa rüütelkonna maamarssal parun Meyendorf aga pakub veelgi suurema äralangenute arvu - 45 000 - 50 000.[41]

Kahjuks ei ole meil siia kõrvale panna õigeusu kiriku poolt antud ususttaganenute koguarvu Liivimaa kubermangus (mis on ka poliitiliselt mõistetav, sest õigeusu kiriku huvides ei olnud seda arvu afišeerida), küll aga on teada hilisema Eestimaa kuberneri vürst Šahhovskoi seisukohad parun Meyendorfi esitatud arvus. Vürst Šahhovskoi lubab endale selles sügavalt kahelda, pakkumata ise ka mingit teist arvu, avades samas aga tagamaad, kuidas maamarssal sellise arvu sai. Nimelt on 1880. aastate lõpus andnud Liivimaa luteri kiriku konsistoorium luteri usku tagasitulnute arvuks 33 905 inimest (mille autentsuses vürst Šahhovskoi ei kahtle), kuid 14 kihelkonnast konsistooriumil andmeid ei olnud. 45 000 kuni 50 000 on maamarssal saanud kaudsel, tuletuslikul teel. [42] Kui oletada, et 50 000 ongi veidi ülepakutud arv, siis ligi 34 000 kindlalt luteri kirikusse naasnu arvus ei tule kahelda. Sellisena tundub ka Rischi üle 35 000 pakutu kaunis adekvaatsena.

Tulles konkreetselt Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonna kogudustes aastatel 1865-1885 õigeusust äralangenute juurde, peame kahjuks nentima, et meil ei ole võimalik opereerida täielike andmetega. Olemasolevate jälgimine (25 koguduse kohta on täielikud andmed) aga peaks lubama üldtendentside väljatoomist. Kasutada on meil siin

---

[39] Samas, lk 197.

[40] Risch, H. Die estnische apostolisch-rechtgläubige Kirche. S 113.-115. // Kyros, Bd 2 (1937). S 113.-142.

[41] Iz arhiva knjaza S.V. Šahhovskogo, t III s. 55.

kahesugused arvulised andmed. Esiteks preestrite poolt kirjapandud, mis on säilinud ka Eesti Ajaloo Arhiivis, ning Riia ja Miitavi piiskopi Arseni 1891. aasta visitatsiooni järel Tartu, Võru ja Viljandi praostkonda välja antud visitatsioonikirjeldus (muide kellaajalise täpsusega), mis annab visiteeritud koguduste kohta ka usustpööranute arvu.[43]

Kõige täielikumad andmed õigeusust äralangenutest pärinevad Viljandi praostkonnast, kus need on olemas kõigi vaadeldaval perioodil eksisteerinud koguduste kohta. Selgub, et õigeusust taganemine ja naasmine luteri kirikusse oli probleemiks absoluutselt igale õigeusu kogudusele. Erinev on ainult äralangemise ulatus. Kõige ulatuslikum on see olnud Viljandi koguduses, kus õigeusust taganes 607 inimest. Viljandile järgneb Suislepa 422 inimesega, seejärel tuleb Halliste-Penuja 407 äralangenuga, seejärel Põltsamaa 362-ga, siis Helme-Tõrva kogudus 350 luteri kirikusse naasnuga ning Tuhalaane kogudus, kus oli äralangenuid 344. Ülejäänud kogudustes kõigub usustpööranute arv 167 (Kiigevere) ja 50 (Kolga-Jaani) vahel.

Tartu praostkonnast on meil andmed 12 koguduse kohta, mis teeb 1865-1885 eksisteerinud 18 kogudusest 66%. Siinjuures tuleb arvestada, et valdavalt vene kogudustena tuntud Tartu Uspenski ja Mustvee kogudusele ei olnud äralangemine probleemiks, nagu jälle vanausuliste piirkonnas asuvatele Varnja, Piirissaare ja Nina kogudusele oli probleemiks mitte pöördumine luteri kirikusse vaid raskolniklusse. Nii kirjutas piiskop Arseni 1891. aastal, et Piirissaare koguduse 900 liikmest olid 700 tegelikkuses puhtad vanausulised, 100 oli kaldumas vanausku, puhtaid õigeusklikke oli vaid 70 ringis ja needki elasid mitte saarel, vaid Peipsi rannas saare vastas.[44]

Tartu praostkonnas torkavad kõige ulatuslikuma äralangemisega silma Prangli-Maaritsa ja Võnnu-Kärsa kogudus. Esimeses on õigeusust taganenud 700 inimest. Võnnu-Kärsa kohta on täpset arvu veidi raskem anda, sest piiskop Arseni visitatsiooniga seoses märgitakse ilma taganejate arvu märkimata, et sellele kogudusele oli usust taganemine väga suureks

---

[42] Samas, lk 55.
[43] Vt lisa 2.
[44] Obozrenie cerkvej, škol i prihodov, s 106.

probleemiks.[45] Võnnu-Kärsa puhul aitab meid aga asjaolu, et on võimalik jälgida koguduseliikmete arvu muutumist kogu perioodi vältel. Arvu jälgimise metoodilises adekvaatsuses ei maksa samuti kahelda, sest kõnealusel ajavahemikul ei ole koguduse liikmete arv väliste tegurite mõjul kahanenud (koguduse piirkonnast ei ole inimesi liidetud mingi uue kogudusega ja ei ole ka teistest kogudusepiirkondadest inimesi Võnnu-Kärsa kogudusse toodud). Selliselt me võime näha, et 1865. aasta 657 liikmest on 1890. aastaks kogudusse jäänud vaid 201 inimest. Vähenemine on olnud rohkem kui kolmekordne.

Ülejäänud Tartu praostkonna kogudustes on äralangenute arv kõikunud 332 (Kavilda) ja 71 (Laatre) vahel. Ka siin võime me viidata koguduseliikmete arvu muutumisele läbi vaadeldava perioodi (andmed on täielikud ning liikmete ümberpaiknemne väliste tegurite mõjul on teada) ja näha, et koguduseliikmete üldarv väheneb ning liikmete juurdekasv on suhteliselt tagasihoidlik. Nii näiteks kukkus Nõo koguduses liikmete arv 1875. aasta 825-lt 1880. aastaks 562-le. Preester ise märgib, et 1880. aastaks läks luteri kirikusse tagasi 289 inimest, selle arvu on ta maha arvutanud 1880. aasta andmetest.[46] Kavilda koguduse kohta märgitakse piiskopi 1891. aasta visitatsiooniga seoses, et luteri kirikusse naasis 332 inimest[47], mida on ka näha koguduseliikmete arvust, sest 1865. aasta 1220 liikme asemel on 1885. aastal koguduse liikmeid 1095. Samas aga ei tohi seda 332 mehaaniliselt 1220-st maha arvata, sest tuleb arvestada ka vahepealset liikmete juurdekasvu loomuliku iibe teel ja meil pole alust väiteks, et kõik, kas siis õigeusklikud abielupaarid või segaabielupaarid, oma lapsed luteri kirikusse ristimisele viisid.

Pärnu praostkonnas ei ole siiani teadaolevatel andmetel usust taganemine ilmselt nii suureks probleemiks olnud, kuigi mitme koguduse (nt Kärgu, Kilingi) liikmete juurdekasvu tempo on olnud aastatel 1865-1885 kahtlaselt aeglane. Kaugemale ulatuvate järelduste tegemiseks sellest oletusest aga ei piisa.

---

[45] Samas, lk 107.
[46] EAA. 1959-1-24. L 5.-9.
[47] Obozrenie, s 108.

Ka Võru praostkonna koguduste kohta ei ole täpseid õigeusust taganenute arve, kuigi 1891. aastal piiskop Arseni oma visitatsioonil neid kogudusi külastas. Seega ei saa ka siin teha kaugemale ulatuvaid järeldusi. Siiski peame tähele panema tõsiasja, mis ilmneb koguduste liikmete arvu jälgides: liikmete suhteline juurdekasv perioodil 1865-1885 aeglustub, mis peaks kõige otsesemalt viitama sellele, et kas siis õigeusku või segapaaride vanemad viisid oma lapsed ristimisele luteri kirikusse.

Et üks peamisi rekonversiooniliikumise tahke oligi laste ristimine luteri kirikus, seda näitab ka Johan Kõpp, analüüsides rekonversiooniliikumist Laiusel. Kõpu andmetel tuli 1886. aastani Laiuse õigeusu kogudusest Laiuse luteri kogudusse üle 285 isikut, kes jagunesid järgmiselt: 1) endisi luteriusulisi, kes õigeusku salvitud ja pärast luteri kirikusse tagasi tulnud - 18; 2) õigeusku ristitud, kuid pärast leeri või armulaual käimist luteri kogudusse tagasi tulnud - 66; 3) luteri kirikus ristitud lapsed, kelle vanemad osaliselt taganesid õigeusust või siis jäid sinna edasi - 201.[48]

Siinkohal oleks õige aeg veel peatuda õigeusu preestrite argumentatsioonil, mis nägi usust taganemise peamiste põhjustena luteri kiriku pastorite ja kohalike mõisnike kihutustööd ning õigeusu kirikute halba seisukorda (arhimandriit Joakim). Preester Nikolai Leismann (hilisem piiskop) lisas omalt poolt põhjuste ritta ka preestrite aspekti: seal, kus preester oli tasemel, polevat ka usust taganemine eriliseks probleemiks olnud.[49]

Luteri kiriku ja Liivimaa aadli tegevust vene õigeusu kiriku mõju vähendamiseks ei saa eespool käsitletu põhjal eitada (maamarssal Lieveni tegevus). Pastorid olid huvitatud oma kunagiste koguduseliikmete tagasivõtmisest, nagu seda näitavad 1874. aastani ja veel venestusajalgi korraldatud arvukad kohtuprotsessid. Kirikuhoonete ja preestrite tegevuse aspekti aga ei saa kuidagi absolutiseerida.

---

[48] Kõpp,J. Laiuse, lk 499.
[49] Leismann, lk 82.-83.

Kui võtame lähema vaatluse alla Viljandi ja Tartu praostkonnas usust taganemisega enam silma paistnud kogudused, siis näeme, et pilt on siin vägagi ambivalentne. Nii näiteks oli Prangli-Maaritsa koguduses, kus õigeusust taganes 700 inimest, kirikuhoonete ja preestriga kõik võrdlemisi korras. Esimene kirik oli kogudusele ehitatud 1860. aastal ja teine, kivist kirik juba 1874. aastal. Preestriks oli kaunis pikka aega, aastatel 1849-1870, suurte kogemustega ja piiskopkonna poolt hinnatud preester Jakov Kusovski.

Samas aga vägagi problemaatilises Võnnu-Kärsa koguduses, mis sai omale korraliku ja tänase päevani väga hästi säilinud maakividest kiriku 1879. aastal (kogudus loodi 1851), vahetusid preestrid 2-3 aasta tagant ja ka usust taganemine oli probleemiks. Analoogilised probleemid olid ka Viljandi praostkonna Viljandi ja Suislepa koguduses. 1853. aastal loodud Suislepa kogudus sai oma kiriku alles 1891. aastal ja preestrid vahetusid seal samuti iga 2-3 aasta tagant. Viljandi kogudus asus küll oma kirikus, see aga oli puust ja kaunis lagunenud ning kavandatud kivikiriku ehitamiseni ei jõutud kuidagi. Samuti vaheldusid Viljandis aastatel 1860-1870 preestrid kiiresti, kuni 1870. aastal sai preestriks Joann Rajevski, kes püsis siin 1903. aastani. Sellesse ritta annaks panna ka Põltsamaa koguduse, millel oli samuti probleeme uue kiriku ehitamisega, ent erinevalt teistest sai see kirik siiski valmis. Põltsamaa koguduse paigutamist mingisse skeemi raskendab koguduses teeninud vaimulikkonna erisus. Nimelt olid perioodil 1865-1885 teeninud preestrid siin kas suurte kogemustega ja vaimulike võimude poolt hinnatud (Viktor Bežanitski) või siis eestlased (Eufiimi Küppar, Vassili Ink), mis pidanuks usust taganemisele pärssivalt mõjuma. Antud juhul see aga nii ei olnud.

Õigeusu kiriku ajaloolaste skeemi ei taha täielikult mahtuda ka Tuhalaane ja Halliste-Penuja kogudus, mis paistsid silma usust taganemisega. Mõlemal kogudusel tuli küll oma kirikut oodata 20 aasta ringis, kuid mõlemas teenis kas eestlasest preester (Tuhalaanes 1873-1894 Eufiimi Küppar, Hallistes 1882-1896 Martin Ramul) või kogemustega preester (Tuhalaanes 1866-1873 Stefan Bežanitski, Hallistes 1871-1882 Mihhail Panovski, kes suunati omal soovil Pihkvast Eestisse, sest ta tahtis praktiseerida seminaris õpitud eesti

keelt).Halliste-Penuja koguduses oli küll 10 aasta vältel (1861-1871) probleeme preestrite kiire vaheldumisega, sest keskmiselt püsis tollal seal üks preester ametis 2,5 aastat.

Kui aga paneme õigeusu kiriku ajaloolaste skeemi tagurpidi tööle ja otsime välja kogudused, mis olid kaua aega ruumide poolest viletsas seisus ja kus samuti preestrid kaunis tihti vahetusid, ei saa me ometi soovitud tulemust. Nii näiteks 42 aastat oma kirikut oodanud Kiigevere koguduses naasis luteri kirikusse 167 inimest, mis 38 aastat oma kirikut oodanud Suislepa koguduse 422 rekonvertiidiga võrreldes on kaunis väikene arv. Tartu praostkonna Laatre kogudus viis jumalateenistusi läbi ühes vanas kuuris, mis oli pime, tuult läbi laskev ja väga madal ning asus otse soo ääres, mistõttu kevadel ja sügisel oli sinna väga raske ligi saada, ning ühe jumalateenistuse ajal oli kuuri üks nurk koguni kokku varisenud. Sellises olukorras oldi 21 aastat ja ometi taganes usust vaid 71 inimest. Tõsi küll, kogu kriitilise aja oli kogudusel aastatel 1866-1882 vaid üks preester (Aleksei Troitski), enne ja pärast teda aga on preestrid vaheldunud kaunis kiiresti.

Seega ei ole usust taganemist võimalik üksüheselt paigutada ühte või teise põhjuste skeemi. 1905. aastal välja antud usuvabadusmanifesti järel sai õigeusust taganemine pealegi hoopis uue kvantiteedi.

3.3. Venestusaeg ja 17. aprilli 1905 manifest

1881. aastal, pärast tsaar Aleksander II mõrvamist, tulid Venemaal võimule poliitilised ringkonnad, kes asusid revideerima senist mõnevõrra liberaalsemat poliitikat. Eesmärgiks sai ka Vene impeeriumi rahvuspiirkondade eripärade likvideerimine ning nende tihedam liitmine impeeriumiga. Heaks vahendiks ürituse elluviimisel pidi olema õigeusu kirik. Meenutame veelkord Eestimaa kuberneri vürst Sergei Šahhovskoi sõnu, et eestlased ja lätlased võivad läheneda venelastele, tõeliselt ühineda suure vene perekonnaga kõige paremini siis, kui nad õigeusklikeks saavad. Sellepärast peab ühendamispoliitika aluseks algusest peale ja avalikult õigeusustamine seatama. Protestantismi langemisega kaob ka nn Balti küsimus.[50]

Selle kursiga ei sobinud kokku 1865. aasta ukaas ja 1874. aasta valitsuse korraldus, mis mõjusid nüüd lausa anakronismidena. 26. juulil 1885 tühistas Aleksander III oma ukaasiga Aleksander II 1865. aasta nn tolerantsiedikti. Taas seati sisse tõotusenõue, et segaabielust võrsunud lapsed tuleb ristida ja neid tuleb kasvatada õigeusus.[51]

Liivimaa kubermangus seostub venestusajana tuntud periood kuberner kindral Mihhail Zinovjeviga, kelle tegevus ulatub ka meie poolt vaadeldavasse teemavaldkonda. Kuberner alustas energilist tegevust rekonvertiitide küsimuses. Nii käskis ta kõik õigeusu meetrikaraamatud läbi vaadata ja kõik, kes kunagi olid õigeusku siirdunud, pidid nüüd täitma õigeusu kombeid. Juba 30. augustil 1886 andis Zinovjev välja ringkirja, millega ta arvas kõik õigeusust taganejad ja luteri kirikusse naasnud õigeusu koguduste liikmeteks. Samuti vallandati Zinovjevi käsul ametist kõik õigeusklike vanemate lapsed, kes olid ristitud luteri kirikus, ning riigiteenistusse asudes ka ametivande luteriusu kombe kohaselt andnud.[52]

Et 1874. aastal kehtestatud korra järgi oli levinud ka õigeusust taganemine luteri kirikus leeritamise ja laulatamise kaudu, siis keelati segaabielupaaride laulatamine vaid luteri kirikus. Pühima Valitseva Sinodi ukaasiga 1887. aastast kehtestati, et segapaarid, mis olid

---

[50] Iz arhiva… t 3, s 5.-7.
[51] Haruzin, M. Ukazatel' hronologičeskij …. S 144.
[52] Tobien, S 197.

laulatatud vaid luteri kirikus ja eelnevalt mitte õigeusu kirikus, olid kehtetud ja neist võrsunud lapsed kuulutati vallaslasteks.[53]

Segaabielupaaride laulatamisel tuli järgida järgmist korda: 1) isik, kes pole õigeusku, peab abielludes õigeusulisega andma allkirja, et ta ei hakka abikaasat usu pärast taga kiusama, ei sunni teda ähvardustega oma usku astuma ning selle segaabielu lapsed peavad saama ristitud ja kasvatatud õigeusu reeglite järgi; 2) segaabielud peavad olema laulatatud õigeusu vaimuliku poolt õigeusu kirikus; 3) laulatatav paar peab esitama preestrile tunnistuse pastorilt, milles sisalduks teade nende mahahõikamisest luteri kiriku kantslist ja kinnitus, et abielu sõlmimiseks ei tehta mingeid takistusi, pastorit tuli ka informeerida laulatuse toimumise ajast.[54]

Vaatamata taaskehtestatud piirangutele ei loobunud pastorid kombetalituste täitmisest nende juures, kes soovisid õigeusust taganeda ja naasta luteri kirikusse. Nii toimus 10 aasta vältel (1884-1894) Liivimaal selles küsimuses 199 kohtuprotsessi. Karistuseks oli tavaliselt noomitus, rahatrahv 25-30 rubla, kolmenädalane arest või suspendeerimine ühest kuni 12 kuuni. Raskemateks karistusteks oli vallandamine, vangistus kahest kaheksa kuuni ja Balti kubermangudest väljasaatmine.[55]

Karula pastorit Evald Paslakit karistati luteriusu kommete läbiviimise eest õigeusust taganejate juures tervelt kolmel korral. Esimest korda 1893. aastal, kuid selle otsuse peale esitas pastor Paslak kassatsiooni korras edasikaebuse, paraku pole teada, kuidas asi seekord lõppes.[56] 1894. aasta novembris oli ta aga juba uuesti Riia ringkonnakohtu ees ja nüüd järgnes suspendeerimine kolmeks kuuks.[57] 1899. aastast pärineb uus teade, mille kohaselt oli pastor Paslak jälle armulauale võtnud õigeusulisi. Tulemuseks oli tema vaimuliku seisusest väljaarvamine. Paslaki tegevust peeti õigeusu kirikule eriti kahjulikuks ja ohtlikuks. Kui mitmetele pastoritele anti armu ning nende karistused tühistati ja nad

---

[53] Samas, lk 200.
[54] Svod zakonov graždanskih, s 11.-12.
[55] Kõpp, J. Mälestuste radadel. 3. kd, lk 137, 169.-170.
[56] EAA. 1269-1-494. L 43.

taastati vaimulikku seisusse, siis Evald Paslak sai oma armuandmispalvele 30. detsembril 1902 tsaarilt eitava vastuse.[58]

Kaasaegne ajakirjandus kajastas pastorite kohtuprotsesse väga põhjalikult ning süüdlaste nimekirjas olid teiste seas ka sellised prominentsed pastorid nagu Rudolf Kallas Rõugest, Friedrich Masing Räpinast ja Georg Schwarz Põlvast.[59]

Olukorra selline muutus oli meelepärane õigeusu preestritele. Nad ei hoidnud nüüd värvi kokku, et kiita valitsust. Ilmekas on preester Nikolai Leismanni seisukoht, kes konstateeris, et lõpuks ometi kehtestati saksa korra asemele vene kord.[60]

Preestrite poolt kiidetud vene korda aga ei jätkunud kuigi kauaks. 1905. aasta revolutsioonisündmuste mõjul oli tsaarivalitsus sunnitud korrigeerima ka oma religioonipoliitikat. Selle peamiseks märgiks ja teetähiseks uude aega on 17. aprillil 1905 keiser Nikolai II poolt antud manifest, millega deklareeriti valikuvabadust usuasjades. Et seda manifesti on siiani üldiselt kiidetud[61], siis olgu siinkohal ära toodud ka tema kitsendavad momendid. Nii oli usuvahetamine lubatud vaid täisealistele. Kui usku vahetas vaid üks vanematest, pidid lapsed jääma endisesse usku. Kui aga usku vahetasid mõlemad vanemad, siis pidid alla 14-aastased lapsed minema vanematega ühte usku, vanemad kui 14-aastased lapsed aga jääma senisesse usku.[62]

Usuvabadusmanifest tõi endaga kaasa liikmeskonna vähenemise õigeusu kogudustes, sest 17. aprillist 1905 oli rekonversioon lubatud ja seaduslik. Tobieni andmetel lahkus 1906. aastal Liivimaal õigeusu kirikust luterlusse 4215 inimest, 1907. aastal 1147 ning siit edasi igal aastal keskmiselt 700-800 inimest.[63] Riia ja Miitavi piiskop Agafangel on 1909. aastal kandnud Pühima Valitseva Sinodi ülemprokurörile ette, et tema vaimuliku võimu alla

---

[57] Linda, 1894/46, lk 372.
[58] EAA. 1297-1-235. L 1. EAA. 1270-1-80. L 1.-10.
[59] Tallinna Sõber. 1895/20.
[60] Leismann, lk 94.-95.
[61] Tobien, S 211.
[62] PSZ , sob III, t XXV, nr 26 125, s 257.-258.

kuuluval maal on aastatel 1905-1909 õigeusust taganenud ja naasnud luteri usku 13 266 inimest.[64]

Jälgides arvulisi muutusi, näeme, et peaaegu kõigis kogudustes hakkab pärast 1905. aastat koguduseliikmete arv vähenema. Langus kestab ka Esimese maailmasõja aastatel, saades siis isegi uut hoogu, ning Vabadussõja ajal. Erandi moodustavad suuremad linnakogudused ning Pärnu praostkond, kus olemasolevate andmete põhjal võime rääkida koguduseliikmete arvu kahanemisest Jaagupi-Uduvere, Kärgu, Tori, Tõstamaa-Seli ja Pootsi-Kõpu koguduses. Võrreldes õigeusklike arvu Pärnu maakonnas (võrdluses tuleb arvestada väikese veaga, sest Pärnu maakonna ja Pärnu praostkonna piirid ei ühtinud päris täpselt) 1897. ja 1922. aastal, kui õigeusklike arv stabiliseerus, näeme, et põhimõttelist muutust siin ei ole. 1897. aastal oli Pärnu maakonnas 30 018 õigeusklikku ja 1922. aastal 29 616. Samas olid Tartu maakonnas vastavad arvud 21 962 ja 14 442, Viljandi maakonnas 12 075 ja 9704 ning Võru maakonnas 11 731 ja 7292.[65] Kokku neljas praostkonnas oli 1897. aastal 75 786 ja 1922. aastal 61 054 õigeusklikku.

Huvitav on jälgida, et 1905. aasta usuvabadusmanifestile järgnenud aega peavad kvalitatiivselt teiseks ka õigeusu vaimulikud, kes ei too õigeusust pöördumise põhjustena välja enam preestrite nõrka taset või puuduolevaid üksikuid kirikuhooneid. Kokkuvõttena peatüki lõppu võiks sobida preester Anton Laari tõdemus. Tartu Aleksandri koguduse preester märkis, et pärast 1905. aastat jättis valitsus õigeusu kiriku Balti provintsdes ilma hoole ja abita. [66]

Usuvabadusmanifestile järgnenud olukorda arutas küll Riia piiskopkonna valitsus ja oktoobri lõpus 1908 oli see küsimus üleval ka Riia piiskopkonna XVII üldkogul, mis võttis sel puhul vastu mitmeid otsuseid. Nii leiti, et usust taganemise puhul tuleb tugevdada religioosset propagandat religioosse kirjanduse levitamise teel, et preestrid

---

[63] Tobien, S 211.
[64] Vysokopoddannejšij otčet ober-prokurora svjatejšago Sinoda po vedomstvu pravoslavnogo ispovedanija za 1909 god. Sankt-Peterburg, 1910. S 120.
[65] Vt lisa 1.

peavad osalema eesti ja läti seltsides, et kirikute juurde tuleb luua ringe ja seltse, et suuremat rõhku tuleb panna koolidele ja kirikulaulule, mis liidab kogudust. Piiskopkonna valitsus pöördus abipalvega ka Ministrite nõukogu ja Sinodi poole. Mõlemad leidsid aga, et õigeusu kirikule ei ole Balti provintsides ohtu.[67]

---

[66] EAA. 1978-1-78. L 1.-2.
[67] Karjahärm, T. Estonskaja buržuazija, samoderžavie i dvorjanstvo v 1905-1917 gg. Tallinn, 1987. S 250.

4. Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas 1848-1917 teeninud preesterkond

4.1. Vaimulikkond vene õigeusu kirikus

Tsaari-Venemaal kuulusid preestrid koos perekondadega vaimulikku seisusse, mis kujutas endast privilegeeritud ja austatud seisust koos oma kohustuste ning õiguste ja eesõigustega. Nii olid vaimulikud vabastatud riigimaksudest ja sõjaväekohustusest. Oma professiooni piires sooritatud kuritegude eest mõistis nende üle kohut vaimulik kohus, mis kuulus iga vaimuliku valitsuse (konsistooriumi) juurde. Tsiviil- ja kriminaalasjades allusid vaimulikud ilmalikele kohtutele, kuid kohut nende üle võis mõista ainult vaimuliku võimu esindaja juuresolekul. Vaimulikkond oli 1747. aastast vabastatud ihunuhtlusest.[1]

Vene õigeusu kirikus jagunes vaimulikkond kahte suurde kategooriasse: must ja valge vaimulikkond. Musta ehk kloostrivaimulikkonna moodustasid: 1) vaimuliku võimu esindajad (patriarh, metropoliidid, peapiiskopid, piiskopid, arhimandriidid, iguumenid, munga- ja nunnakloostrite ülemad) ja 2) ülejäänud mungad ja nunnad. Valge vaimulikkonna hulka kuulusid: 1) protopresbüütrid[2], ülempreestrid (protoiereid), preestrid

---

[1] Sbornik, s 8.

[2] Protopresbüütreid oli 19. sajandi lõpus neli: see tiitel anti armee ja laevastiku peavaimulikule, õukonna peavaimulikule, kes oli reeglina ka tsaari perekonna ihuvaimulik, Moskva Kremli Uspenski ja Arhangelski katedraalkiriku ülempreestritele. Šepelev, L. Tituly, mundiry, ordena. Leningrad, 1991. S 156.

(iereid), protodiakonid, diakonid ja ipodiakonid ja 2) köstrid-salmilugejad (viimased moodustasid omaette kirikuteenijate rühma).[3]

Musta ja valge vaimulikkonna kõige suuremaks erinevuseks oli asjaolu, et kloostrivaimulikkonnal polnud isiklikku vara, tihedaid tsiviilsidemeid sugulastega ja kehtis tsölibaat.[4]

Valge vaimulikkond kujutas endast eelkõige vaimuliku seisuse professionaalset kategooriat, mida on iseloomustatud ka kui omalaadset kinnist kasti, tuues näiteks preestrite perekonnanimed, mis on üle võetud kirikute nimedest (Rožd̆estvenski, Troitski, Bogojavlenski, Bogoslovski, Uspenski jt).[5] Teatud korporatiivsusele viitab ka praktika, et preestrist isa koguduse sai tema pensioneerumise või surma järel tema preestrist poeg, poja puudumisel aga preestri tütrega abielluda sooviv preester või siis diakon, kellel oli loota preestriks pühitsemist.[6] Aleksander II püüdis sellist korraldust küll lõhkuda, andes 1869. aastal välja vastava ukaasi, kuid efekti sellega ei kaasnenud.[7]

Abiellumisega seoses kehtis valge vaimulikkonna puhul samuti terve rida piiranguid ja võiks öelda ka lausa kohustusi. Vallalist meest võis preestriks pühitseda alates 40. eluaastast ning abielluma pidi noor, preestriks saada sooviv vaimulik enne tema preestriks pühitsemist ja koguduse peale määramist. Preestrist leskmees, kes tahtis uuesti abielluda, sai teenistust jätkata vaid köstrina.[8] Siit ka kõnekäänd: papi viimane naine.[9]

Õigeusu kiriku praktika kohaselt pidi noorem kui 40-aastane preestrist leskmees mungaks astuma ja alles siis sai ta edasi teenida. Nüüd aga juba kloostrikirikus ning munkpreestrina. See andis vaimulikule jälle soodsama karjäärivõimaluse, sest kõrgemad

---

[3] Samas, lk. 7.
[4] Raskin, D. Soslovija v rossijskom obščestve XIX veka. S 691. // Iz istorii Russkoj kul'tury. Tom V, s 691.
[5] Rivoš, J. Vremja i vešči. Moskva, 1990. S 212.
[6] Raskin, s 692.
[7] Egorov, s 105.
[8] Samas, lk. 106.
[9] Rivoš, s 212.

vaimulikud võisid tulla üksnes musta vaimulikkonna hulgast. Samas oli ka erandeid, kui preestrist leskmees sai erilise epitrahaalse kirja, mis lubas tal jätkata kogudusepreestrina valge vaimulikkonna seas.[10]

Valge vaimulikkonna seisus oli seaduste järgi avatud seisus. Sellesse võisid astuda kõigi seisuste esindajad, välja arvatud pärisorjad, kuni nad polnud seaduses ette nähtud korra järgi vabaks lastud. [11] Alamate seisuste esindajate tõus vaimulikku seisusse oli minimaalne, kuigi formaalselt võimalik.[12]

Valge vaimulikkonna seisuse liikmeks võis saada ainult piiskopkonna valitsuse nõusolekul ning seda juhul, kui piiskopkonnas ei olnud piisavalt vaimuliku seisuse liikmeid vakantseks jäänud teenistuskohtade täimiseks. Piiskopkonna valitsus pidi samuti jälgima, et vaimuliku seisuse liikmeks astuja käitumine ja haridus vastaks seisusele kehtestatud nõuetele.[13] Preestriks pühitsemine ja koguduse peale määramine oli ainult piiskopkonna arhierei (metropoliit, peapiiskop, piiskop) õigus ja kohustus.[14]

---

[10] Samas, lk 212.
[11] Sbornik, s 14.
[12] Raskin, s 692.
[13] Sbornik, s 14.
[14] Ustav duhovnyh konsistorij § 70, s 28.

4.2. Vaimulikele esitatavad nõudmised

Vene õigeusu kirik tähtsustas preestrite teatud omadusi, mida tuli arvestada vaimulike kandidaatide valikul. Rangelt jälgiti preestrikandidaatide vaimseid ja füüsilisi võimeid, nende kõlbelist palet ja ühiskondlikku ning perekondlikku seisundit. Üldiseks ja peamiseks nõudeks oli, et vaimulikuametisse ei pühitsetaks kedagi kiirustades ja ilma kontrollimata.[15]

Vaimse arengu seisukohalt nõuti, et preestriametisse valitav isik oleks piisavalt haritud ja tugev jumalasõnas niivõrd, et mõistaks pühakirja mõtet õigesti ja õpetaks selles vaimus ka teisi. 5. oktoobril 1815 kehtestas Pühim Sinod oma ukaasiga korra, mille järgi vaimuliku seminari täieliku kursuse mittelõpetanuid ei tohtinud pühitseda kõrgemasse ametisse kui diakoni oma. 17. juunil 1826 kehtestas Pühim Sinod, et maakoguduste preestriteks võib pühitseda ainult neid, kes on lõpetanud vaimuliku õppeasutuse täieliku kursuse. 6. detsembril 1829 määras Sinod, et kui ei ole piisava haridusega preestrikandidaate, võib piiskop pühitseda preestriks ka neid, kes pole lõpetanud vaimuliku seminari kogu kursust.[16]

19. sajandi teisel poolel sai preestriks pühitsemisel taas valdavaks kas kõrgema vaimuliku hariduse (vaimulik akadeemia) või vaimuliku keskhariduse (vaimulik seminar) nõue (Pühima Sinodi ukaas 16. aprillist 1869[17]). Erandkorras tuli kõne alla ka ilmaliku kesk- või kõrgema õppeasutuse lõpetanute pühitsemine vaimulikuametisse. Sellisel juhul aga pidi preestrikandidaat olema tugev pühakirja tundmisel ning sooritama piiskopkonna

---

[15] Nečaev, s. 80.
[16] Samas, lk 81.

eksaminaatori juures vajalikud eksamid.[18] Preestriks pühitsemisel piirkondades, kus ei olnud piisavalt vajaliku ettevalmistusega preestrikandidaate, ja nende hulka kuulus ka Riia piiskopkond, tegi Pühim Sinod oma 31. oktoobri 1836 ukaasiga (uuendatud kujul 1882) erandi, lubades preestriks pühitseda ka isikuid, kes ei olnud lõpetanud vaimuliku seminari täit kursust, kuid oma haridusetasemest lähtuvalt tulevad preestri ülesannetega toime.[19]

Kõlbelist aspekti silmas pidades nõudsid õigeusu kiriku kaanonid, et preestriks pühitsetaks vaid need, kes on pikemat aega tuntud oma lahke käitumise poolest. Samuti pidi preestrikandidaat olema vooruslik ja vaga, karske, sihikindel, aus ja aukartlik Jumala ees. Erilist tähelepanu pöörasid vene õigeusu kiriku seadused joomarluse probleemidele. Nii oli sätestatud, et vaimulik, kes tabati esimest korda ebakaines olekus, sai karistuseks kaks kuni kolm kuud kloostrielu, millega võis (aga ei pidanud) kaasneda jumalasõna kuulutamise õiguse äravõtmine. Teistkordsel vahelejäämisel preester kõrvaldati oma ametist ja kogudusest ning määrati teenima köstri-salmilugejana seni, kuni ta oma pattu kahetses ja pahest paranes. Kui aga preester oli ametirüüs ning ebakaine ja viis selliselt läbi jumalateenistust, keelati tal kohe jumalasõna kuulutamine ja ta degradeeriti köstriks seniks, kuni ta on oma pattu kahetsenud ja joomapahest vabanenud. Preester, kes oli purjuspäi teeninud liturgiat, degradeeriti köstriks kohe ja hilisema preestriks tagasitõusmise võimaluseta.[20]

Et haridustase, mõistuse küpsus, usuvääramatus ja moraalsus sõltuvad paljuski eluaastatest, pööras õigeusu kirik tähelepanu ka preestrikandidaatide füüsilistele omadustele. Juba Vladimiri kirikukogul 13. sajandil sätestati, et preestri miinimumvanus peaks olema 30 aastat ja diakonil 25. Pikka aega vene õigeusu kirikus seda reeglit pingsalt ei järgitud, kuid 1869. aastast kehtestas Pühim Sinod, et preestriks pühitsemisel tuleb silmas pidada edutamise järk-järgulisust ning sellest tulenevalt võis diakoniametisse pühitseda vaid neid, kellel oli täitunud 25 eluaastat, ja preestriks (Sinodi ukaasis on aga

---

[17] PSZ, sob II, nr 46 974, s 261.-262.
[18] Nečaev, s 81.
[19] Nečaev, s 81.
[20] Samas, lk 84.-85.

siinkohal klausel "võimaluse korral") mitte nooremaid kui 30-aastasi. Valitses nõue, et preestriks võis pühitseda üksnes neid, kes olid varem teeninud köstri-salmilugejana või diakonina.[21] 16. veebruari 1885 Pühima Sinodi ukaasiga selline järkjärgulise edutamise nõue kaotati.[22]

Keiser Nikolai I ukaas 9. oktoobrist 1834 nimetas ka füüsilisi puudusi, mille olemasolu korral ei võinud inimest diakoniks ja preestriks pühitseda. Üldiselt deklareeriti ukaasis, et selliste puuetena võisid kõne alla tulla üksnes need füüsilised vajakajäämised, mis takistavad preestrina teenimist, ning keiser kehtestas Sinod ettepanekul, et ei preester ega diakon ei tohtinud olla kurt, pime ega põdeda epilepsiat. Epilepsia lülitamist sellesse loetellu põhjendab ukaasi preambula olukorraga, mis juhtus 27. juulil 1834, kui Konevi kloostri mungale Arfaksatile tuli Peterburi Kaasani katedraalkirikus peale langetõve hoog. Saatuslikuks sai ilmselt asjaolu, et haigushoog tabas munka hetkel, kui Peterburi peapiiskop oli teda diakoniks pühitsemas. [23]

4.3. Preesterkond Lõuna-Eesti praostkondades

4.3.1. Keeleprobleemid

Usuvahetusliikumise ajal ja vahetult pärast seda oli Riia (vikaar)piiskopkonna valitsusele tõsiseks probleemiks piisavalt haritud ning eesti ja läti keelt valdavate preestrite leidmine. Arhimandriit Joakim märgib, et Riia piiskopkond koosnes peamiselt luteri kirikust õigeusku tulnud lätlastest ning eestlastest, kellest väga vähesed said aru vene keelest. Uutel õigeusklikel olid omad kombed ja väärtused ning Riia piiskopkonnas teenivatel

---

[21] Samas, lk 87.
[22] PSZ, sob III, t V, nr 2753, s 65.-66.
[23] PSZ, sob II, t X, nr 7450, s 64.-65.

preestritel oli hädavajalik vallata mitte üksnes eesti ja läti keelt, vaid tunda ka eestlaste ning lätlaste mentaliteeti. Selliseid preestreid aga ei olnud esialgu kusagilt võtta.[24]

1842/43. õppeaastal oli Pihkva vaimulikus seminaris alustatud küll eesti ja läti keele õpetamist, kuid usuvahetusliikumise ajal ja vahetult pärast seda ei olnud piisava keeleoskusega preestrid oma ametisse veel jõudnud. Pealegi olid nimetatud keeled tunniplaanis kui fakultatiivsed õppeained. Piiskop Filaret kirjutas, et 1848. aastal tema poolt ametisse pandud 60 preestril oli kõigil eesti või läti keele oskus kas nõrk või koguni tühine.[25]

Eesti keelt valdavate preestrite probleem oli aktuaalne ka Lõuna-Eesti õigeusu kogudustele. Nii on Riia vaimulik konsistoorium väljastanud 5. oktoobril 1850 piiskop Platoni allkirjaga ukaasi, milles konstateeritakse, et piiskopini on jõudnud teated, mille järgi mitmed preestrid ei oska eesti keelt. Piiskop pidas keeleprobleemidega seoses eriti kahetsusväärseks ajaolu, et keelt mittevaldavad preestrid on laisad seda õppima ja ei mõista kasu, mis tõuseb kohaliku keele valdamisest. Konkreetselt on piiskop Platon silmas pidanud Karula preestrit Fjodor Travlinskit, Kähri vaimulikku Mihhail Nikolskit ja Laanemetsa preestrit Pjotr Rozanovit. Travlinskile ja Nikolskile määras piiskop igakuise trahvi 50 kopikat hõbedas seni, kuni nad on keele ära õppinud, preester Rozanovi juhtumit hinnati aga lootusetuks ja tema trahvisumma oli üks rubla hõbedas. Kohaliku keele valdamine on olnud probleemiks ka hiljem, sest 1857. aastal sai eesti keele mittevaldamise pärast trahvi Võru koguduse preester Aleksei Vašnevski.[26]

---

[24] Opisanie II-1, s 120.
[25] Kruus, H. Talurahvakäärimine... lk 305.-310.
[26] EAA. 5271-1-3. L 4.-27.

4.3.2. Haridustase

Omamoodi lahendusena vastavatud eesti kogudustesse eesti keelt ja eestlaste mentaliteeti tundvate preestrite leidmisel nägi juba piiskop Filaret eestlaste endi seast kõlblike preestrikandidaatide väljavalimise ning ka nende preestriks pühitsemisel. Selliseid preestreid on meie poolt vaadeldavas piirkonnas olnud neli. Nii tõsteti Võrumaa Tsolgo küla noor koolmeister Jaan Kolon (hiljem preestrina Joann Kolon) 1846. aastal vaimulikku seisusse ja saadeti väljaõppele Võru Katariina kirikusse, 1. juulil 1847 pühitseti 27-aastane noormees (meenutagem siinkohal aga nõuet, et preestriks võis saada vaid vähemalt 30-aastane ja soovitavalt vaimuliku seminari haridusega meesterahvas) juba preestriks ja saadeti teenima Laanemetsa kogudust.[27]

Analoogiline oli ka Palamuse kihelkonnas sündinud ja Saugas ning Uulus mõisavalitsejana leiba teeninud kriminaalse minevikuga Karl Sarneti (preestrina Küprian Sarnet) saatus. Mees oskas kirjutada ning arvutada, natuke ka vene keelt. Uulus mõisavalitsejana töötades oli ta sealt põgenenud võõra rahaga Riiga, sattunud kuidagi piiskop Filareti vaatevälja ning naasis Riiast juba preestripühitsusega ja asus teenima Kilingi-Nõmme koguduses (hiljem Karksi, Häädemeeste ja Uruste koguduses). [28]

Ilma piisava (ei ilmaliku ega vaimuliku) hariduseta tõusis preestriks Pjotr Timofejev, kes oli 1798. aastal määratud Pärnu Katariina kiriku kellameheks, 1815. aastal samas nooremdiakoniks ning 1846. aastal preestriks, sest Pärnu Katariina koguduse eestlastest

---

[27] Kruus, H. Talurahvakäärimine, lk 307.

liikmetele oli kiiresti vaja nende emakeelt valdavat preestrit.[29] Timofejevi puhul tuleb konstateerida vähemalt õigeusu kirikus pikaajalise teenimise kogemust. Temaga võrdlemisi analoogilise karjääri tegi ka Joann Vesselov: sündinud Mustvees talupoja peres, teenis ligi 20 aastat (1849-63) Mustvee ühisusuliste koguduses köstrina ja 1863-65 diakonina ning pühitseti 1865. aastal preestriks. Seda küll ilma vaimuliku hariduseta, kuid siiski piisava teenimiskogemusega.[30]

Arvestades Liivimaa olusid, kus preestritele pandavad nõudmised olid tunduvalt suuremad kui Venemaa sisekubermangudes (konkureerimine kõrgelt haritud luteri kiriku pastoritega), püüdis piiskop Filaret siia leida eelkõige vaimuliku akadeemia lõpetanud preestreid. Akadeemiatesse (Venemaal oli neli vaimulikku akadeemiat: Peterburis, Moskvas, Kiievis ja Kaasanis) saadetud palved aga ei andud erilisi tulemusi, sest 1845-48 polnud Riia vikaarpiiskopkonnas ühtegi akadeemia haridusega preestrit ja 1848. aastal tuli neid vaid kaks: Vassili Karelin Saaremaale ja Markian Jellinski Olustvere kogudusse.[31]

Esialgu pärinesid valdavalt kõik Riia vikaarpiiskopkonnas teeninud preestrid (välja arvatud üksikud akadeemia haridusega ja kohalike elanike hulgast preestriks pühitsetud) Vene vaimulikest seminaridest ja kuulusid Hans Kruusi määrangu kohaselt nn tavalise külapreestri tüüpi.[32]

Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas teenis meie poolt vaadeldaval ajavahemikul 275 preestrit. Andmed nende hariduse kohta on meil 237 preestri puhul (moodustavad preesterkonnast 86,18%), 38 preestri haridusteed ei ole puuduliku allikalise baasi tõttu võimalik jälgida.[33]

---

[28] Samas, lk 307.
[29] EAA. 4964-1-11. L. 5.-10.
[30] EAA. 1655-2-II-16.L. 30.
[31] Kruus, H. Talurahvakäärimine, lk. 307.
[32] Kruus, H. Talurahva käärimine, k 307.
[33] Vt lisa nr 3 (Preestrite leksikon).

237 preestrist oli lõpetanud vaimuliku seminari 205 (86,5%), vaimuliku akadeemia 20 (8,01%) kusjuures domineeris Peterburi vaimulik akadeemia 14 lõpetanuga. Moskva vaimuliku akadeemia oli lõpetanud 6 preestrit ja Kiievi vaimulikus akadeemias oli õppinud üks preester (Konstantin Bogdanov), kes oli sunnitud selle isa surma tõttu pooleli jätma.

Vaimuliku kooli oli lõpetanud üks preester, 11 preestrit olid vaimuliku seminari pooleli jätnud, neljal preestril oli vaid algharidus ja vaimulikku kooli nad lõpetanud ei olnud, üks preester oli lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna (Aleksander Eller) ja kolm preestrit olid Tartu Ülikooli pooleli jätnud. Tartu õpetajate seminaris oli õppinud 7 preestrit, kusjuures üks neist seda ei lõpetanud ja üks sooritas seal vaid eksternina lõpueksamid. Riia õpetajate seminari lõpetanuid oli preestrite seas 4.

Lisaks sellele on ühe lõpetanu preesterkonda andnud veel Pihkva maakonnakool, Haapsalu kõrgem algkool, Pärnu gümnaasium, Riia kubermangugümnaasium, Jaroslavi juriidiline lütseum, Tartu vene kool. Üks preester (Konstantin Bogdanov) oli sooritanud eksternina gümnaasiumi vanema astme õpetaja eksamid Tartu Ülikooli juures, samuti üks preester (Nikolai Sorohov) oli teinud eksternina eksamid Riia kubermangugümnaasiumi juures. Kokku oli mittevaimuliku kooli lõpetanud, kuid ometi keskõppeasutuse lõpetanud preestreid 18.

Jälgides preestrite vaimuliku seminari lõpetamise aastat, näeme, et 1850. aastate keskpaigani prevaleerivad preestrite hulgas Pihkva vaimuliku seminari lõpetanud, (53 preestrit 205 seminariharidusega preestrist lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, neist vaid neli pärast 1855. aastat).

Lisaks Pihkva seminarile oli preestrite hulgas veel ka teiste Venemaa vaimulike seminaride lõpetanuid, kelle põhimass tuli samuti vahetult pärast usuvahetusliikumist, ja vaid üksikud Venemaa seminaride lõpetanud on Riia piiskopkonda tulnud hiljem, 1860. ja sellele järgnenud aastatel.

Nii on Smolenski vaimuliku seminari lõpetanutest meie poolt vaadeldaval alal ja ajal teeninud kaks preestrit: Aleksandr Troitski, kes lõpetas 1844. aastal, ja 1847. aastal lõpetanud Mihhail Tšetõrkin. Kaluuga seminarist olid tulnud kaks preestrit: Nikita Štšepetov (lõpetas 1838) ja Aleksei Znamenski (lõpetas 1888); Tveri vaimuliku seminari lõpetanute hulgast tuli 1863. aastal kaks preestrit: Nikolai Vinogradov ja Stefan Zverev; Tauria seminarist üks preester - 1881. aastal lõpetanud Aleksandr Brjantsev. Tambovi seminari lõpetanutest teenis siin 1849. aastal lõpetanud Kirill Albov; Jaroslavist ka üks - 1843 lõpetanud Aleksandr Sokolov; Poltaava seminarist samuti üks - 1843 lõpetanud Markian Jellinski, Vjatka seminarist taas üks: 1845 lõpetanud Konstantin Horošavin; Leedu seminarist Jossif Šestakovski (lõpetas 1843); Nižni-Novgorodist samuti üks preester - 1843 lõpetanud Aleksei Valdemanovski. Peterburi vaimulikust seminarist tuli neli preestrit, neist kolm olid seminari lõpetanud 1850. aastal: Vassili Malozjomnov, Aleksei Vašnevski ja Fjodor Znamenski. Neljas Peterburi vaimuliku seminari vilistlane - Pjotr Antonov - lõpetas 1889. aastal. Seega näeme, et Venemaa seminaridest tulnud preestrite põhiosa pärineb 1840. aastate lõpust ja 1850. aastatest.

Pööre preestrite ettevalmistamises toimus 1847. aastal avatud Riia vaimuliku kooli reorganiseerimisega vaimulikuks seminariks 1850. aastal. Esimesed lõpetajad tulid sellest vaimulikust õppeasutusest aga alles 1856. aastal. Riia vaimulikus seminaris pandi suurt rõhku eesti ja läti keele õpetamisele, seminari kirikus viidi nendes keeltes läbi ka jumalateenistusi ning seminari lõpetanute ettevalmistust töötamaks preestrina Riia piiskopkonnas on piiskopkonna valitsus arhimandriit Joakimi sõnul hinnanud heaks.[34] Viimane hinnang on ka mõistetav, sest palju on Riia vaimuliku seminari lõpetanute hulgas olnud lätlasi ning eestlasi. Anu Raudsepa andmetel õppis perioodil 1846-1918 Riia vaimulikus seminaris 638 eestlast.[35] Siinkohal tuleb aga tähele panna, et kaugeltki mitte kõik seminari lõpetanud või seal õppinud ei asunud teenima preestritena.

---

[34] Opisanie II-I, s 120.
[35] Raudsepp, A. Riia Vaimulik Seminar ja eesti haritlaskond. // Kleio, 1996/2. Lk 25.

Riia vaimuliku seminari tähendus Riia piiskopkonna Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnale saab selgeks tõsiasjast, et perioodil 1848-1918 teeninud preestrite enamik oli lõpetanud Riia vaimuliku seminari. Nimelt 205 seminariharidusega preestrist 134 olid saanud oma ettevalmistuse Riia seminaris, mis teeb seminariharidusega preestritest 65,3%.

Pooliku seminariharidusega preestreid teenis vaadeldavates praostkondades 11. Üheksa neist olid õppinud Riia vaimulikus seminaris ja jätsid seminari pooleli ilmselt subjektiivsetel põhjustel. Preestriks pühitseti nad kõik pärast pikemat teenimist diakoni või salmilugejana. Nendest 11-st väärib aga eraldi ja nimeliselt väljatoomist vaid kaks preestrit ja seda selleks, et näidata, kui väga vajasid eesti kogudused kompetentseid preestreid. Nii toodi piiskopi käsul Mihhail Tšihhatsov Pihkva vaimulikust seminarist ära 1846. aastal enne seminari lõpetamist, pühitseti kõigest 23-aastase noormehena kohe preestriks ja määrati teenima Kastolatsi kogudusse, sest ta valdas eesti keelt. Samuti toodi 23-aastane Alekse Malov 1846. aastal preestriks Riia vikaarpiiskopkonda kümme kuud enne Pihkva seminari lõpetamist Tšihhatsoviga analoogilistel põhjustel.[36]

Seega võime konstateerida preesterkonna juures haridusliku ettevalmistuse ambivalentsust, pidades sealjuures silmas, et mittevaimuliku õppeasutuse lõpetanuid ei pühitsetud kohe preestriks. See sai sündida alles pikema aja möödudes, kui nad olid teeninud enne salmilugejate ja köstritena, tehes selliselt läbi vaimuliku karjääri kõik astmed, ja omandanud piisavalt kogemusi.

Mis puutub nõudesse, et preestriks pühitsetav peab olema enne teeninud salmilugeja ning diakonina ja olema vähemalt 30-aastane, tagamaks vaimuliku karjääri järkjärgulisust ja preestrite sotsiaalset küpsust, siis tuleb konstateerida, et vahetult pärast usuvahetusliikumist ja ka 1850. aastatel sellest Tartu, Pärnu, Viljandi ning Võru praostkonnas kinni ei peetud. Selle peamiseks põhjuseks oli vajaliku ettevalmistusega

---

[36] EAA. 1930-1-2. L 7.

preestrite puudus ja ilmselt ka asjaolu, et vene õigeusu kirikus tervikuna vanusepiiri küsimust piisava teravusega ei püstitatud.

Järkjärguline edutamine ning selliselt ka üha vanemate vaimulike pühitsemine preestriteks tuli päevakorrale alles 1860. aastatel. Põhjuseks ei olnud siin mitte vene õigeusu kirikus valitsev varasem järkjärgulise edutamise reegel, mis nüüd oli kaotanud juba oma aktuaalsuse, vaid preestrite puudus meie poolt vaadeldavates praostkondades oli seoses Riia vaimuliku seminari lõpetajate teenima tulemisega ületatud ja vakantseid preestrikohti oli üha vähem ning vabanevat preestrikohta tuli lihtsalt kauem oodata. Seetõttu olid noored vaimulikud enne preestriks saamist objektiivselt sunnitud teenima nii salmilugeja kui ka diakonina.

Jälgides usuvahetusliikumise ajal ja ka 1850. aastatel Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonda teenima suunatud 36 vaimuliku tõusu preestriks, näeme, et valdav enamik on preestriks pühitsetud kas vahetult pärast seminari lõpetamist või siis maksimaalselt aasta hiljem. Ainult kolm preestrit on pärast seminari lõpetamist teeninud 2 kuni 4 aastat mingil teisel kohal, ja seda mitte Riia piiskopkonnas (Gavril Bragin teenis 4 aastat Pihkva vaimulikus koolis õpetajana, Vassili Hvoinski karjäär on pärast seminari lõpetamist 1845. aastast kuni 1850. aastani ebaselge, Mihhail Tšetõrkin on pärast Smolenski vaimuliku seminari lõpetamist 1847. aastal preestriks pühitsetud 1849. aastal ja määratud Mustvee kogudusse, miks mitte kohe pärast seminari lõpetamist, on ebaselge).

4.3.3. Rahvuslik päritolu

Jälgides Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas 1848-1917 teeninud preestrite rahvuslikku päritolu, joonistuvad siin välja kaks suurt rühma: põlisrahvusest (eestlased, lätlased) ja mittepõlisrahvusest (venelased, ukrainlased, valgevenelased jne) preestrid. 275 preestri hulgas oli eestlasi 93 (moodustasid preesterkonnast 33,8%), lätlasi 2 (preesterkonnast 0,7%) ja mittepõlisrahvuse esindajaid 180 (preesterkonnast 65,5%).[37]

Preestrite haridust nende rahvuse järgi jälgides võime täheldada teatud seaduspärasusi. Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas teeninud 93 eestlasest preestrist oli vaimuliku seminari haridus 76-l (81,7%) ja kõigil oli see saadud Riia vaimulikust seminarist. Kolm eestlasest preestrit oli Riia vaimuliku seminari pooleli jätnud. Oluline on ka rõhutada, et võrreldes mittepõlisrahvusest preestritega oli eestlastest preestrite hulgas proportsionaalselt suurem osakaal neil, kes olid õppinud ilmalikes keskõppeasutustes. Nii sai 93-st eestlasest preestrist 3 oma hariduse Tartu õpetajate seminaris, samuti 3 Riia õpetajate seminaris, 1 Jaroslavi juriidilises lütseumis, 1 Tartu gümnaasiumis ja 1 Haapsalu kõrgemas algkoolis. Mittepõlisrahvusse kuuluvast 180 preestrist oli saanud seevastu vaid 7 oma hariduse ilmalikus keskõppeasutuses.

Jälgides mittepõlisrahvusest preestrite õppimist vaimulikes seminarides, näeme, et siinkohal on Riia ja Pihkva vaimulik seminar peaaegu võrdses seisus. 145 preestrist, kelle haridustee on allikate baasil jälgitav, õppis Riia vaimulikus seminaris 56 ja Pihkva vaimulikus seminaris 53 preestrit.

Aastatel 1848-1917 teenis meie poolt vaadeldavates praostkondades 20 vaimuliku akadeemia lõpetanut. Neist 6 olid eestlased. Esimese eestlasest vaimuliku akadeemilise hariduse saanud preestrina tuli vaadeldavasse piirkonda teenima Dionissi Tamm ja seda 1865. aastal (Peterburi vaimulikust akadeemiast). 1868. aastal lõpetas Moskva vaimuliku

akadeemia preester Mihhail Suigusaar, 1870. aastal lõpetas samuti Moskva vaimuliku akadeemia preester Karp Tiisik. 1890. aastal tuli Peterburi vaimuliku akadeemia lõpetanuna preester Vladimir Raska, 1894. aastal Moskva akadeemiast preester Nikolai Poska ja vaadeldavas piirkonnas viimasena, 1910. aastal Peterburi vaimulikust akadeemiast Joann Entson.

Mittepõlisrahvuse esindajatest olid vaimuliku akadeemia lõpetanud järgmised preestrid: Kirill Albov 1853. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Pavel Aleksejev 1847. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Vassili Alejev 1889. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Aleksandr Belikov 1848. aastal (Moskva vaimulik akadeemia), Vassili Bezsrebrennikov 1869. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Aleksandr Brjantsev 1886. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Markian Jellinski 1847.aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Konstantin Horošavin 1849. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Aleksandr Sokolov 1846. aastal (Moskva vaimulik akadeemia), Jossif Šestakovski 1847. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Aleksandr Troitski 1848. aastal (Moskva vaimulik akadeemia), Nikolai Tsvetikov 1870. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia), Jakov Tšitskevitš 1847. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia) ja Aleksei Valdemanovski 1849. aastal (Peterburi vaimulik akadeemia).

20 vaimuliku akadeemia lõpetanud preestrit tähendab, et akadeemilise teoloogiharidusega preestrite osakaal preesterkonnas oli mainimisväärselt väike - 7,27% - (8,44% nendest 237 preestrist, kelle haridustee kohta on piisavalt andmeid) ja seda vaatamata piiskoppide jõupingutustele.

---

[37] Vt lisa nr 3 (Preestrite leksikon).

4.3.4. Sotsiaalne päritolu

Meil on teada 223 preestri sotsiaalne päritolu 275-st, 52 puhul on see teadmata, seega saame kasutada selles osas 81,9% preestrite andmeid. [38]

Enamik preestritest pärines vaimulikust seisusest: 30 preestrit oli sündinud köstri-salmilugeja perekonnas, 42 diakoni peres ja 79 preestri peres. Selliselt näeme, et kokku 151 preestrit 223-st, kelle kohta on teada nende sotsiaalne päritolu (67,7%), sündisid vaimuliku seisuse liikmena ja kinnitust leiab juba eespool mainitud seisuse suletus.

Vaimuliku seisuse liikme peres sündinud preestrite hulgas on eestlaste osa märkimisväärselt väike, 20 ehk (13,2%), kusjuures köstri peres oli sündinud, diakoni peres mitte ühtki ja preestri peres kuus eestlasest preestrit. Viimase kuue puhul aga on oluline märkida, et nad kõik (Vladimir Allik, Aleksander Eller, Georg Kolon, Paul Kolon, Nikolai Küppar, Kallinik Prants) moodustasid eestlastest preestrite teise põlvkonna: nende preestritest isad olid ühed esimesed usuvahetusliikumise järgsed eestlastest preestrid Riia (vikaar)piiskopkonnas.

Järgmise suurema sotsiaalse kategooria preesterkonnas, lähtudes preestrite sotsiaalsest päritolust, moodustasid talupoja peres sündinud preestrid. Neid oli 223 preestrist, kelle sotsiaalne päritolu on teada, 64 (26,7%) ja nendest 64-st 61 olid eestlased (lisaks eestlastele 1 lätlane ja 2 mittepõlisrahvuse esindajat). Seega võime konstateerida, et 93 eestlasest preestrist 61 (65,6 %) olid sündinud talupoja perekonnas.

Siit lähtudes võime me jämedates joontes visandada ka 19. sajandi Riia piiskopkonna eestlasest preestri definitiivse koondportree: ta oli sündinud üldjuhul talupoja peres, kes

---

[38] Vt lisa nr 3 (Preestrite leksikon).

oli 1840. aastate usuvahetusliikumise ajal läinud õigeusku, ning lõpetanud Riia vaimuliku seminari.

Lisaks mainitud sotsiaalsetele kategooriatele, olid 3 preestrit sündinud veel sõjaväelase perekonnas (neist üks oli eestlane - Aleksander Männik, sündinud mitšmani peres), samuti 3 õigeusu kiriku kellamehe või kirikuteenri peres (kõik olid mittepõlisrahvusest), 1 preester pärines Riia vaimuliku konsistooriumi lauaülema perest ja ühe preestri isa oli olnud vabrikumeister.

4.3.5. Preesterkond 1850., 1880. ja 1917. aastal

Lisaks preesterkonna analüüsile sisuliste tunnuste (rahvus, haridustase, sotsiaalne päritolu) järgi on vajalik vaadelda preesterkonnas toimunud muutusi ajalises järjestuses. Sellisteks tähisteks on valitud 1850., 1880. ja 1917. aasta seepärast, et esimesel juhul saame preesterkonnast ülevaate vahetult pärast usuvahetusliikumist. 1880. aasta peaks olema nö kuldseks keskteeks kogu töös vaadeldavale perioodile (1848-1917), tähistades samas ligilähedaselt ka rahvusliku ärkamise kõrgaja kui Eesti ajaloo suursündmuse langust ja venestusaja algust. Ülevaade preesterkonnast 1917. aastal on vajalik seepärast, et panid ju paljuski sel aastal teeninud preestrid aluse iseseisva Eesti Apostliku Õigeusu Kirikule. Teades preesterkonna koosseisu 1917. aastal, on meil kergem mõista ka rahvakiriku loomise taotlusi.

1850. aastal teenis Lõuna-Eesti mandriosa praostkondades 40 preestrit. Arvestades ajavahemiku 1848-1917 kogu preesterkonna haridustaseme näitajatega, torkab silma, et

kaks aastat pärast usuvahetusliikumise lõppu on nende hulgas vaimuliku akadeemia haridusega preestrite osakaal suhteliselt suur - 8 preestrit (20%) oli lõpetanud kas Peterburi (5), Moskva (2) või Smolenski (1) vaimuliku akadeemia. Edaspidi selliste preestrite osa pidevalt väheneb. Kirjeldatud asjaolu on ilmselt tulemuseks Riia vikaarpiiskopi visale tööle, saada Liivimaale akadeemia haridusega preestreid, kes oleksid paremini ettevalmistatud tööks siinsetes oludes.

40 preestrist 25 (62,5%) olid lõpetanud vaimuliku seminari täiskursuse ja seda valdavalt Pihkva vaimulikus seminaris (22). Keskharidusega oli veel üks preester, kes oli lõpetanud Pihkva maakonnakooli. Üks preester oli lõpetanud Pihkva vaimuliku kooli, kaks preestrit (mõlemad eestlased - Joann Kolon ja Küprian Sarnet) luteriusu talurahvakooli. Üks preester (Pjotr Timofejev) oli koolihariduseta, kahe preestri haridustase on teadmata.

1850. aastal Lõuna-Eestis teeninud preestritest vaid kaks olid eestlased ja pärinesid talupoja perest, 38 preestrit aga olid mittepõlisrahvuse esindajad, neist 37 pärinesid õigeusu vaimuliku perest, ühe mittepõlisrahvusest preestri sotsiaalne kuuluvus on teadmata.

1880. aastaks oli preesterkonna koosseis mõnevõrra muutunud. 55st sel aastal teeninud preestrist vaid 5 (9,09%) olid vaimuliku akadeemia haridusega, nende seas ka 2 eestlast (Mihhail Suigusaar ja Dionissi Tamm). 46 preestrit (83,6%) olid lõpetanud vaimuliku seminari, tähele tuleb panna, et 22 (40%) olid Riia vaimuliku seminari kasvandikud (nende seas kõik 1880. aastal Lõuna-Eesti mandriosas teeninud 12 eestlasest preestrit). Pihkva seminari haridusega preestreid oli 24, 1 preester oli lõpetanud Tveri ja 1 Smolenski vaimuliku seminari, kahe preestri haridustase ei ole teada.

55 preestrist 12 olid eestlased (21,8%), 1 preester oli lätlane ja 42 preestrit kuulus mittepõlisrahvuse hulka. Nii nagu juba eespool nägime, oli valdav enamus mittepõlisrahvusest preestreid sündinud õigeusu vaimuliku peres, nii ka nüüd (40). 12

eestlasest preestrist 10 olid kasvanud talupoja peres ja 2 vaimuliku peres (Georg Kolon ja Kallinik Prants), moodustades nii eestlastest õigeusu vaimulike teise põlvkonna.

1917. aastal teenis Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkondades 70 preestrit. Neist vaid 3 olid kõrgema haridusega, kusjuures vaid 2 (Vladimir Raska ja Nikolai Tsvetkov) olid lõpetanud Peterburi vaimuliku akadeemia ja Aleksander Eller Tartu Ülikooli õigusteaduskonna. Seega vaid 4,2% preestritest olid akadeemilise kõrgharidusega. Vaimuliku seminari haridusega oli 53 preestrit (75,7%), kusjuures nad kõik ühe erandiga olid õppinud Riia seminaris (nende hulgas oli 41 eestlast). Tähelepanuväärne on, et 1917. aastaks oli töös vaadeldavates praostkondades teenivatest preestritest vaid üks saanud oma vaimuliku keskhariduse väljaspool Riia vaimulikku seminari (Pjotr Antonov oli lõpetanud Peterburi vaimuliku seminari). Tartu õpetajate seminaris oli õppinud 5 (põhiliselt eestlased) ja Riia õpetajate seminaris 2 preestrit, 6 preestri haridustase pole teada.

70 preestrist 50 (71,4%) olid eestlased, üks preester oli lätlane ja 19 (27,2%) mittepõlisrahvuse esindajad. Valdav enamus eestlastest preestritest olid lõpetanud Riia vaimuliku seminari (41) ja pärinesid talupoja perest (35), 10 eestlasest preestrit moodustasid eesti rahvusest õigeusu vaimulikkonna teise või kolmanda põlvkonna. Üldse pärines õigeusu vaimuliku perest 25 1917. aastal teeninud preestritest, 15 olid mittepõlisrahvuse esindajad. 6 preestri sotsiaalne päritolu on teadmata.

Üldistades 1850., 1880. ja 1917. aastal teeninud preestrite andmeid rahvusest, sotsiaalsest kuuluvusest ja haridustasemest joonistuvad välja järgmised tendentsid. Pidevalt on suurenenud eestlastest preestrite osa (1850. aastal 5%, 1880. aastal 21,8% ja 1917. aastal 71,4%), samas kui mittepõlisrahvusest preestrite osa on sellevõrra vähenenud. Kuivõrd suurem osa eestlastest preestritest pärinesid talupoja perekonnast, siis suurenes ka selle sotsiaalse taustaga preestrite osa (1850. aastal 2 preestrit, 1880. aastal 10 ja 1917. aastal 36 preestrit, suhtarvudena vastavalt 5%, 18,1% ja 51,4%).

Negatiivse tendentsina paistab silma vaimuliku akadeemia lõpetanud preestrite järjest vähenev osakaal. 1850. aastal 8 preestrit (20%), 1880. aastal 5 (9,09%) ja 1917. aastal 2 preestrit (2,8%). Põhjustest oli juttu juba eespool. Seevastu on pidevalt suurenenud Riia vaimuliku seminari lõpetanud preestrite osa. 1880. aastal oli Riia seminari kasvandikke 22 (40%) ja 1917. aastal 53 (75,7%), seevastu kui Pihkva vaimuliku seminari lõpetanute osa pidevalt vähenes. 1850. aastal oli neid 22 (55%), 1880. aastal 24 (43,6%) ja 1917. aastal mitte ühtegi. Viimasena kirjeldatud tendentsi on põhjustanud eestlastest preestrid, kes üldinimlikel kaalutlustel õppisid Riia ja mitte Pihkva vaimulikus seminaris (Riia oli nii kultuuriliselt kui ka geograafiliselt Eesti talupojale lähemal).

* * *

Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas 1848-1917 teeninud 275 preestrit kujutasid endast eelpool toodu põhjal oma rahvusliku ja sotsiaalse päritolu ning hariduse poolest kaunis kirjut seltskonda. Erinev oli ka nende panus, nii oma praostkonna, kiriku kui ka laiemalt Eesti ajalukku, mõnel juhul ka naabermaade ajalukku. Olgu tähelepanu juhitud meie poolt vaadeldava preesterkonna väljapaistvamate esindajate laiemale ajaloolisele tähendusele, kordamata sealjuures preestrite leksikonis toodud eluloolisi andmeid.

Käesoleva sajandi alguses peamiselt Saaremaal teeninud preester Herman Aavast sai 1925. aastal Soome apostliku õigeusu kiriku peapiiskop, eestlasest vaimulik oli Konstantinoopolis piiskopiks pühitsetud juba 1923. aastal.[39]

Õigeusu kiriku hilisema ajaloo seisukohalt on oluline märkida, et tähelepanuväärset rolli mängisid preestrid Anton Laar, Aleksander Paulus ja Nikolai Päts. Kõik kolm meest osalesid aktiivselt Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku loomisel ja hilisemal juhtimisel, kusjuures Nikolai Päts oli nii 1917. aastal loodud Tallinna piiskopkonna nõukogu kui ka

---

[39] Eesti Biograafiline Leksikon. Tartu, 1926-29. Lk 7.

Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Sinodi esimees ja Aleksander Paulus sama kiriku peapiiskop ning 1923. aastast metropoliit.[40]

Varasemasse aega jääb preester Mihhail Suigusaare tegevus. 1868. aastal Moskva vaimuliku akadeemia lõpetanud ja Pärnu Katariina koguduse ülempreestrina pikka aega (1879-1916) teeninud Suigusaarel on tähelepanuväärne roll meie rahvusliku ärkamisaja kontekstis. Nii oli preester Suigusaar Eesti Aleksandrikooli Pärnu komitee juhiks, aga ka Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimees. Töötades tsensorina aitas ta saada keskvalitsuse luba esimese Eesti üldlaulupeo korraldamiseks ning ajalehe "Sakala" väljaandmiseks.[41]

---

[40] Kaljukosk, A. Metropoliit Aleksander. // EAÕK päevastik 1995. Lk 29.-30.
[41] Suigussaar, D. Mees ärkamisajast. // Kultuur ja Elu, 1991/2.

Kokkuvõte

Lõuna-Eestis (Liivimaa kubermangu põhjaosas) oli enne 1845. aastal puhkenud usuvahetusliikumist õigeusu kogudusi vaid kuues kohas: Tartus (Uspenski), Pärnus (Katariina), Räpinas, Võrus, Nina külas ja Mustvees. Nimetatud koguduste loomine ei olnud seotud eestlastest õigeusulistega, vaid tulenes nende piirkondade vene asustusest. Vallandunud konversioon pani aga vene õigeusu kiriku ja isevalitsuse vajaduse ette hakata rajama neofüütidele iseseisvaid kogudusi. Usuvahetuse esimesel aastal tehti koguduste loomisega algust Tartus ja Valgas, kus uskuvahetanute tarvis rajati vastavalt Jüri ja Nikolai kogudus. Nii 1846. kui ka 1847. aastal rajati 11 kogudust ja 1848. aastal 7 kogudust. 1917. aastaks oli Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkondades kokku 71 kogudust.

Uute koguduste loomist Baltikumis tervikuna hindas arhimandriit Joakim kui riikliku tähtsusega tegevust, sest Vene riik ja kirik on tema arvates olnud alati lahutamatud ja ainult kirikus luuakse rahva tõeline solidaarsus riigiga, mis sai erilise tähenduse Balti kubermangudes, kus rahva enamiku moodustasid võõrad.

Õigeusklike arvu kasv ja uute koguduste loomine tekitas kirikuvõimudes küsimuse kiriku valitsemisest Liivimaa kubermangus. Selgeks sai, et 1836. aastal loodud Riia vikaarpiiskopkond oma üksikute praostkondadega ei suutnud täita Vene kirikuvõimude poolt seatud ülesandeid. Nii rajati Liivimaa kubermangu Eesti mandriosas neli uut praostkonda: 1846. aastal Pärnu, Võru ja Tartu ning 1851. aastal Viljandi praostkond.

Õigeusu kiriku positsioonide kindlustamiseks Balti provintsides loodi iseseisev Riia piiskopkond. Riia vikaarpiiskop Filaret I kirjutas juba 1847. aastal: "Kui minult küsitaks, mida oleks kõige enam vaja õigeusu kasuks Liivimaal, siis ma vastaks: esimene vajadus on rajada iseseisev piiskopkond..." Keiser Nikolai I kinnitas Riia piiskopkonna asutamise 11. märtsil 1850, piiskopkond avati 1. juulil 1850.

Kiriku valitsemise küsimuste lahendamisega paralleelselt tuli Riia piiskoppidel hea seista selle eest, et vastrajatud kogudused saaksid endale maavaldused ja kirikuhooned. Riia piiskopkonnas ei töötanud sise-Venemaa printsiip, mille järgi kirikuhoone ja kirikuameti majade ehitamiseks ning kalmistuks vajaliku maa eraldamine seati kohustuseks kas talurahvakogukonnale või siis inimestele, kes algatasid uue koguduse asutamise. Liivimaal puudus usku vahetanud talupoegadel 19. sajandi keskel reeglina maaomand ja nii kohustas kindralkuberner Jevgeni Golovin sillakohtuid, et need tagaksid nii era- kui ka riigimõisatest maa eraldamise uute koguduste vajaduste rahuldamiseks. Balti aadel vaidles sellele tormiliselt vastu ja võimudel tuli alla vanduda ning oma plaanist taganeda. Maa kiriku ehituseks tuli kuberneril koos piiskopiga leida riigimõisatest. Vene õigeusu kiriku ajaloolaste hinnangul pidurdas selline kord piisava kirikutevõrgu väljakujundamist.

Õigeusu kiriku seisukohalt positiivne muutus saabus alles 1886. aastal, kui Riiginõukogu kinnitas määrused kinnisvara võõrandamise ja eraldamise kohta Balti kubermangudes õigeusu kirikute, palvemajade, surnuaedade, kirikuametite ja koolide tarbeks. Uue korra järgi ei olnud maa saamine enam eriliseks probleemiks. Esialgu pidi piiskopkonna valitsus väljavalitud maa eest pakkuma mõisnikule mõõdukat tasu, kui aga kokkuleppele ei saadud, võis piiskopkonna valitsus asuda maad võõrandama. Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas rajati riigimõisast saadud maale kirikuhooned 19 koguduses, maa osteti eravaldusest neljal juhul, samuti neljale kogudusele maa kiriku ehituseks kas kingiti või annetati, ainult kahel juhul kasutati äärmuslikku vahendit ja vajalik maa võõrandati. Venestusaja määruste vaimu näitab muu hulgas ka asjaolu, et 1886. aastast tuli ka uue luteri kiriku ehituseks hankida nõusolek Riia piiskopkonna valitsusest.

Nii nagu Liivimaa talupoegadest ei olnud õigeusu kirikute ehituseks vajaliku maa eraldajat, ei olnud neist ka oma vaesuse tõttu kirikuhoonete ehitajat. Kirikute ehitamise initsiaatoriteks asusid piiskopid. Vene vaimulike meelest oli kirikute ehitamine keskse, isegi strateegilise tähtsusega, sest õigeusu kirik leiti olevat Balti provintsis vaimne kindlus "õigeusu-vene asja ajamiseks selles piirkonnas". Kirikute ehitamine aga ei läinud rahapuudusel kuigi sujuvalt. Ei suudetud tagada ka nõuet, et kõik ehitatavad kirikud oleksid kivist.

Kirikute ehitamine sai hoo sisse 1860. aastate teisel poolel, 1879. aastaks oli oma kirikuhoone 90% kogudustest. 1917. aastaks oli usuvahetusliikumise ajal või pärast seda Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonda rajatud 65 kogudusel oma spetsiaalne kirikuhoone 61 kogudusel, neljal see puudus. 10 kogudust ootasid uue kirikuhoone ehitamist kuni 25 aastat, kurioosse näite moodustavad Suislepa, Kiigevere ja Antsla kogudus, sest need ootasid kirikuhoonet vastavalt 38, 42 ja 48 aastat.

Õigeusu kiriku kui riigikiriku teesi kinnitab kirikute ehitamise kontekstis asjaolu, et 75-st usuvahetuse ajal või pärast seda ehitatud kirikust olid 59 ehitatud riigilt saadud raha eest, mis teeb kõigist ehitatud kirikutest 78,6%. Üheksa kirikut ehk 12% kirikutest ehitati annetustest, üks kirik ehitati koguduste omavahenditest ja kuus kirikut ehitati kombineeritult, mis tähendab, et üks osa ehituseks vajaminevast summast saadi annetustest ja teine osa riigilt.

Seni vähe uuritud temaatika on koguduste maaomand ehk täpsemalt öeldult koguduste kirikuametite ülalpidamiseks eraldatud maafond, mis pidi hõlmama nii aia-, põllu- kui ka heinamaad. Töös vaadeldud 71 kogudusel oli haritavat maad vaid 46-l (64,7%). Kõige paremini olid maaga varustatud Pärnu praostkonna kogudused: maad oli 16 kogudusel 21-st (76,1%). Viljandi praostkonnas oli kirikumaad 9 kogudusel 14-st (64,2%), Tartu ja Võru praostkonnas oli maaga varustatus ühesugune: 58,3 % kogudustel oli haritavat maad (Tartu praostkonnas oli haritavat maad 14 kogudusel 24-st ja Võru praostkonnas 7 kogudusel 12-st). Keskmiselt kõige suuremad maavaldused olid Pärnu praostkonna

kogudustel - keskmiselt 110,2 tiinu, sellele järgneb Tartu praostkond 83,74 tiinuga, Viljandi praostkonna keskmine oli 67,9 ja Võru praostkonnas 66,2 tiinu. Suurim maavaldus - 275,8 tiinu - kuulus Kilingi kogudusele. 25 kogudusel ei olnud üldse haritavat maad.

Materiaalse külje kõrval tekitasid kirikuvõimudele suuri probleeme eilsed luterlased, usuvahetuse kaudu õigeusklikeks muutunud neofüüdid. Paljud neist olid pärast usuvahetuseaegsete illusioonide purunemist pettunud oma valikus ja soovisid tagasi pöörduda luteri kirikusse. Eestlaste seas levis arusaam, et need, kes pole veel õigeusu kirikus armulaual käinud, võivad naasta luteri kirikusse. Alguse sai nn rekonversiooniliikumine. Sellelt pinnalt anti mitmeid korraldusi, mis pidid ususttõrkujaid koguduseliikmeid panema oma ülesandeid täitma.

Eestlaste nõudmised keskendusid kahele aspektile: lubada naasta luteri kirikusse ja sega-abielupaaridel olgu vabadus valida, millise usu tõekspidamiste järgi oma lapsi kasvatada. Vene ajaloolane Egorov on eestlasi võrrelnud kaladega võrgus, kes õigeusu kiriku rüpest enam välja ei saanud. Endistele luteri kiriku liikmetele tulid siiski vastu mõned pastorid, kes nende lapsi ristisid ja muid kiriklikke kombetalitusi läbi viisid. See aga tekitas pastoritele suuri pahandusi ja paljud neist sattusid kohtu alla.

Südametunnistuse vabaduse puudumine ja eestlaste (ning lätlaste) sunniviisiline kinnihoidmine õigeusu kirikus tekitas sügavat vastuseisu nii Lääne-Euroopa riikides kui ka Vene riigis endas. Nii sisemise kui ka välise surve mõjul andis keiser Aleksander II 19. märtsil 1865, mille järgi vabastati segaabielupaarid kohustusest anda tõotus, et nad kasvatavad oma lapsi õigeusu vaimus. Valitsuse otsusega 22. juulist 1874 lõpetati ka kõik pastorite protsessid ja luteri kirikusse tagasitulnuid peeti jälle luteri koguduse liikmeteks. Õigeusust taganemine ei valmistanud peavalu pingelise usuvahetusega silmapaistnud piirkondadele (nt Pärnu praostkond) vaid just selles osas tagasihoidlikumatele kohtadele.

1881. aastal tulid pärast keiser Aleksander II mõrvamist Venemaal võimule poliitilised ringkonnad, kes asusid revideerima senist isevalitsuse mõnevõrra liberaalsemat usupoliitikat. Tühistati Aleksander II tolerantsiedikt ja taas algasid kohtuprotsessid pastorite üle. Vene preestrite rõõmuks "lõpuks ometi kehtestati saksa korra asemele vene kord". Seda aga ei jätkunud kauaks, sest 1905. aastą revolutsioonisündmuste mõjul andis keiser Nikolai II välja manifesti, millega deklareeriti valikuvabadust usuasjades. Meie poolt vaadeldud praostkondades tähendas see seda, et kogudustes hakkas õigeusuliste arv vähenema.

Riia piiskopkonna üheks probleemiks oli piisavalt haritud ning eesti ja läti keelt valdavate preestrite leidmine. Olukord vajalikul tasemel preestrite saamise osas paranes pärast seda, kui preestriks hakkas tulema Riia vaimuliku seminari kasvandikke, kes olid ka Eesti - või Liivimaa kubermangus sündinud. See juhtus esimest korda 1856. aastal.

Üldse teenis Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas perioodil 1848-1917 275 preestrit, andmeid nende hariduse kohta oli meil 237 preestri puhul. Neist 205 olid lõpetanud vaimuliku seminari (86,5% preesterkonnast), 20 vaimuliku akadeemia (8,4%). Vaimulike seminari lõpetanutest oli enamik (205-st preestrist 134 ehk 65,3%) Riia vaimuliku seminari lõpetanud, teise suurema grupi moodustasid Pihkva vaimuliku seminari lõpetanud (205-st preestrist 53 ehk 25,85%). Vaimulikest akadeemiatest juhtis Peterburi akadeemia 14 lõpetanuga.

275 preestri hulgas oli eestlasi 93 (preesterkonnast 33,8%), lätlasi 2 (preesterkonnast 0,7%) ja mittepõlisrahvuse liikmeid 180 (preesterkonnast 65,5%). Seaduspärane on, et vahetult pärast usuvahetusliikumist oli eesti rahvusest preestreid vaid 2 (5%), 1917. aastaks aga juba 50 (71,4%) ning enamik neist olid oma hariduse saanud Riia vaimulikus seminaris.

Enamik preestritest pärines vaimulikust seisusest: 30 preestrit oli sündinud köstri-salmilugeja perekonnas, 42 diakoni peres ja 79 preestri peres. Selliselt näeme, et kokku

151 preestrit 223-st, kelle kohta on teada nende sotsiaalne päritolu (67,7%), sündisid vaimuliku seisuse liikmena.

Vaimuliku seisuse liikme peres sündinud preestrite hulgas on eestlaste osa märkimisväärselt väike, 20 ehk (13,2%), kusjuures köstri peres oli sündinud, diakoni peres mitte ühtki ja preestri peres kuus eestlasest preestrit. Viimase kuue puhul aga on oluline märkida, et nad kõik moodustasid eestlastest preestrite teise põlvkonna: nende preestritest isad olid ühed esimesed usuvahetusliikumise järgsed eestlastest preestrid Riia (vikaar)piiskopkonnas.

Järgmise suurema sotsiaalse kategooria preesterkonnas, lähtudes preestrite sotsiaalsest päritolust, moodustasid talupoja peres sündinud preestrid. Neid oli 223 preestrist, kelle sotsiaalne päritolu on teada, 64 (26,7%) ja nendest 64-st 61 olid eestlased (lisaks eestlastele 1 lätlane ja 2 mittepõlisrahvuse esindajat). Seega võime konstateerida, et 93 eestlasest preestrist 61 (65,6 %) olid sündinud talupoja perekonnas.

Siit lähtudes võime me jämedates joontes visandada ka 19. sajandi Riia piiskopkonna eestlasest preestri definitiivse koondportree: ta oli sündinud üldjuhul talupoja peres, kes oli 1840. aastate usuvahetusliikumise ajal läinud õigeusku, ning lõpetanud Riia vaimuliku seminari.

Lisa 1. Lõuna-Eesti praostkondade kaart

Lohusuu
Mustvee-Nikolai
Mustvee-Kolmainu Jumala
Laiuse
Lelle
Kikevere
Põltsamaa
Kaarepere
Kärgu
Kabala
Kalli
Uduvere
Jõõpre
Vändra
Arusaare
Saduküla
Uhmardu-Saare
Nina
Suure-Jaani
Kärkna-Lähte
Uruste
Kaansoo
Kolga-Jaani
Varnja
Töhela-Murru
Tori
Tartu-Aleksandri
Kastna
Sindi
Viljandi
Tänassilma
Piirissaare
Tartu-Jüri
Kavilda
Pärnu
Tartu-Uspenski
Seli-Tõstamaa
Pootsi-Kõpu
Surju
Nõo
Tuhalaane
Tahkuranna
Rannu
Elva
Suislepa
Kilingi
Prangli-
Maaritsa
Võnnu-Kärsa
Rõngu
Kihnu
Häädemeeste
Karksi
Kastolatsi
Kähri
Räpina
Laiksaare
Penuja
Helme-Tõrva
Priipalu
Tlmmo
Ilmjärve
Laatre
Võru
Valga-Nikolai
Antsla
Valga-Isidori
Karula
Kaika
Haanja-Plaani
Laanemetsa
Mõniste-Ritsiku

Lisa 2.1. Tartu praostkond

TARTU PRAOSTKOND

Ilmjärve kogudus

Kogudus loodi 13. märtsi 1848 Pühima Sinodi ukaasiga, mis jagas senise Sangaste õigeusu koguduse kaheks: Ilmjärve ja Laatre kogudusteks. Ilmjärve õigeusklikud kuulusid varem Sangaste kogudusse, mis asus Mäekülas spetsiaalselt kirikuhooneks ehitatud puust majas ja mille ehitamiseks annetas materjali krahv Berg. Maja ehitamine ja materjali vedu oli pandud õigeusklike talupoegade õlule. Hoone meenutas aga pigem heinaküüni kui kirikut: vundamenti ei olnud, nurkades ja maja keskel olid kivid, kellatorni ei olnud. Selles majas peeti jumalateenistusi esimesed kolm aastat (1846-1848).

Pärast Ilmjärve koguduse eraldamist ehitati Ilmjärve kroonumõisasse väike puust kirik viie torniga. Selles peeti jumalateenistusi 1848. aastast kuni 1873. aastani. Esimene kirik lammutati 1884. aastal ja alatari kohale püstitati kivist mälestusmärk. Praegune kirik on ehitatud 1873. aastal Baltimaade kindralkuberneri Albedinski eestkostmisel. Nii praegune kui ka esimene kirik ehitati Pühima Sinodi poolt eraldatud rahaga.

Haritavat maad on kogudusele eraldatud 41,6 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	3140
1855	2727
1860	2830
1865	2970
1875	3128
1880	3034
1885	2927
1890	2855
1895	1896
1900	2982
1905	3010
1910	2927
1915	2928

- 1891 aastaks oli luterikirikusse tagasi läinud 184 inimest.

Preestrid:

Aleksandr Poletajev	6. XII 1845 - 16. IV1858
Nikolai Tsvetkov	1858 - 05. X 1874
Aleksei Zverev	10. I 1875 - 06. XI 1881
Sergei Aželitski	20. XI 1881 - 16. VI 1893
Aleksandr Vassiljev	16. VI 1893 - 1898
Dionisi Oberphal	20. IX 1898 - 1917

Kaarepere kogudus

Esimesed liitumised õigeusuga Kaarepere koguduse piirkonnas toimusid 1855. aastal, kui usku vahetasid 131 inimest, kes läksid Laiuse koguduse alla. Õigeusuliste arv piirkonnas kasvas ja nii kerkis küsimus uue koguduse rajamisest. Kogudus loodi Pühima Sinodi ukaasiga 4. augustist 1892 nr. 3161. Esimene kirik rajati kooli-palvemajja, see oli madal ja umbne ning mahutas ka vähe inimesi. Kivist kirik on ehitatud aastatel 1896-1898 endise ülempreestri Eufimi Verhoustinski annetatud raha eest.

Haritavat maad oli kogudusel 5 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1895	675
1900	681
1905	460
1910	295
1916	312
1915/*1916*	312

Preestrid:

Eufimi Verhoustinski	1892 - 1894
Pjotr Saar	23. XI 1894 - 1895
Dmitri Karzov	18. VI 1895 - 10. IX 1908
Aleksander Männik	21. XII 1908 - 15. X 1915
Pavel Tšetõrkin	1915 - 1917
Konstantin Kokla	1917 - 1921

Kastolatsi kogudus

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 1. jaanuarist 1846. Kuni 1850. aastani, mil valmis riigi raha eest ehitatud puust kirik, asuti üürimajades. Kivist kirik ehitati 1873. aastal Pühima Sinodi raha eest.

Haritavat maad on kogudusele eraldatud kahel korral, 1855. aastal 33 tiinu ja 1871. aastal 66 tiinu, kokku 99 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	1483
1855/*18554*	1663
1860	1586
1870/*1873*	2007
1875/*1877*	1880
1890	1530
1900	1609
1905	894
1915/*1916*	724

Preestrid:

Mihhail Tšihatsov	15. IX 1846 - 07. II 1847
Pjotr Timofejev	02. IX 1847 - 1848
Joann Žemtsužin	01. XII 1848 - 22. VI 1852
Mihhail Tšihatsov	22. VI 1852 - 28. II 1861
Stefan Bežanitski	09. XII 1860 - 12. XII 1864
Pjotr Sokolovski	02. III 1865 - 17. II 1899
Nikolai Küppar	22. III 1899 - 22. XII 1908
Andrei Luha	01. I 1909 - 24. I 1914
Aleksander Zverev	24. I 1914 - 01. V 1922

Kavilda kogudus

Kogudus avati 1846. aastal Pühima Sinodi ukaasiga. Kivist kirik ehitati 1873. aastal siseministeeriumi raha eest tüüpprojekti järgi.

Maad anti kogudusele1868. aastal Kavilda riigimõisast 110 tiinu (sh kiriku ehituseks ja kalmistuks). **Haritavat maad** võis tuletuslikult olla 105 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	1515
1855	1286
1860	1068
1865	1220
1870/*1869*	1221
1875	1117
1880	1068
1885	1095
1890	1109
1895	1134
1900	1161
1905	907
1910/*1909*	806
1915/*1916*	791

- 1891. aastaks oli luterikirikusse tagasi läinud 332 inimest.

Preestrid:

Timofei Tišinski	21. V 1846 - 1847
Nikolai Verhoustinski	1847 - 1852
*Vassili Verhoustinski	1853 - 1855
*Nikolai Azadanov	27. VI 1855 - 31. III 1858
*Aleksandr Poletajev	01. V 1858 - 01. XII 1862
*Georg Lutso	
Pjotr Beztsennõi	04. VI 1863 - 10. XI 1866
*Pjotr Sokolovski	09. VII 1864 - 02. II 1865
*Nikolai Vinogradov	23. III 1865 - 02. VII 1868
Nikolai Vinogradov	02. VII 1868 - 20. XI 1881
Aleksei Zverev	06. XI 1881 - 1908
Konstantin Savi	01. VIII 1908 - 01. V 1935

* hooldajapreester

Laatre kogudus

Algul on tegemist Sangaste kogudusega, mis lahutati oma suuruse pärast kaheks: Ilmjärve ja Laatre kogudusteks. Laatre kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 13. märtsist 1848. Koguduse avamise ajal puudusid kogudusel omad ruumid ja ka kirikuhoone. Jumalateenistuseks üüriti vana kuuri, mis oli pime, tuult läbi laskev ja väga madal ning asus otse soo ääres, mistõttu oli sügisel ja kevadel sinna väga raske juurde saada. Ühe jumalateenistuse ajal varises koguni üks kuurinurk kokku. Sellises olukorras tuli olla 21 aastat, enne kui valmis kivist kirik (õnnistati 30. novembril 1869).

Haritavat maad on kogudusele eraldatud 100,73 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	1888
1860	2134
1890	2774
1895/*1898*	3364
1915/*1916*	2929

- 1891. aastaks oli luterikirikusse tagasi läinud 71 inimest.

Preestrid:

Ilja Uberski	28. I 1848 - 18. VII 1860
*Fjodor Aleksinski	23. X 1860 - 1861
Pavel Pokrovski	08. IX 1861 - 1866
Aleksei Troitski	11. V 1866 - 11. IV 1882
*Sergei Aželitski	14. IV - 01. X 1882
Mihhail Panovski	26. IV 1882 - 07. I 1905
Joann Teppo	01. III 1905 - 01. X 1935

Laiuse kogudus

Usuvahetuse ajal loodi piiskop Filareti poolt Laiuse uutele õigeusklikele 30. septembril 1847 Mustvee abikogudus, kuhu sõitis Mustvee vaimulik, kes oli venelane ja ei osanud eesti keelt. Taotlusele avada iseseisev Laiuse kogudus vastas Pühim Sinod oma ukaasiga 21. detsembrist 1849. 1892. aastal eraldati kogudusest Kaarepere kogudus 681 inimesega.

Kirik asus alguses üürimajades, alles aastatel 1863-1864 silmas pidades äärmist häda ehitati puust kirik. Hoone oli ehitatud väga odavalt ja see andis peagi ka tunda. 1890. aastateks oli olukord muutunud selliseks, et seal ei saanud enam jumalateenistusi läbi viia: tekkisid augud seintesse ja põrandasse, kust talvel tuli lumi sissse, kellatorn kõikus tuule käes.1893. aastaks suudeti piiskop Arseni toetusel läbi viia kapitaalremont.

Haritavat maad eraldati kogudusele 1861. aastal Laiuse riigimõisast 33 tiinu, 1870. aastal lisati sellele 67,98 tiinu kõlblikku ja 0,77 tiinu mittekõlblikku maad.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	838
1855	1257
1860	1230
1865	1373
1870/*1869*	1370
1875	1410
1880	1436
1885	1730
1890	1770
1895	1638
1900	1584
1905	1588
1910	1414
1915	1421

*Aastatel 1874 - 1886 läks luterikirikusse 285 inimest

*17. aprillist 1905 kuni 1909. aastani läks luterikirikusse 370 inimest.

Preestrid:

Nikita Štšepetov	21. III 1849 - 1854
Joann Tsvetkov	22. VII 1854 - 31. V 1879
Konstantin Bogdanov	25. IV 1879 - 15. XI 1893
Joann Johanson	15. XI 1893 - 01. I 1908
Aleksander Paulus	18. II 1908 - 26. III 1916
Teodor Männikson (Männiksaar)	07. V 1916 - 14. IX 1940

Lohusuu kogudus

Lohusuu õigeusklikud kuulusid 1866. aastani Mustvee Nikolai kogudusse. 1864. aastal pani Lohusuu elanik, metsamaterjalidega kauplev Hrisanf Nikitin Trelin tähele, et elanikud kartsid ühte suurt musta kivi ja omistasid talle imettegeva mõju. Trelin otsustas rajada sellele kohale kiriku ja küsis selleks luba ka piiskop Platonilt. Loa saamise järel hakkas ta oma raha eest Lohusuusse kirikut ehitama. Kirik oli lihtne puust ehitis. Müstilise musta kivi käskis Trelin sohu uputada. Pühima Sinodi ukaasiga 18. juulist 1866 vormistati iseseisva Lohusuu koguduse loomine.

Uus kivist kirik õnnistati 29. novembril 1898. Kirik ehitati Peterburi kaupmehe Josif Medvedevi kulul.

Haritavat maad eraldati kogudusele 17. aprillil 1870. aastal 102,53 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1890	546
1900	577
1915	606

Preestrid:

Pjotr Beztsennõi	10. XI 1866 - 1876
Mihhail Malein	1876 - 23. IX 1883
Maksim Rudakov	23. IX 1883 - 20. VI 1891
Joann Kolokolov	20. VI 1891 - 01. VI 1895
Adrian Baranov	05. IV 1895 - 01. VI 1895
Leonid Solovjov	07. IX 1895 - 15. I 1896
Gavril Smiretšanski	24. I 1896 - 1912
*Aleksandr Aleksejev	1911
*Joann Lebedev	1912

Nikolai Andrejev 01. IX 1912 - 1918

Lähte-Kärkna kogudus (alguses Elistvere)

Usuvahetusliikumise ajal tekkis Äksi kihelkonda õigeusu kogudus, milles hakati jumalateenistusi korraldama juunist 1846. Sel ajal nimetati kogudust Elistvere koguduseks. Puust kirik ehitati 1865. aastal Lähte külla mitte kaugele Kärkna raudteejaamast, mistõttu hakati kogudust nimetama Lähte-Kärkna koguduseks.

Haritavat maad on kogudusele eraldatud 114,4 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	670
1890	818
1900	616

Preestrid:

Stefan Bežanitski	23. VI 1846 - 16. VII 1847
Viktor Knjazjev	1852-1853
Eufimi Verhoustinski	1853 - 1892
Pavel Verhoustinski	16. IX 1892 - 11. X 1907
Vassili Bežanitski	1907 - 11. XI 1916
Andrei Paul	1916 - 1920

Mustvee Kolmainu Jumala kogudus

Koguduse näol on tegemist ühisusuliste kogudusega, mis on moodustatud õigeusuga ühinenud vanausulistest. Ühisusuliste koguduse loomiseks asus etttevalmistusi tegema juba Riia vikaarpiiskop Irinarh. Pühima Sinodi ukaasiga nr 4310 7. jaanuarist 1848 komandeeriti Mustveesse Peterburi ühisusuliste koguduse preester Mihhail Ivanov, kelle ülesandeks sai koguduse rajamine. Mais 1848 pühitses preester Ivanov vanausuliste senise palvemaja ühisusuliste palvemajaks, piiskop Irinarh aga sai Pühimast Sinodist korralduse kohendada palvemaja kirikuks, mille tarvis eraldati ka 350 rubla. 27. detsembril 1849 õnnistati senine ümber ehitatud palvemaja kirikuna sisse. Uus kivist kirik on ehitatud riigi raha eest ja õnnistati sisse 28. mail 1879. aastal.

Haritavat maad oli kogudusel 101 tiinu.

Koguduses liikmeid:

1890/1891 630

Preestrid:

Nikita Stšepetov	07. V 1848 - 21. III 1849
munkpreester Mihhail (Serebrjakov)	21. III 1849- ?
Andrei Devjatnikov	1859 - 1865
Joann Vesselov	06. VIII 1865 - 13. III 1896
Pjotr Zlotnikov	17. IV 1896 - 1899
Aleksei Znamenski	1899 - 03. V 1906
*Pjotr Antonov	1907
Aleksandr Alekseev	1907 - 1925

Mustvee Nikolai kogudus

Koguduse ajalugu saab alguse 19. sajandi 30. aastatel, kui kaks kohalikku õigeusklikku pöördusid Pihkvasse piiskop Nafanili poole palvega avada Mustvees kirik. See palve liigutas piiskoppi ja esimene kirik rajati talupoeg Boltovi kodusse.
Puust kirik ehitati 1839. aastal vabatahtlike annetuste eest. Kirik pühitseti 5. novembril 1839. Kivist kirik ehitati riigi raha eest aastatel 1861-1864 ja õnnistati sisse 1866. aastal.

Kogudus on üks vanimaid maakogudusi, esialgu haaras ta enda alla kogu Eesti kirdeosa. Temast sai emakirik mitmele kogudusele. 1849. aastal eraldati Laiuse ja 1864. aastal Lohusuu kogudused.

Haritavat maad on kogudusele eraldatud kahes osas: 1847. aastal 36 tiinu Laiuse riigimõisast ja 1870. aastal 104,39 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	1539
1890/*1891*	1438

Preestrid:

Aleksei Lekarev	1842 - 1854
Nikita Stšepetov	1854 - 1862
Aleksandr Poletajev	16. VIII 1862 - 10. I 1875
Mihhail Malein	08. V 1875 - 1876
Joann Kazarinov	18. VIII 1876 - 03. III 1883
Adrian Baranov	01. IV 1883 - 09. I 1895
Vladimir Bežanitski	09. I 1895 - 08. XI 1896
Peeter Antonov	04. XI 1896 - 20. IX 1932

Nina kogudus

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga vastukaaluks vanausulistele 21. jaanuaril 1824. Kivist kirik valmis 5. novembril 1828 ja ehitati riigi raha eest.

Haritavat maad kogudusel ei olnud, väljaarvatud kirikuteenrite juurviljamaa nende maja juures.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	1559
1890	1612
1900	1531

- Piiskop Arseni 1891. aasta visitatsiooniga seoses märgib piiskopkond, et 150 koguduse liiget olid kas kaldunud luterikirikusse või siis raskolniklusse.

Preestrid:

Pjotr Tšerepnin	1846-1849

Eufimi Verhoustinski	1849 - 1853
Viktor Knjazev	1853 - 27. II 1882
Pjotr Udaltsov	05. III 1883 - 08. VII 1892
Pjotr Antonov	08. VII 1892 - 04. XI 1896
Aleksandr Timofejev	18. XI 1896 - 02. VII 1901
Joann Preobraženski	1901 - 01. VI 1907
Pavel Burov	03. II 1908 - 15. VII 1928

Nõo kogudus

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1852. aastal. Esialgu kasutas kogudus üüriruume. Kivist kirik, mis on ehitatud siseministeeriumi poolt eraldatud raha eest, valmis 1873. aastal.

Maad eraldati kogudusele Vana-Nõo riigimõisast 1854. aastal 40,55 tiinu (sh ka kirikuhoone ehitamiseks ja kalmistuks). **Haritava maa** suuruseks võiks tuletuslikult pidada 35 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1855	521
1860	602
1865	726
1870	727
1875	825
1880	562
1885	614
1890	525
1895	533
1900	537
1905/*1907*	399
1910/*1909*	399
1915/*1916*	411

- 1880. aastani läks luterikirikusse tagasi 289 inimest (preester on nad maha arvutanud 1880. aasta andmetest). Koguduse liikmete arvu on mõnevõrra vähendanud ka Peterburi ja Pihkva kubermangudesse ümberasunud.

Preestrid:

Nikolai Verhoustinski	1852-1853
Vassili Verhoustinski	04. XI 1853 - 18. II 1855
*Konstantin Horošavin	1855
Nikolai Azadanov	27. VI 1855 - 31. III 1858
Aleksandr Poletajev	16. IV 1858 - 16. VIII 1862
Georg Lutso	28. VIII 1862 - 01. VII 1864
Eufimi Küppar	01. V - 15. VI 1864
Pjotr Sokolovski	09. VII 1864 - 02. III 1865
Nikolai Vinogradov	23. III 1865 - 02. VII 1868
*Nikolai Vinogradov	02. VII 1868 - 1869
Vassili Bezsrebrennikov	05. X 1869 - 21. IV 1880
Joann Kolokolov	29. IX 1880 - 20. VI 1891
Maksim Rudakov	20. VI 1891 - 29. IV 1903
Peeter Pähkel	29. IV 1903 - 13. II 1908
Mihhail Bleive	27. II 1908 - 01. VII 1915
Georg Kiimann	07. IX 1915 - 1943

Piirissaare kogudus

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1854. aastal võitluseks vanausuliste vastu. Kirik rajati 1858. aastal riigi raha eest vanausuliste palvemaja ümberehitamise teel. 1880. aastal kirikut remonditi ülejäänud kirikute remondist üle jäänud raha eest. 1921. aastal põles kirik maha ja 1927. aastal ehitati uus annetuste eest.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	543
1890	900*
1910/*1909*	117

* Piiskop Arseni visitatsiooniga seoses märgib piiskopkond, et koguduse 900 liikmest olid 700 tegelikkuses puhtad vanausulised, 100 kaldumas vanausku, puhtaid õigeusklikke jääb vaid 70 ringis ja needki elavad mitte saarel, vaid Peipsi rannas saare vastas.

Preestrid:

Nikolai Azadanov	31. VII 1854 - 27. VI 1855
Pjotr Skoropostižnõi	11. VI 1855 - 31. VII 1859
Pjotr Beztsennõi	31. VII 1859 - 23. XI 1862
Pjotr Sokolovski	13. XI 1862 - 09. VII 1864
Mihhail Nikolski	1865 - 1889
Joann Ugolnikov	13. VIII 1889 - 1890
Mihhail Sokolov	1890 - 1895
Aleksandr Zverev	30. XI 1895 - 1896
Aleksandr Troitski	25. VI - 06. XII 1896
Nikolai Muraveiski	06. XII 1896 - 1899
Nikolai Makedonski	19. XII 1899 - 18. IV 1906
Arkadi Lebedev	03. V 1906 - 21. VIII 1910
Mihhail Nazarevski	07. XI 1910 - 1912
Aleksandr Troitski	01. VII - 12. IX 1912
Joann Tsvetikov	29. IX 1912 - 17. XII 1916
Peeter Sokolov	15. XI 1916 - 03. I 1921

Prangli-Maaritsa kogudus

Kogudus on avatud Pühima Sinodi ukaasiga 1847. aastal viie kihelkonna alale laiali paisatud õigeusklikest ja formeerus lõplikes piirides alles 1882. aastal. Esimene kirik asus üürimajas Äksi poolmõisas, ruumid olid kitsad ja ebamugavad. Puust kirik ehitati tänu preester Kusovski väimehele Riia kaupmehele Maskovile, kes annetas ehituseks vajaliku raha. Kirik on sisseõnnistatud 1860. aastal. Preester Aleksejev asus taotlema kivist kiriku ehitamist, maa kiriku ja kalmistu tarvis annetas Reola mõisnik Valerian Kankrin. Uus kirik õnnistati 17. jaanuaril 1874.

Haritavat maad eraldati kogudusele 107 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	1595
1890/*1891*	1600

- 1891. aastaks oli luterikirkusse tagasi läinud 700 inimest.

Preestrid:

Joann Lebedev	02. XI 1847 - 05. X 1849
Jakov Kusovski	05. X 1849 - 1870
Nikolai Lebedev	1870 - 06. XI 1871
Ilja Uberski	17. XI 1871 - 16. VIII 1876
Joann Kedrov	26. IX 1876 - 04. II 1884
Simeon Požarski	21. III 1884 - 06. II 1891
Vladimir Raska	09. III 1891 - 06. X 1919

Priipalu kogudus (1846-1849 Alamõisa, 1849-1879 Soontaga)

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1846. aastal. Esialgu üüriti jumalateenistuseks ruume Alamõisas ja kogudus kandis ka Alamõisa nime. 1849 viidi kogudse palvemaja üle Parve külla, mis asus Soontaga mõisa alal, mistõttu kogudust hakati nimetama Soontaga koguduseks.

Puust kirikuhoone ehitati riigi raha eest ja preester S. Bežanitski toetusel. Kirik õnnistati 1854. aastal. Koguduse liikmed elasid laialipaisatult, võimaldamaks neile paremat ühendust kirikutega liideti neid 1860. aastatel uute asutatavate kogudustega (Tuhalaane, Rõngu, Suislepa). Uus kivist kirik ehitati Soontaga kogudusele Priipallu parun Noltskenilt saadud maale, kirik õnnistati 5. septembril 1879 ning sealtsaadik kannab kogudus Priipalu koguduse nime.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1855/*1854*	2481
1860	3387
1890	1858
1900	1585
1905	1604
1915/*1916*	1370

- 1864. aasta andmetel naases 166 inimest luterikirikusse (neist 105 naist abiellumise kaudu), piiskop Arseni märgib, et 1890. aastaks naases luterikirikusse 47 inimest.

Preestrid:

Jakov Boikov	22. IX - 02. X 1846
Kosma Muraveiski	27. X 1846 - 25. VIII 1850
Stefan Bežanitski	23. VIII 1850 - 06. XII 1860
Vassili Kudrjavtsev	28. II - 20. III 1861
Mihhail Spassoklinski	20. III 1861 - VI 1861
*Stefan Bežanitski	08. VI - 01. X 1861
Timofei Djakonov	01. VII 1861 - 1873
Pjotr Sokolovski	1873 - 1874
Vsevolod Mutovozov	27. I 1874 - 1881
Aadam Siimo	16. XII 1881 - 1886
Andrei Soome	25. VII - 09. X 1886
Vladimir Bobkovski	02. VIII 1886 - 1887
Aleksei Verhoustinski	20. I 1887 - 1890
*Mihhail Panovski	1890 - 1891
Sergei Vozdviženski	27. I 1891 - 17. V 1910
Aleksander Eller	24. XI 1910 - 1918

Rannu kogudus

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 27. oktoobrist 1893 nr. 5041. Kogudus loodi Rannu piirkonna lahutamisega Rõngu ja Kavilda kogudustest. Kirik rajati esialgu üürimajja. Kivist kirik ehitati riigilt saadud raha eest, ehitus lõppes 1901. aastal, sisse õnnistati kirik 8. mail 1905. Maad kiriku ehitamiseks ja vaimulike ning kirikuteenrite aiamaaks eraldati raskuste ületamise järel 5 tiinu Rannu mõisast ning talupoegade maa arvelt.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1895	1282
1900	1428
1905	1247
1910/*1911*	986
1917/*1916*	917

Preestrid:

Joann Veevo	23. XI 1893 - 23. X 1897
Konstantin Savi	23. X 1897 - 01. VIII 1908
Nikolai Tšistjakov	01. X 1908 - 07. VIII 1912
Georg Kiimann	09. X 1912 - 07. IX 1915
Joann Tölp	19. VIII 1915 - 20. I 1922

Rõngu kogudus

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1848. aastal. Esialgu kasutati jumalateenistuseks üürimaju, kivist kirik ehitati riigi raha eest aastatel 1867-68. 1893. aastal lahutati Rannu piirkond iseseisvaks koguduseks.

Haritavat maad eraldati kogudusele 37,79 tiinu 1861. aastal Väike-Rõngu riigimõisast, 1885. aastal lisati samast mõisast 78,34 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	2513
1890	2987
1900	1480
1915/*1917*	567

- 1891. aastaks oli naasnud luterikirikusse 362 inimest.

Preestrid:

Timofei Tišinski	1848 - 1852
Nikolai Verhoustinski	1853 - 1855
Konon Šorohov	1855 - 31. X 1896
Vladimir Bežanitski	08. XI - 12. XII 1896
Joann Skromnov	12. XII 1896 - 19. VI 1915
Mihhail Bleive	01. VII 1915 - 27. X 1916
Nikanor Dobrõševski	27. X 1916 - 31. III 1927

Saduküla kogudus

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 15. septembrist 1849 nr 9975. Esialgu kogudus üüris jumalateenistuseks ruume, kivist kirik on ehitatud 1868. aastal tüüpprojekti järgi ja piiskopkonnalt saadud raha eest.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850/*1851*	875
1855	896
1860	1004
1865	1085
1870	1144
1875	1195
1880	1069
1885/*1886*	967
1890	796
1895	833
1900	782
1905	513
1910	499
1915	505

Preestrid:

Vassili Polistovski	07. XII .1849 - 11. II 1850
Simeon Popov	21. II 1850 - 01. VII 1852
*Simeon Popov	22. VII 1852 - 05. II 1862
----------	preestrit ei ole
Fjodor Aleksinski	11. V 1866 - 29. I 1868
Aleksei Zverev	24. I 1868 - 10. I 1875
Joann Kolokolov	06. VIII 1875 - 29. IX 1880
Joann Panov	1880 - 1896
Dionisi Samon	27. VI 1896 - 23. X 1897
Joann Proštšanitski	23. X 1897 - 21. II 1906
Joann Podekrat	12. III 1906 - 16. IV 1911
Joann Krimp	28. VIII 1911 - 12. XI 1927

Tartu Aleksandri kogudus

Koguduse rajamine on seotud õigeusuliste arvu suurenemisega Tartu Karlova linnaosas, kus 1914. aastal elas ligi 2000 õigeusulist. Koguduse avamise initsiaatoriteks olid kooliõpetajad H. ja Z. Asja ning preester Anton Laar. Kiriku ehitusraha saadi riigilt ja eraisikutelt: Pühimalt Sinodilt 8000 rubla, tsaar Nikolai II annetas 4500 rubla, eraisikutelt korjati 80 993 rubla (suuremad summad Pühtitsa kloostri igumeenjalt Leontinelt 2100 rubla ja iguumen Isakalt 2000 rubla).

Kiriku ehitamine algas mais 1914. Esialgne soov oli ehitada ühekorruseline kirik, kuid annetajate soovi arvestades otsustati kahekorruselise kiriku kasuks. I maailmasõja ajal kirikuehitus mõnevõrra soikus, kuid tänu preester Laari aktiivsusele ehitus ei seiskunud. 20. novembril 1914 õnnistati sisse alumise kiriku peaosa.

1915. aasta märtsis rajati Pühima Sinodi ukaasiga uus Aleksandri kogudus, peakirik õnnistati 21. aprillil 1918.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Preestrid:

Anton Laar	18. III 1915 - 24. X 1920
Konstantin Kokla	01. X 1916 - 1919

Tartu Jüri kogudus

Kogudus loodi Pühima Sinodi ukaasiga 1845. aastal kui iseseisev eesti kogudus. Sinnani kuulusid eestlased Uspenski koguduse juurde, sealne preester Fjodor Berezski palus eestlastele eesti keelt valdavat preestrit, kelleks sai Pihkva seminari kasvandik Joann Jelenin, kelle ülesandeks oli uskuvahetavate eestlaste ristimine ja neile koguduse rajamine.

Esialgu üüriti jumalateenistuseks ruume, kivist kirikuhoone rajati alles aastatel 1868-1870 ja pühitseti 23. aprillil 1871.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
---	---

1850	682
1855	583
1870/*1873*	1160
1875	1327
1880	1493
1885/*1882*	1613
1890/*1891*	1671
1895	1716
1900	1737
1905/*1906*	1226
1910/*1909*	1391

- 1905. aastani läks luterikirikusse tagasi 102 inimest, 1905. aastal 218 inimest, 1906. aastast kuni 1916. aastani 287 inimest.

Preestrid:

Joann Jelenin	08. V 1845 - 20. VII 1846
*Stefan Bežanitski	1846
Timofei Tišinski	01. VIII 1847 - 1848
Jakov Tšitskevitš	14. III 1848 - 22. VII 1852
Konstantin Horošavin	01. VII 1852 - 1856
Jossif Šestakovski	03. VI 1856 - 14. I 1888
Vassili Bezsrebrennikov	15. II 1888 - 22. XII 1907
Nikolai Bežanitski	01. I 1908 - 14. I 1919

Tartu Uspenski kogudus

Kogudus on tekkinud pärast Põhjasõda, esimene puust kirik ehitati keisrinna Jelizaveta käsul ja õnnistati sisse 28. jaanuaril 1754. 1770. aastatel on kirikuhoone nii kehvas seisus, et rajatakse uus ajutine kirikuhoone. Vana kirikuhoone asemele käskis Pühim Sinod rajada uue kivist katedraalkiriku. 1775. aasta tulekahjus hävis nii ajutine kirik kui ka 1754. aastal valminu. Kivist kirikut ehitati aastatel 1776-1783 ja õnnistati sisse 1783. aasta lõpus. 19. sajandi keskel on kirikule tehtud juurdeehitisi (vasak ja parem altar). Usuvahetusliikumise ajal sai Uspenski kogudusest ümbruskonna mitme koguduse emakogudus.

Haritavat maad kogudusel ei olnud, oli vaid veidi juurviljamaad kirikuteenritel nende maja läheduses.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	2359
1905/*1903*	1434

Preestrid:

Pavel Aleksejev	12. XI 1850 - 29. X 1884
Joann Žemtšužin	25. III 1853 - 12. X 1880
Pavel Bogdanov	01. XII 1880 - 26. IX 1881
Nikolai Vinogradov	20. XI 1881 - 09. VII 1895
Pavel Obraztsov	01. III 1885 - 01. IX 1891
Pjotr Dolgovski	01. IX 1891 - 06. XI 1901
Aleksandr Brjantsev	02. IX 1891 - 15. II 1927
Vassili Alejev	14. XII 1901 - 1918
Mihhail Bleive	27. X 1916 - 14. I 1919

Uhmardu-Saare kogudus

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga1. novembrist 1858. Alguses asus kogudus üürimajas, mis oli kaunis kehvas seisus. 1879. aastal ehitati kogudusele siseministeeriumi raha eest kivikirik.

Haritavat maad oli kogudusel 3 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	854

Preestrid:

Grigori Bellavin	1859 - 1860
Ilja Uberski	18. VII 1860 - 17. XI 1871
Nikolai Lebedev	17. XI 1871 - 1879
Joann Skoropostižnõi	1879 - 27. III 1892
Viktor Skoropostižnõi	1892 - 1898
Aleksandr Vassiljev	1898 - 22. I 1904
Mihhail Põrk	08. IIII 1904 - 19. IV 1936

Varnja kogudus

Üksikud Varnja õigeusulised kuulusid algul Tartu Uspenski kogudusse. 1824. aastast seoses Nina koguduse avamisega aga Nina kogudusse. Tartu praost Pavel Aleksejev leidis, et parim vahend vanausuliste vastu on õigeusu koguduse avamine. Tema taotlusel tehti seda Pühima Sinodi ukaasiga nr. 375 18. novembrist 1853. 1855. aastal õnnistati riigi raha eest ehitatud puust kirik.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1860	262
1890	266
1900	303

Preestrid:

Mihhail Malein	24. II 1857 - 08. V 1875
Joann Kazarinov	08. V 1875 - 18. VIII 1876
Ilja Uberski	16. VIII 1876 - 18. II 1883
Joann Kazarinov	03. III - 08. V 1883
Nikolai Bežanitski	23. X 1883 - 1885
Sergei Bõstrov	1885-1889
Leonid Hvoinski	15. VIII 1889 - 1990
Joann Ugolnikov	1890 - 13. XI 1893
Aleksandr Timofejev	14. XI 1893 - 18. XI 1896

Aleksandr Troitski	1896 - 1899
Nikolai Muraveiski	1899 - 02. VII 1913
Anatoli Stšukin	28. VII 1913 - 1914
Aleksandr Lebedev	20. X 1914 - 1916
Pavel Burov	1916 - 1920

Võnnu-Kärsa kogudus

Kogudus tekkis 1851. aastal väikeses arvust õigeusku üle tulnud luterlastest. Jumalateenistused algasid 1852. aastal, esialgu kasutati jumalateenistusteks kasarmut Kurista mõisas. 1879. aastal valmis siseministeeriumi raha eest ehitatud kivist kirik.

Maad kiriku ja koguduse hoonete ehituseks saadi Ahja mõisast, **haritavat maad** peale kirikuteenrite aiamaa kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1855	588
1860	535
1865	657
1870	606
1875	642
1880	609
1885	593
1890	201
1895	395
1900	388
1905	205
1910/*1909*	156
1915	105

- Piiskop Arseni 1890. aasta visitatsiooniga seoses märgib piiskopkond, et kogudusele on probleemiks olnud õigeusust äralangemine. Sellele viitab ka 1890. aastate koguduseliikmete arv.

Preestrid:

Pjotr Skoropostižnõi	03. VII 1852 - 11. VI 1855
Joann Veleiski	1855 - 1856
Vassili Verhoustinski	23. IV 1856 - 10. V 1858
Vassili Zadvinski	08. X 1858 - 21. VII 1860
----------	1860-1861 preestrit ei ole
Mihhail Nikolski	1862 - 1864
*Aleksandr Gorski	23. VII - 13. XII 1864
Nikolai Vinogradov	15. XI 1864 - 23. III 1865
Feodor Aleksinski	23. III 1865 - 11. V 1866
Aleksei Zverev	06. VIII 1866 - 24. I 1868
Aleksei Verhoustinski	24. II 1871 - 17. X 1886
Aleksei Allik	08. XI - 20. XI 1886
Vladimir Bobkovski	1887 - 01. V 1887
Aleksandr Pokrovski	21. XI 1887 - 05. IX 1889
Nikolai Šorohov	05. VI 1889 - 06. VIII 1892
*Konon Šorohov	1892
Leonid Hvoinski	18. IX 1892 - 09. IV 1896
Timofei Djakonov	09. IV 1896 - 1898
Viktor Skoropostižnõi	1898 - 1899
Konstantin Gustavson	06. II 1900 - 16. V 1905
Aleksandr Vassiljev	16. V 1905 - 01. IV 1910
Georg Karlson	08. VIII 1910 - 01. X 1913
Anton Laar	28. X 1913 - 18. III 1915
Konstantin Kokla	18. III 1915 - 01. X 1916
Timoteo Roi	04. XII 1916 - 1918

Allikad *(klirovõje vedomosti)*

EAA. F 1655-2(I)-39, 40, 42, 47, 70, 78, 79, 85, 86, 91, 99, 104, 105, 108, 109.
EAA. F 1919-1-14, 17, 22, 26, 29, 31, 36, 40, 45, 50, 55, 60, 65, 68.
EAA. F 1923-1-7, 16, 20.
EAA. F 1930-1-2, 3, 5, 6, 7.
EAA. F 1931-1-15, 16, 17, 18, 19, 20, 21.
EAA. F 1944-1-24, 25, 26, 27, 28, 29, 30.
EAA. F 1948-1-9, 10, 11.
EAA. F 1959-1-6, 7, 10, 14, 19, 24, 28, 30, 34, 150, 152, 209.
EAA. F 1964-1-68.
EAA. F 1967-1-9, 10, 11.
EAA. F 1972-1-97, 98, 99, 100, 101, 102.
EAA. F 1980-1-8, 9, 10, 122.
EAA. F 1996-1-1, 5, 42, 43, 44, 45, 46, 47.

Lisa 2.2. Pärnu praostkond

PÄRNU PRAOSTKOND

Häädemeeste

Kogudus avati Pühima Sinodi ukaasiga 18. septembrist 1849. 1858. aastal avati Tahkuranna kogudus, mis tähendas kogudusest 521 liikme lahkumist. 1890 avati Heinaste kogudus, kuhu läks 367 senist Häädemeeste koguduse liiget, 1896. aastal avati Laiksaare kogudus, kuhu läks 1050 senist koguduse liiget.

Aastatel 1850-1872 peeti jumalateenistusi kohaliku mõisa teomeeste saunas, kirikuteenujad elasid moonakate majas. Kirik on ehitatud 1872. aastal Pühima Sinodi eraldatud rahast. Kirik ehitati halvast materjalist: savist (mis sisaldas lubjakive) ja nõrgalt põletatud tellistest. Seetõttu nõudis hoone pidevat ja kallist remonti.

Haritavat maad on kogudusele eraldatud 156 tiinu, maa aga oli väga kivine ja temast saadav tulu oli tagasihoidlik.

Koguduses liikmeid:

Aasta	kokku
1850	1960
1855	2136
1860	1750
1865	1998
1870	2117
1875	2391
1880	2736
1885	3074
1890	3016
1895	3207
1900	2493
1905	2727
1910	2912
1915	3124

Preestrid:

Küprian Sarnet	29. IX 1849 - 08. X 1853
Grigori Bellavin	09. X 1853 - 1859
*Mihhail Tšetõrkin	1855

Pjotr Skoropostižnõi	31. VII 1859 - 13.VII 1866
Vassili Polistovski	13. VI 1866 - 08. VI 1867
*Vassili Verhoustinski	08. VI 1867 - 06. XII 1867
Kallinik Prants	06. XII 1867 - 17. VII 1901
Peeter Saar	01. VII 1901 - 01. X 1939

Jaagupi-Uduvere

Kogudus on avatud Pühima Sinodi ukaasiga 14. juunil 1846. aastal. Alguses asus kogudus üürimajades. 1866. aastal valmis riigi ning teiste koguduste antud raha eest ehitatatud uus kivist kirik.

Haritavat maad eraldati kogudusele kokku 84,41 tiinu 1852. ja 1874. aastal Uduvere riigimõisast.

Koguduses liikmeid:

Aasta	kokku
1855	1725
1860	992
1865	2168
1870	2078
1875	2141
1880	2181
1890	2342
1895	2352
1900	2530
1905	2668
1910	2522
1915	2404

- Luterikirikusse naasesid 1895. aastaks 110 inimest ja 1900. aastaks 106 inimest.

Preestrid:

Joann Jelenin	30. VII - 14. XII 1845
Jakov Kusovski	15. X 1846 - 01. XI 1848
Aleksei Troitski	01. XI 1848 - 18. VII 1851
Vassili Karzov	18. VII 1851 - 05. III 1862
Kirill Venger	09. III 1862 - 21. XII 1887
Vassili Bežanitski	02. II 1888 - 1907

Georg Kiimann	25. I 1908 - 01. X 1912
Jakob Oberpahl	09. X 1912 - 01. I 1920

Jõõpre

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1862. aastal. Jumalateenistusi korraldati Jõõpre abikooli hoones, alates 1865. aastast olid teenistused kirikuameti hoones. Aastatel 1876-78 ehitati siseministeeriumi raha eest kivikirikut, see õnnistati 3. septembril 1879.

Haritavat maad eraldati kogudusele 114 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	kokku
1865	1150
1870	1137
1875	1193
1880	1239
1885	1264
1890	1303
1895	1334
1900	1365

Preestrid:

Pavel Panov	15. X 1861 - 21. XII 1862
Vassili Polistovski	03. IV 1862 - 13. VI 1866
Pjotr Skoropostižnõi	13. VII 1866 - 20. IV 1902
Andrei Pärtel	27. VII 1902 - 18. X 1921

Kalli

Kogudus avati Pühima Sinodi ukaasiga 24. aprillist 1848. Tegelik avamine venis aga vaimulike ja kirikuteenijate saabumisega 1. detsembrini 1849. Kirikuhooneks renditi Võlla mõisale kuuluvat küüni. 1866. aastal valmis praegune kivist kirikuhoone.

Haritavat maad sai kogudus 1850. aastal Kalli riigimõisa maadest 33 tiinu ja sellele lisaks 1867. aastal veel 75 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	964
1855	1033
1860	1127
1865	1161
1870	1158
1875	1320
1880	1378
1885	1421
1890	1609 (luterikirikusse naases 56)
1895	1731
1900	1742

Preestrid:

Mihhail Vassiljev	16. X 1849 - 23. XI 1854
*Küprian Sarnet	1854 - 1855
Aleksandr Gorski	26. XII 1855 - 1860
Grigori Paro	25. X 1860 - 14. X 1873
*Pavel Verhoustinski	1873
Stefan Bežanitski	14. XII 1873 - 02. V 1890
Nikolai Lusik	02. V 1890 - 16. X 1899
Laurenti Raudsepp	1899 - 31. III 1931

Kastna

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi poolt 1896. aastal piirkonna lahutamisega Seli-Tõstamaa kogudusest. Kohe pärast koguduse asutamist ehitati lihtne laudadest kirik, mis valmis 1896. aastal. 1904 ehitati selle asemele graniitkivist kirik. Ehitust toetas suurte summadega Paterburi kaupmees Putõsev, 1896 annetas polkovnik Slavinski kirikule kolm kella.

Haritavat maad ei ole.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1896	689
1900	886

Preestrid:

Pavel Tšetõrkin	29. VI 1896 - 22. I 1907
Viktor Kümmel	14. X 1907 - 30. X 1927

Kihnu

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1848. aastal pärast seda kui Kihnu saarel olid kõik peale 84 aastase kurdi erusõduri õigeusku üle läinud. Uue koguduse kasutada anti senine luteriusu kirikuhoone, mis ehitati 1862. aastaks ümber õigeusukirikuks. Luba ümberehituseks tuli Pühimast Sinodist 25. novembril 1861. Ümberehitus läks maksma 8716 rubla ja seda finantseeris Pühim Sinod.

Haritavat maad oli kogudusel 38,6 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	615
1855	652
1860	672
1865	680
1870	724
1875	770

1880	858
1885	871
1890	901
1895	957
1900	1022

Preestrid:

Pjotr Beztsennõi	13. III 1848 - 08. X 1853
Aleksandr Gorski	08. X 1855 - 26. XII 1855
Pjotr Beztsennõi	26. XII 1855 - 31. VII 1859
Georg Lutso	22. X 1859 - 16. XI 1860
Josif Nevdatšin	01. II - 18. XII 1860
Aleksandr Gorski	16. XI 1860 - 04. VII 1863
Vassili Hvoinski	29. VII 1863 - 1867
Simeon Požarski	13. X 1868 - 13. IV 1879
Vassili Ink	20. VII 1879 - 26. VI 1881
Nikolai Pokrovski	30. VIII 1881 - 26. III 1884
Viktor Bobkovski	22. VII 1884 - 01. V 1886
Leonid Solovjov	10. VIII 1886 - 07. IX 1895
Aleksander Klaas	24. IX 1895 - 16. XI 1899
Andrei Janson	02. II 1900 - 18. III 1905
Teodor Dubkovski	01. V 1905 - 01. VIII 1921

Kilingi

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1846. aastal. Alguses peeti jumalateenistusi Kilingi mõisalt üüritavas kivist hoones, seejärel Pati mõisas ühes puumajas. 1870. aastal viidi kirik üle Kilingi mõisasse ja hakati ehitama kivist kirikuhoonet, mis valmis 1872. aastal Pühima Sinodi finantseerimisel, palju oli ka annetusi.

Haritavat maad sai kogudus Surju mõisa jagamisel 1854. aastal ja 1870. aastal Kilingi riigimõisa jagamisel. Vastavalt 161,38 ja 114,50 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	766
1855	795
1860	680

1865	722
1870	663
1875	717
1880	719
1885	792
1890	953
1895	1182
1900	1341
1905	1391

Preestrid:

Küprian Sarnet	29. XI 1846 - 01.XII 1847
Vassili Karzov	01. XII 1847 - 29. X 1849
Grigori Bellavin	29. X 1849 - 08. X 1853
Pjotr Beztsennõi	08. X 1853 - 28. II 1855
Mihhail Tšetõrkin	07. II 1855 - 21. XI 1863
Andrei Soome	10. XII 1863 - 25. VII 1886
Kapiton Lebedev	25. VII 1886 - 22. VI1893
Joann Vassilkov	24. VII 1893 - 12. V 1895
Nikolai Pokrovski	31. V 1895 - 15. XI 1902
Andrei Luha	26. XI 1902 - 01. I 1909
Nikolai Küppar	01. I 1909 - 01. V 1922

Kärgu

Kogudus loodi Pühima Sinodi ukaasiga 16. novembril 1852 piirkonna lahutamisega Vändra kogudusest. Jumalaeenistusi peeti Kärgu mõisast renditud ruumides. 1862. aastast olid teenistused kirikumaale ehitatud palvemajas. 1878 valmis siseministeeriumist eraldatud raha eest ehitatud kivikirik.

Haritavat maad eraldati kogudusele 1874. aasta aprillis 65,85 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid

1855	826
1860	927
1865	956
1870	952
1875	961
1880	971
1890	1161
1895	1204
1900	1075
1905	1195
1910	1161
1917	1072

Preestrid:

Fjodor Znamenski	20. X 1852 - 1858
*Vassili Karzov	1858
Vassili Hvoinski	10. V 1858 - 08. II 1860
Timofei Djakonov	21. II 1860 - 1862
*Vassili Karzov	1862
*Aleksei Verhoustinski	01. VII - 01. X 1862
*Kirill Venger	1862 - 10. VIII 1871
Kapiton Lebedev	08. VIII 1871 - 25. X 1884
Nikolai Bežanitski	18. VIII 1885 - 29. VI 1891
Mihhail Tšihatsov	29. VI 1891 - 22. III 1896
Leonid Hvoinski	09. IV 1896 - 1905
Mihhail Pihlak	01. V 1905 - 03. V 1906
Karp Eberling	17. V 1906 - 19. VI 1914
Anton Nõmm	21. VII 1914 - 23. I 1917
Joann Hion	1917

Laiksaare

Laiksaare piirkonna esimesed uskuvahetanud talupojad kuulusid algul Pärnu linnakoguduse alla. Kui 1846. ja 1849. aastal aastal avati vastavalt Kilingi ja Häädemeeste kogudused, läksid Laiksaare õigeusklikud nendesse kogudustesse. Et Häädemeeste preestril oli raske Laiksaare inimeste usuliste vajaduste rahuldamine, siis praost N. Prantsi ja piiskop Arseni toetusel avati 11. aprillil 1896 iseseisev Laiksaare kogudus (Pühima Sinodi ukaas nr. 1819). Kirikuhoonet kogudusel ei olnud ja ruume üüriti taluperemehe Georg Lepiku käest.

Riigilt raha kiriku ja vajalike abiruumide ehitamiseks ei saadud. 1911. aastal ehitas kogudus preester K. Saarmanni kaasabil ja omal algatusel suure kahekordse puust maja, kus asusid nii kirik, kool, kihelkonnakooli õpetajate korterid kui ka avar saal. 1918. aastal maja hävis tulekahju tagajärjel.

Haritava maa saamine kogudusele ei olnud kerge. Pikkade palvete peale anti kogudusele 25 tiinu maad, millest suurem osa oli kasutamiseks kõlbmatu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1900	1072
1905	1097
1910	1160

Preestrid:

Dmitri Dubkovski	26. VI 1896 - 01. III 1898
Aleksander Paklär	06. III 1898 - 1900
Joann Paavel	17. III 1900 - 03. X 1907
Kodrat Saarmann	01. V 1908 - 1918

Lelle

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1. jaanuaril 1851 piirkonna lahutamisega Vändra kogudusest. Kogudus asus kuni 1. septembrini 1868 üüritud ruumides, siis valmis riigi raha eest ehitatud kivist kirikuhoone.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1855	1179
1860	1326
1865	1404
1870	1507
1875	1517
1880	1513

Preestrid:

Fjodor Znamenski	20. IX 1850 - 19. III 1851
Pjotr Timofejev	19. III 1851 - 1852
Vassili Polistovski	26. IV 1852 - 13. I 1858
Vassili Verhoustinski	13. I 1858 - 31. X 1861
*Vassili Verhoustinski	31. X 1861 - 29. IX 1864
Aleksei Verhoustinski	29. IX 1864 - 11. X 1869
*Dionisi Välbe	11. X 1869 - 1870
Nikolai Tsvetikov	01. X 1870 - 28. I 1874
*Kapiton Lebedev	1874
Joann Vassilkov	02. VIII 1874 - 28. VIII 1879
*Dionisi Välbe	28. VIII 1879 - 01. VIII 1880
Martin Ramul	01. VIII 1880 - 18. VIII 1882
*Dionisi Välbe	18. VIII - 07. XI 1882
Vladimir Bobkovski	07. XI 1882 - 02. VIII 1886
Aleksei Verhoustinski	17. X 1886 - 20. I 1997
Nikolai Šorohov	13. IX 1887 - 05. VI 1889
Viktor Skoropostižnõi	24. VI 1889 - 1892
Aleksandr Šamardin	29. IV 1892 - 1902
Hermann Aav	14. IX 1904 - 11. III 1907
Georg Kiimann	01. X 1907 - 25. I 1908
Mihail Koel	04. V 1908 - 17. VIII 1915
Peeter Põhonin	28. IV 1916 - 28. II 1934

Pootsi-Kõpu

Pühima Sinodi ukaasiga 28. septembrist 1848 nr. 10420 jagati Tõstamaa kogudus Pootsi-Kõpu ja Seli-Tõstamaa kogudusteks. Algul paiknes kogudus üürimajades, siseministeeriumist eraldatud raha eest ehitatatud kivist kirik valmis 1873. aastal.

Haritavat maad oli kogudusel 70 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1855	1880

1860	1974
1865	1467
1870	1392
1875	1501
1880	1554
1885	1561
1890	1579
1895	1898
1900	1944
1905	1943
1910	1913

Preestrid:

Joann Mutovozov	28. V 1848 - 08. X 1853
Dmitri Menšikov	08. X 1853 - 20. I 1856
Vassili Zadvinski	20. I 1856 - 08. X 1858
Andrei Soome	22. X 1858 - 10. XII 1863
Stefan Zverev	21. XI 1863 - 01. IX 1870
Pavel Verhoustinski	21. IV 1871 - 16. IX 1892
Joann Sepp	25. X 1892 - 01. VI 1893
Kapiton Lebedev	22. VI 1893 - 21. II 1900
Aleksander Paklär	1900 - 02. XII 1904
Aleksander Leets	01. I 1905 - 31. V 1914
Karp Eberling	19. VII 1914 - 1916
Teodor Troitski	01. I 1917 - 15. XII 1930

Pärnu Issanda Muutmise

Pärnu eestlastest õigeusklikud tahtsid eralduda Katariina kogudusest ja soovisid endale oma pühakoda. Raha puudusel seda esialgu ei saadud. Pärnu linnavolikogu kinkis 1898. aastal ühehäälselt linnavalitsuse ettepanekul Pärnu eestlastest õigeusulistele kiriku ehitamiseks maad. Raha kiriku ehitamiseks saadi üle Venemaalisest korjandusest 30 000 rubla. Ehitusega alustati 1902 ja sisse õnnistati kirik 27. oktoobril 1904. Kogudus loodi Pühima Sinodi ukaasiga nr 12 867 18. detsembrist 1904.

Haritavat maad kogudusel ei olnud

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid

1905	2893
1910	4196

Preestrid:

Mihhail Suigussaar (ülempr.)	14. X 1904 - 01. I 1905
Nikolai Tsvetkov	27. I 1905 - 15. III 1916
Aleksander Paulus	26. III 1916 - 05. XII 1920

Pärnu Katariina

1764. aastal osales keisrinna Katariina II jumalteenistusel endises luteriusu Jaani kirikus, mis oli kohandatud õigeusu kirikuks. Keisrinna otsusel ehitati selle asemele praegune tema auks nimetatud kirik, mis lõplikult valmis 1768. Kiriku ehitamiseks andis riik 14 236 rubla. 1905. aastani oli tegemist segakogudusega (vene-eesti), kus oli ka kaks preestrit.

Haritavat maad eraldati kogudusele 1897. aastal Tahkuranna mõisast 77,16 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	2380
1855	-
1860	2200
1865	2072
1870	1791
1875	1979
1880	2013
1885	2227
1900	3361
1905	803
1910	795
1915	704

Preestrid:

Pjotr Timofejev	05. VII 1846 - 02. IX 1847
Aleksandr Sokolov	31. VIII 1847 - 1848
Aleksei Valdemanovski	01. IX 1848 - 01. VI 1847
Vassili Tšerepnin	V - VI 1850
Vassili Hvoinski	15. VIII 1850 - 03. IX 1853
Jakov Tšitskevitš (ülempr.)	22. VII 1852 - 1872
Aleksei Bellavin	15. VII 1854 - 01. I 1856

Jossif Nevdatšin	08. IX 1857 - 20. III 1861
Vassili Kudrjavtsev	20. III 1861 - 29. IX 1864
Jakob Kõigerist	09. X 1864 - 01. XI 1867
Joann Skoropostižnõi	05. X 1867 - IX 1879
Aleksandr Troitski (ülempr.)	08. X 1872 - 1875
Aleksandr Poletajev (ülempr.)	10. I 1875 - 03. IX 1879
Joann Vassilkov	28. VIII 1879 - 1893
Mihhail Suigussaar (ülempr.)	14. X 1879 - 18. II 1916
Nikolai Tsvetkov	11. VIII 1894 - 27. I 1905
Nikolai Tsvetkov (ülempr.)	15. III 1916 - 01. XII 1936

Sindi

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga nr. 4380 15. septembrist 1895 selle eraldamisega Tori kogudusest. Kivist kirik on ehitatud Moskva kaupmehe Roman Shöni ja Sindi kalevi tekstiilvabrikute ühisuse kulul ja pühitsetud 5. juulil 1899.

Haritavat maad 4 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1895	590
1900	614
1905	603
1910	583
1915/*1914*	588

Preestrid:

Joann Tsvetkov	21. X 1895 - 09. X 1896
Aleksander Värat	15. X 1896 - 08. II 1906
Nikolai Poska	08. II 1906 - 01. I 1907
Dionisi Orgusaar	12. I 1907 - 19. VII 1930

Surju

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 15. septembril 1895. aastal piirkonna eraldamisega Tahkuranna kogudusest. Kogudusel oma kirik puudus ja umalateenistused olid Surju koolimajas, 1896. aastal püstitati posti otsa kaks kella. 1898. aastal võõrandati kindralkuberner V. Surovtsevi korraldusel kalmistuks viis tiinu maad Ilvese talust, sest mõisnik maad ei andnud.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	kokku
1895	868
1900	991
1905	1083
1910	1107
1915	1127

Preestrid:

Andrei Paul	22. X 1895 - 1916
Afanasi Vassiljev	01. I 1917 - 1918

Tahkuranna

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 11. maist 1858. Esialgu ei olnud kogudusel kindlat kohta, kus pidada jumalateenistusi. Esimestel aastatel kuni 1858. aastani peeti jumalateenistusi Võiste külas peremehe Andres Tomsoni elamus, aastatel 1858-1869 Metsakülas sõjaväe kortermajas ja 1869. aastast Metsakülasse ehitatud ruumikas puukuuris, kus teeniti kuni uue telliskividest ehitatud kiriku valmimiseni 1872. aastal. Kirik on ehitatud kroonu toetusel ja Kroonlinna õigeusu vennaste seltsi abil. Kiriku ehitamiseks kulus 35 000 rubla. 1895. aastal eraldati Tahkuranna kogudusest Surju kogudus (800 inimest).

Haritavat maad on kogudusele eraldatud 147,18 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	kokku
1860	1323

1865	1430
1870	1503
1875	1666
1880	1915
1890	2130
1895	1718
1900	1878
1905	2070
1910	2224
1915	2265

Preestrid:

Vasili Polistovski	01. IV 1858 - 18. X 1860
*Mihhail Tšetõrkin	22. III - 18. X 1860
*Pjotr Skoropostižnõi	1860-1861
Vassili Verhoustinski	31. X 1861 - 1868
*Kallinik Prants	1868-1869
Nikolai Prants	30. VIII 1869 - 23. IV 1899
Aleksander Hrebtov	12. VIII 1899 - 01. XII 1937

Tori

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi poolt 24. veebruaril 1852. Sinnani olid Tori õigeusklikud Pärnu linnakoguduse alla. 1856. aastani olid teenistused Suigu mõisa aidas, seejärel kuni1868. aastani Riisi külakoolis ja Tori koolis. Alles 1866-68. aastatel ehitatati Tori külla Pühima Sinodi eraldatud 12 000 rubla eest kivist kirik. 20. jaanuaril 1856 liideti kogudus ajutiselt Riia Vaimuliku Konsistooriumi ukaasiga Pärnu Katariina kirikuga (kuni septembrini 1865). 1895. aastal eraldati Sindi vald ja vabrik iseseisvaks koguduseks. Preestrite andmetel on märkimisväärselt paljud naasnud luteriusku.

Haritavat maad anti kogudusele 123,9 tiinu Suigu mõisast 1868. aastal, 1902. aastal lisati sellele 1,39 tiinu Suigu tuuleveski alt.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid

1855	949
1860	998
1865	1049
1870	1532
1875	1636
1880	1756
1885	1905
1890	2134
1895/*1898*	1840
1900	1885
1905	1888
1910	1636
1918	1000

Preestrid:

Dmitri Menšikov	24. II 1852 - 08. X 1853
Joann Mutovozov	08. X 1853 - 1857
*Jossif Nevdatšin	1857 - 1861
*Vassili Kudrjavtsev	1862 - 1864
*Vassili Polistovski	1864
Nikolai Azadanov	08. X 1864 - 1867
Jakob Kõigerist	01. XI 1867 - 1899
Nikolai Lebedev	15. X 1899 - 23. VII 1920

Tõhela-Murru

Kuni 1876 aastani oli Tõhela-Murru kogudus ühenduses Seli kogudusega. Pühima Sinodi ukaasiga 31. detsembrist 1875 on kogudus iseseisev. Jumalateenistused olid algul Antsutoa talus, 1870 hakati ehitama palvemaja, mis pidi olema ühtlasi ka koolimaja. Kombineeritud puust ja kivist kirik ehitati 1894. aastal riigi raha eest Nigula talu maadele.

Haritavat maad ei ole.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1880	1264
1885	1307
1890	1374
1895	1519

1900	1553

Preestrid:

Sergei Bõstrov	13. I 1876 - 1885
Pavel Nevdatšin	01. X 1885 - 18. IX 1892
Andrei Luha	30. VIII 1892 - 11. VIII 1893
Laurenti Raudsepp	1893 - 1899
Mihhail Pihlak	22. XI 1899 - 01. V 1905
Karp Noppel	25. IX 1905 - 30. XI 1943

Tõstamaa-Seli

Kogudus loodi Pühima Sinodi ukaasiga 3. juunil 1847 ja selle alla kuulusid hiljem iseseisvunud Tõhela-Murru, Pootsi-Kõpu ja Kastna kogudused. Pootsi iseseisvus 1848. , Tõhela-Murru 1876. ja Kastna 1896. aastal. Enne puukiriku valmimist 1864. aastal (sisseõnnistatud 18. juulil) kasutas kogudus üürimaju mille olukord polnud kiita.

Seli kroonumõis jagati 1867. aastal Seli ja Pootsi preestritele, köstritele ja õigeusulistele maatameestele. Härrastemaja oli algil preestri kasutada, kuid need lasid selle nii ära laguneda, et see maja tuli maha lammutada.

Haritavat maad on 140 tiinu, kogudus kasutas sellest poolt, teine pool on antud Pootsi-Kõpu koguduse kasutada.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	2116
1855	2247
1860	2182
1865	2913
1870	2826
1875	3041
1880	1935
1885	2084
1890	2190
1895	2320
1900	1768
1905	1651
1910	1626

Preestrid:

Joann Mutovozov	20. VII 1847 - 28. IX 1848
Grigori Bellavin	14. X - 29. X 1849
Vassili Karzov	29 X 1849 - 18. VII 1851
Aleksei Troitski	18. VII 1851 - 1860
Andrei Soome	01. IV 1860 - 1863
Mihail Tšetõrkin	21. XI 1863 - 01. II 1901
Vassili Olter	01. II 1901 - 25. I 1912
Georg Välbe	25. I 1912 - 01. V 1917

Uruste(varem Audru)

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 21. septembrist 1847. Esialgu toimusid jumalateenistused Võlla mõisa endises aidas, rendiga 300 rubla aastas. 1856. aastal ehitati Uruste külla puukirik. 1873 valmis kivist kirikuhoone, mis ehitati siseministeeriumi raha eest, kiriku maksumus oli 20 000 rubla. Mahutas 450 inimest.

1848. aastal eraldati kogudusest Kalli (Mihkli) kogudus, 1862. aastal liidetakse osa kogudusest loodava Jõõpre kogudusega.

Haritavat maad eraldati kogudusele Võlla kroonumõisast 1860. aastal 33 tiinu (haritavat ja heinamaad). 1869. aastal lisati sellele 65 tiinu ja 1900. aastal 18,73 tiinu. Kokku 116,73 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	kokku
1850	2553
1855	2558
1860	2788
1865	1895
1870	1768
1875	1903
1880	2068
1890	2363
1895	2437
1900	2558

* 1905. aastal läks 150 inimest luteriusku.

Preestrid:

Aleksandr Gorski	25. V 1847 - 08. X 1853

Küprian Sarnet	08. X 1853 - 1871
Dionisi Tamm	30. V 1872 - 10. II 1898
Dmitri Dubkovski	01. III 1898 - 21. XII 1907
Joann Allik	25. I 1908 - 17. XII 1939

Vändra

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 1. augustil 1847. Kivist kirik ehitati 1868. aastal riigilt saadud 12 000 rubla eest, seni olid teenistused eramajades. 1851. aastal eraldati Lelle ja 1852. aastal Kärgu kogudused, sest koguduse liikmed elasid väga hajali.

Haritavat maad anti kogudusele 1888. aastal Kaansoo karjamõisast 60 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	1730
1853	408
1855	621
1860	545
1870	596
1875	647
1880	651
1890	711
1895	779
1900	883
1905	783
1910	849

Preestrid:

Vassili Karzov	11. VII - 01. XII 1848
Pjotr Timofejev	XII 1848 - 19. III 1851
Fjodor Znamenski	19. III 1851 - 02. X 1852
Vassili Hvoinski	03. IX 1853 - 10. V 1858
Vassili Verhoustinski	10. V 1858 - 21. VIII 1859
Vassili Verhoustinski	21. VIII 1859 - 29. IX 1864
Vassili Kudrjavtsev	29. IX 1864 - 06. III 1865
Jakob Lindenberg	29. VIII 1865 - 18.VII 1869

Dionisi Välbe	17. IX 1869 - 12. III 1885
Joann Elend	24. VI 1885 - 15. IX 1900
Vsevolod Troitski	15. IX 1900 - 14. II 1907
Herman Aav	11. III 1907 - 01. IV 1911
Joann Podekrat	16. IV 1911 - 07. V 1917
Anton Ruus	08. VIII 1917 - 21. VI 1939

Allikad *(klirovõje vedomosti).*

EAA. F 1655-2(I)-39, 40, 42, 47, 70, 78, 79, 85, 86, 91, 99, 105, 108, 109
EAA. F 1920-1-4.
EAA. F 1921-1-2, 3.
EAA. F 1926-1-1.
EAA. F 1929-1-1.
EAA. F 1932-1-1.
EAA. F 1934-1-22.
EAA. F 1963-1-9, 10, 12.
EAA. F 1973-1-37, 40, 41.
EAA. F 1975-1-3, 6.
EAA. F 1977-1-9, 25, 26, 27.
EAA. F 1984-1-11, 16.
EAA. F 1998-1-1, 2.
EAA. F 4964-1-10, 11, 13, 18, 23.
EAA. F 5256-1-65, 70, 80, 85, 90, 94, 99, 104, 107, 911, 914, 917, 961, 965, 969.
EAA. F 5257-1-25, 27, 29, 30.
EAA. F 5258-1-1, 2, 4, 5.
EAA. F 5259-1-7, 17.

Lisa 2.3. Viljandi praostkond

VILJANDI PRAOSTKOND

Arusaare (kuni 12.10.1871 Pilistvere)

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 17. oktoobril 1847. Pilistvere piirkonna lahutamisega Olustvere ja Põltsamaa kogudustest. Kogudus avati 3. märtsil 1848. Kuni 1873. aastani, mil ehitati riigi raha eest kivist kirik, üüriti kiriku tarvis erievaid ruume ümbruskonna hoonetes.

Haritavat maad eraldati Arusaare kroonumõisast 11. mail 1866 21 tiinu ulatuses küntavat ning 12 tiinu heinamaad. 1867. aastal listai 29,16 tiinu küntavat ja 31,72 tiinu heinamaad, 1873. aastal eraldati 9,80 tiinu sood. Kokku oli kogudusel maad 133,94 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	2156
1855	1706
1860	2253
1865	1871
1871	2045
1875	2112
1880	2140
1885	2338
1890	2218
1895	2338
1900	2620
1905	1316
1910	1333

- 1891 aastani naases luterikirikusse 132 inimest.

Preestrid:

Mihhail Tšihhatsov	05. III 1848 - 22. VI 1852
Joann Žemtšužin	22. VI 1852 - 1854
Mihhail Vassiljev (ülempr.)	23. XI 1854 - 09. VII 1895
Nikolai Poska	21. IX 1895 - 22. VIII 1898
Georg Ristkok	01. X 1898 - 20. I 1908
Konstantin Antson (ülempr.)	21. I 1908 - 22. III 1855

Halliste-Penuja

Kogudus avati Pühima Sinodi ukaasiga nr. 3978 19. maist 1851 Karksi koguduse jagamisega Halliste ja Karksi kogudusteks. Kirik avati 1. septembril 1852 Vana-Kariste riigimõisas asunud sõjaväe kortermajas, selliselt ei tulnud makasta kirikuruumide eest renti. 1853. aasta maist kuni 28. septembrini 1875, mil pühitseti siseministeeriumi poolt eraldatud raha eest ehitatud uus kivist kirik, asus kirik üüriruumides Abja ja Vanamõisa eramõisates.

Haritavat maad eraldati kogudusele 1913. aastal Rimmo kroonumõisast 80,91 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liiikmeid
1855	1115
1860	1153
1865	1208
1871	1131
1875	1168
1880	1202
1885	1209
1890	1220
1895	1264
1900	1304
1905	914
1910	895
1915	894

1891. aastani naases luteri kirikusse 407 inimest.

Preestrid:

Nikolai Azadanov	16. XII - 21. XII 1851
Joann Veleiski	1852 - 1855
Mihhail Spassoklinski	08. IX 1855 - 20. III 1861
Jossif Nevdatšin	20. III 1861 - 05. V 1864
Vassili Kudrjavtsev	06. III 1864 - 17. X 1869
*Stefan Bežanitski	1869 - 1870
*Fjodor Aleksinski	1870 - 1871
Mihhail Panovski	25. I 1871 - 26. IV 1882
Martin Ramul	28. VIII 1882 - 05. IV 1896
Joann Kolokolov	05. IV 1896 - 01. VII 1904
Aleksandr Bobkovski	21. IX 1904 - 09. III 1909
Pavel Tšetõrkin	15. IX - 07. X 1909
*Vladimir Allik	07. X 1909 - 27. V 1910
Aleksander Vares	27. V 1910 - 20. III 1913
Anton Laar	01. IV - 28. X 1913
Mihhail Kipper	05. XI 1913 - 1918

Helme-Tõrva

Kogudus avati Riia Vaimuliku Konsistooriumi ukaasiga nr. 1425 20. märtsist 1880. Koguduse asutamise põhjuseks on liialt suured vahemaad ümbruskonna õigeusukirikute vahel, mis raskendas Tõrva piirkonna õigeusklikel jumalateenistustel osalemist.

Esimene puust kirik ehitati 1883. aastal Tõrvasse vanast Soontaga puukirikust, millele tehti kapitaalremont 1891. aastal. 1900. aastaks oli kirik täiesti lagunenud ja jumalateenistusi seal läbi viia ei saanud, sest katus lasi vaatamata 1899. aasta katuseremondile vett läbi. 1904. aastal ehitati Tõrvasse valisuse eraldatud raha eest uus maakividest kirik.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1880	1108
1895	1143
1900	1181
1905	904

1910	572
1915	498
1917	469

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 350 inimest.

Preestrid:

Simeon Požarski	1880 - 21. III 1884
Nikolai Pokrovski	26. III 1884 - 05. IX 1885
Aadam Siimo	1886 - 1888
Nikanor Dobrõševski	12. X 1888 - 20. VII 1890
Viktor Bobkovski	1890 - 23. IV 1895
Joann Vassilkov	12. V 1895 - 17. VI 1896
Aleksandr Zverev	01. VII 1896 - 11. V 1907
Georg Välbe	25. VI 1907 - 25. I 1912
Vassili Olter	25. I 1912 - 01. IV 1919

Kaansoo

Kogudus loodi Pühima Sinodi ukaasiga nr. 2941 22. märtsist 1904, kui eraldati Vastsemõisa valla õigeusklikud Suure-Jaani (Olustvere) õigeusu kogudusest. Spetsiaalset kirikuhoonet kogudusel ei olnud, kirikuks kasutati erinevaid üürimajasid aastani 1944, mil kogudus suleti ja ühendati taas Suure-Jaani kogudusega.

Haritavat maad on kogudusel olnud 22,02 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1905	435
1910	479
1915	492
1918	475

Preestrid:

Joann Kolokolov (ülempr.)	01. VII 1904 - ?
Mihhail Pihlak (ülempr.)	? - 01. XI 1933

Kabala

Kogudus asutati Pühima Sinodi uklaasiga nr. 3640 30. maist 1901 (Kabala õigeusklikud kuulusid varem Arusaare, Kiigevere ja Helme-Tõrva kogudustesse), kirikuks üüriti talupoeg Ivan Kändi maja, 1918. aastal kogudus suleti.

Haritavat maad kogudusel olnud ei ole.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1905	1389
1910	1380
1915	1189

Preestrid:

Nikolai Skromnov	02. IX 1901 - 12. VI 1903
Viktor Polistovski	12. VI 1903 - 07. XII 1908
Teodor Troitski	02. II 1909 - 01. I 1917

Karksi

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1847. aasta lõpus. Kuni 1. detsembrini 1851 üüriti kiriku tarvis puumaja Karksi mõisast, maja oli väga kehvas seisus. 1. detsembrist 1851 22. septembrini 1853 asus kirik Vana-Kariste mõisas sõjaväe kortermajas, mille eest üüri tasuda ei tulnud. 22. septembrist 1853 kuni 19. novembrini 1868 asus kirik taas Karksi mõisalt üüritavates ruumides. 19. novembrist 1868 asus kirik selleks sptesiaalselt ehitatud riigi raha eest kivist kirikuhoones.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	3206
1855	2471
1860	2663
1865	2845
1871	2991
1875	2996
1880	2755
1885	3007
1890	3184
1895	3194
1900	3357
1905	3331
1910	3146
1917	2607

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 156 inimest.

Preestrid:

Küprian Sarnet	01. XII 1847 - 24. IX 1849
Nikolaj Tsvetkov	01. X 1849 - 1858
Nikolai Azadanov	31. III 1858 - 06. II 1864
Jossif Nevdatšin	08. V 1864 - 17. X 1867
*Vassili Kudrjavtsev	17. X 1867 - 1868
Feodor Aleksinski	24. I 1868 - 1871
Aleksandr Karzov	30. VIII 1871 - 1881
*Eufimi Küppar	1881
Nikolai Tsvetkov	29. XI 1881 - 11. VIII 1893
Andrei Luha	11. VIII 1893 - 26. XI 1902
Aleksander Paulus	05. II 1903 - 18. II 1908
Vladimir Allik	09. XI 1908 - 26. I 1938

Kiigevere

Kogudus on avatud Pühima Sinodi ukaasiga nr. 9813 19. septembrist 1850 ning moodustatud Põltsamaa ja Arusaare õigeusu kihelkondade äärealadest. Kuni 10. oktoobrini 1860 käisid koguduse liikmed jumalateenistustel Arusaare ja Põltsamaa kirikutes, sealt edasi kuni puust kiriku ehitamiseni 1892. aastal (pühitsetud 15. novembril 1892) asus kogudus üürikorterites. Raha kiriku ehitamiseks 5000 rubla annetas Peterburi kaupmees Ivan Bogdanov.

Haritavat maad kogudusel ei olnud, mistõttu piiskopkond ostis 16. augustil 1891. aastal talupoeg Hendrik Aalilt 4 tiinu kirikuhoone ning kogudusemajade ehitamise tarvis ja 1,5 tiinu kalmistuks.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1855	816
1865	836
1871	759
1875	715
1880	717
1885	680
1890	562
1895	657
1900	719
1905	644
1910	596
1917	572

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 167 inimest.

Preestrid:

*Mihhail Tšihatsov	1850 - 22. VI 1852
*Joann Žemtšužin	22. VI 1852 - 1854
*Mihhail Vasiljev	23. XI 1854 - XI 1860
Vasili Polistovski	18. X 1860 - 03. IV 1862
*Mihhail Vasiljev	VI 1862 - 01. IX 1879
Aleksandr Poletajev (ülempr.)	03. IX 1879 - 17. II 1892
Laurenti Raudsepp	17. II 1892 - 1893

Nikolai Tšistjakov	1893 - 01. X 1908
Viktor Polistovski	07. XII 1908 - 1913
Joann Kümmel	08. IX 1913 - 01. XII 1921

Kolga-Jaani

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 7. septembrist 1847, kuni kivikiriku ehitamiseni 1873 (ehitatud siseministeeriumi vahenditest) kasutas kogudus üürimaja Vaibla mõisas, mis oli preestrite sõnul puust, kitsas ja igati ebamugav ning selliselt jumalateenistusteks sobimatu.

Haritavat maad oli kogudusel 64,24 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	1928
1855	1823
1860	2046
1865	2237
1871	2074
1875	2120
1880	2229
1885	2300
1890	2576
1895	2602
1900	2702
1905	2494
1910	2425

- 1891. aastani naases luterikirikusse 50 inimest.

Preestrid:

Timofei Djakonov	06. VIII 1847 - 03. III 1853
Feodor Aleksinski	03. III 1853 - 22. III 1858
Vasili Kudrjavtsev	22. III 1858 - 26. II 1860
Aleksei Troitski	01. IV 1860 - 26. III 1862
*Mihail Tšihatsov	11. V - 05. VIII 1862
Eufiimi Küppar	16. VIII 1862 - 1866
*Fjodor Aleksinski	1866-1867

Aleksandr Gorski	1867 - 1876
Joann Skromnov	28. IV 1876 - 12. XII 1896
Jakob Oberpahl	12. XII 1896 - 09. X 1912
Konstantin Gustavson	19. X 1912 - 20. II 1920

Olustvere

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 27. veebruarist 1847. 1. oktoobrini 1848, mil valmis esimene riigi poolt ehitatud puust koguduse maja, üüris kogudus ruume Olustvere mõisas. 21.augustil 1849 võeti kasutusele riigi raha eest ehitaud puust kirikuhoone (kivist vundament), mille õnnistas piiskop Platon samal päeval. Kivist kirik ehitati riigi raha eest 1906-07 aastatel.

Haritavat maad eraldati kogudusele 103,51 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	1260
1855	1307
1860	1548
1865	1650
1871	1711
1875	1764
1880	1822
1885	1896
1890	2063
1895	2266
1900	2392
1905	1909
1910	1788
1917	1775

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 149 inimest.

Preestrid:

Aleksei Malov	08. II 1847 - 1848
Markian Jellinski	01. IX 1848 - 31. VII 1850
Aleksandr Troitski	31. VII 1850 - 12. III 1851
Vassili Malozjomnov	12. III 1851 - 1862

Simeon Popov 15. I 1862 - 13. IX 1875
Nikolai Tsvetikov 21. X 1875 - 25. II 1885
Dionisi Välbe 12. III 1885 - 13. IV 1906
Mihhail Pihlak03. V 1906 - 01. XI 1933

Põltsamaa

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga nr. 2674 17. märtsist 1846. Põhjuseks Põltsamaa piirkonna kaugus teistest õigeusu kirikutest. Kuni 19. oktoobrini 1851 asus kogudus riigi poolt üüritud puumajas Põltsamaa mõisas. Puukirik kivist vundamendil õnnistati 11. augustil 1852, ehitatud riigi raha eest. Uus kivist kirik ehitati riigi raha eest aastatel 1894-1895. Uue kiriku ehitamiseks osteti maad Põltsamaa mõisast 1891. aastal.

Haritavat maad eraldati kogudusele 1884. aastal 33,7 tiinu. 1887. aastal on see riigivarade ministeeriumi poolt tagasi võetud ja vastu antud 62,4 tiinu paremas kohas.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	2150
1855	1933
1860	2401
1865	2250
1871	2000
1875	2098
1880	2206
1885	2286
1890	2466
1895	2400
1900	2627
1905	2488
1910	2492
1915	2535

- 1891. aastani naases luterikirikusse 362 inimest.

Preestrid:

Vassili Polistovski	18. IX 1846 - 07. XII 1849
Konstantin Horošavin	11. XII 1849 - 1852
Simeon Popov	01. VII 1852 - 15. I 1862
Aleksei Troitski	26. III 1862 - 11. V 1866
Eufiimi Küppar	1866-1873
Nikolai Tsvetikov	28. I 1874 - 21. X 1875
Viktor Bežanitski	29. I 1876 - 07. VII 1881
Vassili Ink	26. VI 1881 - 21. II 1917
Joann Podekrat	07. V 1917 - 15. VIII 1836

Suislepa

Kogudus on asutaud Pühima Sinodi ukaasiga nr. 12 995 19. detsembrist 1853, põhjuseks Suislepa piirkonna kaugus teistest õigeusu kirikutest. Kogudus asus kaua erinevates üürimajades, vahepeal kasutas ka Tuhalaane kirikut. 1890. aastal annetas erukindral Aleksandr Garnovski 16 000 rubla kivikiriku ehitamiseks, mis õnnistati 19. mail 1891.

Haritavat maad kogudusel ei olnud. 1884 araldati Tarvastu-Saaremõisa abikoolile Vana-Tanassilma riigimõisast 24,3 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1865	1509
1871	1493
1875	1503
1880	1497
1885	1440
1890	1413
1895	1302
1900	1382
1905	978
1915	751

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 422 inimest.

Preestrid:

*Gavril Bragin	1854 - 1860
Vassili Kudrjavtsev	16. VII 1860 - 28. II 1861
*Mihhail Tšihatsov	28. II 1861 - 11. V 1862
*Gavril Bragin	1862 - 1866
Georg Lutso	01. I 1867 - 1869
Aleksei Verhoustinski	26. XI 1869 - 24. II 1871
Karp Tiisik	10. IX - 02. X 1872
*Joann Rajevski	1872 - 1874
Aleksandr Troitski	1875 - 13. IV 1879
Simeon Požarski	13. IV 1879 - 1880
Nikolai Poletajev	01. III 1880 - 04. VII 1880
Viktor Polistovski	15. VII 1880 - 14. VII 1901
Joann Entson	14. VII 1901 - 08. XI 1906
Mihhail Uusna	08. XII 1906 - 11. IV 1921

Tänassilma

Kogudus on avatud Pühima Sinodi ukaasiga nr. 4527 7. ooktoobrist 1894 Tänassilma piirkonna lahutamisega Viljandi õigeusu kogudusest. Kuni 1898. aastani, mil valmis riigi raha eest ehitatud kivikirik asus kogudus üürimajades. Maad kiriku ehitamiseks eraldati 1 tiin Vana-Tänassilma kroonumõisast, samuti 1 tiin kalmistuks.

Haritavat maad eraldati kogudusele Sauga riigimõisast 1904. aastal 6,5 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1895	485
1900	531
1905	578
1910	562
1915	571
1917	563

Preestrid:

Jakob Oberpahl	30. I 1895 - 12. XII 1896
Joann Preobraženski	01. I 1897 - 1898
Nikolai Päts	31. I 1899 - 18. II 1904
Aleksandr Vassiljev	06. II 1904 - 11. V 1905
Konstantin Gustavson	16. V 1905 - 19. X 1912
Karp Tints	18. XI 1912 - 27. VI 1915

Vladimir Alumäe	12. VII 1915 - 02. X 1940

Tuhalaane

Kogudus on avatud Pühima Sinodi ukaasiga 10. märtsist 1850. Kogudus kasutas jumalateenistusteks 24. juunist 1852 1. oktoobrini 1853 Viljandi kirikut. Pärast seda kuni 1873. aastani, mil valmis siseministeeriumi vahenditest kivikirik, kasutati taas üürimaja.

Haritavat maad eraldati Tuhalaane kroonumõisast 36 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1850	2023
1855	2470
1860	2583
1865	2223
1871	2305
1875	2124
1880	1941
1885	1965
1890	1574
1895	1684
1900	1776
1905	1479
1910	1427
1915	1415

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 344 inimest.

Preestrid:

Vassili Polistovski	11. II - 26. IV 1852
Vassili Kudrjavtsev	19. II - 23. X 1852
*Vassili Kudrjavtsev	23. X 1852 - 10. II 1854
Gavril Bragin	1854 - 1866
Stefan Bežanitski	17. IV 1866 - 14. XII 1873

Eufiimi Küppar	1873 - 20. VI 1894
*Andrei Luha	1894
Nikolai Küppar	03. VIII 1894 - 17. IV 1914
Aleksander Leets	30. V 1914 - 1921

Viljandi

Kogudus on asutatud Pühima Sinodi ukaasiga 1846. aastal Viljandi linnas asunud vene ametnikele. Puust kirik ehitati riigi raha eest 1847. aastal, 1885 on seda kapitaalselt remonditud (laudadega üle löödud). 1892. aastal tekkis piiskopkoonas mõte rajada Viljandisse uus kirik, mis olnuks maakonnalinna vääriline. Piiskop Arseni eestvõttel osteti kiriku ehituse tarvis maatükk vangla läheduses, kuid uut kirikut ei suudetudki ehitada.

Haritavat maad eraldati kogudusele 102,04 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1851	1481
1855	1101
1860	1215
1865	1364
1871	1326
1875	1508
1880	1679
1885	1647
1890	1902
1895	1369
1900	979
1905	1102
1910	1028
1915	1060

- 1891. aastani naases luteri kirikusse 607 inimest.

Preestrid:

Nikolai Verhoustinski	IV - X 1846
Joann Jelenin	15. XI 1846 - 26. IV 1847
Mihhail Tšihatsov	07. II 1847 - 05. III 1848

Markian Jellinski	29. I - 01. IX 1848
Aleksandr Sokolov	1848 - 1850
Markian Jellinski	31. VII 1850 - 1860
Vassili Kudrjavtsev	23. X 1852 - 22. III 1858
Fjodor Aleksinski	22. III - 11. VIII 1858
Kirill Albov (ülempr.)	13. XII 1860 - 1870
Mihhail Tšihatsov	28. II 1861 - 16. III 1863
Nikita Štšepetov	1863 - 19. I 1867
Joann Rajevski (ülempr.)	31. VII 1870 - 10. XI 1903
Feodor Aleksinski	1871 - 13. V 1881
Andrei Teppaks-Pavlov	1881 - 1885
Nikolai Tsvetikov	25. II 1885 - 13. VII 1888
Vassili Haritonovski	06. 10. 1888 - 21. IV 1889
Aleksandr Bežanitski	25. IX - 15. XII 1889
Joann Johanson	15. XII 1889 - 15. XI 1893
Konstantin Bogdanov	15. Xi 1893 - 1899
Nikolai Lusik (ülempr.)	16. X 1899 - 05. XII 1921
Nikolai Bežanitski	01. I 1904 - 01. I 1908
Karp Paul	07. II 1908 - 22. I 1910
Sergei Vozdviženski	17. V 1910 - 22. I 1918

Allikad ja kirjandus

EAA. F 1655-2(I)-15, 24, 25, 39, 40, 42, 47, 70, 71, 78, 79, 85, 91, 99, 104, 107, 109 (*klirovõje vedomosti*)
EAA. F 1988-1-1 (*klirovõje vedomosti)*

Obozrenie tserkvej, škol i prihodov preosvjaštšennõm Arseniem, episkopom Rižskim i Mitavskim v 1891. godu. Riga, 1892. S 23.-134.

Lisa 2.4. Võru praostkond

VÕRU PRAOSTKOND

Antsla

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 1847. aastal Antsla piirkonna lahutamisega Sangaste kogudusest. Kivist kirik valmis 1895. aastal Riia ja Miitavi peapiiskopi Arseni initsiatiivil, kes 1890. aastal kogudust külastades oli vapustatud selle olukorrast. Kihelkonna asutamisest saadik korraldati jumalateenistusi majas, kus teises otsas oli kõrts, 1855. aastast aga heinaküünis, mille katus ei pidanud vett. 1866. aastal ehitati Riia piiskopkonna poolt Antsla kogudusele maja, kus asusid nii kirku ruumid kui ka vaimuliku ja kirikuteenrite eluruumid. Raha kiriku ehitamiseks eraldas sisemimnisteerium 9000 rubla.

Maa kiriku ehitamiseks annetas 1,9 tiinu Vana-Antsla mõisnik parun Georg von Ungern-Sternberg, lisaks saadi 0,35 tiinu salmilugeja Ivan Laugilt.

Haritavat maad annetas 100, 81 tiinu 1892. aastal Tartu maakohtunik R. Jakobson Antslast 30 versta kaugusel.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	652
1850	681
1855	765
1861	873
1865	1008
1871	1155
1876	1232
1881	1256
1885	1309
1891	1454
1896	1571
1901	1755
1905	1598
1911	1528
1916	1546

Preestrid:

Ilja Solovski	1847 - 1851
*Aleksandr Poletajev	15. X 1851 - 24. III 1852
Sergei Lebedev	14. 02. 1852 - 30. VI 1855
Joann Kolon	05. III 1855 - 05. V 1879
Georg Kolon	15. VIII 1879 - 04. VIII 1883
Nikolai Lebedev	24. VIII - 18. XI 1883
Vladimir Bežanitski	29. I 1884 - 09. I 1895
Joann Kolokolov	01. VI 1895 - 05. IV 1896
Martin Ramul	05. IV 1896 - 01. I 1919

Haanja

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 1846. aastal, esimene (1847. aastal ehitatud) puust kirik põles maha. Kivist kirik on ehitatud siseministeeriumi raha eest aastatel 1871-1873 ja pühitsetud 1874. aastal.

Haritavat maad eraldati kogudusele Plaani riigimõisast 35,6 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	683
1850	914
1855	901
1861	1111
1865	1225
1871	1152
1876	1265
1881	1197
1885	1107
1891	1068
1896	1112
1901	1092
1905	732
1911	632
1916	414

Preestrid:

Joann Žemtšužin	31. III 1846 - 01. XII 1847
Joann Kolon	02. II 1848 - 05. III 1855
Simeon Mariptšelski	30. V 1855 - 1857
Pjotr Festinski	24. IV 1857 - 1860
Vassili Zadvinski	21. VII 1860 - 1863
Mihhail Tšihatsov	16. III 1863 - 29. XI 1883
Vsevolod Mutavozov	1884
Nikolai Lebedev	1884 - 11. II 1885
Aleksandr Hrebtov	07. III 1885 - 01. X 1913
Georg Karlson	01. X 1913 - 18. I 1921

Kaika

Kogudus moodustati Pühima Sinodi ukaasiga 20. augustist 1896, mil Kaika piirkond eraldati Karula kogudusest. Puust kirik kivist vundamendil ehitati riigi raha eest 1900. aastal .

Haritavat maad oli kogudusel 5 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1900	991
1905	1001
1910	951
1915	924

Preestrid:

Nikolai Kirpitšnikov	24. X 1896 - 04. I 1923

Karula

Kogudus asutati aprillis 1846. Esialgu toimusid jumalateenistused erinevates üürimajades, kuid juba 1847. aastal valmis puust kirik, milles korraldati jumalateenistusi 1878. aastani, mil valmis uus kivist kirik, mis ehitati siseministeeriumist eraldatud raha eest.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	3047
1850	2369
1855	2494
1861	2737
1865	2862
1871	2987
1876	3018
1881	3029
1885	2978
1891	3307
1896	2165
1901	2442
1905	2457
1911	2003
1916	2078

Preestrid:

Jakov Kusovski	23. V - 15. X 1846
Afanasi Skvortsov	22. X 1846 - 18. I 1848
Aleksei Valdemanovski	18. I - 01. IX 1848
*Aleksei Poletajev	
Ilja Uberski	01. IX 1848 - 01. V 1849
Aleksandr Troitski	27. III 1849 - 31. VII 1850
Fjodor Travlinski	31. VII 1850 - 01. VIII 1858
Fjodor Aleksinski	11. VIII 1858 - 27. II 1862
Vasili Karzov	05. III 1862 - 12. V 1879
Joann Meri	18. VII 1879 - 03. IV 1880
Anton Kaal	17. V 1880 - 07. II 1895
Vassili Olter	11. II 1895 - 01. II 1901
Peeter Pähkel	11. III 1901 - 29. IV 1903
Joann Tölp	15. V 1903 - 08. VI 1909
Joakim Nüpsik	14. XI 1909 - 01. V 1932

Kähri

Kogudus asutati Pühima Sinodi ukaasiga 26. augustist 1846. Esialgu üüriti kirikule ruume üürimajas Uus-Piigandi mõisas. 1949. aastal viidi kirik üle Tsolgu küla palvemajja. 1850. aastal ehitati Kähri riigimõisa alale puust kirik. 1900 valmis kivist kirik.

Haritavat maad kogudusele eraldati Kähri riigimõisast: küntavat maad 20 tiinu, heinamaad 4,5 tiinu, metsa- ja soomaad 14,07 tiinu, õue ja aiamaad 1,80 tiinu. Kokku 40,37 tiinu.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	572
1850	521
1855	368
1861	440
1865	497
1871	519
1876	509
1881	498
1885	530
1891	502
1896	631
1901	725
1905	359
1911	348
1916	382

Preestrid:

Mihhail Nikolski	01. XII 1846 - 1862
Fjodor Aleksinski	27. II 1862 - 23. III 1865
Stefan Bežanitski	12. XII 1864 - 17. IV 1866
Fjodor Travlinski	14. V 1866 - 1867
Jossif Nevdatšin	17. X 1867 - 15. VII 1868
Nikolai Protopopov	19. II 1869 - 08. X 1872
Vsevolod Troitski	16. XI 1872 - 07. III 1886
Viktor Bobkovski	01. V 1886 - 1890
Nikanor Dobrõševski	20. VII 1890 - 27. X 1916
Konstantin Hiob	27. X 1916 - 19. III 1922

Laanemetsa

Enne Laanemetsa koguduse asutamist kuulus Laanemetsa piirkond Karula ja Hargla-Mõniste õigeusu kogudusse. Et nii Laanemetsas kui Karulas pidevalt usuvahetusliikumise käigus suurenes õigeusklike arv, siis otsustas Pühim Sinod luua iseseisva Laanemetsa koguduse 23. aprillil 1847, lahutades selle piirkonna Karula ja Hargla-Mõniste kogudustest. Kaheksa aastat asus kirik üürimajades (Laanemetsa mõisas remonditi koguduse tarvis ja anti siis rendile vana sepikoda ja küün). 1855. aastal eraldas riik 16 600 rubla Laanemetsa kogudusele kiriku ja koguduse maja ehitamiseks. Puust kirik valmis oktoobris 1855. aastal.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

.

Koguduses liikemeid:

Aasta	liikmeid
1850	1331
1855	1403
1861	1458
1865	1525
1871	1692
1876	1670
1881	1599
1885	1660
1891	1628
1896	1680
1901	1728
1905	1507
1911	1416
1916	1410

Preestrid:

Joann Kolon	1847 - 1849
Joann Lebedev	III - IX 1850
Pjotr Rozanov	17. IX 1850 - 1854
Simeon Mariptšelski	18. III 1854 - 30. V 1855
Sergei Lebedev	30. V 1855 - 09. X 1870
Nikolai Užinski	16. X 1870 - 14. VI 1877
Maksim Rudakov	29. VIII 1877 - 23. IX 1883
Nikolai Lebedev	18. XI 1883 - 15. X 1899

Mihhail Bleive	02. I 1900 - 27. II 1908
Konstantin Bogdanov	20. VIII 1908 - 23. I 1920

Mõniste

Kogudus asutati 1847. aastal Rõuge ja Hargla kihelkonnas usku vahetanutele ja kandis esialgu nimetust Hargla-Mõniste. Samal aastal loodud Laanemetsa kogudusse arvati piiskopkonna valitsuse poolt osa Hargla-Mõniste koguduse liikmeid. Kuid juba 1849. aastal tundus piiskop Platonile, et Laanemetsa kogudus on muutunud liilat suureks ja laialivalguvaks ning ta lahutas Laanemetsa piirkonnast mõned alad ja liitis need taas Hargla-Mõniste kogudusega reorganiseerides selle Mõniste koguduseks. Piiskop Platoni ettevõtmise kinnitas ka Pühim Sinod oma ukaasiga 5. detsembrist 1849 ja sellest ajast kannab kogudus Mõniste koguduse nime.

Esialgu asus kirik Saru mõisalt renditavates ruumides. Puust kirik kivivundamedil ehitati Varstu külla ja valmis 1855. aastal.

Haritavat maad eraldati kogudusele Roosi mõisast 1872. aastal ühe tiinu ulatuses ja 1887. aastal Uus-Kasaritsa mõisast 51,10 tiinu, see asus kirikust 35 versta kaugusel.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	1621
1850	1296
1855	1567
1861	1790
1865	1904
1871	1875
1876	1929
1881	1987
1885	1928
1891	1950
1896	2101
1901	2165
1905	2126
1911	1286
1916	1216

Preetsrid:

Joann Kolon	01. VII 1847 - 02. II 1848
Afanasi Skvortsov	02. II - 01. XI 1848

Jakov Kusovski	01. XI 1848 - 05. X 1849
Joann Lebedev	05. X 1849 - III 1850
Fjodor Travlinski	11. III - 31. VII 1850
Joann Lebedev	15. IX 1850 - 21. VIII 1858
Fjodor Travlinski	01. VIII 1858 - 1866
Andrei Teppaks-Pavlov	29. V 1866 - 1870
Vsevolod Troitski	30. VIII 1871 - 16. XI 1872
Aleksandr Hrebtov	21. XI 1872 - 07. III 1885
Nikolai Lusik	02. III 1886 - 02. V 1890
Leonid Hvoinski	1890 - 18. IX 1892
Pavel Nevdatšin	18. IX 1892 - 01. VI 1901
Viktor Polistovski	14. VII 1901 - 12. VI 1903
Nikolai Skromnov	12. VI 1903 - 1905
Georg Välbe	08. IX 1905 - 25. VI 1907
Aleksandr Zverev	02. VIII 1907 - 24. I 1914
Paul Kolon (ülempr.)	01. VII 1914 - 1928

Räpina

Räpina õigeusu kogudus on üks vanimaid Eestis, asutatud 1752. aastal. Koguduse loomise tingis Venemaalt Räpina mõisa paberiveskisse tööle toodud õigeusklikud töölised, samuti kuulus kogudusse Pihkva järve saartel (kuulusid Peterburi kubermangu) elavaid venelasi. 1752. aastal ehitati esimene puust kirik, mis põles maha 6. jaanuaril 1813. aastal. Räpina mõisnik Löwenvolde ehitas seejärel maha põlenud kiriku asemele puust palvemaja, kus korraldati jumalateenistusi, välja arvatud liturgiad. 1815. aastal saavutas parun Löwenvolde küll palvemaja pühitsemise, kuid juba 1820. aastal see suleti, kui lagunenud ja teenistusteks kõlbmatu. Räpina õigeusu kihelkond likvideeriti. Räpina preester viidi üle Kolpino kiriku juurde, kuigi ta jäi elama Räpinasse.

Selline olukord ei rahuldanud Räpina õigeusklikke, kes saavutades kuberner Paulutstsi toetuse saavutasid ka tsaar Nikolai I poolehoiu, kes käskis eraldada Räpinasse kiriku ehitamiseks 20 000 rubla. Sellest aga ei piisanud ning märkimisväärse koguse ehitusmaterjali erladas ka parun Löwenvolde. 1828. aastal algas kivikiriku ehitamine ja 19. mail 1828 eraldas ka Pihkva vaimulik konistoorium Räpina koguduse Kolpino kogudusest. Uus kivikirik valmis 1833. aastal.

Haritava maa kogudusele araldas parun Löwenvolde Räpina mõisast 4,6 tiinu (aed 1,23 tiinu, küntav maa 1,2 tiinu, heinamaa 0,4 tiinu, õue-aiamaa 1,1 tiinu).

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	1793
1850	1825
1855	1539
1861	1732
1865	1899
1871	2058
1876	2147
1881	2199
1885	2257
1891	2199
1896	2387
1901	2329
1905	2086
1911	1712
1916	1864

Preestrid:

Eufiimi Verhoustinski	27. XI 1843 - 1849
Aleksandr Belikov	02. IV 1849 - 1858
Joann Lebedev (ülempr.)	21. VIII 1858 - 1887
Aleksander Tamm	30. VII 1887 - 25. VII 1897
Aleksandr Karzov	25. VII 1897 - 07. IX 1899
Joann Sepp	12. X 1899 - 03. II 1904
Nikolai Päts	18. II 1904 - 1918

Timo

1848. aastal ehitati Timo mõisa Tsolgo külla Võru koguduse abikooli maja, kus viidi läbi ka jumalateenistusi, sest piirkonna kaugus Võrust ja Räpinast ei võimaldanud eriti kevadel ja sügisel sealsetel usklikel jumalateenistustel käia. Püha Sinodi ukaasiga nr 4071 7. novembrist 1902 asutati iseseisev Timo kogudus, regulaarsed jumalateenitused hakkasid toimuma 1903. aastal, kui kohale jõudis esimene vaimulik.

Haritavat maad kogudusel ei olnud, kirikut ei ehitatud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1911	707
1916	576

Preestrid:

Jakob Kõiv 06. I 1903 - 02. V 1940

Valga Isidori

Kogudus viidi välja Valga Nikolai kogudusest Pühima Sinodi 25. jaanuari 1896. aasta ukaasiga nr. 485.

Koht kiriku ja kogudusehoonete ehitamiseks osteti riigi poolt 3200 rubla eest Valga linnas. Kivikiriku ehituseks kulus 17 900 rubla, sellest üle 3000 rubla olid annetused, ülejäänud määratud riigi poolt.

Kirik pühitseti 18. oktoobril 1898. aastal. Rasked ajad olid kogudusele I maailmasõja aastatel, mil palju venelastest koguduseliikmeid lahkus Venemaale, kuhu evakueeriti ka kiriku arhiiv ja inventar. Koguduse jäätis maha preester.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1896	1751
1901	1727
1905	2135
1911	2484
1916	2908

Preestrid:

Pavel Karklinš 28. III 1896 - 01. IV 1919

Valga Nikolai

Kogudus asutati 1845. aastal ja koosnes esialgu 500 liikmest, kelleks olid põhiliselt Valga linna lätlased ja venelased. Puust kirik ehitati riigi raha eest 1848. aastal
Koguduse hilisem kasv on seletatav Tartu-Riia raudtee ehitamisega 1887-1889 aastatel ja 1896. aastal Valga-Pihkva raudteeharu ehitamisega, mil suurenes linnas õigeusuliste venelaste arv. 1896. aastaks oli koguduse liimete arv kasvanud 4000 liikmeni. Sellises olukorras asutas Püha Sinod Valgasse uue Isidori koguduse, viies Nikolai kogudusest välja 1690 venelast ja 78 lätlast. Nikolai kogudus jäi eesti koguduseks 1850 eestlasest liikmega.

17. novembril 1913. aastal põles vana puust Nikolai kirik maha ja eestlastest õigeusklikud käisid Isidori koguduses. 1923. aastal Nikolai kogudus suleti.

Haritavat maad kogudusel ei olnud.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1896	1850
1901	1979
1905	2114
1911	3708
1916	3448

Preestrid:

Josif Šestakovski	23. XII 1849 - 13. V 1851
Aleksandr Troitski	12. III 1851 - 27. X 1859
Aleksandr Mutovozov	31. XII 1859 - 15. I 1866
Aleksandr Vozdviženski	15. I 1866 - 1869
Sergei Lebedev	05. XII 1869 - 08. III 1870
Nikolai Grozdov	1870 - 30. I 1875
Peeter Mednis	1875 - 1881
Aleksandr Karzov	1881 - 25. VII 1895
Aleksander Tamm	25. VII 1895 - 01. IX 1917
Andrei Luha	1918 - 24. III 1919

Võru

Õigeusu koguduse ja kiriku rajamine Võrru on seotud Võru nimetamisega maakonna kekuseks asehalduskorra ajal. 1788. aastal andis tsarinna ukaasi Võrru riigi raha eest õigeusukiriku ehitamiseks, ehitustööd algasid 1793. aastal, kuid ehitus katkes siiani arusaamatutel asjaoludel 1796. aastal. 1801. aastal keiser Aleksander I korraldusel kirikuehitamist jätkati. 1804. aastal ehitus lõpetati ja õnnistati sisse. Koguduse liikmeteks olid põhiliselt Võrus elavad venelased (riigiametnikud, sõjaväelased). Usuvahetusliikumise ajal oli Võru kirik paljudele avatavatele kogudustele emakirikuks.

Haritavat maad eraldati kogudusele 225 tiinu 26. juulil 1870. aastal Võru riigimõisast. Maaeraldamisega kaasnes ka kalastamisõigus Tamula ja Vagula järvedes, samuti Võhandu jõel.

Koguduses liikmeid:

Aasta	liikmeid
1848	618
1850	692
1855	837
1861	1010
1865	1068
1871	1137
1876	1167
1881	1196
1885	1098
1891	1332
1896	1410
1901	1540
1905	1021
1911	919
1916	986

Preestrid:

Joann Jelenin (ülempr.)	26. IV 1847 - 1859
Mihhail Nikolski	12. I - 18. X 1847
Antoni Redzko	1853
Nikolai Azadanov	21. XII 1851 - 31. VII 1854
Aleksei Vašnevski	1855 - 1857
Pjotr Sokolovski	17. XI 1855 - 13. XI 1862
Aleksandr Troitski (ülempr.)	27. X 1859 - 08. X 1872
Pjotr Beztsennõi	23. XI 1862 - 04. VI 1863

Aleksandr Gorski	04. VII 1863 - 1867
Nikolai Užinski	27. VII 1867 - 16. X 1870
Sergei Lebedev (ülempr.)	16. X 1870 - 18. VIII 1883
Nikolai Protopopov (ülempr.)	08. X 1872 - 1921
Mihhail Tšihatšov (ülempr.)	29. XI 1883 - 29. VI 1891
Nikolai Bežanitski	29. VI 1891 - 01. I 1904
Joann Sepp (ülempr.)	05. II 1904 - 21. VIII 1931

Allikad ja kirjandus

EAA. F 1982-1-31, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1993-1-12 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1997-1-50, 52, 53, 54, 60, 69 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 5271-1-32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 46, 48, 50, 53, 56, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 69, 70, 76, 80, 85, 88, 89, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106 (*klirovõje vedomosti*).

Hindo, N. Ap. õigeusu Räpina kogudus 1752-1937. Tartu, 1937. Lk 10.-13.

Lisa 3. Lõuna-Eesti praostkondades 1848-1917 teeninud preestrite leksikon

Tartu, Pärnu, Viljandi ja Võru praostkonnas 1848-1917 teeninud preestrid

Aav, Herman, sünd. 21. VIII 1878 Muhumaal Hellamaa vallas salmilugeja peres, lõpetas 1900 Riia vaimuliku seminari, määrati salmilugejaks Haapsalu kogudusse, 09. IX 1904 pühitseti diakoniks, 14. IX 1904 pühitseti preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 11. II 1907 toodi Vändra kogudusse, 1911-23 teenis Mustjala koguduses, 1923 pühitseti Konstantinoopolis piiskopiks, 1922-23 Soome apostliku õigeusu kiriku abipiiskop, 1923-25 Karjala piiskop, 1925. aastast Soome apostliku õigeusu kiriku peapiiskop. Kui TA SURNUD POLE, SIIS ELAB TA TÄNAPÄEVANI. NAGU ENAMUS MEHI SIIT NIMESTIKUST.

Albov, Kirill, sünd. 1830 Tambovi kubermangus preestri peres, 1849 lõpetas Tambovi vaimuliku seminari, 1853 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia, suunati Riia piiskopkonda, preestriks pühitsemine 23. XI 1853 ja määratud Lümandu kogudusse Saaremaale, 1854 määratud Mõnnustesse, kust 13. XII 1860 määrati Viljandisse, kus teenis kuni 1870.

Alejev, Vassili, sünd.1865 Vladimiri kubermangus preestri peres, 1889 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia kandidaadikraadiga, määrati Vladimiri vaimuliku kooli kirikulauluõpetajaks, 1890.a-st õpetas samas ka kirikuajalugu, 1891 suunati Baltikumi õpetajate seminari jumalasõna õpetajaks, 15. XII 1891 pühitseti preestriks ja suunati 1893 Illukale, 14. XII 1901 toodi Tartu Uspenski kogudusse, 25. XII 1901 pühitseti ülempreestriks, Uspenski koguduses teenis kuni 1918, seejärel lahkus ilmselt Venemaale.

Aleksejev, Aleksandr, teeninud preestrina Mustvee ühisusuliste koguduses 1907-1925 ja hooldajapreestrina 1907 Lohusuu koguduses.

Aleksejev, Pavel, sünd. 1822 ülempreestri peres, lõpetas 1843 Pihkva vaimuliku seminari, suunati ühe tublima lõpetajana edasi Peterburi vaimulikku akadeemiasse, mille lõpetas 1847 magistrikraadiga, suunati Leedu vaimuliku seminari ajaloo ja kreeka keele õppejõuks, 1847 detsembris määrati piiskop Filareti palvel Riia vaimuliku kooli vanemate klasside õpetajaks, 12. III 1848 - 12. XI 1850 samas inspektor, täites rektori ülesandeid. 12. XI 1850 pühitseti preestriks Tartu Uspenski kogudusse, 1851 autasustati kuldristiga, 1851 määrati Tartu praostiks, 08. IX 1854 pühitseti ülempreestriks. Surn. 29. X 1884.

Aleksinski, Feodor, sünd. 1828 diakoni peres. 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati preestriks Pöidesse Saaremaal, 1853 toodi Kolga-Jaani preestriks, 1858-62 preester Karulas, hooldades paralleelselt 1860-61 ka Laatre kogudust, 23.III 1865 - 11. V 66 preestriks Võnnu-Kärsa koguduses, 11. V 1866 - 29. I 68 Sadukülas, 24. I 1868 - 71 Karksis. Preester Aleksander Aleksinskij isa.

Allik, Aleksei, sünd. 08. X 1853 Saaremaal Kärla kihelkonnas Kärla vallas Kõrkvere külas vabadiku peres, 1870-73 õppis Riia õpetajate seminaris, 1886 lõpetas eksternina Riia vaimuliku seminari ja määrati Võnnu-Kärsa preestriks. Surn. 24. V 1932. Preester Vladimir Alliku isa.

Allik, Joann, sünd. 1874 talupoja peres, lõpetas 1896 Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Anseküla Saaremaal, 1897 Piila kogudusse ja 1898 Paadremaa kogudusse, 22. XII 1898 määrati Pärnu Katariina kogudusse, kus 14. VIII 1902 pühitseti diakoniks, 18. VIII 1902 määrati preestriks Velisele ja 25. I 1908 Urustesse, kus teenis kuni 17. XII 1939, surn. 15. II 1940.

Allik, Vladimir, sünd. 1883 preester Aleksei Alliku peres, lõpetas 1903 Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Kuressaarde, kus 02. XI 1908 pühitseti diakoniks, 09. XI 1908 määrati preestriks Karksisse, kus teenis kuni surmani 26. I 1938.

Alumäe, Vladimir, sünd. 1890 talupoja peres, 1911 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 16. VIII 1914 pühitseti diakoniks, 16. II 1914 pühitseti preestriks ja määrati Kuimetsa kogudusse, 12. VII 1915 toodi Tänassilma preestriks, kus teenis kuni 02. X 1940.

Andrejev, Nikolai, sünd. 1870 sõjaväelase peres, 12. VI 1889 lõpetas Riia õpetajate seminari algkooliõpetaja kutsega, määrati õpetaja abiks Riia Peetri-Pauli linnakooli, 01. IV 1893 - 25. I 1894 õpetaja-kasvataja Riia alaealiste koloonias, 1894-96 õpetaja Riia ühes kogudusekoolis, 1896 sai salmilugejaks Riia katedraalkirikusse, 1904 võeti vaimulikku seisusse, 1909 lülitati preestrikandidaatide nimekirja vene koguduste tarvis, 01. IX 1912 pühitseti preestriks ja määrati Lohusuu kogudusse.

Antonov, Pjotr, sünd. 1868 diakoni peres, 1889 lõpetas Peterburi vaimuliku seminari, 1891 pühitseti preestriks ja määrati Vasknarva kogudusse, 08. VII 1892 - 04. XI 96 preestriks Nina koguduses, 04. XI 1896 - kuni surmani 20. IX 1932 preestriks Mustvee Nikolai koguduses, teenis 1907 paralleelselt ka Mustvee ühisusuliste koguduse hooldajapreestrina.

Antson, Konstantin, sünd. 1873 salmilugeja peres, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Võrru, 24. VI 1898 pühitseti diakoniks, 29. VI 1898 pühitseti preestriks ja määrati Laimjala kogudusse, 19. IX 1901 määrati Märjamaale ja 21. I 1908 Arusaarde, kus teenis kuni 22. III 1955.

Azadanov, Nikolai, sünd. 1829, orb, 1851 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati preestriks Hallistesse, 1851 toodi Võru preestriks, 31. VII 1854 Piirissaarde, 27. VI 1855

- 31. III 58 preestriks Nõos (27. VI 1855 - 03. III 58 hooldas Kavilda kogudust), 31. III 1858 - 06. II 64 Karksis, 08. X 1864 - 67 preestriks Toris.

Azelitski, Sergei, sünd.1858 ülempreestri peres, 1880 lõpetas Riia vaimuliku seminari, määrati salmilugejaks Ööriku kogudusse, 20. XI 1881 pühitseti preestriks ja määrati Ilmjärve kogudusse, kus teenis kuni 16. VI 1893 (14. IV - 01. X 1882 hooldas Laatre kogudust).

Baranov, Adrian, õppis Riia vaimulikus seminaris, kuid ei lõpetanude seda; 1872-1883 köstriks Mustvee Nikolai koguduses, 01. IV 1883 pühitseti preestriks ja jäeti samasse kogudusse kuni 09. I 1895, alates 05. IV 1895 kuni surmani 01. VI 1895 oli preestriks Lohusuu koguduses.

Belikov, Aleksandr, sünd. 1824 preestri peres, 1848 lõpetas Moskva vaimuliku akadeemia ja määrati Riia vikaarpiiskopkonda, 1848 oktoobris määrati Räpina kogudusse vaimuliku kandidaadiks ja 1849 - 1858 oli siin preestriks.

Bellavin, Aleksei, teenis 15. VII 1854 - 01. I 56 Pärnu Katariina koguduse preestrina.

Bellavin, Grigori, sünd. kellamehe peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja suunati Riia vikaarpiiskopkonda, 09. X 1849 pühitseti diakoniks ja 14. X 1849 preestriks Seli-Tõstamaa kogudusse, 1853-59 teenis preestrina Häädemeeste koguduses ja 1859-60 Uhmardu-Saare koguduses.

Berezski, Feodor, teenis ülempreestrina Tartu Uspenski koguduses 1838 - 53.

Bezsrebrennikov, Vassili, sünd. 1843 diakoni peres, 1869 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia, 05. X 1869 pühitseti preestriks ja määrati Nõo kogudusse, 1880 asus Tartu õpetajate seminari pühakirja õpetajaks, 15. II 1888 kuni oma surmani 22. XII 1907 Tartu Jüri koguduse preester.

Beztsennõi, Pjotr, sünd. 1797 diakoni peres, 1816 lõpetas Pihkva maakonnakooli ja suunati alamdiakoniks Pihkva Dmitri kogudusse, 1817 viidi üle kellalööjaks Pärnu Katariina kirikusse, 1837 pühitseti samas diakoniks, 1839 määrati diakoniks Riia katedraalkirikusse ja 1845 Riia Uspenski kirikusse, 13. III 1848 pühitseti preestriks ja määrati Kihnu kogudusse, 08. X 1863 - 28. II 55 preestriks Kilingi-Nõmmel, 26. XII 1855 - 31. VII 59 taas Kihnus, 31. VII 1859 - 23. XI 62 preestriks Piirissaarel, 23. XI 1862 - 04. VI 63 Võrus, 04. VI 1863 - 10. XI 66 Kavildas, 10. XI 1866 - 76 Lohusuus, kus ka 26. XII 1877 suri.

Bežanitski, Aleksandr, sünd. 22. VII 1858 Sangaste kihelkonnas preester Stefan Bežanitski peres, 1880 lõpetas Riia vaimuliku seminari, teenis preestrina 25. IX - 15. XII 1889 Viljandi koguduses, surn. 18. IV 1926.

Bežanitski, Nikolai, sünd. 1861, 1881 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 23. X 1883 pühitseti preestriks ja määrati Varnja kogudusse, 18. VIII 1885 - 29. VI 1891 preestriks Kärgus, 29. VI 1891- 01. I 1904 preestriks Võrus, 01. I 1904 - 01. I 08 Viljandis, 01. I 1908 kuni mõrvamiseni 14. I 1919 preestriks Tartu Jüri koguduses.

Bežanitski, Stefan, sünd. 1822, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, õppis eraviisiliselt eesti keelt. 23. VI 1846 pühitseti preestriks ja suunati Kärkna-Lähte kogudusse (1846 hooldas ka Tartu Jüri kogudust), 1847-50 Pöides, 23. VIII 1850 - 06. XII 60 Priipalus, 08. VI - 01. X 1861 samas hooldaja preester, 12. XII 1864 - 17. IV 66 preestriks Kähris, 14. XII 1873 - 02. V 90 preestriks Kallis, surn. 21. VII 1892.

Bežanitski, Vassili, sünd. 1862 vaimuliku peres, 1885 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati omal soovil salmilugejaks Kõrgessaare kogudusse, 1887 viidi salmilugejaks Helme-Tõrva kogudusse, 31. I 1888 pühitseti diakoniks, 07. II 1888 pühitseti preestriks ja määrati teenima Jaagupi-Uduvere kogudusse, 10. IV 1890 viidi kuberner Šahovskoj palvel preestriks Väike-Lähtrusse, omal soovil toodi mais 1890 Jaagupi-Uduverre tagasi, 1907 määrati Kärknasse, kus teenis kuni oma surmani 11. XI 1916.

Bežanitski, Viktor, sünd. 1852 preestri peres, 1873 lõpetas Riia vaimuliku seminari, suunati salmilugejaks Kastolatsi kogudusse 11. VIII 1874 pühitseti preestriks ja määrati Aruküla, 29. I 1876 - 07. VII 1881 preestriks Põltsamaal.

Bežanitski, Vladimir, sünd. 1856 Pärnu maakonnas vaimuliku peres, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Mustvee Nikolai kirikusse salmilugejaks 1880 määrati salmilugejaks Antsla kogudusse, 29. I 1884 pühitseti preestriks ja jäeti Antslasse, 09. I 1895 - 08. XI 96 preestriks Mustvee Nikolai koguduses, 08. XI - 12. XII 1896 preestriks Rõngus.

Bleive, Mihhail, sünd.1873 salmilugeja perekonnas Viljandi maakonnas, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Riia Püha Kolmainu kirikusse. 02. I 1900 pühitseti preestriks ja määrati Laanemetsa kogudusse, 27. II 1908 - 01. VII 15 preestriks Nõos, 01. VII 1915 - 27. X 16 Rõngus, 27. X 1916 kuni mõrvamiseni 14. I 1919 preestriks Tartu Uspenski koguduses.

Bobkovski, Aleksandr, sünd. 17. VIII 1878 preestri peres, 1899 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati omal palvel salmilugejaks Haapsalu kogudusse, 1900 viidi üle Kuressaarde, 14. IX 1904 pühitseti diakoniks ja 27. IX 1904 preestriks ning määrati Halliste-Penuja kogudusse, kus teenis kuni 09. III 1909.

Bobkovski, Viktor, sünd. 05. I 1858 diakoni peres, 1880 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Karksi kogudusse, 22. VII 1884 pühitseti preestriks ja määrati Kihnu kogudusse, 1886-1890 Kähri koguduses, 1890 kuni surmani 23. IV 1895 preestriks Helme-Tõrvas.

Bobkovski, Vladimir, sünd. 1856 diakon Andrei Bobkovski peres, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari, teenis preestrina 07. II 1882 - 02. VIII 1886 Lelle koguduses, 02. VIII 1886 - 87 Priipalu koguduses ja 1887 kuni oma surmani 01. V 1887 Võnnu-Kärsa koguduses.

Bogdanov, Konstantin, sünd. 1856 preestri peres, 1875 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja astus Kiievi vaimulikku akadeemiasse, kuid isa surma tõttu lahkus sealt teisel kursusel, 1879 sooritas Tartu Ülikooli juures gümnaasiumi vanema astme õpetaja kvalifikatsioonieksami, 25. IV 1879 pühitseti preestriks ja määrati Laiusele, 15. XI 1893 Viljandisse, 20. VIII 1908 - 23. I 1920 preestriks Laanemetsa koguduses.

Bogdanov, Pavel, sünd. 1854 diakon Jossif Bogdanovi peres Riias, 1875 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 01. XII 1880 kuni surmani 26. IX 1881 preestriks Tartu Uspenski koguduses.

Boikov, Jakov, teenis preestrina 22. IX - 02. X 1846 Priipalu koguduses.

Bragin, Gavril, sünd. 1828 preester Mihhail Dubkovski peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja suunati õpetajaks Pihkva vaimulikku kooli, 20. XII 1853 määrati preestriks Tuhalaane kogudusse (hooldas ka 1854-60 Suislepa kogudust), kus teenis kuni oma surmani 1866.

Brjantsev, Aleksandr, sünd. 1863 preestri peres Smolenski kubermangus Pokrova-Sirkova külas, 1881 lõpetas Tauria vaimuliku seminari ja määrati samasse kasvatajaks, 1886 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia, 1888 määrati preestriks Smolenski Mihailo-Arhangelski kogudusse, 1891 toodi Riia piiskopkonda ja määrati 02. IX 1891 preestriks Tartu Uspenski kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 15. II 1927.

Bõstrov, Sergei, sünd. 1833 nooremdiakoni peres, 1855 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 1856 määrati preestriks Lümanda kogudusse, 1857 viidi üle Torgu kogudusse, 1867 määrati Riia ja Miitavi piiskopkonna majapidamise majandusjuhatajaks, vabastati haiguse tõttu 16. I 1875, tervenedes määrati 13. I 1876 preestriks Tõhela-Murrusse, 1885-89 preestriks Varnja koguduses.

Burov, Pavel, teenis preestrina 03. II 1908 - 15. VII 28 Nina koguduses ja 1916-20 paralleelselt ka Varnja koguduses.

Devjatnikov, Andrei, pühitseti preestriks 1859 ja teenis kuni 1865 Mustvee ühisusuliste koguduses.

Djakonov, Timofei, sünd. 1825 diakoni peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 06. VIII 1847 pühitseti preestriks ja määrati Kolga-Jaaani kogudusse, 1853 määrati Paidesse, samal aastal viidi praosti ettepanekul Kuressaarde nooremvaimulikuks, sest ei osanud eesti keelt, 01. VII 1861 - 73 preestriks Priipalus (1860 - 62 paralleelselt Kärgus), 09. IV 1896 kuni oma surmani 31. XII 1898 preestriks Võnnu-Kärsas.

Dobrõševski, Nikanor, sünd. 1861 Võru maakonnas köstri peres, 1883 lõpetas Riia vaimuliku seminari, määrati Räpina kogudusse abivaimulikuks, 1885 määrati Kõrgessaare kogudusse preestriks, 12. X 1888 - 20. VII 1890 preestriks Helme-Tõrvas, 20. VII 1890 - 27. X 1916 preestriks Kähris, 27. X 1916 kuni oma surmani 06. XI 1931 preestriks Rõngus.

Dolgovski, Pjotr, teenis ülempreestrina 01. IX 1891 kuni oma surmani 06. XI 1901 Tartu Uspenski koguduses.

Dubkovski, Dmitri, sünd. 1871 salmilugeja peres, 1893 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati omal soovil salmilugejaks Häädemeeste kogudusse, 25. VI 1896 pühitseti diakoniks, 26. VI 1896 pühitseti preestriks ja määrati Laiksaare kogudusse, 01. III 1898 - 21. XII 1907 preestriks Urustes.

Dubkovski, Teodor, sünd. 1837 preestri peres, 1855 lõpetas Riia vaimuliku seminari, teenis preestrina 01. V 1905 - 01. VIII 1921 Kihnu koguduses, surn. 1922.

Eberling, Karp, sünd. 1871 Liivimaa kubermangus talupoja peres, 1903 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Tartu Uspenski kogudusse, 09. IX 1905 pühitseti preestriks ja määrati Kuimetsa kogudusse, 17. V 1906 määrati Kärgu kogudusse, 19. VII 1914 - 1916 preestriks Pootsi-Kõpu koguduses.

Elend, Joann, sünd. 1860 Tartu maakonnas talupoja peres, 1883 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Kihnu kogudusse, 18. XI 1883 määrati salmilugejaks Lihula kogudusse, 24. VI 1885 pühitseti preestriks ja määrati Vändra kogudusse, kus teenis kuni 15. IX 1900.

Eller, Aleksander, sünd. 14. IX 1884 Tartu maakonnas Äksi kihelkonnas Kärevere vallas vaimuliku Martin Elleri peres, 1906 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja 1917 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna, pühitseti preestriks 24. XI 1910 ja määrati Priipalu kogudusse, 1918 - 15. XII 1936 preestriks Ilmjärve koguduses, surn. 1940 Tartus.

Entson, Joann, sünd. 26. II 1874 Pärnu maakonnas Pootsis talupoja peres, lõpetas Riia vaimuliku seminari, 13. XII 1898 pühitseti preestriks ja määrati Kõrgessaare kogudusse, 14. VII 1901 - 17. XI 06 preestriks Suislepa koguduses, 1906 - 10 õppis Peterburi vaimulikus akadeemias, mille lõpetas 1910 kandidaadi kraadiga, 1908 - 11 preestriks Peterburis, 1911 - 18 Vilniuses, 1919 - 20 Peterhofis, X 1920 naasis sõjapõgenikuna ja varanduse kaotanuna Eestisse, I 1921 - VIII 1921 preestriks Pärnu Issandamuutmise koguduses, seejärel 1921-28 Tartu Aleksandri koguduses.

Festinski, Pjotr, sünd. 1831 nooremdiakoni peres Pihkva kubermangus, 1851 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati preestriks Piila kogudusse, 1853 määrati Pöidesse, 1854 Anseküla (hooldas ka 1854-56 Torgu kogudust), 1865 - 57 Torgu koguduses, 24. IV 1857 kuni oma surmani 1860 preestriks Haanja-Plaani koguduses.

Gorski, Aleksandr, sünd. 1822 preestri peres, 1840 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari , 25. V 1847 pühitseti preestriks ja määrati Uruste kogudusse, 08. X 1855 - 26. XII 1855 Kihnu koguduses, 26. XII 1855 - 60 preestriks Kalli koguduses, 16. XI 1860 - 04. VII 63 Kihnu koguduses, 04. VII 1863 - 67 Võru koguduses, 1867 - 76 Kolga-Jaani koguduses.

Grezdov, Nikolai, sünd. 1828 preestri peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja töötas Pihkva maakonnas vaimulikes koolides õpetajana, 1852 määrati Pihkva maakonna vaimulike koolide inspektoriks, teenis Riia piiskopkonna Läti ala kogudustes, 1861 määrati Marienburgi preestriks, 1870 kuni oma surmani 30. I 1875 oli preestriks Valga Nikolai koguduses.

Gustavson, Konstantin, sünd. 05. IX 1873 talupoja peres Pärnu maakonnas, 1895 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Helme-Tõrva kogudusse, 06. II 1900 pühitseti preestriks ja määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, 16. V 1905 määrati Tänassilma kogudusse, 19. X 1912 Kolga-Jaani kogudusse, kus teenis kuni 20. II 1920, töötas seejärel kooliõpetajana Tallinnas.

Haritonovski, Vassili, teenis preestrina 06. X 1888 - 21. IV 1889 Viljandi koguduses.

Hion, Joann, sünd. 1864 talupoja peres, 09. VI 1884 lõpetas Tartu õpetajate seminari ja suunati kihelkonnakooli õpetajaks Leisi kogudusse, alates 01. X 1911 vanemsalmilugeja ja kihelkonnakooli õpetaja Riia Peetri-Pauli kiriku juures, 25. VI 1916 pühitseti preestriks ja määrati Kuimetsa kogudusse, 22. II 1917 - 23. V 1920 preestriks Kärgu koguduses.

Horošavin, Konstantin, sünd. 1825 preestri peres, lõpetas Vjatka vaimuliku seminari, 1845-49 õppis Peterburi vaimulikus akadeemias, mille lõpetamise järel määrati Riia piiskopkonda, 11. XII 1849 pühitseti preestriks ja määrati Põltsamaa kogudusse, 01. VII 1852 - 56 Tartu Jüri koguduses (paralleelselt hooldas II - VI 1855 Nõo ja 1850-52 Paide kogudust).

Hrebtov, Aleksandr, sünd. 1844 vaimuliku peres, 1869 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 21. XI 1872 pühitseti preestriks ja määrati Mõniste kogudusse, 07. III 1885 - 1913 teenis Haanja-Plaani koguduses, surn. 1917.

Hrebtov, Aleksandr, sünd 1874 preester Aleksandr Hrebtovi peres, 1897 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 14. XII 1898 pühitseti preestriks ja määrati Paadrema kogudusse, 12. VIII 1899 - 01. I 1937 teenis preestrina Tahkuranna koguduses.

Hvoinski, Leonid, sünd. 1855 preester Vassili Hvoinski peres, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari, teenis preestrina 15. VIII 1889 - 90 Varnja, 1890 - 18. IX 92 Mõniste, 18. IX 1892 - 09. IV 96 Võnnu-Kärsa ja 09. IV 1896 - 1905 Kärgu koguduses.

Hvoinski, Vassili, sünd. 1823 diakoni peres, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 15. VIII 1850 pühitseti preestriks ja määrati Pärnu Katariina kirikusse, 03. IX 1853 - 10. V 58 teenis Vändra, 1858 - 60 Kärgu, 1863 - 67 Kihnu koguduses.

Ink, Vassili, sünd. talupoja peres Liivimaa kubermangus, 1877 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Kavilda kogudusse, 20. VII 1879 pühitseti preestriks ja määrati Kihnu kogudusse, 26. VI 1881 kuni oma surmani 21. II 1917 teenis Põltsamaa koguduses.

Janson, Andrei, sünd. 1871 talupoja peres Liivimaa kubermangus, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Opekalna kogudusse, 1896 salmilugeja Sindi koguduses, 30. I 1900 pühitseti diakoniks, 02. II 1900 pühitseti preestriks ja määrati Kihnu kogudusse, 18. III 1905 - 1917 Marienburgi koguduses.

Jelenin, Joann, sünd. 1812 diakoni peres, 1835 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja pühitseti 21. XI 1835 preestriks ning määrati Värska kogudusse, 1843 määrati Pihkva vaimuliku seminari eesti keele õpetajaks, 08. V 1845 määrati preestriks Tartusse, et organiseerida siin eestlaste usuvahetust, 15. XI 1846 - 26. IV 47 preestriks Viljandis, 26. IV 1847 - 59 Võru preester ja Võrumaa praost.

Jellinski, Markian, sünd. 1820 diakoni peres Poltaava kubermangus, 1843 lõpetas Poltaava vaimuliku seminari ja 1847 Peterburi vaimuliku akadeemia kandidaadikraadiga, 1848 pühitseti preestriks ja määrati 01. IX 1848 Olustvere kogudusse, 1850 viidi Viljandisse, 17. III 1851 määrati Viljandi praostiks.

Johanson, Joann, sünd. 1863 talupoja peres, 1885 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Pühtitsa kogudusse, teenis 15. XII 1889 - 15. XI 93 Viljandi ja 15. XI 1893 - 01. I 1908 Laiuse koguduses.

Kaal, Anatoli, sünd. 1854 Pärnu maakonnas Vändra kihelkonnas Käru vallas vallakooli õpetaja Georg Kaalu peres, 1877 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 17. V 1880 kuni oma surmani 07. II 1895 teenis Karula koguduse preestrina.

Karklinš, Pavel, sünd. 1858 läti talupoja peres, 1881 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Miitavi kogudusse, 1896-1919 teenis preestrina Valga Isidori koguduses.

Karlson, Georg, sünd. 1884 Liivimaa talupoja peres, 1906 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati Haanja-Plaani kogudusse salmilugejaks, 08. VIII 1910 pühitseti preestriks ja määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, 1913-21 teenis Haanja-Plaani koguduses.

Karzov, Aleksandr, sünd. 1847 preestri peres, 1871 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 30. VIII 1871 pühitseti preestriks ja määrati teenima Karksi kogudusse, 1881 - 97 teenis Valga Nikolai ja 1897 - 94 Räpina koguduses.

Karzov, Dmitri, sünd. 1868 preester Vassili Karzovi peres, 1892 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Kaarepere kogudusse, 19. III 1895 pühitseti diakoniks ja määrati Võru Katariina kogudusse, 18. VI 1895 pühitseti preestriks ja määrati Kaarepere kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 10. IX 1908.

Karzov, Vassili, sünd. 1823 kellamehe peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, piiskop Filareti kutsel tuli Riia vikaarpiiskopkonda, kus pühitseti 11. VII 1848 preestriks ja määrati Vändra kogudusse, 01. XII 1848 viidi üle Seli-Tõstamaa kogudusse, 18. VII 1851 - 05. III 1862 teenis Jaagupi-Uduvere koguduses (hooldas paralleelselt III - V 1858 ja 1862 Kärgu kogudust), 05. III 1862 kuni oma surmani 12. V 1879 teenis preestrina Karula koguduses.

Kazarinov, Joann, teenis preestrina 08. V 1875 - 18. VIII 76 Varnja, 18. VIII 1876 - 03. III 83 Mustvee Nikolai ja 03. III - 08. V 1883 Varnja koguduses, surn. 31. X 1883.

Kedrov, Joann, sünd. 1853 köstri peres Riias, 1873 lõpetas Riia vaimuliku seminari, teenis preestrina 26. IX 1876 kuni oma surmani 04. II 1884 Prangli-Maaritsa koguduses.

Kiimann, Georg, sünd. 1875 talupoja peres, 1897 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Lohusuu kogudusse, 1900 määrati salmilugejaks Jaagupi-Uduvere kogudusse, 1901 Kolga-Jaani kogudusse, 26. XII 1902 pühitseti diakoniks, 05. I 1903 pühitseti preestriks, teenis preestrina 1903- 07 Järva-Jaanis, 01. X 1907 - 25. I 08 Lelles, 25. I 1908 - 01. X 12 Jaagupi-Uduveres, 09. X 1912 - 07. IX 1915 Rannus, 07. IX 1915 kuni oma surmani 1943 Nõu koguduses.

Kipper, Mihhail, sünd. 1869 talupoja peres, 1891 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Kolga-Jaani kogudusse, 08. IX 1899 pühitseti diakoniks, 14. IX 1899 pühitseti preestriks ja määrati Kullamaa kogudusse, 05. XI 1913 - 18 teenis Halliste-Penuja koguduses.

Kirpitšnikov, Nikolai, sünd. 24. VI 1860 talupoja peres Viljandi maakonnas Tarvastus (mõningatel andmetel hoopis linnakodaniku peres Tartus), 1881 lõpetas Tartu õpetajate seminari ja suunati omal soovil salmilugejaks ning kihelkonnakooli õpetajaks Saaremaale, 1884 viidi salmilugejaks Põltsamaale, 1885 Karulasse, 1896 pühitseti preestriks ja määrati Kaika kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 04. I 1923.

Klaas, Aleksander, sünd. 08. IX 1868 Muhumaal Hellamaa vallas salmilugeja Andrei Klaasi peres, 1890 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 01. IX 1890 suunati salmilugejaks Ööriku kogudusse, 1894 viidi üle Ansekülasse, 21. IX 1895 pühitseti diakoniks, 24. IX 1895 preestriks ja määrati Kihnu kogudusse, kus teenis kuni 16. XI 1899, 1899-1922 preestriks Tornimäel, 1923-27 Uuemõisa-Karkvere algkooli juhataja.

Knjazev, Grigori, teenis lühikest aega koos Viktor Knjazeviga Nina koguduses kuni oma surmani 16. V 1882.

Knjazev, Viktor, sünd. 1824 diakoni peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 31. III 1849 määrati Toropetsi koguduse preestriks (Pihkva piiskopkond), 1852 tõi Riia ja Miitavi peapiiskop Platon ta Tartu praostkonda ning teenis lühikest aega Kärkna-Lähte koguduses, 24. I 1853 kuni oma surmani 27. II 1883 teenis Nina koguduses.

Koel, Mihhail, teenis Lelle koguduses 04. V 1908 - 17. VIII 15.

Kokla, Konstantin, sünd. 02. XI 1878 Hiiumaal Suuremõisa vallas, 1895 lõpetas Haapsalu kõrgema algkooli ja töötas lühikest aega vallakirjutajana, 1903 määratud omal soovil Uue-Virtsu kogudusse köstriks-kooliõpetajaks, I 1906 viidud üle Märjamaale, XI 1906 - XII 1909 Riia Peetri-Pauli koguduse köster, XII 1911 pühitseti diakoniks ja määrati Tallinna Issandamuutmise koguduse diakoniks, 17. II 1913 pühitseti preestriks ja määrati Kõrgessaarde, 18. III 1915 - 01. X 16 preestriks Võnnu-Kärsa koguduses, 01. X 1916 - 1919 Tartu Aleksandri koguduses, 1919 - 31. VIII 44 Tartu Jüri koguduses

Kolokolov, Joann, sünd. 21. VIII 1851 diakoni peres, 1873 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja suunati salmilugejaks Tartu praostkonda, 06. VIII 1875 pühitseti preestriks ja määrati Saduküla kogudusse, 29. VIII 1880 - 20. VI 91 preestriks Nõo koguduses, 20. VI 1891 - 01. VI 95 Lohusuu koguduses, 01. VI 1895 - 05. IV 96 Antsla koguduses, 05. IV 1896 - 01. VII 1904 Halliste-Penuja koguduses, 01. VII 1904 kuni oma surmani 18. XI 1925 Kaansoo koguduses.

Kolon, Georg, sünd. 1855 preester Joann Koloni peres, 1877 lõpetas Riia vaimuliku seiminari ja määrati salmilugejaks Tõstamaa kogudusse, 15. VII 1879 pühitseti preestriks ja isa surma järel määrati Antsla preestriks, teenis seal kuni oma surmani 1883.

Kolon, Joann, sünd. 1820 Võru maakonnas talupoja peres, 1846 tõsteti vaimuliku seisusse ja saadeti väljaõppele Võru Katariina kirikusse, 01. VII 1847 pühitseti preestriks ja määrati preestriks Laanemetsa kogudusse, 1849 viidi üle Haanja-Plaani kogudusse, kus teenis kuni 05. III 1855, määrati Antsla kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 05. V 1879.

Kolon, Paul, sünd. 15. III 1864 preester Joann Koloni peres, 1876-80 õppis Riia vaimulikus seminaris ja 1880-82 Tartu õpetajate seminaris, 1882 määrati salmilugejaks Viljandi praostkonda, 1889 pühitseti diakoniks ja määrati Tallinna Issandamuutmise kiriku ülemdiakoniks, 19. II 1895 pühitseti preestriks ja määrati Aruküla kogudusse, 01. VII 1914 - 17. III 39 teenis Mõniste koguduses, surn. 06. VI 1942.

Krimp, Joann, sünd. 1863 Liivimaa kubermangus talupoja peres, 1884 lõpetas Tartu õpetajate seminari, 23. VIII 1884 suunati omal palvel salmilugejaks Virtsu kogudusse, 1886 viidi salmilugejaks Võnnu-Kärsa ja 1888 Räpina kogudusse, 17. III 1902 pühitseti diakoniks ja määrati Võru kogudusse, 22. VI 1905 pühitseti preestriks ja määrati Porhovi maakonda, 28. VIII 1911 määrati preestriks Saduküla, kus teenis oma surmani 12. XI 1927.

Kudrjavtsev, Vassili, sünd 1826 preestri peres Porhovi maakonnas, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati preestriks Ostrovi maakonda, 1852 toodi Riia piiskopkonda ja määrati 19. II 1852 Tuhalaane kogudusse, 23. X 1852 - 22. III 1858 preestriks Viljandi koguduses (23. X 1852 - 10. II 54 hooldas ka Tuhalaane kogudust), 28. II - 20. III 1861 Priipalu koguduses, 20. III 1861 - 29. IX 64 Pärnu Katariina koguduses (1862 - 64 hooldas ka Tori kogudust), 06. III 1864 kuni oma surmani 17. X 1869 Halliste-Penuja koguduses (17. X 1867 - 68 hooldas ka Karksi-Nuia kogudust).

Kusovski, Jakov, sünd. 1821 preestri peres, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 23. V 1846 pühitseti preestriks ja määrati Karula kogudusse, 15. X 1846 - 01. XI 48 preestriks Jaagupi-Uduvere koguduses, 01. XI 1848 - 05. X 49 Mõniste koguduses, 05. X 1849 kuni oma surmani VI 1870 Prangli-Maaritsa koguduses.

Kümmel, Joann, sünd. 1884 salmilugeja Peeter Kümmeli peres Pärnumaal Tuhalaanes, 1907 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Paide kogudusse salmilugejaks, 1910 määrati Tuhalaane kogudusse, 08. IX 1913 pühitseti preestriks ja määrati Kiigevere kogudusse, kus teenis kuni 01. XII 1921.

Kümmel, Viktor, sünd. 06. V 1882 salmilugeja Peeter Kümmeli peres Pärnumaal Tuhalaanes, 1903 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 14. X 1907 pühitseti preestriks ja määrati Kastna kogudusse, kus teenis kuni 30. X 1927, surn. 20. V 1942 Viljandis.

Küppar, Eufiimi, sünd. 1836 talupoja peres, 1859 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati samasse eesti keele õpetajaks, 16. VIII 1862 pühitseti preestriks ja määrati Kolga-Jaani kogudusse, 1864 määrati Nõo kogudusse, kuid Kolga-Jaani rahva tungival palvel toodi Kolga-Jaani tagasi, 1866 - 73 preestriks Põltsamaa koguduses (hooldas 1866 - 67 ka Kolga-Jaani kogudust), 1873 kuni oma surmani 20. VI 1894 Tuhalaane preester.

Küppar, Nikolai, sünd. 01. X 1864 preester Eufiimi Küppari peres, 1885 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati vanemsalmilugejaks Velise kogudusse, 29. I 1887 pühitseti preestriks ja määrati Risti kogudusse, 03. VIII 1894 pärast isa surma toodi Tuhalaane kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 17. IV 1914.

Kõigerist, Jakob, sünd. 1838 talupoja peres Eestimaa kubermangus, 1859 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 29. VIII 1859 pühitseti preestriks ja määrati Ööriku kogudusse, 08. X 1864 - 01. XI 67 preestriks Pärnu Katariina koguduses, 01. XI 1867 - 99 Tori koguduses, surn. 28. XII 1903.

Kõiv, Jakob, sünd. 1874 talupoja peres Liivimaa kubermangus, 1896 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Valga Nikolai kogudusse, 1903 pühitseti diakoniks, 06. I 1903 pühitseti preestriks ja määrati Timo kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 02. V 1940.

Laar, Anton, sünd. 01. VI 1885 Viljandi maakonnas Kolga-Jaani kihelkonnas Võisiku vallas möldri pojana, õppis Kolga-Jaani kihelkonnakoolis, 1895 astus Riia vaimulikku

seminari, kust pärast neljanda klassi lõpetamist 1904 välja astus, 15. III 1904 määrati Karula kogudusse köstriks-kooliõpetajaks, 29. III 1905 viidi üle Ilmjärve kogudusse, 29. IV 1908 Häädemeeste kogudusse, 1909 õiendas eskternina Riia vaimulikus seminaris preestrieksamid, 30. VIII 1909 pühitseti preestriks ja määrati Laimjala kogudusse, 28. X 1913 - 18. III 15 määrati Võnnu-Kärsa kogudusse (igal teenistuskohal paistis silma agara majandusmehena, kes suutis organiseerida kirikuhoonete remontimist, Võnnu-Kärsa väikesearvulises koguduses sai tema ülesandeks Tartu Aleksandri kiriku ehituse organiseerimine), 18. III 1915 - 24. X 20 Tartu Aleksandri koguduse preester, 24. X 1920 - 01. XII 27 Tallinna Issandamuutmise kiriku ülempreester, Asutava Kogu liige, Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku üks loojaid.

Lebedev, Aleksandr, sünd. 06. IX 1867 Tartu maakonnas Kambja kihelkonnas preester Joann Lebedevi peres, 1883 lõpetas Riia vaimuliku seminari kolm klassi, pühitseti preestriks 20. X 1914 ja määrati Varnja kogudusse, kus teenis kuni 1916.

Lebedev, Arkadi, teenis preestrina 03. V 1906 - 21. VIII 1910 Piirissaare koguduses.

Lebedev, Joann, sünd. Pihkva kubermangus Toropetsi maakonnas diakoni peres, 1843 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, seejärel töötas Porhovi maakonna koolides õpetajana, 02. XI 1847 pühitseti preestriks ja määrati Riia vikaarpiiskopkonna Prangli-Maaritsa kogudusse, 05. X 1849 - III 50 teenis Mõniste koguduses, 21. VIII 1858 - 1887 Räpina koguduses, osales kirikuraamatute eesti keelde tõlkimise komitees, asutas Räpina kihelkonnas seitse õigeusu talurahvakooli, surn. 27. III 1892.

Lebedev, Joann, teenis 1912 Lohusuu koguduses.

Lebedev, Kapiton, sünd. Riia vaimuliku konsistooriumi lauaülema Peeter Lebedevi peres, 1871 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 08. VIII 1871 pühitseti preestriks ja määrati Kärgu kogudusse, kus teenis kuni 25. X 84 (1874 hooldas ka Lelle kogudust), 25. VII 1886 - 22. VI 93 teenis Kilingi-Nõmme koguduses, 22. VI 1893 - 21. II 1900 Pootsi-Kõpu koguduses.

Lebedev, Nikolai, sünd. 1855 preester Sergei Lebedevi peres, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Laanemetsa kogudusse, 23. VIII 1881 pühitseti diakoniks, 29. VIII 1881 pühitseti preestriks ja määrati Anseküla kogudusse, 24. VIII - 18. XI 1883 preestriks Antslas, 1884 kuni oma surmani 11. II 1885 preestriks Haanja-Plaani koguduses.

Lebedev, Nikolai, pühitseti preestriks 18. XI 1883 ja määrati Laanemetsa kogudusse, kus teenis kuni 15. X 99, seejärel kuni 23. VII 1920 preestriks Toris, 20. VII 1920 - 01. XI 31 preestriks Laanemetsa koguduses, surn. 29. X 1939.

Lebedev, Nikolai, teenis preestrina 1870 - 06. XI 71 Prangli-Maaritsa koguduses, 17. XI 1871 - 79 Uhmardu-Saare koguduses.

Lebedev, Sergei, sünd. 1830 diakoni peres, 1851 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 14. II 1852 pühitseti preestriks ja määrati Antsla kogudusse, 30. V 1855 - 09. X 70 teenis Laanemetsa koguduses (1869-70 hooldas ka Valga Nikolai kogudust).

Leets, Aleksander, sünd. 1870 talupoja peres, 1892 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Pootsi-Kõpu kogudusse, 08. IX 1895 pühitseti diakoniks, 10. IX 1895 preestriks ja määrati Kullamaa kogudusse, 1899 viidi üle Paadremale, 01. I 1905 toodi preestriks Pootsi-Kõpu kogudusse, 30. V 1914 - 21 teenis Tuhalaane koguduses.

Lekarev, Aleksei, teenis preestrina Mustvee Nikolai koguduses 1842 - 54.

Lindenberg, Jakob, sünd. 20. IV 1840 Tartu maakonnas Laiuse kihelkonnas Laiuse-Tähkvere vallas talupoja peres, 1861 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 29. VIII pühitseti preestriks ja määrati Vändra kogudusse, kus teenis kuni 18. VII 1869, surn. 21. IX 1898.

Luha, Andrei, sünd. 1868 talupoja peres, 1890 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Võru kogudusse, 30. VIII 1892 pühitseti preestriks ja määrati Tõhela-Murru kogudusse, 11. VIII 1893 - 26. XI 1902 preestriks Karksis (1894 hooldas ka Tuhalaane kogudust), 01. I 1909 - 24. I 14 Kastolatsi koguduses.

Lusik, Nikolai, sünd. 1860 talupoja peres, 1884 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 02. III 1886 pühitseti preestriks ja määrati Mõniste kogudusse, 02. V 1890 toodi Kalli kogudusse, kust viidi 16. X 1899 Viljandi kogudusse, surn. Viljandis 05. XII 1921.

Lutso, Georg, sünd. 1839 Võru maakonnas talupoja peres, 1859 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 22. X 1859 pühitseti preestriks ja määrati Kihnu kogudusse, 28. VIII 1862 - 01. VII 1864 teenis Nõo koguduses, XI 1867 - 69 Suislepa koguduses.

Makedonski, Nikolai, sünd. 1865 salmilugeja peres, 1887 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja teenis salmilugejana Riia piiskopkonna kogudustes, 19. XII 1899 pühitseti preestriks ja määrati Piirissaare kogudusse, kus teenis kuni 18. IV 1906.

Malein, Mihhail, sünd. 1825 diakoni peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati piiskop Filareti poolt Riia vaimuliku kooli inspektoriks ja majandusülemaks, 01 I 1848 määrati Piila koguduse preestriks, 17. XI 1850 viidi üle Leisi kogudusse, 24. II 1854 määrati Varnja kogudusse, kus teenis kuni 08. V 1875, mil määrati Mustvee ühisusuliste kogudusse, 1876 - 23. IX 83 teenis Lohusuu koguduses, surn. 14. XI 1893.

Malov, Aleksei, sünd. 1823 preestri peres Pihkva kubermangu Pihkva maakonnas, õppis Pihkva vaimulikus seminaris, 1846 kümme kuud enne selle lõpetamist toodi preestriks Riia vikaarpiiskopkonda, 08. II 1847 - 48 preestriks Suure-Jaani (Olustvere) koguduses.

Malozjomnov Vassili, sünd. 1827 diakoni peres, 1850 lõpetas Peterburi vaimuliku seminari ja määrati Riia vikaarpiiskopkonda, 12. III 1851 - 62 teenis preestrina Olustvere koguduses.

Mariptšelski, Simeon, sünd. 1833 köstri peres, 1853 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 28. II 1853 pühitseti preestriks ja määrati Leisi kogudusse, 18. III 1854 - 30. V 55 preestriks Laanemetsa koguduses, 30. V 1855 kuni oma surmani 1857 preestriks Haanja-Plaani koguduses.

Mednis, Peeter, sünd. 1849, rahvuselt lätlane, 1871 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 1875-81 teenis Valga Nikolai koguduse preestrina, surn. 17. XI 1916 Riias.

Menšikov, Dmitri, sünd. 1831 preestri peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 21. VIII 1850 - 15. II 1852 Toropetsi vaimuliku kooli õpetaja, 24. II 1852 pühitseti preestriks ja määrati Tori kogudusse, 08. X 1853 - 20. I 56 teenis Pootsi-Kõpu preestrina.

Meri, Joann, sünd. 1833 talupoja peres, 1867 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 02. XI 1867 pühitseti preestriks ja määrati Muhu-Rinsi kogudusse, 18. VII 1879 kuni oma surmani 03. IV 1880 preestriks Karulas.

Muraveiski, Kosma, sünd. 1823 preestri peres, 1846 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 27. X 1846 pühitseti preestriks ja määrati Priipalu kogudusse, kus teenis 27. X 1846 - 25. VIII 50.

Muraveiski, Nikolai, sünd. 1865 Riia linnas salmilugeja peres, 1885 suunati Riia vaimuliku seminari IV klassist õpetajaks, 08. XI 1888 pühitseti diakoniks ja määrati Riia Arhangelski piiskoplikku kirikusse, 1892 määrati salmilugejaks Riia Johannese kirikusse, 1893 samale kohale Vasknarva kogudusse, 06. XII 1896 pühitseti preestriks ja määrati Piirissaarde preestriks, 1899 toodi Varnjasse, kus teenis kuni oma surmani 02. VII 1913.

Mutovozov, Aleksandr, teenis preestrina 31. XII 1859 - 15. I 66 Valga Nikolai koguduses.

Mutovozov, Joann, sünd. 1825 köstri peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja suunati Riia vikaarpiiskopkonda, sest oli õppinud eesti keelt; 20. VII 1847 pühitseti preestriks ja määrati Seli-Tõstamaa kogudusse, 28. IX 1848 - 53 teenis Pootsi-Kõpu preestrina (19. VIII - 07. XI 1850 lühikest aega Pihkva maakonnas), 08. X 1853 - VI 57 teenis Tori koguduses.

Mutovozov, Vsevolod, sünd. 1846 Kokneses preestri peres, 1869 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 27. I 1874 pühitseti preestriks ja määrati Priipalu kogudusse, kus teenis kuni 1881, 1884 teenis Haanja-Plaani koguduses, surn. 1901.

Männik, Aleksander, sünd. 1868 mereväelase (isa mitšman) peres, 10. VII 1889 lõpetas Balti õpetajate seminari, 19. XII 1908 sooritas vaimuliku seminari tasemel eksami Riia vaimulikus konsistooriumis ja määrati Välgi algkooli õpetajaks, 30. XII 1889 viidi salmilugejaks Pühtitsa kirikusse, 12. XII 1893 pühitseti diakoniks ja jäi samasse kirikusse,

12. VI 1892 viidi diakoniks Paldiskisse, 04. VIII 1896 Kuressaare kirikusse, 21. XII 1908 pühitseti preestriks ja määrati Kaarepere kogudusse, kus teenis kuni 15. X 1915.

Männikson, Teodor, sünd. 24. IX 1873 talupoja peres Liivimaa kubermangus, 1896 lõpetas Riia vaimuliku seminari (õppis paralleelselt seminariga ka Riia I muusikainstituudis) ja suunati tööle Riia vaimuliku seminari kantseleisse ning lauljaks peapiiskopi koori, 1899 määrati salmilugejaks Võnnu-Kärsa kogudusse, 19. XII 1901 pühitseti preestriks ja määrati teenima Grodnosse, 07. I 1905 toodi Paadremale, 07. V 1916 Laiusele, kus teenis kuni 14. IX 1940, surn. 18. IV 1848.

Nazarevski, Mihhail, pühitseti preestriks 07. XI 1910 ja määrati Piirissaare kogudusse, kus teenis kuni 1912.

Nevdatšin, Jossif, sünd. 1824 vaimuliku peres , 1857 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 08. IX 1857 pühitseti preestriks ja määrati Pärnu Katariina kogudusse, kus teenis kuni 20. III 1861 (1857-61 hooldas Tori kogudust, 01. II - 18. II 1860 Kihnu kogudust), 08. V 1864 - 17. X 67 teenis Karksi koguduses, 17. X 1867 kuni oma surmani 15. VII 1868 Kähri koguduses.

Nevdatšin, Pavel, teenis preestrina Tartu Uspenski koguduses 1837 - 53.

Nevdatšin, Pavel, sünd. 1859 preestri peres, 1882 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Kuressaarde, 01. X 1885 pühitseti preestriks ja määrati Tõhela-Murru kogudusse, kus teenis kuni 18. IX 1892, 18. IX 1892 kuni oma surmani 01. VI 1901 teenis Mõniste koguduses.

Nikolski, Mihhail, sünd. 1816 diakoni peres, 1838 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati Pihkva Nikolai kirikusse salmilugejaks, 1846 pühitseti diakoniks, 01. XII 1846 pühitseti preestriks ja määrati Kähri kogudusse, 1862 - 64 preestriks Võnnu-Kärsa koguduses, 1865-89 Piirissaares.

Noppel, Karp, sünd. 25. IV 1878 Haapsalu maakonnas Paadrema vallas köstri peres, 1903 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 25. IX 1905 pühitseti preestriks ja määrati Tõhela-Murru kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 30. XI 1943.

Nõmm, Anton, sünd. 1885 talupoja peres, õppis Jaroslavi juriidilises lütseumis, 21. VII 1914 kuni oma surmani 1917 teenis preestrina Kärgu koguduses.

Nüpsik, Joakim, sünd. 1860 talupoja peres, 1881 lõpetas Tartu õpetajate seminari, teenis salmilugejana Riia Peetri-Pauli katedraalkirikus, 14. XI 1909 pühitseti preestriks ja määrati Karula kogudusse, kus teenis kuni 01. V 1932, surn. 20. XI 1936.

Oberphal, Dionisi, sünd. 20. I 1868 talupoja peres, 1889 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati kooliõpetajaks, 1890 viidi salmilugejaks Kõrgessaare kogudusse, 1891 Ilmjärve

kogudusse, 1895 Anseküla kogudusse, 24. VI 1896 pühitseti preestriks ja määrati Kõrgessaare kogudusse, 20. VIII 1898 - 1917 teenis preestrina Ilmjärve koguduses.

Oberphal, Jakob, sünd. 1865 talupoja peres, 1887 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati õpetajaks Riia eesti-vene kooli, 1888 määrati salmilugejaks Pühtitsa kirikusse, 30. I 1895 pühitseti preestriks ja määrati Tänassilma kogudusse, 12. XII 1896 - 09. X 1912 teenis Kolga-Jaani koguduses.

Obraztsov, Pavel, teenis ülempreestrina 01. III 1885 - 01. IX 91 Tartu Uspenski koguduses, surn. 23. XI 1895.

Olter, Vassili, sünd. 12. VI 1869 Pärnu maakonnas talupoja peres, 1890 lõpetas Riia vaimuliku seminari, määrati Pärnu praostkonda salmilugejaks, 1892 pühitseti preestriks, 11. II 1895 - 01. II 1901 teenis Karula koguduses, 01. II 1901 - 25. I 12 teenis Seli-Tõstamaa koguduses, 25. I 1912 - 01. IV 19 Helme-Tõrva koguduses.

Orgusaar, Anton, sünd. 08. IX 1862 Viljandi maakonnas Kolga-Jaani kihelkonnas, Võisiku mõisas, 1884 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Hiiumaale, 01. X 1885 pühitseti diakoniks, 05. X 1885 pühitseti preestriks ja määrati Pühalepa kogudusse, 12. I 1907 kuni oma surmani 19. VII 1930 teenis Sindi koguduses.

Paavel, Joann, sünd. 1874 Eestimaa kubermangus Haapsalu maakonnas Velise vallas talupoja peres, 1896 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Riia Peetri-Pauli kirikusse salmilugejaks, 17. III 1900 pühitseti preestriks ja määrati Laiksaare kogudusse, kus teenis kuni 03. X 1907.

Paklär, Aleksander, sünd. 1863 salmilugeja peres, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Suislepa kogudusse, 26. I 1897 pühitseti diakoniks, 02. II 1897 preestriks ja määrati Laimjala kogudusse, 06. III 1898 - 1900 teenis Laiksaare koguduses, 1900 - 2. XII 1904 Pootsi-Kõpu koguduses.

Panov, Joann, sünd. 08. X 1837 diakoni peres, 1857 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 08. VI 1862 pühitseti diakoniks, 15. VII 1862 preestriks ja määrati Laimjala kogudusse, 1879 määrati Lelle kogudusse, kuid haiguse tõttu ei saanud kohale asuda, 19. IX 1880 toodi Saduküla, kus teenis kuni 1896.

Panov, Pavel, sünd. 29. VII 1841, 1861 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 15. X 1861 pühitseti preestriks ja määrati Jõõpre kogudusse, kus teenis kuni 21. I 1862, surn. 09. XII 1916.

Panovski, Mihhail, sünd. 1845 diakoni peres, 1869 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, omal soovil, et õppida eesti keelt, määrati salmilugejaks Võnnu-Kärsa kogudusse, saanud eesti keele selgeks pühitseti 25. I 1871 preestriks ja määrati Halliste-Penuja kogudusse (1871 ja 1881 hooldas Karksi kogudust), 26. IV 1882 kuni oma surmani 07. I 1905 teenis Laatre koguduses (1890-91 hooldas Priipalu kogudust).

Paro, Grigori, sünd. 1834 talupoja peres, 1857 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 1857-60 Riia vaimuliku seminari eesti keele lektor, 1860 pühitseti preestriks, 25. X 1860 määrati Kalli koguduse preestriks, teenis seal kuni oma surmani 14. X 1873.

Paul, Andrei, sünd. 1870 talupoja peres, 1892 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Jõhvi kirikusse, 1894 määrati salmilugejaks Tahkuranna kogudusse, 21. X 1895 pühitseti diakoniks, 22. X 1895 preestriks ja määrati Surju kogudusse, kus teenis kuni 1916, 1916-20 teenis Kärkna-Lähte koguduses.

Paul, Karp, sünd. 17. III 1867 Võru maakonnas Karula kihelkonnas mõisateenija peres, 1887 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 09. X 1891 pühitseti preestriks ja määrati preestriks Laimjala kogudusse, 1896-1908 Reomäel, 07. II 1908 - 22. I 1910 Viljandis, surn. 22. I 1910.

Paulus, Aleksander, sünd. 02. II 1872 Pärnu maakonnas Uue-Vändra vallas talupidaja peres, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 1894-97 teenis köstri-kooliõpetajana Leesil Harjumaal, 1897-1900 Kolga-Jaanis Viljandimaal, 1900-01 Viljandis, 29. VIII 1901 pühitseti preestriks ja määrati Kõrgessaare kogudusse, 05. II 1903 - 18. II 08 teenis Karksi koguduses, 18. II 1908 - 26. III 1916 Laiuse koguduses, 17. IV 1916 - 21. XI 20 Pärnu Issandamuutmise koguduses, 1920 valiti Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku piiskopiks ja 07. VII 1923 nimetati metropoliidiks, surn. 18. X 1953 Stockholmis.

Pihlak, Mihhail, sünd. 28. XII 1872 talupoja peres, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Olustvere kogudusse, 21. XI 1899 pühitseti diakoniks, 22. XI 1899 preestriks ja määrati Tõhela-Murru kogudusse, 01. V 1905 - 03. V 06 teenis Kärgu koguduses, 03. V 1906 - 01. XI 33 Olustvere koguduses.

Podekrat, Joann, sünd. 1878 talupoja peres, 1902 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Rakvere kogudusse, 1903 viidi üle Narva Kreenholmi kogudusse, 08. II 1904 pühitseti diakoniks, 12. III 1906 preestriks ja määrati Saduküla kogudusse, 07. V 1917 - 15. VIII 36 teenis Põltsamaa koguduses.

Pokrovski, Aleksandr, sünd. 1865 salmilugeja peres, 1886 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Ööriku kogudusse, 04. XII 1887 pühitseti preestriks ja määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, kus teenis kuni 05. IX 1889.

Pokrovski, Nikolai, sünd. 1859 salmilugeja peres, 1880 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Räpina kogudusse, 30. VIII 1881 pühitseti diakoniks ja määrati Kihnu kogudusse, 26. III 1884 - 05. IX 85 teenis Helme-Tõrva koguduses, 05. IX 1885 - 27. IV 87 Velise koguduses, 31. V 1895 - 15. II 1902 Kilingi-Nõmme koguduses.

Pokrovski, Pavel, sünd. 1837, 1859 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 08. IX 1861 pühitseti preestriks ja määrati Laatre kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 1866.

Poletajev, Aleksandr, sünd. 1823 Pihkva kubermangus preestri peres, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati Riia vikaarpiiskopkonda Sangaste koguduse preestriks, 16. IV 1858 - 16. VIII 1862 teenis Nõo koguduses (01. V 1858 - 01. XII 62 hooldas ka Kavilda kogudust), 16. VIII 1862 - 10. I 75 teenis Mustvee Nikolai koguduses, 10. I 1875 - 03. IX 79 Pärnu Katariina koguduse ülempreester, 03. IX 1879 - 17. II 92 preestriks Kiigevere koguduses.

Poletajev, Nikolai, sünd. 1846 Sangaste preestri Aleksandr Poletajevi peres, 1867 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 01. III 1880 pühitseti preestriks ja määrati Suislepa kogudusse, surn. 21. IV 1888.

Polistovski, Vassili, sünd. 1822 preestri peres, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 30. XII 1845 pühitseti preestriks ja määrati Tartu Uspenski kogudusse, 18. III 1846 viidi Põltsamaa kogudusse, 07. XII 1849 Saduküla, 11. II 1850 Tuhalaande, 1852 teenis lühikest aega Pihkva kubermangus Ostrovi maakonnas, 26. IV 1852 - 13. I 58 preestriks Lelle koguduses, 13. I 1858 - 01. IV 58 Reomäe koguduses, 01. IV 1858 - 18. X 60 Tahkuranna koguduses, 18. X 1860 - 03. IV 62 Kiigevere koguduses, 03. IV 1862 - 13. VI 66 Jõõpre koguduses, 13. VI 1866 - 08. VI 67 Häädemeeste koguduses.

Polistovski, Viktor, sünd. 1850 Tuhalaane preestri Vassili Polistovski peres, 1873 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja teenis mitmel pool Riia piiskopkonnas salmilugejana, 15. VI 1880 pühitseti preestriks ja määrati Suislepa kogudusse, 14. VII 1901 - 12. VI 03 teenis Mõniste koguduses, 12. VI 1903 - 07. XII 08 Kabala koguduses, 07. XII 1908 - 13 Kiigevere koguduses, surn. 26. VII 1915.

Popov, Simeon, sünd. 1823 diakoni peres, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati Pihkva vaimuliku konsistooriumi lauaülemaks, 1848 pühitseti preestriks ja suunati Pihkva piiskopkonna Toropetsi kogudusse, 21. II 1850 toodi Saduküla kogudusse, 01. VII 1852 - 15. I 62 preestriks Põltsamaa koguduses (samal ajal hooldas ka Saduküla kogudust), 15. I 1862 - 13. IX 75 teenis Suure-Jaani (Olustvere) koguduses, 13. IX 1875 - 30. IV 1900 Tallinna Issandamuutmise peakiriku ülempreester.

Poska, Nikolai, sünd. 1867 Tartu maakonnas Laiusel salmilugeja peres, 1894 lõpetas Moskva vaimuliku akadeemia, 17. IX 1895 pühitseti diakoniks, 21. IX 1895 preestriks ja määrati Arusaare kogudusse, kus teenis kuni 22. VIII 1898, 08. II 1906 - 01. I 1907 teenis Sindi koguduses.

Požarski, Simeon, sünd. 1843 nooremdiakoni peres, 1863 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Prangli-Maaritsa kogudusse, 1868 määrati Kihnu kogudusse, kus 06. X 1868 pühitseti diakoniks ja 13. X 68 preestriks, 18. VI 1879 viidi üle Suislepa kogudusse, 1880 - 21. III 84 teenis Helme-Tõrva koguduses, 21. III 1884 kuni oma surmani 06. II 1891 teenis Prangli-Maaritsa koguduses.

Prants, Kallinik, sünd. 1843 köster Joann Prantsi peres, 1865 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Riia vaimuliku seminari eesti keele lektoriks, 06. XII 1867 pühitseti

preestriks ja määrati Häädemeeste kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 17. VII 1901 (1868 - 69 hooldas ka Tahkuranna kogudust).

Prants, Nikolai, sünd. 1846 köster Joann Prantsi (tõstetud köstriks 1846) peres, eelmise vend, 1869 lõpetas Riia vaimuliku semianri, 30. VIII 1869 pühitseti preestriks ja määarti Tahkuranna kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 23. IV 1899.

Preobraženski, Joann, sünd. 1870 diakoni peres, 1891 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati vanemsalmilugejaks Varnja kogudusse, 1893 viidi üle Tartu Uspenski kogudusse, 01. XII 1896 pühitseti preestriks ja määrati Torgu kogudusse, 01. I 1897 - 98 teenis Tänassilma koguduses, 1898 - 1901 Pühtitsa nunnakloostri kirikus, 1901 kuni oma surmani 01. VI 1907 teenis Nina koguduses.

Protopopov, Nikolai, sünd. 1846 diakoni peres, 1867 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 19. II 1869 pühitseti preestriks ja määrati Kähri kogudusse, kus teenis kuni 08. X 1872, misjärel viidi ülempreestriks Võru kogudusse, kus teenis kuni 1921, surn. 29. I 1924.

Proštšanitski, Joann, sünd. 1847 köstri peres, 1871 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 20. VI 1871 pühitseti preestriks ja määrati Tornimäe kogudusse, 1893 viidi üle Lümanda kogudusse, 23. X 1897 - 21. II 1906 teenis Saduküla koguduses.

Pähkel, Peeter, sünd. 1875 Hiiumaal talupoja peres, 1897 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja teenis esialgu salmilugejana, 11. III 1901 pühitseti preestriks ja määrati Karula kogudusse, 29. IV 1903 - 29. IV 1903 teenis Nõo koguduses.

Pärtel, Andrei, sünd. 1870 Liivimaa kubermangus talupoja peres, 1892 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Aruküla kogudusse salmilugejaks, 20. X 1895 pühitseti diakoniks ja 21. X 1895 preestriks ning määrati Velise kogudusse, 27. VII 1902 - 18. X 21 teenis Jõõpre koguduses.

Päts, Nikolai, sünd. 24. VIII 1871 Viljandi maakonnas talupoja peres, Eesti Vabariigi presidendi Konstantin Pätsi vend, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Tänassilma kogudusse, 1894 viidi üle Paidesse, 31. I 1899 pühitseti preestriks ja määrati Tänassilma kogudusse, kus teenis kuni 18. II 1904, misjärel viidi üle Räpina kogudusse, kus teenis kuni 1918, 1914 - 17 ühtlasi Võru praost, 1917 Tallinna Simeoni koguduse preester, 1917 Tallinna piiskopkonna nõukogu esimees, 1935-40 EAÕK Sinodi esimees.

Põhonin, Peeter, teenis 28. IV 1916 - 28. II 34 Lelle koguduse preestrina.

Põrk, Mihhail, sünd. 01. I 1862 Viljandi maakonnas Kolga-Jaani kihelkonnas Võisiku vallas taluperemehe peres, 1882 lõpetas Riia vaimuliku seminari IV klassi, 08. III 1904 - 19. IV 36 teenis Uhmardu-Saare koguduse preestrina, surn. 11. I 1940.

Rajevski, Joann, sünd. 1828 diakoni peres, 1853 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 29. III 1858 - 31. VII 70 teenis Muhu-Hellamaa koguduses, 31. VII - 10. XI 1903 teenis ülempreestrina Viljandi koguduses (1872 - 74 hooldas ka Suislepa kogudust), surn. 12. III 1907.

Raudsepp, Laurenti, sünd. 1856 talupoja peres, 1876 lõpetas Riia õpetajate seminari, suunati salmilugejaks ja õpetajaks Kolga-Jaani kogudusse, 1878 viidi üle Olustevere kogudusse, 1879 Pärnu Katariina kogudusse, 1899 sooritas Riia vaimulikus seminaris lõpueksamid eksternina, 12. XII 1889 pühitseti diakoniks, 14. XII 1889 preestriks ja määrati Pühtitsa kirikusse, 17. II 1892 - 93 teenis preestrina Kiigevere koguduses, 1893-99 Tõhela-Murru koguduses, 1899 kuni oma surmani 31. III 1931 Kalli koguduses.

Ramul, Martin, sünd. 1853 talupoja peres Eestimaa kubermangus, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Prangli-Maaritsa kogudusse, 1879 viidi salmilugejaks Olustvere kogudusse, 01. VIII 1880 pühitseti preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 28. VIII 1882 - 05. IV 93 teenis Halliste-Penuja koguduses, 05. IV 1896 - 01. I 1919 Antsla koguduses, surn. 09. IV 1919.

Raska, Vladimir, sünd. 18. II 1854 Viljandi maakonnas Abja vallas talupoja peres, õppis Tartu gümnaasiumis, seejärel Tartu Ülikooli usuteaduskonnas, 1887 ristis Peterburi vaimuliku akadeemia rektor arhimandriit Arseni ta õigeusku, sest astus nimetatud akadeemiasse, 1890 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia kandidaadikraadiga, 09. III 1891 pühitseti preestriks ja määrati Prangli-Maaritsa kogudusse (alates 1900 Tartu I ringkonna praost), kus teenis kuni oma surmani 06. X 1919.

Redzeko, Antoni, teenis 1853 Võru preestrina.

Ristkok, Georg, sünd. 06. IV 1868 Liivimaa kubermangus talupoja peres, 1889 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 1890 astus Moskva vaimulikku akadeemiasse, mille lõpetas kandidaadikraadiga 1896, 1896 Miitavi reaalkoolis teoloogiaõpetaja, 15. VIII 1897 pühitseti diakoniks, 17. VIII 1897 preestriks, 01. X 1898 - 20. I 1908 teenis Arusaare koguduses preestrina.

Roi, Timoteo, pühitseti preestriks 04. XII 1916 ja määrati teenima Võnnu-Kärsa kogudusse, kuhu jäi kuni 1918.

Rozanov, Pjotr, sünd. 1833 preestri peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 17. IX 1850 pühitseti preestriks ja määrati Laanemetsa kogudusse, kus teenis kuni 1854.

Rudakov, Maksim, sünd. 1848 diakoni peres, 1872 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, teenis 1872-74 kooliõpetajana Peterburi kubermangus, 29. VIII 1877 pühitseti preestriks ja määrati Laanemetsa kogudusse, 23. IX 1883 - 20. VI 1891 teenis Lohusuu koguduses, 20. VI 1891 - 29. IV 1903 Nõo koguduses, surn. 22. XI 1908.

Ruus, Anton, lõpetanud Riia vaimuliku seminari, pühitseti preestriks 06. VIII 1917 ja määrati Vändra kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 21. VI 1939.

Saar, Peeter, sünd. 1867 talupoja peres, 1888 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 1889 määrati salmilugejaks Lohusuu kogudusse, 20. XI 1894 pühitseti diakoniks, 23. XI 1894 preestriks ja määrati Kaarepere kogudusse, 13. VI 1895 viidi üle Meremäe kogudusse ja 01. VIII 1901 Häädemeeste kogudusse, kus teenis kuni 01. X 39.

Saarmann, Kodrat, sünd. Liivimaa kubermangu talupoja peres, 12. VI 1898 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Lihula kogudusse, 26. V 1903 pühitseti preestriks ja määrati Emmaste kogudusse, 01. V 1908 - 18 teenis Laiksaare koguduses.

Samon, Dionisi, sünd. 1871 salmilugeja peres, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati vanemsalmilugejaks Saduküla kogudusse, 26. VI 1896 pühitseti diakoniks, 27. VI 1896 preestriks ning määrati Saduküla kogudusse, kus teenis kuni 23. X 1897.

Sarnet, Küprian, sünd. 1815 Tartu maakonnas Palamusel mõisavalitseja peres, 29. XI 1846 pühitses piiskop Filaret ta oma palvel ning arvestades eesti keelt valdavate vaimulike puudumist preestriks ja määras Kilingi-Nõmme kogudusse, 01. XII 1847 viidi üle Karksi kogudusse, 24. IX 1849 Häädemeeste kogudusse, 08. X 1853 Uruste kogudusse, kus teenis kuni 1871, surn. 04. I 1872.

Sepp, Joann, sünd. 1865 salmilugeja peres, 1867 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja teenis Pärnu ning Saare praostkonnas salmilugejana, 25. X 1892 pühitseti preestriks ja määrati Pootsi-Kõpu kogudusse, 12. X 1899 - 03. II 1904 teenis Räpina koguduses.

Savi, Konstantin, sünd. 1871 salmilugeja peres, 1892 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Olustvere kogudusse, 28. VIII 1894 pühitseti diakoniks, 29. VIII 1894 preestriks ning määrati Pühtitsa kloostri kirikusse, 23. X 1897 määrati Rannu kogudusse, 01. VIII 1908 Kavilda kogudusse, kus teenis kuni 01. V 1935, surn. 27. VI 1937.

Serebrjakov, Mihhail, teenis munkpreestrina 1849 Mustvee ühisusuliste koguduses.

Siimo, Aadam, sünd. 1845 talupoja peres, 1869 lõpetas Riia vaimuliku seminari, teenis preestrina 16. XII 1881 - 86 Priipalu koguduses ja 1886 - 88 Helme-Tõrva koguduses.

Skoropostižnõi, Joann, sünd. 1829 nooremdiakoni peres, 1853 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 23. XI 1853 pühitseti preestriks ja määrati Torgu kogudusse, 01. VI 1854 viidi üle Tornimäe kogudusse, 24. XII 1860 Mõnnuste kogudusse, 05. X 1867 - IX 79 teenis Pärnu Katariina koguduses, 1879 kuni oma surmani 27. III 1892 Uhmardu-Saare koguduses.

Skoropostižnõi, Pjotr, sünd. 1829 diakoni peres, 1851 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 03. VII 1852 pühitseti preestriks ja määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, 11. VI

1855 Häädemeeste kogudusse, 1866 - 1902 teenis Jõõpre koguduses (1860 - 61 hooldas ka Tahkuranna kogudust).

Skoropostižnõi, Viktor, sünd. 1856 preester Joann Skoropostižnõi peres, 1897 lõpetas Pärnu gümnaasiumi, õppis seejärel kaks aastat vabakuulajana Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas, 1884 määrati Helme kogudusse salmilugejaks, 24. VI 1889 pühitseti preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 1892 viidi omal soovil üle Uhmardu-Saare kogudusse, 1898 - 99 teenis Võnnu-Kärsa koguduses, surn. 24. I 1904.

Skromnov, Joann, sünd. 1848 kirikuteenri peres, 1873 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 28. IV 1876 pühitseti preestriks ja määrati Kolga-Jaani kogudusse, 12. XII 1896 viidi üle Rõngu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 19. VI 1915.

Skromnov, Nikolai, sünd. 1874 preester Joann Skromnovi peres, 1895 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Viljandi kogudusse, 02. IX 1901 pühitseti preestriks ja määrati vastavatud Kabala kogudusse, 12. VI 1903 toodi Mõniste kogudusse, kus teenis kuni 1905.

Skvortsov, Afanassi, teenis 02. II - 01. XI 1848 preestrina Mõniste koguduses.

Smiretšanski, Gavril, sünd. 02. IV 1868 preestri peres, 1890 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Mustvee kogudusse, 24. I 1896 pühitseti preestriks ja määrati Lohusuu kogudusse, kus teenis kuni 1912, surn. 23. I 1915.

Sokolov, Aleksandr sünd. diakoni peres, 1843 lõpetas Jaroslavi vaimuliku seminari, 1846 Moskva vaimuliku akadeemia kandidaadikraadiga ja määrati Pühima Sinodi ukaasiga Riia vikaarpiiskopkonda, pühitseti preestriks 31. VIII 1847 ja määrati Pärnu Katariina kogudusse (täitis ka praosti ülesandeid), tema aktiivne tegevus usuvahetusliikumise ajal tekitas protesti tsiviilvõimu esindajates, mistõttu piiskop Filaret vabastas ta Pärnu praosti ülesannetest ja viis 1848 üle Viljandi kogudusse, kus teenis kuni 1850.

Sokolov, Mihhail, teenis 1890 - 95 preestrina Piirissaare koguduses, surn. 1896.

Sokolov, Pjotr, pühitseti preestriks 15. XI 1916 ja määrati Piirissaare kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 03. I 1921.

Sokolovski, Pjotr, sünd. 1822 ülempreestri peres, 1855 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 17. XI 1855 pühitseti preestriks ja määrati Võru kogudusse, 13. XI 1862 viidi üle Piirissaare kogudusse, 09. VII 1864 Nõo kogudusse, 02. III 1865 Kastolatsi kogudusse (09. VII 1864 - 02. III 65 hooldas Kavilda kogudust, 1873 - 74 Priipalu kogudust), kus teenis kuni oma surmani 17. II 1899.

Solovjov, Leonid, sünd. 04. VIII 1860 köstri peres, 1883 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Paide kogudusse, 10. VIII 1886 pühitseti preestriks Kihnu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 15. I 1896.

Solovski, Ilja, sünd. 1820 ülempreestri peres, 1843 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati preestriks Pihkva maakonna Toropetsi Uspenski kirikusse, 1847 toodi Antslasse, kus teenis kuni 1851.

Spasoklinski, Mihhail, sünd. 1834 preestri peres, 1855 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 08. IX 1855 pühitseti preestriks ja määrati Halliste-Penuja kogudusse, 20. III 1861 viidi üle Priipalu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani VI 1861.

Soome, Andrei, sünd. 1835 Tartu maakonnas talupoja peres, 1857 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 22. X 1858 pühitseti preestriks ja määrati Pootsi-Kõpu kogudusse (1860 - 63 hooldas ka Tõstamaa kogudust), 25. VII - 09. X 1886 teenis ka Priipalu koguduses, surn. 1919.

Suigussaar, Mihhail, sünd. 22. I 1842 Viljandi maakonnas Kolga-Jaani kihelkonnas Võisiku vallas talupoja peres, 1868 lõpetas Moskva vaimuliku akadeemia ja määrati õppejõuks Riia vaimulikku seminari, XI 1868 määrati seminari majandusjuhataja asetäitjaks, 1870 tõlkekomisjoni liikmeks, 1870 seoses Riia vaimuliku kooli ja seminari lahutamisega vabanes majandusjuhataja asetäitja kohustest ja jäi lihtsalt õppejõuks (üldajalugu, vene keel , kirikuslaavi keel, katahiis, eesti keel), 1870 - 79 oli paralleelselt ka trükikirjanduse tsensor, 14. X 1879 pühitseti preestriks ja määrati Pärnu Katariina kiriku ülemaks, sellel ametikohal teenis kuni oma surmani 18. II 1916 (1881 ülempreestri tiitel, 1899 Pärnu praost, 14. X 1904 - 01. I 05 Pärnu Issandamuutmise koguduse preester). Võttis preestri ameti kõrval osa ühiskondlikust tegevusest, juhtis Eesti Aleksandrikooli Pärnu komitee tegevust, 1882-88 oli Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimees.

Šamardin, Aleksandr, sünd. 1865 salmilugeja peres, 1887 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Nõo kogudusse salmilugejaks, 1890 viidi omal soovil Kastolatsi kogudusse, 19. IV 1892 pühitseti diakoniks, 29. IV 1892 preestriks ja määrati Lelle kogudusse, kus teenis kuni 1902.

Šestakovski, Jossif, sünd. 1822 Podolski kubermangus preestri peres, 1843 lõpetas Leedu vaimuliku seminari, 1847 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia kandidaadikraadiga, 28. I 1848 pühitseti preestriks ja määrati Riia vikaarpiiskopkonna Ruhja kogudusse, 23. XII 1849 toodi Valga Nikolai kogudusse, 1851 - 1856 teenis mitmes Läti ala koguduses, 03. VI 1856 toodi Tartu Jüri kogudusse, kus teenis kuni 14. I 1888.

Šorohov, Konon, sünd. 1835 preestri peres, 1855 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 14. IX 1855 pühitseti preestriks ja määrati Rõngu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 31. X 1896 (1892 hooldas pärast oma poja preester Nikolaj Šorohovi surma ka Võnnu-Kärsa kogudust).

Šorohov, Nikolai, sünd. 1861 Tartu maakonnas Rõngus preester Konon Šorohovi peres, 1882 sooritas eksternina Riia kubermangugümnaasiumis lõpueksamid, 1882 - 86 õppis Tartu Ülikoolis vene keelt ja kirjandust, lahkus omal soovil ülikoolist ja määrati

salmilugejaks Laiuse kogudusse, 13. IX 1887 pühitseti preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 05. VI 1889 toodi Võnnu-Kärsa kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 06. VIII 1892.

Štšepetov, Nikita, sünd. 1815 diakoni peres, 1838 lõpetas Kaluuga vaimuliku seminari, 1848 pühitseti Kaluugas preestriks, 07. V 1848 määrati Mustvee ühisusuliste koguduse preestriks, 21. III 1849 viidi üle Laiuse kogudusse, 1854 määrati Mustvee Nikolai kogudusse, 1863 viidi üle Viljandi kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 19. I 1867.

Štšukin, Anatoli, pühitseti preestriks 28. VII 1913 ja määrati Varnja kogudusse, kus teenis kuni 1914.

Zadvinski, Vassili, sünd. 1827 preestri peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 31. III 1850 pühitseti preestriks ja määrati Muhu kogudusse, 30. IX 1855 viidi üle Laimjala kogudusse, 20. I 1856 toodi Pootsi-Kõpu kogudusse, 08. X 1858 määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, 21. VII 1860 viidi üle Haanja-Plaani kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 1863.

Zolotnikov, Pjotr, pühitseti preestriks 17. IV 1896 ja määrati Mustvee ühisusuliste koguduse preestriks, kellena teenis kuni 1899.

Znamenski, Aleksei, sünd. 1858 Kaluuga kubermangus Zubova külas diakoni peres, 1880 jättis pooleli Kaluuga vaimuliku seminari ja määrati kooliõpetajaks Plahhino külla, alates 1883 Kaluuga Joann Bogoslovskij vennastu kaastöötaja-misjonär, 1888 astus taas Kaluuga vaimulikku seminari, mille lõpetas 1890; 1893 määrati Kaluuga kubermangu Serebrika külla preestriks-misjonäriks, 1899 suunati Riia piiskopkonda, asus preestriks Mustvee ühisusuliste kogudusse, kus teenis kuni 03. V 1906.

Znamenski, Fjodor, sünd. 1825 preestri peres, 1850 lõpetas Peterburi vaimuliku seminari, 20. IX 1850 pühitseti preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 19. III 1851 viidi üle Vändra kogudusse, 20. X 1852 Kärgu kogudusse.

Zverev, Aleksandr, sünd. 1870 Tartu maakonnas Sadukülas preester Aleksei Zverevi peres, 1891 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Saduküla kogudusse, 1892 viidi üle Laiuse kogudusse, 1894 Saduküla tagasi, 30. XI 1895 pühitseti diakoniks, 06. XII 1895 preestriks ja määrati Piirissaare kogudusse, 03. VI 1896 viidi üle Helme-Tõrva kogudusse, 11. V 1907 Mõniste kogudusse, kus teenis kuni 1914.

Zverev, Aleksei, sünd. 1841 Pihkva kubermangus köstri peres, 1865 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 06. VIII 1866 pühitseti preestriks ja määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, 24. I 1868 viidi üle Saduküla kogudusse, 10. I 1875 Ilmjärve kogudusse, 06. XI 1881 Kavilda kogudusse, kus teenis kuni 1908, surn. 28. I 1922.

Zverev, Stefan, sünd. 1832 Tveri kubermangus preestri peres, 1863 lõpetas Tveri vaimuliku seminari ja määrati omal soovil Riia piiskopkonda, 21. XI 1863 määrati preestriks Pootsi-Kõpu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 01. IX 1870.

Žemtšužin, Joann, sünd. 1825 diakoni peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja määrati kreeka keele õpetajaks Riia vaimulikku maakonnakooli, 15. XI 1850 määrati samasse inspektoriks, 1851 õppeasutuse sulgemise järel määrati Riia vaimuliku seminari inspektori abiks, hiljem kantselei ülem, 25. III 1853 pühitseti preestriks ja määrati Tartu Uspenski kogudusse, kus teenis ülempreestrina kuni oma surmani 12. X 1880.

Žemtšužin, Joann, sünd. 1822 diakoni peres, 1845 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 31. III 1846 pühitseti preestriks ja määrati Haanja-Plaani kogudusse, 01. XII 1848 viidi üle Kastolatsi kogudusse, 22. VI 1852 Pilistvere kogudusse, kus teenis kuni 1854.

Tamm, Aleksander, sünd. 1858 talupoja peres, 1879 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati Kuressaare kogudusse salmilugejaks, 1883 pühitseti preestriks ja määrati Anseküla kogudusse, 1884 toodi Paadremale, 30. VII 1887 määrati Räpina kogudusse, 25. VII 1895 Valga Nikolai kogudusse, kus teenis kuni 01. IX 1917.

Tamm, Dionisi, sünd. 1840 Liivimaa kubermangus talupoja peres, 1854 tõstetud vaimulikku seisusse, õppinud Riia vaimulikus seminaris, IX 1865 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia, 25. V 1872 pühitseti diakoniks, 30. V 1872 preestriks ja määrati Uruste kogudusse, kus teenis kuni 10. II 1898, surn. 14. IV 1898.

Teppaks-Pavlov, Andrei, sünd. 1842 talupoja peres, 1865 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 29. V 1866 pühitseti preestriks ja määrati Mõniste kogudusse, 1870 - 81 teenis Saaremaa kogudustes, 1881 - 85 Viljandi koguduses.

Teppo, Joann, teenis preestrina Laatre koguduses 01. III 1905 - 01. X 35.

Tiisik, Karp, sünd. 22. II 1843 Pärnu maakonnas Jõõpre vallas talupoja peres, 1856 tõstetud vaimulikku seisusse, 1863 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati samasse eesti keele lektoriks, 1866 suunati Moskva vaimulikkku akadeemiasse, mille lõpetas 1870, 1871-72 Riia vaimuliku seminari filosoofia ja pedagoogika õppejõud 10. IX 1872 pühitseti preestriks ja määrati Suislepa kogudusse, 31. IV 1874 Haapsallu, 14. I 1879 Tallinna Issandamuutmise kiriku ülempreestriks, kus teenis kuni 1900, 1919-22 Tartu Ülikooli apostliku õigeusu dogmaatika professori kohusetäitja, surn. 30. XII 1922.

Timofejev, Aleksandr, sünd. 1864 Leedus, 1887 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 14. XI 1893 pühitseti preestriks ja määrati Varnja kogudusse, 18. XI 1896 viidi üle Nina kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 02. VII 1901.

Timofejev, Pjotr, sünd. 1785 diakoni peres, 1798 määrati kellameheks Pärnu Katariina kogudusse, 1815 samas nooremdiakoniks, 1831 - 39 haiguse tõttu ei teeninud, 1839 Pärnu Katariina koguduse nooremdiakon, 05. VI 1846 pühitseti preestriks ja määrati Pärnu

Katariina koguduse eesti koguduseliikmete vaimulikuks, 02. IX 1847 viidi Kastolatsi kogudusse, III 1848 Vändra kogudusse, 19. III 1851 Lelle kogudusse, kus teenis kuni 1852.

Tiits, Karp, sünd. 1890 talupoja peres, 1912 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Lohusuu kogudusse, 17. XI 1912 pühitseti diakoniks, 18. XI 1912 preestriks ja määrati Tänassilma kogudusse, kus teenis kuni 27. VI 1815.

Tišinski, Timofei, sünd. 1824 preester Vassili Tišinski peres, 1846 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 21. V 1846 pühitseti preestriks ja määrati Kavilda kogudusse, 01. VIII 1847 viidi Tartu Jüri kogudusse, 1848 Rõngu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 1852.

Travlinski, Fjodor, sünd. 1827 diakoni peres, 1849 lõpetas Peterburi vaimuliku seminari, 11. III 1850 pühitseti preestriks ja määrati Mõniste kogudusse, 31. VII 1850 viidi üle Karula kogudusse, 01. VIII 1858 määrati Mõniste kogudusse, kus teenis kuni 1866.

Troitski, Aleksei, sünd. 1824 preester Grigori Troitski peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari ja teenis preestrina Pihkva maakonnas, 01. XI 1848 määrati Jaagupi-Uduvere preestriks, 18. VII 1851 viidi üle Tõstamaale, 01. IV 1860 - 26. III 62 teenis Kolga-Jaani koguduses, 11. V 1866 kuni oma surmani 11. IV 1882 Laatre koguduses.

Troitski, Aleksandr, sünd. 1846 Pihkva kubermangus Kulje vallas köstri peres, 1863 lõpetas Riia vaimuliku seminari III klassi, 25. VI 1896 pühitseti preestriks ja määrati Piirissaare kogudusse, 06. XII 1896 viidi üle Varnja kogudusse, 01. VII 1912 Piirissaarde tagasi.

Troitski, Aleksandr, sünd. Smolenskis preestri peres, 1844 lõpetas Smolenski vaimuliku seminari, 1848 lõpetas Moskva vaimuliku akadeemia, 27. III 1849 pühitseti preestriks ja määrati Riia vikaarpiiskopkonda Karula kogudusse, 1851 viidi üle Valga Nikolai kogudusse, 1859 määrati Võru koguduse ülempreestriks ja Võru praostiks, 08. X 1872 viidi üle Pärnu Katariina kirikusse, 1875 - 13. IV 79 teenis Suislepa koguduses.

Troitski, Teodor, sünd. 13. IX 1878 preestri peres, 1898 lõpetas Riia vaimuliku seminari IV klassi ja suunati salmilugejaks Pärnu Katariina kirikusse, 1900 viidi üle Tallinna Aleksander Nevski katedraalkirikusse, 1908 sooritas Riia vaimulikus konsistooriumis seminari lõpueksamid, 02. II 1909 pühitseti preestriks ja määrati Kabala kogudusse, 01. I 1917 viidi üle Pootsi-Kõpu kogudusse, kus teenis kuni 15. XII 1930.

Troitski, Vsevolod, sünd. 1850 preestri peres, 1871 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 30. VIII 1871 pühitseti preestriks ja määrati Mõniste kogudusse, 16. XI 1872 viidi Kähri kogudusse, 1886 Muhu-Hellamaa kogudusse, 1897 Mõnnuste kogudusse, 15. IX 1900 Vändra kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 14. II 1907.

Tölp, Joann, sünd. 1872 Pärnu maakonnas Sindis vabrikumeistri peres, 1894 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 15. V 1903 - 08. VI 09 teenis Karula koguduses, 10. VIII 1915 - 20. I 22 Rannu koguduses, surn. 09. IX 1939.

Tsvetikov, Joann, sünd. 1873, 1896 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 29. IX 1912 - 17. IX 16 teenis Piirissaare koguduses, surn. 01. VI 1935 Narvas.

Tsvetikov, Nikolai, sünd. 1847 köstri peres, 1870 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia, 01. X 1870 pühitseti preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 28. I 1874 viidi Põltsamaa kogudusse, 21. X 1875 - 25. II 85 teenis Olustvere koguduses, 1875 - 79 Viljandi praosti kohusetäitja, 25. II 1885 - 13. VII 88 teenis Viljandi koguduses.

Tsvetkov, Joann, sünd. 1832 preestri peres, 1853 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 22. VII 1854 pühitseti preestriks ja määrati Laiuse kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 31. V 1879.

Tsvetkov, Joann, sünd. 1858 preester Nikolai Tsvetkovi peres Tartumaal Ilmjärvel, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Räpina kogudusse, 30. V 1882 pühitseti preestriks ja määrati Reomäe kogudusse, 29. VI 1895 viidi Velise kogudusse, 21. X 1895 vastavatud Sindi kogudusse, 09. X 1896 Paadrema kogudusse, 15. IX 1898 Emmaste kogudusse, 25. IV 1900 degradeeriti ebaväärika teo eest salmilugejaks ja määrati Jaagupi-Uduvere kogudusse, 10. V 1900 viidi Rannu kogudusse, 25. I 1902 Kuimetsa kogudusse, 27. II 1904 Põltsamaa kogudusse, 14. VI 1904 Kolga-Jaani kogudusse, 11. IV 1905 Pärnu Issandamuutmise kogudusse.

Tsvetkov, Nikolai, sünd. 1828 preester Dmitri Tsvetkovi peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, määrati Riia vikaarpiiskopkonda, 01. X 1849 pühitseti preestriks ja määrati Karksi kogudusse, 1858 viidi üle Ilmjärve kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 05. X 1874.

Tsvetkov, Nikolai *jun.*, sünd. 22. VI 1855 Tartu maakonnas Karksis preester Nikolai Tsvetkovi peres, 1878 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Suislepa kogudusse, 29. XI 1881 pühitseti preestriks ja määrati Karksi kogudusse, 11. VIII 1893 - 27. I 1905 teenis preestrina Pärnu Katariina koguduses, 27. XI 1905 - 15. III 16 Pärnu Issandamuutmise koguduses, 15. III 1916 - 01. XII 36 samas ülempreestrina, surn. 25. XII 1940.

Tšerepnin, Pjotr, teenis 1846 - 49 preestrina Nina koguduses.

Tšerepnin, Vassili, teenis V - VI 1850 preestrina Pärnu Katariina koguduses.

Tšetõrkin, Mihhail, sünd. 1824 diakoni peres, 1847 lõpetas Smolenski vaimuliku seminari, tehti ettepanek asuda teenima Riia vikaarpiiskopkonda, 10. IV 1849 pühitseti preestriks ja määrati Mustjala kogudusse, 07. II 1855 viidi üle Kilingi kogudusse (IV - VI

1855 hooldas ka Häädemeeste kogudust), 22. III 1860 viidi Tahkuranna kogudusse, 21. XI 1863 Seli-Tõstamaa kogudusse, kus teenis kuni 01. II 1901, surn. 07. III 1901.

Tšetõrkin, Pavel, sünd. 1855 preester Mihhail Tšetõrkini peres, 1887 suunati Riia vaimuliku seminari viimasest klassist salmilugejaks Lihulasse, 1888 viidi üle Väike- Lähtru kogudusse, XI 1888 pühitseti diakoniks ja määrati Võru kogudusse, 1891 Tallinna Issandamuutmise kirikusse, 1893 Riia Kõigi Pühakute kirikusse, XII 1893 viidi Seli-Tõstamaa kogudusse vanem salmilugejaks, 29. VI 1896 pühitseti diakoniks ja määrati Kastna kogudusse, kus teenis kuni 22. I 1907, 15. IX 1909 määrati Halliste-Penuja kogudusse, 1915 - 17 teenis Kaarepere koguduses.

Tšihhatsov, Mihhail, sünd. 1823 preestri peres, 1846, aasta enne Pihkva vaimuliku seminari lõpetamist määrati eesti keelt valdavate preestrite suure puuduse tõttu Riia vikaarpiiskopkonda, 15. IX 1846 pühitseti preestriks ja määrati Kastolatsi kogudusse, 07. II 1847 toodi Viljandi kogudusse, 05. III 1848 viidi üle Pilistvere kogudusse, 22. VI 1852 Kastolatsi kogudusse, 16. III 1863 Haanja-Plaani kogudusse, 29. XI 1883 määrati ülempreestriks Võru kogudusse, 29. VI 1891 määrati Kärgu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 22. III 1896.

Tšistjakov, Nikolai, sünd. 1853 Tartu maakonnas talupoja peres, 1865 lõpetas Tartu vene kooli, 1866 määrati salmilugejaks Kavilda kogudusse, 1869 Ilmjärve kogudusse, 1873 Laiuse kogudusse, 1880 sooritas Tartu õpetajate seminari juures kihelkonnakooli õpetajate eksamid, 1884 võeti vaimulikku seisusse, 1886 määrati Riia Peetri-Pauli katedraalkirikusse, 1888 pühitseti diakoniks, 1888 sooritas Riia vaimuliku konistooriumi juures vaimuliku seminari lõpueksamid, 09. X 1888 pühitseti preestriks ja määrati Kõrgessaare kogudusse, 1893 määrati Kiigevere kogudusse, 01. X 1908 määrati Rannu kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 07. VIII 1912.

Tšitskevitš, Jakov, sünd. 1822 ülempreestri peres, 1847 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia ja suunati Riia vikaarpiiskopkonda, 14. III 1848 pühitseti preestriks ja määrati Tartu Jüri kogudusse, 22. VII 1852 määrati Pärnu Katariina kiriku ülemaks, 1854 tõsteti ülempreestriks.

Uberski, Ilja, sünd. 1825 preestri peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 28. I 1848 pühitseti preestriks ja määrati Laatre kogudusse (1848 - 49 hooldas ka Karula kogudust), 18. VII 1860 viidi üle Uhmardu-Saare kogudusse, 17. XI 1871 Prangli-Maaritsa kogudusse, 16. VIII 1876 Varnja kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 18. II 1883.

Udaltsov, Pjotr, sünd. 1858 preester Aleksei Udaltsovi peres, 1880 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 05. III 1883 pühitseti preestriks ja määrati Nina kogudusse, kus teenis kuni 08. VII 1892.

Ugolnikov, Joann, sünd. 1864, 1886 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 13. VIII 1889 pühitseti preestriks ja määrati Piirissaare kogudusse, 1890 viidi üle Varnja kogudusse, kus teenis kuni 13. XI 1893, surn. 1898.

Uusna, Mihhail, sünd. 02. X 1855, 1873 lõpetas Riia õpetajate seminari ja suunati salmilugejaks Häädemeeste kogudusse, 1878 viidi üle Laimjala kogudusse, 1886 Tallinna Issandamuutmise kogudusse, 23. VIII 1887 pühitseti diakoniks, 30. VIII 1887 preestriks ja määrati vastavatud Juuru kogudusse, 08. XII 1906 viidi üle Suislepa kogudusse, kus teenis kuni 11. IV 1921, hilisem elusaatus teadmata.

Užinski, Nikolai, sünd. 1844 Tallinnas ülempreestri peres, 1867 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 27. VII 1867 pühitseti preestriks ja määrati Võru kogudusse, 16. X 1870 viidi üle Laanemetsa kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 14. VI 1877.

Valdemanovski, Aleksei, sünd. 1822 nooremdiakoni peres, 1843 viidi Nižni-Novgorodi vaimuliku seminari viimasest klassist Peterburi vaimulikku akadeemiasse, 1849 lõpetas akadeemia kandidaadikraadiga ja suunati Riia vikaarpiiskopkonda, 14. I 1848 pühitseti diakoniks, 18. I 1848 preestriks ja määrati Karula kogudusse, 01. IX 1848 viidi üle Pärnusse, kus teenis kuni 1850.

Vares, Aleksander, sünd. 1855 salmilugeja peres, 1906 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Põltsamaale, 27. V 1910 pühitseti preestriks ja määrati Halliste-Penuja kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 20. III 1913.

Vassiljev, Afanassi, sünd. 1867 sõjaväelase peres, 1887 lõpetas Tartu õpetajate seminari algkooliõpetaja kutsega, 26. X 1888 suunati salmilugejaks Alajõe kogudusse, 07. IX 1895 viidi üle Pühtitsa kloostrikirikusse, 15. VIII 1908 pühitseti diakoniks, kuid jäi esialgu samasse salmilugejaks, 30. XII 1899 Pühtitsa kloostrikiriku diakon, 01. III 1905 viidi üle diakoniks Pärnu Katariina kogudusse, 1910 sooritas Riia vaimulikus konsistooriumis eksami preestrikutse saamiseks, preestriks pühitseti 25. II 1910, 1910 - 16 oli sõjaväevaimulik Pärnu lähedal dislotseeruvates väeosades, 18. II 1916 määrati sõjaväe tsensoriks, 01. I 1917 määrati Surju preestriks.

Vassiljev, Aleksandr, sünd. 23. X 1857 Pärnu maakonnas preester Mihhail Vassiljevi peres, 1857 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Kolga-Jaani kogudusse, 15. VIII 1889 pühitseti preestriks ja määrati Anseküla kogudusse, 10. IX 1891 viidi üle Lümanda kogudusse, 16. VI 1893 Ilmjärve kogudusse, 14. V 1896 Uhmardu-Saare kogudusse, 06. II 1904 Tänassilma kogudusse, 16. V 1905 Võnnu-Kärsa kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 22. V 1912.

Vassiljev, Mihhail, sünd. 1828 Pihkva kubermangus preestri peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 10. X 1849 pühitseti preestriks ja määrati Kalli kogudusse, 23. XI 1854 toodi Pilistvere kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 09. VII 1895.

Vassilkov, Joann, sünd. 1851 Riia piiskopkonna köstri peres, 1873 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 01. VIII 1874 pühitseti diakoniks, 02. VIII 1874 preestriks ja määrati Lelle kogudusse, 28. VIII 1879 viidi üle Pärnu Katariina kogudusse, 27. VI 1893 määrati omal soovil Kilingi kogudusse, 12. V 1895 Helme-Tõrva kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 17. VI 1896.

Vašnevski, Aleksei, sünd. 1826 preestri peres, lõpetas Peterburi vaimuliku seminari, 20. VIII 1850 pühitseti preestriks ja määrati preestriks Anseküla kogudusse, 1855 - 57 teenis Võru koguduses.

Veevo, Joann, sünd. 1867 talupoja peres, 1889 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Kõrgessaare kogudusse, 01. II 1890 salmilugejaks Tartu Uspenski kogudusse, 28. XI 1893 pühitseti preestriks ja määrati Rannu kogudusse, kus teenis kuni 23. X 1897.

Veleiski, Joann, sünd. 1826 diakoni peres, 1847 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, pühitseti preestriks ja määrati Anseküla kogudusse, 1850 määrati Pihkva maakonda, 1852 toodi tagasi ja määrati Halliste-Penuja kogudusse, 1855 - 56 teenis Võnnu-Kärsa koguduses.

Venger, Kirill, sünd. 1834 Eestimaa kubermangus talupoja peres, 1857 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati preestriks Anseküla kogudusse, 1860 viidi üle Leisi kogudusse, 09. III 1862 määrati Jaagupi-Uduvere kogudusse (1862 - 71 hooldas ka Kärgu kogudust), kus teenis kuni oma surmani 21. X 1887.

Verhoustinski, Aleksei, sünd. preester Nikolai Verhoustinski peres, 1851 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, teenis salmilugejana mitmes koguduses, 1855 pühitseti preestriks, 1859 toodi Vändra kogudusse, 01. VII - 01. X 1862 hooldas ka Kärgu kogudust, 29. IX 1864 määrati preestriks Lellesse, 26. XI 1869 viidi Suislepa kogudusse, 24. II 1871 toodi Võnnu-Kärsa kogudusse 17. X 1864 Lelle kogudusse, 20. I 1887 Priipalu kogudusse, kus teenis kuni 1890, surn. 1891.

Verhoustinski, Eufimi, sünd. 1821 alamdiakon Nikolai Verhoustinski peres, 1843 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 27. XI 1843 pühitseti preestriks ja määrati Räpina kogudusse, oli aktiivselt tegev eestlaste usuvahetusliikumise ajal, 1849 viidi üle Nina kogudusse, 1853 Kärkna kogudusse, 1892 Kaarepere kogudusse, kus teenis kuni 1894.

Verhoustinski, Nikolai, sünd. 1795 preestri peres, 1815 lõpetas Pihkva vaimuliku kooli ja määrati salmilugejaks Pihkva katedraalkirikusse, 1824 pühitseti diakoniks, 1829 pühitseti preestriks ja teenis Pihkva maakonnas, 1846 toodi preestrite suure puuduse tõttu Pihkva maakonnast Viljandisse, 1847 viidi üle Kavilda kogudusse, 1852 - 53 teenis Nõo koguduses, 1853 - 55 Rõngu koguduses.

Verhoustinski, Pavel, sünd. 1844 Võru maakonnas Räpinas preester Eufimi Verhoustinski peres, 1865 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati õpetajaks Riia

vaimulikku kooli, 1870 lõpetas Peterburi vaimuliku akadeemia, 21. IV 1871 pühitseti preestriks ja määrati Pootsi-Kõpu kogudusse (1873 hooldas Kalli kogudust), 16. IX 1892 määrati Lähte-Kärkna kogudusse, kus teenis kuni oma surmani 11. X 1907.

Verhoustinski, Vassili, sünd. 1826 diakon Nikolai Verhoustinski peres, 1849 lõpetas Pihkva vaimuliku seminari, 13. XI 1849 pühitseti preestriks ja määrati Laimjala kogudusse, 1852 Mõnnustesse, 1854 Reomäe kogudusse, 1858 Lelle kogudusse, kus teenis kuni 1861.

Verhoustinski, Vassili, lõpetas 1853 Pihkva vaimuliku seminari, pühitseti preestriks 04. XI 1853 ja määrati Nõo kogudusse, 23. IV 1856 viidi üle Võnnu-Kärsa kogudusse, 10. V 1858 määrati Vändra kogudusse.

Vesselov, Joann, sünd. Tartu maakonnas Mustvees talupoja peres, 1849 - 63 Mustvee ühisusuliste koguduse köster, 1863 - 65 diakon, 06. VIII 1865 pühitseti preestriks, kellena teenis kuni oma surmani 13. III 1896.

Vinogradov, Nikolai, sünd. 1851 preester Aleksei Vinogradovi peres, 1863 lõpetas Tveri vaimuliku seminari, 15. XI 1864 pühitseti preestriks ja määrati Võnnu-Kärsa kogudusse, 13. III 1865 viidi üle Nõo kogudusse, 02. VII 1868 määrati Kavilda kogudusse, 20. II 1881 määrati Tartu Uspenski koguduse ülempreestriks, kellena teenis kuni oma surmani 09. VII 1895.

Vozdviženski, Aleksandr, teenis Valga Nikolai koguduses alates 15. I 1866 kuni oma surmani 1869.

Vozdviženski, Sergei, sünd. 13. VI 1866 preestri peres, 1886 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Velise kogudusse, 27. I 1891 pühitseti preestriks ja määrati Priipalu kogudusse, 17. V 1910 määrati Viljandi kogudusse, kus teenis kuni 22. I 1918.

Välbe, Dionisi, sünd. 1847 Viljandi maakonnas Võisiku vallas, 1869 lõpetas Riia vaimuliku seminari, 17. IX 1869 pühitseti preestriks ja määrati Vändra kogudusse, 12. III 1885 määrati omal soovil Olustvere kogudusse, kus teenis kuni surmani 13. IV 1906.

Välbe, Jüri, sünd. 06. VII 1881 Tartu maakonnas Laiuse vallas talupoja peres, 1903 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati salmilugejaks Tartu Jüri kogudusse, 1905 määrati diakoniks Pühtitsa kogudusse, 08. IX 1905 pühitseti preestriks ja määrati Mõniste kogudusse, 25. VI 1907 viidi üle Helme-Tõrva kogudusse, kus teenis kuni 25. I 1912.

Värat, Aleksander, sünd. 1858 talupoja peres, 1881 lõpetas Riia vaimuliku seminari ja määrati omal soovil salmilugejaks Pootsi-Kõpu kogudusse, 23. X 1883 pühitseti preestriks ja määrati Lihula kogudusse, 15. X 1896 toodi äsjaavatud Sindi kogudusse, kus teenis kuni 08. II 1906.

Allikad ja kirjandus

EAA. F 1655-2(II)-39, 40, 42, 47, 70, 78, 79, 85, 86, 91, 99, 105, 108, 109, 3095 (*klirovõje vedomosti.*
EAA. F 1655-2(II)-3717 (Albov, Kirill), 3720 (Bellavin, Aleksei), 3726 (Boikov, Jakov), 3753 (Zadvinski, Vassili), 3783 (Meri, Joann) 3787 (Muraveiski, Kosma), 3806 (Panov, Joann), 3832 (Siimo, Adam), 3840 (Teppaks, Andrei), 3851 (Festinski, Pjotr).
EAA. F 1919-1-14, 17, 22, 26, 29, 31, 36, 40, 45, 50, 55, 60, 65, 68 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1920-1-4 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1921-1-2,3 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1923-1-7, 16, 20 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1926-1-1 *(klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1929-1-1 (*klirovõje vedomosti).*
EAA. F 1930-1-2, 3, 5, 6, 7 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1931-1-15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1932-1-1 (*klirovõje vedomosti).*
EAA. F 1934-1-22 (*klirovõje vedomosti).*
EAA. F 1944-1-24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1948-1-9, 10, 11 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1963-1-9, 10, 12 *(klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1967-1-10, 11 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1972-1-55, 97, 98, 99, 100, 101, 102 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1973-1-37, 40, 41 *(klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1975-1-3, 6 *(klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1977-1-9 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1980-1-8, 9, 10, 122 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1984-1-11, 16 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1988-1-1 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1996-1-1, 5, 42, 43, 44, 45, 46, 47 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 1997-1-50 (*vedomosti o tserkvah*).
EAA. F 1998-1-1, 2 *(klirovõje vedomosti*).
EAA. F 4964-1-10, 11, 13, 18, 23 (*vedomosti o tserkvah*).
EAA. F 5271-1-32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 48, 53, 58, 64, 69, 65, 88 (*vedomosti o tserkvah*).
EAA. F 5256-1-65, 70, 80, 85, 90, 94, 99, 104, 107, 911, 914, 917, 961, 969 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 5257-1-25, 27, 29, 30 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 5258-1-1, 2, 4, 5 (*klirovõje vedomosti*).
EAA. F 5259-1-7, 17 (*klirovõje vedomosti*).

Eesti avalikud tegelased. Tartu, 1940.
Eesti Biograafiline Leksikon. Tartu, 1926-29. Eesti Biograafilise Leksikoni täiendusköide. Tartu, 1940.
Kaljukosk, A. Metropoliit Aleksander. // EAÕK päevastik 1995. Lk 29.-33.

Zusammenfassung

Orthodoxe Kirche in Süd-Estland 1848-1917. Verfassung und Priesterschaft

Im Norden des Livländischen Gouvernements gab es vor der im Jahre 1845 ausgebrochenen Konversionsbewegung orthodoxe Kirchengemeinden nur in sechs Orten: in Tartu (Uspenski), Pärnu (Katarina), Räpina, Võru, Mustvee und im Dorf Nina. Es ist wesentlich zu merken, dass die Gründung genannter Gemeinden durchaus nicht mit Orthodoxen estnischer Nationalität verbunden ist, sondern aus der russischen Besiedlung dieser Gebiete folgte. Aus dem Grunde der entfesselten Konversionsbewegung benötigten die russische Selbstherrscahft und orthodoxe Kirche selbständige Gemeinden für Umgetaufte.

Im ersten Jahre der Konversionsbewegung begann man in Nord-Livland, in Tartu und Valga mit Begründung der Gemeinden, wo für Umgetaufte entsprechend die Gemeinden Jüri (Georgi) und Nikolai gegründet wurden. Sowohl im Jahre 1846 als auch 1847 wurden in der in vorliegender Magisterarbeit betrachteten Region 11 Gemeinden und Im Jahre 1848 7 Gemeinden gegründet. 1917 gab es in Propsteien Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru insgesamt 71 Gemeinden.

Die Aufgabe der vorliegenden Magisterarbeit ist es zu betrachten, wie gelang es der russischen orthodoxen Kirche nach der Konfessionswechsel der Esten und Letten während 1845 - 1848 im Gouvernement Livland ihre kirchliche Organisation zu schaffen und welche Probleme dabei vorkamen.

Näher wird in der Arbeit das Festland des Gouvernements Livland, d.h. nach kirchlicher Verwaltungsregelung die Propsteien Bistums Riga - Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru betrachtet. Man behandelt die Periode seit 1848, als die Gründung der kirchlichen Organisation der Orthodoxie begann und die orthodoxe Kirche immer mehr als eine verstärkte Kraft neben die lutherische Kirche, die bisher hegemonische Stellung hatte, stieg, bis zum Jahre 1917, wenn die orthodoxe Kirche ihre bisherige Position wegen der revolutionären Ereignisse in Russland verlor und orthodoxe Gemeinden des estnischen

Gebietes dem Talliner Bischof unterordnet wurden. Zum Ziel wurde - eine selbständige estnische apostelische orthodoxe Kirche zu begründen.

Der Autor dieser Arbeit konnte es ebenso nicht, die vor der Konversionsbewegung 1840 existierte Organisation der orthodoxen Kirche unbehandelt lassen, d.h. wie und wann die orthodoxe Kirche überhaupt das Gebiet des heutigen Estlands erreichte und welche Stellung sie bis zur endlichen Herausbildung ihrer Struktur nach der Konversionsbewegung in Süd-Estland 1840 und in Nord-Estland 1880 besass. Dieses Thema wird im ersten Abschnitt der Arbeit betrachtet.

Nach der Konversionsbewegung waren die wesentlichsten Fragen neue Gemeinden zu gründen, ihnen Kirchengebäude zu bauen und sie mit Land zu versorgen. Ebenso das Aufbauen der propstlichen Struktur und zuletzt die Gründung des selbständigen Bistums in Riga. Diese Probleme werden im zweiten Abschnitt behandelt, wo der erste Unterabschnitt seinerseits der Beherrschung der orthodoxen Kirche und den Institutionen der Kirche gewidmet ist.

Von Interesse ist es, dass nach der Konversionsbewegung eine der zentralsten Fragen wurde, mit inwieweit ernsthaften Orthodoxen in Gestalt der gestrigen Lutheraner und heutigen orthodoxen Esten die orthodoxe Kirche zu tun hatte. Oder andersgesagt: wie dicht die jüngst Lutheraner sich mit der orthodoxen Kirche verbunden fühlten. Dieselben «neue Kinder». Für dieselbe Frage interessierte sich auch die Politik des ganzen Russlands und der orthodoxen Kirche.

Vorauseilend kann man sagen: nach der Konversionsbewegung wünschten viele ehemalige Lutheraner und jetzige Orthodoxen in die lutherische Kirche zurückkehren, denn diejenige Wünsche, die ihre Konfessionswechsel verursacht hatten, unerfüllt geblieben waren. So eine Bewegung wird von Kirchenhistoriker als Rekonversionsbewegung bezeichnet. Im dritten Abschnitt der Arbeit haben wir das Problem, den Begriff und das Wesen dieser Bewegung näher betrachtet.

Während 1848 - 1917 dienten in Propsteien Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru 275 Priester. Was bedeutete es, als Priester in der othodoxen Kirche zu dienen und überhaupt ein Geistlicher zu sein, welche Anforderungen stellte die orthodoxe Kirche an diejenige, die Priester werden wollten, welche Bildung mussten sie haben, über welche andere Eigenschaften verfügen-

Dieses Problem, im ersten Blick wohl indirekt, doch fürs Verstehen des von uns betrachteten Priestertums wesentlich, wird im ersten und zweiten Unterabschnitt des vierten Abschnitt untersucht.

Im Endteil desselben Abschnittes wird das Priestertum der Probsteien ausführlicher betrachtet. Soviel es anhand von Quellen nachweisbar ist, suchen wir ebenso die Antwort auf die Fragen: wie fand man Priester in neugegründete Gemeinden, ob sie in Höhe ihrer Aufgaben waren, wie gebildet waren sie, wo sie gelernt hatten, wieviele von ihnen eine Hochschulbildung und wieviele nur eine Mittelschulbildung hatten, welche war ihre soziale und nationale Herkunft.

In den Beilagen werden Propsteien vorgestellt (Beilage 2; Beilage 1 - die Karte der Gemeinden). Die Beilagen geben uns die Problematik der Gründung der Gemeinde dar, man besichtigt den Bau der Gemeindekirche und deren Versorgung mit Grundbesitz, ebenso gibt es in der Beilage die Anzahl der Gemeindemitglieder in fünfjährigen Perioden. Als Hauptquelle dieser Beilage haben wir Berichte jeder einzelnen Gemeinde benutzt.

Die andere grössere Beilage (Beilage 3) umfasst das alphabetische Lexikon der während 1848 - 1917 in Propsteien Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru bedienter Priester.

Der Wuchs der Anzahl der Orthodoxen und die Begründung der neuen Gemeinden bedingte unter Kirchenmächten die Frage der Verwaltung der Kirche im livländischen Gouvernement. Es wurde klar, dass das im Jahre 1836 geschaffene Rigaer Vikarbistum mit seinen einzelnen Prospteien nicht imstande war, die von russischen Kirchenmächten vorgestellte Aufgaben zu erfüllen. So wurden im Norden des livländischen Gouvernements vier neue Propsteien gegründet: Pärnu, Tartu und Võru (1846), Viljandi (1851). Die Gründung des selbständigen Rigaer Bistums stieg ebenso an die Tagesordnung. Im Vergleich zu 1836, wenn das Rigaer Vikarbistum gegründet wurde, gab es auf dem Territorium des Bistums im Jahre 1850 11 mal mehr Orthodoxen und 6 mal mehr Kirchen - in Absolutzahlen entsprechend 146 183 und 117.

Mit der Lösung der regierrenden Fragen mussten Bischöf in Riga parallel auch dafür sorgen, dass neugegründete Gemeinden auch Kirchengebäude und Grundbesitze bekämen. In Rigaer Bistum wirkte aber nicht das Pinzip des Innen-Russlands, wo Bauerngemeinden oder Leute, die eine neue Gemeinde gründeten, auch dafür verantwortlich waren, Kirchengebäude, Bauten für Kirchenamt und nötige Grundstücke für Friedhöfe zu schaffen.

In Livland besassen umgetaufte Bauern in der Mitte des 19. Jahrhunderts in der Regel kein Land und so verpflichtete der Generalgouverneur Jevgenj Golovin die Ordnungsgerichte: sie müssen es garantieren, dass für neue Gemeinden Grundbesitze sowohl von Privat- als auch Staatsgutshöfen abgegrenzt werden. Der baltische Adel war aber stürmisch dagegen und so waren die Kirchenmächte gezwungen, von ihrem Plan abzugehen.

Gouverneur und Bischof sollten für Kirchen nur in Staatsgutshöfen Grundstücke finden. Nach Urteil der Historiker der Orthodoxie hinderte das die Ausprägung eines ausreichenden Kirchennetzes.

Eine positive Veränderung für die orthodoxe Kirche kam erst im Jahre 1886, wenn der Staatsrat Anordnungen über Enteignung des unbeweglichen Gutes und dessen Abgrenzung für orthodoxe Kirchen, Bethäuser, Kirchenämter und Schulen in Gouvernements Baltikum begläubigte.

Nach der neuen Ordnung war das bekommen eines neuen Grundbesitzes kein Problem mehr. Die Bistumsverwaltung sollte anfangs dem Gutsbesitzer fürs ausgewählte Land einen mässigen Lohn bieten, wenn es aber unmöglich war, zu einem Übereinkommen zu gelangen, hatte die Bistumsverwaltung das Recht, das Land zu enteignen.

In Propsteien Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru wurden in 19 Gemeinden Kirchengebäude aufs Land der Staatsgutshöfer gebaut. In vier Fällen wurde das Grundstück von Privatbesitzern gekauft, vier Gemeinden bekamen das Land als geschenkt oder gespendet. Nur in vier Fällen wurde das Land enteignet.

«Den Geist» der Anordnungen während der Russifizierungsperiode zeigt unter anderem ebenso der Umstand, dass man seit 1886 für den Bau einer neuen lutherischen Kirche die Einwilligung von Rigaer Bistumsregierung beschaffen musste.

So wie livländische Bauern kein Land der Kirche geben konnten, waren sie auch nicht imstande, Kirchen zu bauen, denn sie waren so arm. Also wurden Bischöfe zu Initiatoren des Kirchenbaus. Nach der Meinung russischer Geistlichen war die Gründung der Kirchen sogar von einer strategischen Bedeutung, denn die orthodoxe Kirche hätte von sich wie eine geistliche Festung dargestellt, die «fürs Antreiben der orthodoxen-russischen Sache» in diesem Gebiet äusserst notwendig war. Der Kirchenbau ging aber nicht besonders glatt vonanstatten, nämlich mangelte es am Geld. Aus Geldmangel konnte man auch in Gemeinden Nord-Livlands der Anforderung, dass alle Kirchen aus Stein gebaut werden müssen, nicht folgen.

Der Kirchenbau kam erst in der zweiten Hälfte des jahres 1860 in Schwung. 1879 hatten schon 90% der Gemeinden ihre Kirche. 1917 hatten ihr speziales Kirchengebäude 61 von 65 Gemeinden, die während der Konfessionswechsel oder danach in Propsteien Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru gegründet wurden, in 4 Gemeinden fehlte es. Es ist wesentlich zu merken, dass 10 Gemeinden auf ihre Kirche 25 Jahre gewartet haben. Besonders kuriös war die Lage aber in Gemeinden Suislepa, Kiigevere und Antsla - sie haben auf ihre Kirche entsprechend 38, 42 und 48 Jahre gewartet.

Die These - orthodoxe Kirche als Staatskirche – bestätigt im Kontext des Kirchenbaus auch die Sachlage, dass von 75 während oder nach der Konfessionswechsel gebauten Kirchen 59 fürs Staatsgeld gebaut wurden (78,6%). 9 Kirchen (12%) wurden für Spenden, 1 für Selbstmittel der Gemeinden und 6 kombiniert (Spenden und Staatsgeld) gebaut.

Das bisher noch wenig erforschte Thema in der Kirchengeschichte ist das Grundeigentum der Gemeinden, genauer gesagt, der für Unterhaltung der Gemeindekirchenämter getrennte Grundbestand, der sowohl Garten- und Ackerland als auch Mähwiese umfasste.

Von den in darliegenden Arbeit betrachteten 71 Gemeinden besassen kultivierbares Land bloss 46 (64,7%). Die Gemeinden in Propstei Pärnu waren am bessten mit Grundstücken versorgt - 16 Gemeinden von 21 (76,1%) besassen das Land. In Propstei Viljandi besassen Kirchenland 9 Gemeinden von 14 (64,2%). In Propsteien Tartu und Võru war die Situation gleich: 58,3% von Gemeinden besassen kultivierbares Land (in Propstei Tartu 14 von 24 und in Propstei Võru 7 von 12).

Von Interesse ist ebenso die Grösse der Grundbesitze. Durchschnittlich die grössten Besitze hatten Gemeinden in Propstei Pärnu - 110,2 Dessjatine (russisches Flächenmass = 1,092 ha), ihr folgt die Propstei Tartu mit 83,74 Dessjatine. Die Propstei Viljandi hatte in ihrem Besitz im Durchschnitt 67,9 Dessjatine Kirchenland und Gemeinden in Propstei Võru durchschnittlich 66,2 Dessjatine. Der grösste Besitz (275,8 Dessjatine) gehörte der Gemeinde Kilingi, doch man darf nicht vergessen, dass es 25 Gemeinden gab, die überhaupt kein kultivierbares Land besassen.

Kirchenmächte hatten neben der materiellen Seite Probleme auch mit gestrigen Lutheraner und jetzigen Orthodoxen unter Esten. Viele von ihnen waren nach der Konfessionswechsel in ihrer Wahl enttäuscht, ihre Illusionen waren zerstört und sie wollten in die lutherische Kirche zurückkkehren. Unter Esten verbreitete sich die Auffassung, dass diejenige, die noch nicht das Heilige Abendmahl der orthodoxen Kirche besucht hatten, in die lutherische Kirche zurückkehren können. So begann die sogenannte Rekonversionsbewegung.

Die Staatsmacht traf mehrere Anordnungen, um diese Starrköpfe zu beeinflussen (wieder ein Hinweis auf dichte Verbindung zwischen der Kirche und dem Staat).

Anforderungen der Esten konzentrierten sich auf zwei Aspekte: 1) die Bewilligung zum Rückkehr in die lutherische Kirche; 2) Paare der Mischehe müssen das Recht haben selbst wählen, nach welcher Glaubensüberzeugung ihre Kinder zu erziehen.

Da die Regierung diesen Anforderungen nicht bewilligte, kann man ganz berechtigt die Frage der zwangsweisen Konfessionswechsel stellen. Der russische Historiker Egorov hat in

diesem Kontext Esten, die nicht mehr aus dem Schosse der orthodoxen Kirche frei kamen, mit Fischen im Netz verglichen.

Einige Pfarrer kamen doch den ehemaligen Mitglieder der lutherischen Kirche, die in ihrer Wahl enttäuscht waren, entgegen. Sie tauften ihre Kinder und führten andere kirchliche Zeremonien aus. Das bereitete aber den Pfarrern mehrere Probleme und sie wurden unter Anklage gestellt.

Das Fehlen der Gewissensfreiheit und das zwangsweise Festhalten der Esten (und Letten) in der orthodoxen Kirche verursachte einen tiefen Widerstand sowohl in Staaten von West-Europa als auch selbst in Russland. Offensichtlich wegen sowohl des Innen- als auch Aussendruckes unterzeichnete Kaiser Aleksander II am 19. März 1865 den Ukas, laut dessen Paare der Mischehe vom Gelöbnis gefreit wurden, ihre Kinder im Sinne der Orthodoxie zu erziehen.

Laut Beschluss der Regierung seit 22. Juli 1874 wurden ebenso alle Prozesse gegen Pastoren beendet und die in die lutherische Kirche Zurückkehrten wurden wieder Mitglieder der lutherischen Gemeinde.

Das Zurückweichen von der Orthodoxie verursachte Probleme ebenso für die in unserer Arbeit betrachtete Propsteien. Doch herrschte hier die Gesetzmässigkeit: es war kein Problem in Regionen, die mit der intensiven Konfessionswechselbewegung aufgefallen hatten (z.B. Propstei Pärnu), Probleme gab es nur für in diesem Sinne zurückhaltendere Gebiete. Doch kann man diese Gesetzmässigkeit nicht als absolut betrachten. Ebenso darf man keineswegs im absoluten Zusammenhang Umstände betrachten, dass die Rekonversionsbewegung vom Vorhandensein einer ordentlichen Kirche und von der Tätigkeit des Priesters abgehangen hätte. Offensichtlich haben wir es hier mit Zusammenwirkung mehrerer Aspekte zu tun.

Nach Ermorden des Kaisers Aleksander II im Jahre 1881 kamen in Russland politische Kreise zur Macht, die die bisher etwas liberalere Glaubenspolitik zu revidieren begannen. In Estland und Livland wurde wieder die Kirchenpolitik zu Ehren gebracht, die hier bis 1865 herrschte. Toleranzedikt Aleksander des II wurde aufgehoben und wieder begannen Gerichtsprozesse gegen Pfarrer, die den Anforderungen nicht folgten. Zur Freude der russischen Priester wurde «endlich anstatt der deutschen Ordnung die russische eingeführt». Es dauerte aber nicht lange, denn unter

dem Einfluss der revolutionären Ereignisse veröffentlichte Kaiser Nikolai II im Jahre 1905 das Manifest, in dem Glaubensfreiheit deklariert wurde. In von uns beobachteten Propsteien bedeutete es, dass sich die Anzahl der Orthodoxen vermindern begann.

Ein Problem des Rigaer Bistums war, dass es nicht genügend gebildete Priester vorhanden war, die auch estnische und lettische Sprache beherrschten. Um aus geistlichen Seminaren Russlands nach Bistum Riga geschickte und die Landessprache nicht kundige Priester lokale Sprachen lernen motivieren, benutzte Bischof zum Beispiel sogar Strafen.

Die Situation veränderte erst danach, wenn zum Priester Zöglinge aus dem Rigaer geistlichen Seminar kamen, die in Gouvernements Estland und Livland geboren waren. Erstmalig geschah es im Jahre 1856. Bis dann aber wurden zum Priester zum Beispiel tüchtige örtliche Schullehrer oder Kaufmänner eingeweiht, die auch russische Sprache beherrschten. In der von uns betrachteten Region gab es vier solche Priester.

Überhaupt dienten in Propsteien Tartu, Pärnu, Viljandi und Võru während der Periode 1848 - 1917 275 Priester, die Angaben über ihre Bildung haben wir in 237 Fällen. 205 von ihnen hatten ein geistliches Seminar (86,5% des ganzen Priestertums), 19 geistliche Akademie (8,01%) absolviert.

Unter Absolventen der geistlichen Seminare hatten die meisten (134 Priester von 205, d.h. 65,3%) geistliches Seminar in Riga beendet. Eine andere grössere Gruppe bildeten Absolventen des geistlichen Seminars in Pihkva (53 Priester von 205, d.h. 25,85%). Die führende geistliche Akademie war damals die in Petersburg mit 14 Absolventen. Unter 275 Priester gab es 93 Esten (33,8% des Priestertums), 2 Letten (0,7%) und 180 Priester waren nicht Angehörige des Stammvolkes (65,5%).

01. III 1998

Kasutatud allikad ja kirjandus

Publitseerimata allikad

Eesti Ajalooarhiiv (EAA):

Fond 1655 - Eesti piiskopkonna ajutine nõukogu
Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Sinod
Estljandskoe duhovnoe pravlenie 1804-1845
Rižskaja duhovnaja konsistorija 1845-1918
Vremennyi Estonskij eperhialnyi sovet 1918-1920
Sinod Estonskoj apostol'skoi pravoslavnoi cerkvi 1920-1944

Fond 1916 - EAÕK Arusaare kogudus
Fond 1917 - Haanja-Plaani kogudus
Fond 1919 - Ilmjärve kogudus
Fond 1923 - Kaarepere kogudus
Fond 1925 - Kaika kogudus
Fond 1927 - Karksi kogudus
Fond 1928 - Karula kogudus
Fond 1929 - Kastna kogudus
Fond 1930 - Kastolatsi kogudus
Fond 1931 - Kavilda kogudus
Fond 1932 - Kihnu kogudus
Fond 1933 - Kiigevere kogudus
Fond 1934 - Kilingi kogudus
Fond 1935 - Kolga-Jaani kogudus
Fond 1938 - Kähri kogudus
Fond 1939 - Lähte-Kärkna kogudus

Fond 1940 - Laanemetsa kogudus

Fond 1942 - Laiksaare kogudus

Fond 1944 - Laiuse kogudus

Fond 1948 - Lohusuu kogudus

Fond 1958 - Nina kogudus

Fond 1959 - Nõo kogudus

Fond 1960 - Penuja kogudus

Fond 1963 - Pootsi-Kõpu kogudus

Fond 1967 - Rannu kogudus

Fond 1969 - Mõniste-Ristiku kogudus

Fond 1971 - Räpina kogudus

Fond 1972 - Saduküla kogudus

Fond 1973 - Tõstamaa-Seli kogudus

Fond 1977 - Tahkuranna kogudus

Fond 1978 - Tartu Aleksandri kogudus

Fond 1979 - Tartu Uspenski kogudus

Fond 1980 - Tartu Jüri kogudus

Fond 1984 - Tori kogudus

Fond 1988 - Tänassilma kogudus

Fond 1990 - Uruste kogudus

Fond 1992 - Valga Isidori kogudus

Fond 1995 - Viljandi kogudus

Fond 1996 - Võnnu-Kärsa kogudus

Fond 1997 - Võru kogudus

Fond 1998 - Vändra kogudus

Fond 4964 - Pärnu Katariina kogudus

Fond 5256 - Pärnumaa praostkond

Fond 5257 - Häädemeeste kogudus

Fond 5258 - Kärgu kogudus

Fond 5259 - Sindi kogudus

Fond 5271 - Võrumaa praostkond

Publitseeritud allikad

Henriku Liivimaa kroonika. Tõlk. R. Kleis. Toim. E.Tarvel. Tallinn, 1982.

Haruzin, M. Ukazatel' hronologičeskij I sistematičeskij zakonov dlja Pribaltijskih gubernii s 1704 g po 1888 g. Revel', 1888.

Iz arhiva knjazja S. V. Šahhovskogo. I-III. Sankt-Peterburg, 1910.

Polnoe sobranie zakonov Rossiskoj imperij. Sob I, t VI. Sob II, t X, XI, t XXV. Sob III, t III, V, XXV.

Sbornik cerkovno-graždanskih postanovlenij v Rossii, otnosjaščihsja do lic pravoslavnogo duhovenstva. Sankt-Peterburg, 1860.

Svod zakonov graždanskih. Sankt-Peterburg, 1900.

Ustav duhovnyh konsistorij. Sankt-Peterburg, 1883.

Ajakirjandus

Ajakiri	"Elu tõde" 1931
	"Linda" 1894
Ajakiri	"Rižskie Eparhialnye Vedomosti" 1894
	"Russkij arhiv" 1890, 1898.
Ajaleht	"Tallinna Sõber" 1895

Kirjandus

Angermann, N. Zum Geschichte des orthodoxen Bistums Dorpat. //Jahrbuch für Geschichte Osteuropas (1966).

Arhimandrit Ioakim i Vladimir Pliss. Vysokopreosvjaščennyi Arsenij, arhiepiskop Rižskij i Mitavskij i desjatiletnee upravlenie ego Rižskoj eparhiej. Riga, 1897.

Belaev, I. Sudby pravoslavija v Pribaltijskom krae. Sankt-Peterburg, 1901.

Berens, Vladimir von. Istoriko-staističeskoe opisanie cerkvej i prihodov Severo-zapadnyh eparhij. Čast II Estonskaja eparhija. Tallinn, 1974. Käsikiri Eesti Ajalooarhiivis.

Gavrilin, A. Politika carskogo samoderšavija v Pribaltijskom kare i klassovaja borba latysškogo i estonskogo krestjanstva v 1845.-1848 gg. // Latvijas PSR Zinatnu Akademijas Vestis. 1987, No 4. S 60.-72.

Gavrilin, A. Rol' pravoslavnogo duhovenstva v perehode latyšskih i estonskih krestjan v pravoslavie v 1845.-1848. godah. // Latvijas PSR Zinatnu Akademijas Vestis. 1988, No 11. S 40.-51.

Gavrilin, A. Ob obrazovanii samostojatel'noi Rižskoi eparhij. // Latvijas PSR Zinatnu Akademijas Vestis. 1990, No 3. S 27.-37.

Hindo, N. Ap. õigeusu Räpina kogudus 1752-1937. Tartu, 1937.

Istoriko-staitstičeskoe opisanie cerkvej i prihodov Rižskoi eparhij. Riga, 1893.

Iz istorii Russkoj kul'tury. Tom VI. Moskva, 1996.

Kahle, W. Die Orthodoxie im baltischen Raum. // Kirche im Osten, Bd 21/22 (Jahrgang 1978/79).

Karjahärm, T. Estonskaja buržuazija, samoderžavija i dvorjanstvo v 1905.-1917. godov. Tallinn, 1987.

Klimenko, M. Ausbreitung des Christentums in Russland seit Vladimir dem Heiligen bis zum 17. Jahrhundert. Berlin-Hamburg, 1969.

Kaljukosk, A. Eesti kogudustes teeninud preestrite nimekiri. Tallinn, 1975.

Kaljukosk, A. Metropoliit Aleksander. // EAÕK päevastik 1995.

Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40.-ndail aastail. Tartu, 1930.

Kruus, H. Liivimaa maamarssal vürst P. Lieven Peterburis aastail 1863-65. // Eesti ajaloost 19. sajandi teisel poolel. Tallinn, 1957.

Kõpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Tartu, 1937.

Kõpp, J. Mälestuste radadel. 3. kd. Tallinn, 1991.

Kõpp, J. Usutunnistuslised liikumised Liivi- ja Eestimaal 19. aastasajal. Tartu, 1905.

Leesment, L. Jooni Kihnu kiriku ajaloost. // Ajalooline Ajakiri 1929/4.

Leismann, N. Õigeusu ajalugu Baltimaal uuemal ajal. Riia, 1907.

Metropoliit Aleksander. Ap.-õigeusk Eestis Vene ajal. // Apostlik õigeusk 100 aastat Eestis. Vetlanda, 1951.

Mitropolit Aleksij (Ridiger). Očerki po istorij pravoslavija v Estonii. Moskva, 1984. Käsikiri on Eesti rahvusraamatukogus.

Nečaev, P. Praktičeskoe rukavodstvo dlja svjaščennoslužitelej ili sistematičeskoe izloženie polnogo kruga ih objazannostej I prav. Sankt-Peterburg, 1912.

Nikolski, N. Vene kiriku ajalugu. Tallinn, 1988.

Obozrenie cerkvej, škol i prihodov preosvjaščennym Arseniem, episkopom Rižskim i Mitavskim v 1891. Godu. Riga, 1892.

Polunov, A. Cerkov', vlast' i obščestvo v Rossii (1880.-e pervaja polovina 1890.-h godov). // Voprosy Istorii 1997/11. S 125.-136.

Pärnumaa apostliku õigeusu album. Pärnu, 1935.

Raudsepp, A. Riia Vaimulik Seminar ja eesti haritlaskond. // Kleio 1996/2.

Reiman, V. Kolm ajalooallikat venestamise päevilt.// Eesti kirjandus 1911/VI.

Risch, H. Die estnische apostolisch-rechtgläubige Kirche. // Kyros, Bd 2 (1937).

Russkaja pravoslavnaja cerkov. Očerki istorii. Tom I-II. Moskva, 1988.

Sild, O. Eesti kirikulugu. Tartu, 1938.

Suigussaar, D. Mees ärkamisajast. // Kultuur ja Elu 1991/2.

Talurahva liikumine Eestis 1845-1848. Dokumentide kogumik. I-II Tallinn, 1991.

Tarvel, E. Henrik ja tema aeg. // Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Artiklite kogumik III. Tallinn, 1987. Lk 7.-33.

Tobien, Alexander von. Die livländische Ritterschaft. In ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus. Band I, Riga, 1925.

Čistovič, I. Istorija pravoslavnoi cerkvi v Finljandij i Estljandij. Sankt-Peterburg, 1856.

Šepelev, L. Tituly, mundiry, ordena. Leningrad, 1991.

Vahtre, S. Kiovan Venäja ja Viro 1030-1061. //Oulun Yliopisto, Historian Laitos, Erikoispainossarja N:o 331. Oulu, 1993. S 622.-623.

Vahtre, S. Tartu 15. sajandi reisikirjeldustes. // Tartu ja ülikool. Tallinn, 1983.

Tartu ajalugu. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1980.

Vysokopoddanneišij otčet ober-prokurora svjateišego Sinoda po vedomstvu pravoslavnogo ispovedanija za 1902 god. Sankt-Peterburg, 1905.

Vysokopoddanneišij otčet ober-prokurora svjateišego Sinoda po vedomstvu pravoslavnogo ispovedanija za 1909 god. Sankt-Peterburg, 1910.

Ülevaatekirjandus ja teatmeteosed

Eesti Biograafiline Leksikon. Tartu, 1926-29.

Eesti Biograafilise Leksikoni täiendusköide. Tartu, 1940.

Enciklopedičeskij slovar. Izdateli F. A. Brockhaus i I. A. Efron. Sankt-Peterburg, 1891. T 22, 49.

Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Eesti II. Tartu, 1926.